

ชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง:
พลวัตและการพัฒนา

ภายใต้โครงการ

Piloting Community Approaches in Conflict Situation in

Three Southernmost Provinces

โดยการสนับสนุนจากธนาคารโลก

ชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง: พลวัตและการพัฒนา

ภายใต้โครงการ Piloting Community Approaches in Conflict Situation in
Three Southernmost Provinces โดยการสนับสนุนจากธนาคารโลก

ผู้แต่ง (Author)	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้จัดพิมพ์	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชั้น 5 อาคารวิศิษฐ์-ประจวบเหมาะ ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330 โทรศัพท์ 0-2218-7327 โทรสาร 0-2215-5523 http://www.cusri.chula.ac.th
พิมพ์ที่	ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา 9/1205 ถ.สะแกงาม แขวงสามตำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150 โทร 02 462 0303 โทรสาร 02 463 0380
ปีที่พิมพ์	2552
ISBN	978-616-551-054-7

The findings, interpretations, and conclusions expressed here are those of the authors and members of the consortium Chulalongkorn University, Mahidol University and Thammasat University led by the Chulalongkorn University Social Research Institute and do not necessarily reflect the views of the Board of Executive Directors of the World Bank or the governments they represent.

คำนำ

ภายหลังจากคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ลี้สุดภาระการทำงานเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ รายงานการศึกษาของ กอส. เรื่อง “เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์” ถือเป็นรายงานการศึกษาที่ได้รวบรวม มุมมอง แนวคิด แนวทางในการเผชิญหน้ากับความขัดแย้งชนิดถึงตาย (Deadly Conflict) ที่ดำเนินอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยมาเป็น ระยะเวลายาวนาน โดยชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์การเผชิญหน้า ควบคุมความขัดแย้ง มิให้ลุกลามจนก่อให้เกิดความรุนแรง และการเปลี่ยนผ่านสังคมการเมืองภายหลัง ความรุนแรงไม่สามารถละเลยการใช้ “จินตนาการทางสังคม” อันมีผู้คนที่สำคัญ อยู่เป็นพื้นฐานประกอบกับสิ่งท้าทายจากรอบข้าง สังคมไทยจึงไม่สามารถเอาชนะ ความรุนแรงได้ด้วยความรุนแรงหรือมาตรการทางการเมืองที่มีพื้นฐานมุมมองจาก แนวยุทธวิธีทางทหารได้เป็นครั้งที่สอง

เมื่อสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับการสนับสนุนจาก ธนาคารโลกให้ศึกษาการใช้**แนวทางชุมชน** (Community Approaches) ในการ เผชิญสถานการณ์ขัดแย้ง ภายใต้โครงการการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนเพื่อสร้างความสมานฉันท์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Piloting Community Approaches in Conflict Situation in Three Southernmost Provinces – Grant Number TF-90968) จึงถือเป็นโอกาสอันดีในการแสวงหาทางเลือกบนพื้นฐาน ของจินตนาการของชุมชน ในการเผชิญความขัดแย้งชนิดถึงตาย อย่างเป็นอยู่ใน ปัจจุบัน

รายงานชุดนี้จึงเป็นผลผลิตจากการทบทวนการใช้แนวทางชุมชนในการ เผชิญความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน ๓ มิติ ได้แก่

(๑) ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้

เป็นการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในเอเชีย-แปซิฟิก การวิเคราะห์การนำเสนอข่าวสถานการณ์ความรุนแรงของสื่อมวลชน และการวิเคราะห์นโยบายการแก้ปัญหาชายแดนภาคใต้ในสมัยรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ จัดทำโดยศูนย์ข่าวสารสันติภาพ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(๒) ชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง: พลวัตและการพัฒนา เป็นผล

จากการศึกษาวิจัยในภาคสนามในเรื่องบทบาทของชุมชนต่างๆ ในการรับมือกับสถานการณ์ความขัดแย้งในชุมชน ๘ แห่งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จัดทำโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล

(๓) คู่มือวิทยากร การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความไว้วางใจ

ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผลผลิตจากงานเสริมสร้างศักยภาพสำหรับบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้มีศักยภาพในการสร้างความเชื่อมั่น และสนับสนุนบทบาทของชุมชนภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้ง โดยใช้วิธีการเรียนรู้และค้นหาคำตอบร่วมกัน (elicitive method) โดยศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง ร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวทางชุมชน (Community Approaches) ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือชุดนี้ จึงเป็นการใช้จินตนาการต่อเนื่องจากรายงาน กอส. และเอกสารข้อมูลอื่นๆ เท่าที่เคยศึกษากันมาในประเทศไทยประกอบกับประสบการณ์การแก้ปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ในภูมิภาค โดยได้ใช้เข็มทิศเรื่องการพัฒนาศักยภาพชุมชนเป็นเครื่องชี้ทาง ความท้าทายที่ปรากฏอยู่ตลอดการดำเนินโครงการและในหนังสือชุดนี้คือคำถามที่ว่า การพัฒนา

ชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชนนั้น จะมีบทบาทและความเป็นไปได้เพียงใดในบริบท
สถานการณ์แหลมคมเช่นในกรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย

แน่นอนว่าหนังสือชุดนี้ย่อมมิใช่คำตอบที่สมบูรณ์ของคำถาม แต่ทาง
คณะผู้จัดทำก็มุ่งหวังว่า หนังสือชุดนี้คงสามารถเป็นต้นธารแห่งจินตนาการทาง
สังคมอันจะนำพาลังคมไปสู่คำตอบแห่งสันติภาพ

สุดท้ายนี้ คณะผู้ศึกษาขอขอบคุณธนาคารโลก ในฐานะผู้ให้ทุนสนับสนุน
การศึกษาครั้งนี้ เหนือสิ่งอื่นใด ขอขอบพระคุณชุมชน และบุคลากร และหน่วยงานต่างๆ
ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนที่เสียสละและให้ความร่วมมือในการค้นหา
คำตอบร่วมกัน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ในท่ามกลางความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ หนังสือ
ชุดนี้จะสามารถนำเสนออีกทางเลือกในการแสวงหาหนทางในการอยู่ร่วมกันอย่าง
สันติได้ในอนาคต

สารบัญ

บทนำ	๑
ส่วนที่ ๑ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้	๑๗
บทที่ ๑ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการพัฒนา ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้	๑๙
ส่วนที่ ๒ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนาใน ๘ พื้นที่กรณีศึกษา	๕๑
บทที่ ๒ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษากองทัพภาคที่ ๓ ด.ปะเหลียว อ.สายบุรี จ.ปัตตานี	๕๓
บทที่ ๓ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษากองทัพภาคที่ ๓ ด.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี	๗๓
บทที่ ๔ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษากองทัพภาคที่ ๓ ด.พ้อมิ่ง อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี	๙๑
บทที่ ๕ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษากองทัพภาคที่ ๓ ด.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา	๑๑๓
บทที่ ๖ สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษากองทัพภาคที่ ๓ ด.ห้วยกระทิง อ.กรงปินัง จ.ยะลา	๑๓๑

บทที่ ๗	สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านกุงจหนอง อ.เบตง จ.ยะลา	๑๔๙
บทที่ ๘	สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านโคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส	๑๖๓
บทที่ ๙	สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านเกาะสะท้อน และบ้านปยู อ.ตากใบ จ.นราธิวาส	๑๗๗
ส่วนที่ ๓	วิเคราะห์บทเรียนสถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ศึกษา	๑๙๑
บทที่ ๑๐	สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: บทเรียนจากพื้นที่ศึกษา	๑๙๓
บทที่ ๑๑	บทสรุปการวิเคราะห์การพัฒนาชุมชน ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงและข้อเสนอแนะ	๒๒๕

บทนำ

เอกพันธ์ ปิณฑวนิช

รายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นการรวบรวมข้อค้นพบ และบทเรียนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และแนวนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาในพื้นที่ศึกษาวิจัย ๔ พื้นที่ ภายใต้โครงการ "ศึกษาวิจัยการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้" โดยงานวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาแนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อสร้างความสมานฉันท์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ดำเนินการภายใต้ความร่วมมือระหว่างสถาบันวิจัยสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล และศูนย์ข่าวสารสันติภาพ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากธนาคารโลก เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ทำขึ้นในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง และสถานการณ์โดยทั่วไปมีความเสี่ยงอยู่ไม่มากนักน้อย ดังนั้นในหลายๆ พื้นที่วิจัยผู้ที่ให้ข้อมูลไม่ต้องการจะเปิดเผยชื่อของตน ซึ่งความละเอียดอ่อนในประเด็นนี้ทำให้ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับการศึกษาในหลายพื้นที่ไม่ได้ระบุชื่อของผู้ที่ให้ข้อมูล รวมทั้งหลีกเลี่ยงที่จะใช้ชื่อจริงของผู้ที่อยู่ในชุมชน

ในภาพรวมวัตถุประสงค์ของการวิจัยในพื้นที่มีดังต่อไปนี้ ประการแรก เพื่อทบทวนภาพรวมของสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีการใช้ความรุนแรงใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้และผลกระทบที่เกิดขึ้น ประการที่สอง เพื่อศึกษาโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและการพัฒนา และประการที่สาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ศึกษาสำหรับภาวะที่โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและวัฒนธรรม ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และใช้ข้อมูลจากพื้นที่ศึกษา ๔ พื้นที่ เป็นกรอบในการเสนอแนะการพัฒนาชุมชนโดยเน้นที่

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา และการมีส่วนร่วมในการปกครองและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการการแก้ไขปัญหาของชุมชน

เนื่องจากการวิจัยในโครงการนี้มุ่งเน้นในการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากพื้นที่วิธีการวิจัยที่ใช้จึงมุ่งเน้นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยวิธีการหลักๆ ที่นำมาใช้ ได้แก่ การวิจัยจากเอกสาร (documentary research) เพื่อพิจารณาภาพรวมของปัญหาความขัดแย้ง การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) หรือการที่นักวิจัยรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการเข้าฝังตัวอยู่ในชุมชน และเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในชุมชน โดยปล่อยให้กิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนในชุมชน และการทำประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เพื่อรวบรวมความคิดเห็นของคนกลุ่มต่างๆ

ทั้งนี้การศึกษาจะครอบคลุมสองมิติได้แก่ มิติแนวนอน หมายถึงปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างชาวบ้านด้วยกัน และมิติแนวตั้งหรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและบุคคลหรือองค์กรอื่นใดที่อยู่นอกชุมชน โดยจะให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน หรือชุมชนกับองค์กรภาครัฐหรือเอกชน หรือบุคลากรทั้งภาครัฐและเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคนในชุมชน นอกจากสองมิติดังกล่าวแล้วการศึกษาชิ้นนี้จะมุ่งเน้นในสามประเด็นหลักได้แก่ พฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรง พฤติกรรมของคนในชุมชนด้านเศรษฐกิจในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรง และพฤติกรรมของคนในชุมชนด้านการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรง

ตารางที่ ๑ ลักษณะพื้นฐานของพื้นที่ที่ทำการวิจัย

จังหวัด	พื้นที่	ลักษณะภูมิศาสตร์	ลักษณะของประชากร	หมายเหตุ
ยะลา	ต.ห้วยกระทิง อ.กรงปินัง	ชนบท, เกษตรกรรม	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ทั้งหมดนับถือศาสนา อิสลาม	หมู่บ้านสีแดง
ยะลา	บ.กุ่มงจอนง อ.เบตง	เขตเทศบาล	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งหมด แต่แวดล้อม ด้วยพหุวัฒนธรรม	หมู่บ้านสีเขียว
ยะลา	บ.กือแม็ง อ.รามัน	ชนบท, เกษตรกรรม	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ทั้งหมดนับถือศาสนา อิสลาม	หมู่บ้านสีเหลือง
ปัตตานี	ต.พ้อมิ่ง อ.ปานาเระ	ชนบท, เกษตรกรรม	ชาติพันธุ์ไทยและมลายู ทั้งหมดนับถือศาสนา อิสลาม	หมู่บ้านสีแดง
ปัตตานี	ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์	ชนบท, เกษตรกรรม	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม ส่วนน้อยนับถือ ศาสนาพุทธ	หมู่บ้านสีแดง
ปัตตานี	บ.ปาตาบาระ อ.สายบุรี	เขตเทศบาล, ประมง	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม ศาสนาพุทธ ๓ ครั้วเรือน	หมู่บ้านสีเขียว
นราธิวาส	ต.โคกเคียน อ.เมือง	เขตเทศบาล	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธ ส่วนน้อยนับถือ ศาสนาอิสลาม	หมู่บ้านสีเขียว
นราธิวาส	บ.เกาะสะทอน อ.ตากใบ	ชนบท	ชาติพันธุ์ไทย-มลายู ส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม ส่วนน้อยนับถือ ศาสนาพุทธ	หมู่บ้านสีแดง

สำหรับการเลือกกรณีศึกษาทั้ง ๔ แห่งนั้นจะอยู่บนเกณฑ์ดังต่อไปนี้ ประการแรก พลวัตของเหตุการณ์ความรุนแรงภายในพื้นที่ ประการที่สอง คุณลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ (เมืองหรือชนบท) ประการที่สาม ลักษณะของประชากรในพื้นที่ (พิจารณาจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน) ประการที่สี่ ระดับความรุนแรง ประการที่ห้า ความเป็นไปได้ที่จะทำการวิจัย ประการที่หก ลักษณะการจัดสรรทรัพยากรภายในพื้นที่ นอกจากเกณฑ์การเลือกพื้นที่ทั้ง ๖ ประการแล้ว พื้นที่ที่ทำการศึกษาทั้ง ๔ แห่ง ยังสามารถจัดแบ่งประเภทเพิ่มเติมได้ตามเกณฑ์การแบ่งประเภทหมู่บ้านตามระดับความรุนแรงตามนโยบายรัฐบาลในช่วงก่อนรัฐบาลสุรยุทธ์อีกด้วย เกณฑ์ดังกล่าวจะทำการแบ่งหมู่บ้านตามสี่ กล่าวคือ หมู่บ้านสีแดง หมายถึงหมู่บ้านที่มีระดับความรุนแรงหรือความเสี่ยงในการเข้าไปปฏิบัติการในพื้นที่สูง หมู่บ้านสีเหลืองจะมีระดับความรุนแรงหรือความเสี่ยงในการเข้าไปปฏิบัติการในพื้นที่ปานกลาง และหมู่บ้านสีเขียวจะมีระดับความรุนแรงหรือความเสี่ยงในการเข้าไปปฏิบัติการในพื้นที่ต่ำ ทั้งนี้ นอกเหนือจากการมุ่งเน้นศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้กำหนดไว้แล้ว คณะวิจัยยังมุ่งเน้นที่จะประเมินความเหมาะสมของการจัดประเภทดังกล่าว รวมทั้งผลของการจัดประเภทที่มีต่อสถานการณ์ความรุนแรง และการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาในพื้นที่อีกด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกจะเป็นการกล่าวถึงภาพรวมของสถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคมในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ จากนั้นจะเป็นผลการศึกษาในพื้นที่ทั้ง ๔ ในส่วนสุดท้ายจะเป็นการวิเคราะห์ผลการวิจัยในพื้นที่ พร้อมทั้งประมวลข้อสรุปและข้อเสนอแนะจากการศึกษา

เนื้อหาในส่วนแรกเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ภาพรวมของสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงในพื้นที่ ๓ จังหวัด รวมทั้งวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ เพื่อเป็นการนำเสนอข้อมูล และบทวิเคราะห์ในมุมกว้างของเหตุและปัจจัยที่น่าจะนำมาพิจารณา ในการวิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่ศึกษา

โชคชัย วงศ์ธานี และ อธิษฐาน คงทรัพย์ พยายามจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ในโครงสร้างการเมืองและการปกครอง รวมทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อให้เราเห็นว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นอาจจะมีรากฐานเชื่อมโยงถึงปัจจัยในอดีตหลายประการ นอกจากนั้นเขายังชี้ให้เห็นว่านโยบายหลายประการที่ส่งผลกระทบด้านลบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น มีจุดเริ่มต้นจากทัศนคติด้านลบที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐมีต่อคนไทยเชื้อสายมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตาม โชคชัย และ อธิษฐาน ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและโอกาสในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งช่องทางที่น่าจะเป็นโอกาสที่ทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านจะได้เริ่มศึกษาถึงความต้องการที่แท้จริงของแต่ละฝ่ายเพื่อการแก้ปัญหาต่อไปในระยะยาว

ในส่วนที่สองของรายงานฉบับนี้จะเป็นการประมวลข้อค้นพบและบทเรียนที่ได้จากรายงานการวิจัยในพื้นที่ศึกษา ๘ ฉบับ จุดเด่นของรายงานการวิจัยในพื้นที่ศึกษาทั้ง ๘ ฉบับ ก็คือ รายงานทุกฉบับจัดทำขึ้นจากนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยที่ใช้เวลาทำงานเก็บข้อมูลและทำงานด้านอื่นๆ ในชุมชนเป็นเวลานานพอสมควร โดยผู้ช่วยวิจัยส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ศึกษา ดังนั้นการเข้าถึงแหล่งข้อมูลและข้อมูลที่ได้จึงค่อนข้างจะมีความแม่นยำ อย่างไรก็ตามมองประกอบของคณะผู้วิจัยที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นคนในพื้นที่ซึ่งมีการคลุกคลีกับชาวบ้านมากก็อาจจะเป็นตัวแปรที่ทำให้ผู้วิจัยมองข้ามข้อมูลบางประเด็นซึ่งเป็นเหตุการณ์หรือข้อบ่งชี้บางประการที่เกิดขึ้นบ่อยจนคุ้นชิน อันอาจจะนำมาซึ่งการเก็บข้อมูลที่ไมรอบด้าน ทั้งนี้ผู้ที่ทำหน้าที่เก็บข้อมูลได้ผ่านการอบรมระเบียบวิธีวิจัยและได้ตระหนักถึงข้อจำกัดและอุปสรรคของการเก็บข้อมูลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คณะผู้วิจัยได้พยายามออกแบบการจัดพื้นที่วิจัยให้ครอบคลุมทั้งด้านประชากรโดยมีชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนที่มีประชากรเป็นมุสลิมทั้งหมด ชุมชนที่มีชาวมุสลิมเป็นคนส่วนใหญ่ ชุมชนที่มีชาวพุทธเป็นคนส่วนใหญ่ ชุมชนที่มีลักษณะเป็นพหุสังคมโดยศาสนาและชาติพันธุ์ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับลักษณะทางภูมิศาสตร์

ของแต่ละชุมชนด้วย เช่น การเลือกชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ชุมชนชายแดน โดยความหลากหลายในด้านภูมิศาสตร์ก็เป็นตัวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์สภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชนได้ด้วย ซึ่งความเหมือนและความแตกต่างหลากหลายของพื้นที่ศึกษาเหล่านี้จะช่วยให้ข้อมูลมีภาพที่ครอบคลุมเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์ในภาพรวม

ข้อค้นพบจากรายงานการวิจัยภาคสนามที่นำมารวบรวมไว้ในรายงานฉบับนี้ จะทำให้ผู้อ่านเห็นถึงการเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง มุมมอง และทัศนคติของคนกลุ่มต่างๆ ต่อสถานการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวคือ การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์สถานการณ์ในแต่ละพื้นที่นั้นถึงแม้จะมีการรอบการวิจัยเดียวกันแต่การตั้งคำถามนั้นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและความขัดแย้งที่มีความรุนแรงในแต่ละพื้นที่ แต่ที่น่าสังเกตคือ นักวิจัยเกือบทุกพื้นที่ให้ความสำคัญกับวรรณกรรม เรื่องเล่า ความรู้สึก และความตระหนักถึงสภาพการณ์ของสังคมร่วมกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองและคนในชุมชนกับบุคคลภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน รายงานการวิจัยภาคสนามเหล่านี้ได้นำเสนอปัญหา อุปสรรค ข้อข้องใจ รวมทั้งความสามารถและศักยภาพของคนในชุมชนในการจัดการความขัดแย้งและดำรงชีวิตท่ามกลางความรุนแรง อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยในครั้งนี้ทำให้ภาพของเหตุการณ์ ปัจจัยทั้งด้านบวกและลบที่มีผลต่อสภาพการดำรงชีวิตของผู้คน รวมทั้งผลกระทบของความรุนแรงและความขัดแย้งในพื้นที่วิจัยดูเด่นชัดขึ้น ปัจจัยประเด็นแรกที่จะกล่าวถึงคือปัจจัยด้านความรุนแรง

ความรุนแรงที่มีผลกระทบต่อระดับความสัมพันธ์ เราจะเห็นได้ว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะภายในหรือภายนอกชุมชนก็ส่งผลกระทบต่อคนข้างมากต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง กล่าวคือ ระดับความไว้วางใจมีแนวโน้มลดลงถึงแม้ในพื้นที่ศึกษาบางแห่งความขัดแย้งของคนในชุมชนจะไม่เด่นชัดนัก ความไว้วางใจที่ลดลงนี้อาจจะไม่ได้เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่กำลังดำเนินอยู่เท่านั้น แต่ประกอบด้วยเหตุและปัจจัยอื่นๆ ร่วมด้วย ดังเช่น ชุกกรี หยีสะแม และคณะ

นักวิจัยในพื้นที่บ้านปาดาบาระ ต.ปะเสยะวอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี ซึ่งให้น้ำหนักการวิจัยในด้านการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน ได้ตั้งข้อสังเกตถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาซึ่งในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปกติ แต่มีแนวโน้มว่าระดับความสัมพันธ์นี้จะแย่งลง ชุกรีและคณะ ได้กล่าวในรายงานฉบับสมบูรณ์ของพื้นที่ศึกษานี้ไว้ว่า

"นักวิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าบุตรหลานรุ่นใหม่ของครอบครัวนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์ที่ห่างไกลจากผู้คนในชุมชน เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์ของเด็กและเยาวชนในครอบครัวนี้กับเยาวชนมุสลิมมีน้อยลงมาก หากเปรียบเทียบกับก่อนหน้านี้ที่มีการเล่นด้วยกันจนไม่มีกำแพงใดๆ ขวางกั้น และยังพบว่าปัจจุบันบุตรหลานที่มีอายุประมาณ ๕-๑๕ ปี ของครอบครัวนี้ไม่สามารถพูดจาสื่อสารเป็นภาษามลายูได้แล้ว แม้ว่าจะเข้าใจได้บ้างในบางคำ และมีการเล่นด้วยกันกับเยาวชนมุสลิมเป็นครั้งคราวเท่านั้น และหากมีการเล่นด้วยกันกับเด็กมุสลิมแล้ว ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาไทยเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากในอดีตเมื่อ ๑๕ ถึง ๓๐ ปีที่แล้ว ที่ต่างจะเล่นด้วยกันโดยใช้ภาษามลายู" (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่ปาดาบาระ: ๔๗-๔๘)

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ ดลยา สะแลแม และคณะ นักวิจัยในพื้นที่บ้านโคกเคียน ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส กล่าวไว้ในรายงานว่า "ความสัมพันธ์ของคนในวัยการศึกษาของเยาวชนพุทธ-เยาวชนมุสลิม พบว่าเยาวชนไม่มีโอกาสเรียนร่วมกัน เนื่องจากเยาวชนมุสลิมจะศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา (ปอเนาะ) ส่วนเยาวชนไทยพุทธจะศึกษาในโรงเรียนสามัญ [...]" (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่โคกเคียน: ๑๕) ซึ่งในกรณีนี้มีข้อแตกต่างในสองพื้นที่ กล่าวคือในพื้นที่บ้านโคกเคียนเคยมีความรุนแรงทางตรงที่เกิดขึ้นในบริเวณชุมชนมาก่อน แต่ในพื้นที่ปาดาบาระไม่เคยเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงเลย

อย่างไรก็ดี ตัวชี้วัดระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนิกทั้งสองพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันก็คือ ๑) ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่โดยรอบผลักดันให้คนในชุมชนเลือกที่จะลดการปฏิสัมพันธ์กันเพื่อความปลอดภัย ๒) ความสัมพันธ์ของคนต่างศาสนิกในชุมชนในอดีตมักเกิดจากการเล่นด้วยกันตามประสาเด็ก ความสามารถในการใช้ภาษามลายูของเด็กไทย เชื้อสายไท (+จีน) ที่นับถือศาสนาพุทธ ก็เป็นความพยายามตามธรรมชาติที่เด็กต้องการจะสื่อสารกันในเวลาเล่น ๓) พื้นที่ที่กิจกรรมเกิดการปฏิสัมพันธ์ตามธรรมชาติเช่นนี้เกิดขึ้นในละแวกบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและในโรงเรียน ๔) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การทำมาค้าขายกัน ซึ่งการที่ความเป็นอยู่แบบเมืองเริ่มรุกเข้าไปในชุมชนทำให้การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนสองศาสนิกในด้านเศรษฐกิจอาจจะมีแนวโน้มลดลงด้วย ๕) การศึกษาในระบบที่เน้นการใช้ภาษาไทยมากขึ้นทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ภาษามลายูน้อยลง ในกรณีบ้านปาตาบาระที่คนไทย เชื้อสายไท (+จีน) ที่นับถือศาสนาพุทธ ไม่สามารถพูดภาษามลายูได้ อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมตามปัจจัยดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งทำให้การลดลงของระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนสองศาสนิกและพื้นที่สื่อสารทางสังคมลดลงตามไปด้วย

ด้วยลักษณะเหตุการณ์คล้ายกันนี้ แต่มีต้นเหตุเริ่มจากพื้นที่สาธารณะลดลงทำให้ระดับความสัมพันธ์น้อยลงเกิดขึ้นในพื้นที่โคกเคียน ซึ่งพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านนี้ลดลงด้วยเงื่อนไขที่คนรุ่นใหม่ไม่มีโอกาสที่จะเรียนในโรงเรียนเดียวกัน ทำให้โอกาสที่จะได้ใช้ชีวิตร่วมกันน้อยลง ลักษณะของการลดลงของการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวพบได้ในพื้นที่ ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส เช่นเดียวกัน แต่ในกรณีนี้เป็นเหตุสืบเนื่องจากประเด็นความรุนแรงเป็นหลักทำให้ชาวบ้านลดการปฏิสัมพันธ์กันในทุกรูปแบบ ตั้งแต่การที่ชาวพุทธย้ายลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงที่เป็นคนพุทธทั้งหมู่บ้าน การลดการร่วมงานบุญและงานศพซึ่งในอดีตมีการร่วมงานกันเป็นปกติ หรือแม้แต่การลดการติดต่อค้าขายกัน ชาวพุทธหลีกเลี่ยงที่จะไปตลาดนัดที่อยู่ในชุมชนมุสลิม ประกอบกับการถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สีแดง

ชุมชนแห่งนี้จึงถูกตัดงบประมาณในการพัฒนาในช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายตัดงบประมาณการพัฒนาในชุมชนที่ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สีแดง ซึ่งการถูกตัดงบประมาณในช่วงเวลานั้นเป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้การประสานความร่วมมือระหว่างคนสองศาสนาในชุมชนนี้หยุดลงเกือบจะสิ้นเชิงในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งระดับความไว้วางใจของคนในชุมชนลดลงจนเกือบถึงจุดต่ำที่สุดในประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนนี้ขึ้นมา (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านเกาะสะท้อนและบ้านปยุ: ๒-๔)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นแม้ผลของงานวิจัยจะไม่สามารถสรุปได้ว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ความไม่สงบจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนต่างศาสนา แต่ได้ชี้ให้เห็นว่าความตึงเครียดที่เกิดจากเหตุการณ์ความรุนแรงมีผลกระทบต่อระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระดับและลักษณะต่างๆ และเป็นตัวเร่งให้ความไว้วางใจลดลงเร็วขึ้น

ประเด็นการใช้ความรุนแรง เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วง ๕ ปีหลังเหตุการณ์ปล้นปืน ความรุนแรงที่ปรากฏชัดในพื้นที่เป็นความรุนแรงที่กระทำโดยผู้ก่อการและเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคง ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดที่บ่งชี้ว่ามีอัตราการเพิ่มขึ้นของเหตุการณ์ที่เป็นการใช้ความรุนแรงต่อกันระหว่างชาวบ้าน โดยวิธีการที่ชาวบ้านต่างศาสนาใช้ในการลดปัจจัยของการใช้ความรุนแรงต่อกันคือการหลีกเลี่ยงการพบปะและเผชิญหน้ากัน ซึ่งการใช้วิธีนี้อาจจะช่วยให้ในระยะสั้นแต่ในระยะยาวการหลีกเลี่ยงที่จะพบปะกันก็จะทำให้ระดับความสัมพันธ์ลดลงไปด้วย

ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง นอกจากชาวบ้านในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความรุนแรงจากการก่อการร้ายและการใช้กำลังของเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงแล้ว ผู้ที่ได้รับผลกระทบและความสูญเสียได้แผ่วงกว้างไปเกือบทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากพลเรือนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารที่ประจำการอยู่ในพื้นที่ ๓ จังหวัด มาจากทุกภาคของประเทศ การสูญเสียที่เกิดกับเจ้าหน้าที่เหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่นั้นย่อมหมายถึงการสูญเสียที่เกิดกับครอบครัวของพวกเขาเหล่านั้นที่อยู่นอกพื้นที่ด้วย ผลจาก

ความรุนแรงนี้อาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งในวงกว้างในอนาคต ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ ยังไม่ได้ขยายขอบเขตผู้สูญเสียออกไปในระดับนั้น ผู้สูญเสียที่เป็นเป้าหมายของการวิจัยชิ้นนี้ส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ ซึ่งในจำนวนนี้ผู้หญิงและเด็กเป็นกลุ่มที่งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ การเพิ่มพูนศักยภาพในกลุ่มผู้หญิงจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญโดย ไชรยา จามจุรี และคณะนักวิจัยในพื้นที่บ้านพอมิ่ง ต.พอมิ่ง อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี ได้ให้ความคิดเห็นไว้ในรายงานว่า

"ในการทำสนทนากลุ่ม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงคุณลักษณะทั่วไป และคุณลักษณะเฉพาะเชิงบวก ที่ผู้หญิงจากครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ มองว่ามีอยู่ในตัวเองและเป็นสิ่งที่ดี หรือเป็นศักยภาพที่จะมีส่วนช่วยให้ผู้หญิงเหล่านั้นสามารถก้าวข้ามวิกฤติของชีวิต และจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่ครอบครัวประสบหลังเกิดเหตุรุนแรงได้ โดยการทำสนทนากลุ่มครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์แฝงต้องการจะให้เกิดการเสริมสร้างพลัง (empower) ในกลุ่มด้วย จากการแลกเปลี่ยนกันเองและแทรกด้วยการจัดกิจกรรมเสริมของผู้วิจัยในฐานะผู้ดำเนินรายการ (moderator)" (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านพอมิ่ง: ๑๑๖)

นอกจากผู้สูญเสียและผู้ที่ได้รับผลกระทบที่เป็นผู้หญิงแล้ว เด็กและเยาวชนก็ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงเช่นเดียวกัน แต่ผลกระทบที่สำคัญที่สุดที่เกิดกับเด็กๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็คือการเติบโตขึ้นมาท่ามกลางความรุนแรง ผลจากงานวิจัยยังไม่มีข้อบ่งชี้ที่เพียงพอที่จะวิเคราะห์ผลกระทบที่เด็กๆ ในชุมชนได้รับการเติบโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมที่มีความรุนแรง สิ่งแวดล้อมแบบนี้ เป็นเครื่องกระตุ้นการเรียนรู้ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมให้กับคนในรุ่นต่อไป โดยเหยื่อของความรุนแรงมีโอกาสูงที่จะเปลี่ยนเป็นผู้ใช้ความรุนแรงเสียเอง ถึงแม้งานวิจัยชิ้นนี้ยังไม่ครอบคลุมประเด็นนี้ แต่ในฐานะผู้วิจัยคนหนึ่งได้มีประสบการณ์กับบท

สนทนาล้วนๆ ระหว่างตากับหลานคนหนึ่งในพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา หลานสาวอกกับตาให้เดินไปส่งที่บ้านน้อยเพราะกลัวแขกจะทำร้าย หรืออีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการตอบโต้ทางสายตาระหว่างผู้วิจัยกับเด็กชายมุสลิมอายุ ๑๐ ขวบ ผู้ซึ่งสูญเสียพ่อและพี่ชาย ๓ คน ในเวลาเพียงไม่กี่เดือน ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงเด็กที่สูญเสียพ่อแม่จากการปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยเช่นกัน เพราะเหตุนี้ประเด็นของผู้สูญเสียและได้รับผลกระทบจากความรุนแรงที่เริ่มแผ่วงกว้างขึ้นเกินขอบเขตการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้จึงน่าจะเป็นประเด็นที่การวิจัยในอนาคตควรให้ความสำคัญ

ประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่ศึกษา ประเด็นความขัดแย้งที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้มีความหลากหลายพอสมควร ประเด็นความขัดแย้งในเรื่องอัตลักษณ์และชาติพันธุ์เป็นประเด็นที่หลายฝ่ายสนใจมากนั้นก็สมารถพบได้ในบางพื้นที่ที่มีชุมชนพุทธและมุสลิมอยู่ด้วยกันเช่นที่บ้านเกาะสะท้อน ถึงแม้ว่ายังไม่มี ความขัดแย้งอย่างเปิดเผย แต่ลักษณะของพฤติกรรมและการปฏิสัมพันธ์ของชาวบ้านบ่งชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งนั้นมากกว่าความไม่ไว้วางใจ อย่างไรก็ตาม ด้วยการที่ความขัดแย้งยังไม่มีการแสดงออกอย่างเปิดเผย ความทนกันได้ (toleration) ระหว่างชาวบ้านที่มีความต่างด้านอัตลักษณ์ก็ยังจะช่วยให้ความขัดแย้งนี้ไม่ขยายตัวมากนัก แต่ขีดจำกัดของความทนกันได้อาจจะต่ำลงถ้ามีปัจจัยความขัดแย้งด้านอื่นๆ เข้ามาเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาของความเกลียดชัง ซึ่งประเด็นความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์และความเชื่อนี้อาจเป็นเพียงแค่ประเด็นของความไม่เข้าใจซึ่งในอดีตสามารถจะคลี่คลายด้วยความทนกันได้ ซึ่งเมื่อเกิดสถานการณ์ความรุนแรงขึ้น ความไม่เข้าใจผนวกกับความกลัวก็อาจจะทำให้ความไว้นื้อเชื่อใจกันต่ำลง เมื่อมีประเด็นขัดแย้งอื่นใดเกิดขึ้นประเด็นความขัดแย้งเหล่านั้นก็อาจจะเปรียบเสมือนเหตุผลที่สนับสนุนความเชื่อเดิมของคนในชุมชน ความรู้สึกเกลียดชัง ความเป็นอื่น และการตัดสินใจก่อนจึงเกิดขึ้นตามมา

จากผลของงานวิจัยความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน (ไม่รวมบริบทของชาติพันธุ์และความเป็นอื่น) ที่เกิดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็มีลักษณะไม่แตกต่างกันนักจากพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่

รัฐกับชาวบ้าน นายทุนกับชาวบ้าน นักการเมืองกับชาวบ้าน นักการเมืองกับนักการเมือง ผู้มีอิทธิพลกับชาวบ้าน ผู้มีอิทธิพลกับผู้มีอิทธิพลด้วยกันเอง และชาวบ้านกับชาวบ้าน (ส่วนมากจะเป็นประเด็นเรื่องผลประโยชน์ด้านความสัมพันธ์และโครงสร้างทางสังคม) ซึ่งประเด็นเหล่านี้ กระบวนการภาคประชาสังคมในชุมชนพอจะมีกลไกที่จัดการได้ แต่เมื่อความขัดแย้งเหล่านี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่มีความรุนแรงสูง การขยายผลของความขัดแย้งจึงมีแนวโน้มจะขยายตัวได้เร็วขึ้น นุกุล รัตนดากุล และคณะนักวิจัยในพื้นที่บ้านกือเม็ง ต.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา ได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพความแตกแยกของสังคมชุมชนที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐ ทั้งที่เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านและระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง โครงการที่เป็นประเด็นความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่เด่นชัดคือ โครงการเขื่อนสายบุรี นุกุล และคณะ กล่าวถึงการต่อสู้ของชาวบ้านเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนสายบุรีดังนี้

"ประวัติศาสตร์ภาคใต้นั้นเต็มไปด้วยการต่อสู้ของคนท้องถิ่นกับการควบคุมของอำนาจรัฐส่วนกลาง บ่อยครั้งที่ต้องถึงเลือดตกยางออก ชัยชนะในกรณีเขื่อนสายบุรีจึงนับเป็นชัยชนะครั้งประวัติศาสตร์ เพราะเป็นชัยชนะของชาวบ้านที่ได้มาด้วยสันติวิธี พวกเขากลับบ้านด้วยพลังความเชื่อมั่นไม่เพียงแต่ในเรื่องสันติวิธี แต่ในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ทะนุบำรุงธรรมชาติและวิถีชีวิตอย่างพอเพียงด้วย สิ่งสำคัญที่พวกเขาได้เรียนรู้จากการเป็นส่วนหนึ่งในขบวนการประชาชนก็คือ การทำเกษตรธรรมชาติและการอยู่อย่างพอเพียงไม่ใช่เรื่องของคนล้าสมัย แต่เป็นสิ่งที่ทั่วโลกได้ตระหนักแล้วว่า เป็นวิถีทางที่จะกอบกู้โลกให้รอดจากความเสื่อมทรามของสภาพแวดล้อมได้ ความเชื่อมั่นนี้ทำให้องค์กรพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรีเริ่มฟื้นฟูวิถีการทำสวนปาล์มในชุมชน โดยเจริญรอยตามวิถีการทำสวนโบราณคูซง" (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์พื้นที่บ้านกือเม็ง: ๓๙)

อย่างไรก็ดี ในพื้นที่ที่ดูเหมือนชาวบ้านสามารถร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนก็อาจจะมีประเด็นความขัดแย้งอันเนื่องมาจากเหตุปัจจัยอื่นได้เช่นกัน ดังที่ นกุล และคณะ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

"ปัจจุบันชุมชนแตกแยกมากไม่เหมือนเมื่อก่อน ชาวบ้านเชื่อว่าส่วนหนึ่งเกิดจากโครงการพัฒนา เพราะเวลามีโครงการพัฒนาเข้ามาจะมีชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็นชอบเพราะได้ประโยชน์ แต่ส่วนหนึ่งไม่ชอบเพราะไม่เห็นประโยชน์ โครงการไม่ชัด ไม่โปร่งใส ชาวบ้านไม่เข้าใจ แต่จะสร้างมายาภาพขึ้นมาจากความไม่เข้าใจ โครงการพัฒนามักจะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับผู้นำ นักปกครอง นักการเมืองท้องถิ่น ชาวบ้านมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอยู่แล้ว ซึ่งงานพัฒนาทำให้การแบ่งพวกแบ่งกลุ่มชัดเจนขึ้น รุนแรงขึ้น นอกจากนั้นชาวบ้านสรุปว่าการช่วยเหลือของรัฐเท่าที่ผ่านมาชุมชนขาดการมีส่วนร่วม เป็นการให้แบบประชานิยมสงเคราะห์ นโยบายเงินผันและการเกิด อบต. ทำให้กลไกของชุมชนและระบบพึ่งพาตนเองของท้องถิ่นสั่นคลอน และสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นชุมชน ชาวบ้านกลายเป็นคนที่รอคอยและพึ่งพาความช่วยเหลือจากส่วนราชการและภายนอกเท่านั้น" (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านกือเม็ง: ๘๕)

ความขัดแย้งในชุมชนอันเนื่องมาจากปัจจัยการบริหารงานท้องถิ่นก็พบในพื้นที่ศึกษาด้วยเช่นกันดังที่ ละม้าย มานะการ และคณะนักวิจัยในพื้นที่บ้านลัมต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี อธิบายไว้ในรายงานเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างเทศบาลกับชาวบ้านในเรื่องปัญหาที่ทิ้งขยะในชุมชน ซึ่งในขณะนั้นความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกในฐานะคนกลางได้เข้ามาสานเสวนาในชุมชน จนชาวบ้านในชุมชนสามารถหาทางออกให้กับปัญหาได้ (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านลัม: ๓๘) ประเด็นความขัดแย้งด้านโครงสร้างการปกครองที่เห็นเด่นชัดคือ

กรณีที่ มะเสาวดี ไสสากา และคณะนักวิจัยในพื้นที่บ้านตรือปา ต.ห้วยกระติง อ.กรงปินัง จ.ยะลา ได้กล่าวถึงความขัดแย้งอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองในพื้นที่วิจัยว่า

"ความขัดแย้งทางความคิดของชาวบ้านเริ่มก่อตัวอย่างเป็นรูปธรรม ขึ้นเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่มีการเลือกตั้งแทนการแต่งตั้งผู้นำในชุมชน นั่นคือ การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือการปรากฏการฝึกฝ่ายการเมืองระดับจังหวัดหรือระดับชาติในพื้นที่ ซึ่งความบกพร่องในด้านการกำหนดรูปแบบการเลือกสรรผู้นำ ที่ยึดแนวทางที่ขาดการบูรณาการให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน อีกทั้งการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนจากหน่วยงานสนับสนุนของรัฐ ไม่สามารถเข้าถึงและเข้าใจพื้นฐานของชุมชนอย่างแท้จริง ขาดความจริงจัง ขาดการเปิดโอกาสให้เข้าถึงบริการ หรือการจัดสรรผลประโยชน์แห่งรัฐในพื้นที่อย่างเสมอภาคและทั่วถึง" (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านตรือปา: ๑๔)

ประเด็นความขัดแย้งที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นเป็นประเด็นความขัดแย้งที่มีช่องทางในการจัดการได้พอสมควรในสถานการณ์ปกติ แต่ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าเมื่อประเด็นความขัดแย้งเหล่านี้เกิดขึ้นในสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีความรุนแรง โอกาสที่ความขัดแย้งเหล่านี้จะยกระดับสูงขึ้นจึงเป็นไปได้สูง รวมทั้งโอกาสที่ผู้มีส่วนร่วมในความขัดแย้งเหล่านี้จะหาทางออกให้กับความขัดแย้งโดยใช้ความรุนแรงจึงเป็นไปได้มากขึ้น

สำหรับประเด็นเรื่องผลกระทบของความขัดแย้งต่อทัศนคติของคนในชุมชนเป็นที่สังเกตได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในพื้นที่ไม่ค่อยจะเป็นที่ชอบพอของชาวบ้านเท่าไรนัก ปัจจัยที่ทำให้ทัศนคติต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงไม่ค่อยดีในสายตาชาวบ้าน อาจจะมีประเด็นจากการใช้กำลังในการควบคุมมากกว่าการสร้างความเข้าใจ อย่างไรก็ตามก็ดี สาเหตุสำคัญประการ

หนึ่งคือการที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงใช้อำนาจในลักษณะที่คนในชุมชนมองว่าไม่เป็นธรรม เช่น การปิดล้อมหมู่บ้าน การจับแบบเหวี่ยงแห เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านทวีความรุนแรงขึ้น

ประเด็นด้านอัตลักษณ์ที่ส่งเสริมความเข้าใจ หนึ่งในพื้นที่วิจัยคือบ้านกุงจหนอง ต.เบตง อ.เบตง จ.ยะลา นับเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนต่อภายนอกดีมาก ชุมชนกุงจหนองเป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ในตำบลเบตง ซึ่งมีลักษณะเป็นพหุสังคมด้วยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวบ้านมีความคุ้นชินกับความแตกต่างหลากหลาย จึงมีลักษณะค่อนข้างยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถเข้าใจความแตกต่างได้ดี (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ พื้นที่บ้านกุงจหนอง: ๖-๘)

งบประมาณการพัฒนาในฐานะปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความขัดแย้งในชุมชนองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนควรตระหนักถึงผลกระทบด้านลบของการจัดสรรงบประมาณให้แก่ชุมชนต่างๆ ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่าชุมชนในพื้นที่ศึกษาหลายพื้นที่แสดงให้เห็นถึงความริ้วรานของชุมชนอันเนื่องมาจากการแย่งชิงผลประโยชน์จากงบประมาณการพัฒนาชุมชน ปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งจากการแย่งชิงงบประมาณสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสถานการณ์ งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอแนวทางการบริหารงบประมาณและการจัดสรรงบประมาณในแต่ละพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้น เพราะฉะนั้นองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนควรตระหนักถึงประเด็นความขัดแย้งในประเด็นนี้ให้มากขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้งบประมาณที่หวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาถูกแปรเปลี่ยนเป็นปัจจัยของความขัดแย้งและแตกแยกในชุมชน

ในส่วนสุดท้ายจะเป็นการวิเคราะห์ภาพรวมและประเด็นร่วมของพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ พื้นที่ การวิเคราะห์ภาพรวมนั้นเป็นไปตามกรอบรายงานของคณะกรรมการสมานฉันท์และแนวทางทฤษฎีของการวิเคราะห์ความขัดแย้งและความรุนแรง โดยข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์นั้นเป็นผลของงานวิจัยในพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ พื้นที่ อลิสา หะสาเมะ ได้ให้น้ำหนักในการวิเคราะห์ความขัดแย้งทั้งในระดับบุคคลและระดับโครง

สร้าง รวมทั้งเงื่อนไขเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของบุคคลและชุมชน นอกเหนือไปจากนั้นการวิเคราะห์ที่ได้ครอบคลุมถึงปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ชุมชนที่มีผลต่อทัศนคติ ความเชื่อ สภาวะการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรง ตลอดจนโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของคนในและนอกชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบโดยตรงกับสถานการณ์ความขัดแย้งที่เป็นความรุนแรงในปัจจุบัน

รายงานวิจัยฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ที่อาจจะเป็นตัวกระตุ้นหรือ คลี่คลายความรุนแรงและความขัดแย้งในพื้นที่วิจัยทั้ง ๘ พื้นที่ ซึ่งปัจจัยของความรุนแรงและความขัดแย้งเหล่านี้มีผลต่อเนื่องกับการพัฒนาชุมชน โครงสร้างการพัฒนาชุมชนไม่สามารถเดินหน้าได้อย่างเต็มที่ถ้าระดับของความรุนแรงความขัดแย้ง ยังคงอยู่ในระดับสูง ระดับความไว้วางใจก็แปรเปลี่ยนไปตามพลวัตของความรุนแรง และความขัดแย้งดังที่กล่าวไปข้างต้น กระบวนการประชาสังคมที่นักวิจัยในแต่ละพื้นที่ได้นำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่นั้นๆ มีความสอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน ซึ่งกระบวนการทางสังคมเช่นนี้จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนจะพัฒนาศักยภาพของตนเองในการร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตน รวมทั้งพัฒนาศักยภาพในการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภายนอกชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการสร้างเครือข่ายการทำงานระดับชุมชนร่วมกัน พัฒนาเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งและลดระดับความรุนแรงในทุกรูปแบบในแต่ละชุมชน

ส่วนที่ ๑

**สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม
และสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่
สามจังหวัดชายแดนภาคใต้**

บทที่ ๑

สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการพัฒนาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

โชคชัย วงษ์ธานี และอิษฐานัน คงทรัพย์

๑. ความนำ

ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้และอาณาบริเวณใกล้เคียงเป็นปัญหาเรื้อรังมาจากอดีตและต่อเนื่องจนปัจจุบัน เป็นปัญหาที่มีฐานของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์บาดแผลและการช่วงชิงการปกครองเหนือนดินแดนแถบนี้ แม้จะมีความรุนแรงและซับซ้อนแต่สภาพปัญหาในอดีตได้รับการวิเคราะห์ถึงเคราะห์จากนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ว่าเป็นปัญหาในเรื่องของความแตกต่างทางวัฒนธรรมและศาสนา ปัญหาทางทัศนคติ ปัญหาทางภาษา ปัญหาทางการเมืองการปกครอง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการศึกษา ปัญหาด้านความสำนึกในทางประวัติศาสตร์ ปัญหาโจรผู้ร้าย โดยปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่พัวพันซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด จนแทบจะเรียกได้ว่า "ปัญหาทุกอย่าง" เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน (อารัง สุทธาศาสน์, ๒๕๑๙)

เหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา มีลักษณะสำคัญคือเป็นการใช้ความรุนแรงตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐ โดยกลุ่มที่ถูกเรียกจากทางการว่า กลุ่มเบอร์ซาตู (Bersatu) หรืออีกกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มแนวร่วม RKK [Ramsaka (หน่วยกำลัง) Krupaka (จรรยา) Kuegi (ขนาดเล็ก)] โดยมีแนวร่วมผู้ก่อการเป็นเยาวชนในพื้นที่ที่ถูกปลุกฝังและบิดเบือนความเชื่อทางศาสนาให้เลือกใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา หลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเห็นได้ชัดว่าเป็นไปเพื่อการตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐและแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อการที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้การปราบปรามที่รุนแรงและไม่เป็นธรรม เช่น เหตุการณ์การอุ้มฆ่า เหตุการณ์การ

ปราบปรามผู้ก่อการด้วยอาวุธสงครามเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ ที่มีลียิด กรือเซะ จังหวัดปัตตานี และอีกหลายจุดในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จนทำให้ผู้ก่อการเสียชีวิตรวมกันกว่า ๑๐๘ ราย รวมทั้งเหตุการณ์การปราบปรามผู้ชุมนุม ประท้วงหน้าสถานีตำรวจอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งทำให้มีผู้เสียชีวิตกว่า ๗๘ ราย

จากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นตั้งแต่มกราคม พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นต้นมา ปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการไร้ประสิทธิภาพของรัฐใน "การบำบัดทุกข์ บำรุงสุข" และ "การสถาปนาความมั่นคงปลอดภัย" ในพื้นที่ ทั้งในด้านการควบคุมสถานการณ์ให้อยู่ในภาวะปกติสุข การเป็นที่ยอมรับของประชาชนในพื้นที่ ความล้มเหลวของโครงการพัฒนาในท้องถิ่นทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และความไร้น้ำยาของกระบวนการยุติธรรมที่ไม่สามารถให้หลักประกัน ในด้านความยุติธรรมได้ภายหลังการเกิดความรุนแรง การกวาดจับผู้ต้องสงสัย การจับกุมผู้กระทำความผิด กระบวนการศาลที่มีอุปสรรคในด้านต่างๆ เช่น การสื่อสารระหว่าง ภาษาไทยกลางและภาษามลายูถิ่น รวมทั้งขั้นตอนที่ซับซ้อนของกระบวนการยุติธรรม จนบ่อยครั้งที่การดำเนินคดีเป็นไปอย่างล่าช้าและมีข้อกังขา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความรู้สึก ในด้านลบต่อประชาชนในพื้นที่ตอบทบาทของรัฐเป็นอย่างมาก

ประเด็นปัญหา จำนวนมากเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากในอดีต ส่วนหนึ่ง อาจถูกมองข้ามหรือเลือนหายไปในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งยังคงดำรงอยู่ หรือสร้างปัญหา ใหม่ในด้านอื่นๆ ตามมา ส่วนหนึ่งเป็นปัญหาที่ขยายตัวและลุกลามมากกว่าเดิม และส่วนหนึ่งเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างอันเป็นผลกระทบจากการดำเนินนโยบาย ทางการเมืองการปกครองของรัฐที่ขาดความเคารพต่อวิถีชีวิต ศาสนา อัตลักษณ์วิถี ของท้องถิ่น ซึ่งหากรัฐไม่เข้าใจและไม่แก้ไขอาจทำให้เกิดการใช้ความรุนแรงจาก ประชาชนที่ได้รับผลกระทบดังกล่าว

ปฏิเสธไม่ได้ว่าความแตกต่างทั้งทางด้านระบบการศึกษา ภาษา และบาดแผล ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นทั้งเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่การ

สร้างอคติ ความไม่ไว้วางใจ แต่ผลของการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐต่อประชาชนในพื้นที่ ผ่านโครงการและงานพัฒนาในด้านต่างๆ อาทิ โครงการการตั้งนิคมสร้างตนเอง การพัฒนาประมงชายฝั่ง การสร้างระบบการจัดการน้ำและการชลประทาน การออกโฉนดที่ดินทางทะเล การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน การตัดไม้ทำลายป่า การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ปัญหาคนสองสัญชาติ และความหกละหลวมของเจ้าหน้าที่ในการรักษากติกา การดำเนินกิจกรรมการค้าบริเวณชายแดน การอพยพย้ายถิ่น และการว่างงานของประชาชนในพื้นที่ ยิ่งเป็นการตอกย้ำทำให้ความแตกต่างเหล่านี้สามารถลุกลามและขยายตัวกลายเป็นความไม่เข้าใจและความรุนแรงได้

๒. สภาพการณ์ความรุนแรงใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้และ ๔ อำเภอของจังหวัดสงขลา คือ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอสะบ้าย้อย และอำเภอนาทวี ก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงที่ตามมา ทั้งจากฝ่ายผู้ก่อการ แนวนร่วม และกลุ่มขบวนการต่างๆ ในลักษณะของการลอบฆ่า การวางระเบิด การลอบเผาโรงเรียน สถานที่ราชการและการปิดถนนทางสัญจร และจากการตอบโต้ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งแม้ว่าในระดับนโยบายรัฐบาลจะมุ่งเน้นแนวทางทางสันติวิธีในการแก้ไขปัญหา แต่ในระดับปฏิบัติการยังมีการใช้ความรุนแรงในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางการปราบปราม จับกุม ปิดล้อมหมู่บ้าน การสลายการชุมนุม การซ้อมผู้ต้องสงสัย และการอุ้มหาย การดำเนินการเหล่านี้ของรัฐแม้ว่าจะมีเป้าประสงค์เพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงและสร้างความมั่นคงในพื้นที่ แต่ผลของมาตรการเหล่านี้กลับเป็นการเพิ่มปัญหาในเรื่องของความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สร้างปัญหาใหม่ๆ ให้กับประชาชนโดยรวม ผู้บริสุทธิ์และผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องต้องได้รับผลกระทบอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องแทบจะทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นมาจากกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบหรือการปราบปรามของเจ้าหน้าที่รัฐ

ก็ตาม ได้สร้าง "ความคุ้นชินต่อความรุนแรง" ในหมู่คนในพื้นที่

จากข้อมูลของศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ (ศว.ชต.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๑) ระบุว่าสถานการณ์ความรุนแรงตั้งแต่วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๗ ถึง ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๐ มีเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นหลายประเภท เช่น โปรยตะปูเรือใบ เหยายางรถยนต์ เผาตู้หรือเสาโทรศัพท์ เผาสถานที่ราชการ ทำลายทรัพย์สินราษฎร จนรุนแรงที่สุดคือทำร้ายร่างกาย ในรอบ ๔ ปี รวมเหตุการณ์เกิดขึ้นทั้งหมด ๙,๓๗๙ ครั้ง มีผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจำนวน ๕,๒๓๕ ครั้ง ไม่นับรวมเหตุการณ์อุบัติเหตุ เรื่องส่วนตัว การตรวจค้นและจับกุมผู้ต้องสงสัย ทั้งนี้จากข้อมูลทางสถิติของ ศว.ชต. แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบยังคงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นมากที่สุดในรอบสี่ปี

ผลจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ทำให้มีผู้บาดเจ็บ ผู้เสียชีวิต บางรายสูญเสียทรัพย์สิน ภาพรวมจำนวนผู้ได้รับผลกระทบในรอบ ๔ ปี มีจำนวนทั้งสิ้น ๙,๘๖๘ คน บาดเจ็บจำนวน ๘,๑๖๑ คน ในจำนวนนี้มีผู้เสียชีวิต จำนวน ๒,๗๕๗ คน และทรัพย์สินเสียหาย จำนวน ๑,๗๐๗ คน เมื่อแยกเป็นจังหวัดพบว่าจังหวัดปัตตานีมีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๒,๓๘๑ คน จังหวัดยะลามีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๒,๖๖๘ คน จังหวัดนราธิวาสมีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๔,๒๕๑ คน และในจังหวัดที่มีพื้นที่ต่อเนื่องกับ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ดังเช่นจังหวัดสงขลามีผู้ได้รับผลกระทบจำนวน ๕๖๘ คน

สำหรับผู้เสียชีวิตนั้น เป็นผู้ชายจำนวน ๖,๙๑๙ คน (ร้อยละ ๘๔.๘) และผู้หญิงจำนวน ๑,๒๔๒ คน (ร้อยละ ๑๕.๒) นับถือศาสนาพุทธจำนวน ๔,๗๔๖ คน (ร้อยละ ๕๘.๒) นับถือศาสนาอิสลาม จำนวน ๓,๓๐๘ คน (ร้อยละ ๔๐.๕) และนับถือศาสนาอื่นๆ จำนวน ๑๐๗ คน (ร้อยละ ๑.๓) หากจำแนกตามอาชีพพบว่าผู้เสียชีวิตเป็นประชาชนทั่วไปจำนวน ๔,๗๓๔ คน (ร้อยละ ๕๘.๐) เป็นทหาร จำนวน ๑,๑๖๕ คน

(ร้อยละ ๑๔.๓) ตำรวจ จำนวน ๙๔๓ คน (ร้อยละ ๑๑.๖) ประชาชนที่ช่วยเหลือราชการ จำนวน ๖๔๗ คน (ร้อยละ ๗.๙) นักเรียน/นักศึกษา จำนวน ๒๙๐ คน (ร้อยละ ๓.๖) ข้าราชการ จำนวน ๒๔๔ คน (ร้อยละ ๓.๐) และครู จำนวน ๑๓๘ คน (ร้อยละ ๑.๗) (ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบจังหวัดชายแดนใต้(ศว.ชต.) กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑)

จากการศึกษาของ ศรีสุมพ จิตรภิรมย์ศรี อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในเรื่อง "ความรุนแรงเชิงโครงสร้างหรือโครงสร้างความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้ สถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ ๒ ปี (พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๔๘)" พบว่าเหตุการณ์ความรุนแรงในรอบสองปีดังกล่าวเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในช่วง ๑๑ ปีก่อนหน้านี้ (พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๖) กล่าวคือ ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ เกิดเหตุการณ์ความรุนแรง ๑,๘๔๓ ครั้ง ในปี พ.ศ.๒๕๔๘ เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ ๑,๗๐๓ ครั้ง รวมทั้งสองปีที่ผ่านมา เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ ๓,๕๔๖ ครั้ง แต่ในช่วง ๑๑ ปีย้อนหลังมีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้น ๗๔๘ ครั้ง หรือเฉลี่ยปีละ ๖๘ ครั้ง (ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี, ๒๕๔๙)

ในส่วนของวิธีการก่อเหตุความรุนแรงในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และ ๔ อำเภอของจังหวัดสงขลา ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๑ พบว่า มีวิธีการใช้ความรุนแรงในรูปแบบและลักษณะต่างๆ ดังนี้ คือ การปล้นอาวุธ การยิงและการลอบยิง การวางระเบิด การก่อวินาศกรรมและการสร้างสถานการณ์ การโจมตี การปะทะ การลอบวางเพลิง การทำร้ายร่างกาย การขว้างระเบิด การข่มขู่ การฆ่าทำลายศพ และการฆ่าโดยวิธีอื่น และการพบศพโดยไม่ทราบลักษณะการก่อการ ต่างจากในช่วงก่อนหน้านั้นซึ่งมีงานวิจัยชี้ว่าอาชญากรรมส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทและการลักทรัพย์ (สุนทร ขวัญเพชร, ๒๕๔๖)

จากการศึกษาพบว่า หลังปี พ.ศ.๒๕๔๗ พบว่าการใช้ความรุนแรงอาจมีที่มาจากการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายที่สำคัญในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นคือการยุบเลิกศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ซึ่งเป็น

หน่วยงานประสานนโยบายในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุปัจจัยอื่นที่เป็นตัวเสริม เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรมโดยรัฐ ปัญหาเศรษฐกิจสังคม ความยากจนด้อยโอกาส และปัญหาการศึกษา รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการค้าของเถื่อน เศรษฐกิจนอกระบบและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เป็นต้น ปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระแสความรุนแรงนี้เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งจะต้องนำมาพิจารณาวิเคราะห์โดยละเอียด เพื่อเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นและกำหนดแนวนโยบาย ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีในการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม

ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาปัญหาความรุนแรงใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ การพิจารณาแต่เพียงความรุนแรงเชิงกายภาพ เช่น การฆ่ารายวัน การระเบิด การวางเพลิงและการก่อวินาศกรรมในวิธีการต่างๆ นั้นไม่เพียงพอ หากแต่ต้องพิจารณาปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) อาทิ ความยากจน ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ และด้อยพัฒนาทางสังคมที่นำไปสู่การเกิดปัญหาสังคม ซึ่งมักเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล และความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) คือการกดขี่ กีดกัน ปิดกั้นอัตลักษณ์ สัญลักษณ์และวัฒนธรรมในทางสังคม ซึ่งทำให้คนที่อยู่ในวัฒนธรรม ภาษา และความเชื่อต่างกันมีฐานะแตกต่างหรือต่ำลงกว่ากัน

๓. โครงสร้างทางสังคมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ปัญหาการใช้ความรุนแรงและความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่มกราคม พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นต้นมา แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่มีความต่อเนื่องและซับซ้อนเกินกว่าที่ภาครัฐหรือภาคประชาชนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะสามารถจัดการได้ โดยลำพัง ปัญหาดังกล่าวสร้างรอยปริแยกในสังคมและชุมชน แบ่งคนที่เคยอยู่ร่วมกันออกเป็นฝักฝ่าย สร้างความหวาดระแวงและความไม่ไว้วางใจที่มีต่อกันจนทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันกลายเป็นเรื่องปกติของคนในพื้นที่ การทำความเข้าใจและการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น มีส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุ ที่มาของปัญหา ผลกระทบ และแนวโน้ม ที่จะนำไปสู่การนำเสนอ

ทางออกของการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง

ในการนี้ การทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับแต่อดีตเป็นต้นมา จะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเหตุเป็นผล ในการพิจารณาถึงโครงสร้างทางสังคมในพื้นที่ ซึ่งจำแนกออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์ โครงสร้างการเมืองการปกครอง โครงสร้างทางการศึกษา และโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม

๓.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่ราบชายฝั่ง ป่าพรุ และพื้นที่ป่าเขา ตั้งอยู่ปลายสุดของชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ติดอ่าวไทย ด้านทิศตะวันตกมีชายแดนติดกับประเทศมาเลเซีย มีชายฝั่งทะเลอ่าวไทยอยู่ด้านขวามือและด้านซ้ายมือจะเป็นพื้นที่ราบและแนวสันเขาอยู่เป็นแนวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ มีพื้นที่รวมกันทั้งหมดประมาณ ๑๐,๙๐๐ ตารางกิโลเมตร มีเขตปกครองทั้งหมด ๓๓ อำเภอ ๑,๖๓๘ หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ ๒ ล้านคน เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามประมาณ ๑.๔ ล้านคน ส่วนที่เหลือนับถือศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ โดยทั้งหมดกระจายตัวอยู่ในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ในงานของ สติธย์ แสงศรี เรื่องปัญหาและอุปสรรคในการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้: บทศึกษาเฉพาะชาวไทยอิสลาม (๒๕๑๓) ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ทั่วไปของ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซียว่า มีทั้งหมด ๖ อำเภอ ได้แก่ อำเภอยะหา อำเภอบันนังสตา และอำเภอเบตง ของจังหวัดยะลา และอำเภอสู่โขงโก-ลก อำเภอดากใบ และอำเภอแว้งของจังหวัดนราธิวาส ซึ่งอยู่ติดกับรัฐกลันตัน รัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย โดยมีแม่น้ำสุโขงโก-ลกเป็นพรมแดนธรรมชาติ จะสังเกตได้ว่าจังหวัดปัตตานีไม่มีพรมแดนส่วนใดส่วนหนึ่งที่ติดกับประเทศมาเลเซียเลย พื้นที่ของจังหวัดปัตตานี ที่ติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทยทั้งหมด ๕ อำเภอ ได้แก่ อำเภอหนองจิก อำเภอเมืองปัตตานี อำเภอยะหริ่ง อำเภอปานาเระ อำเภอสายบุรีและอำเภอไม้แก่น ส่วนจังหวัดนราธิวาสมีพื้นที่ติดชายฝั่ง

ทะเลจำนวนทั้งหมด ๒ อำเภอ คือ อำเภอดากใบ อำเภอเมืองนราธิวาส ส่วนจังหวัดยะลาไม่มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลเลย

ในปัจจุบันพบว่าสภาพภูมิศาสตร์ขอ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย มีพื้นที่เพิ่มเป็น ๑๐ อำเภอ ได้แก่ อำเภอยะหา อำเภอบันนังสตา อำเภอเบตง(อำเภอที่มีอยู่เดิม) และอำเภอกาบัง อำเภอธารโต ซึ่งเป็น ๒ อำเภอที่จัดตั้งขึ้นใหม่ของจังหวัดยะลา ส่วนจังหวัดนราธิวาส มีอำเภอที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ (หลังปี พ.ศ.๒๕๑๓) คือ อำเภอจะนะ และอำเภอสุคีริน ซึ่งหากรวมกับอีก ๓ อำเภอเดิมคืออำเภอสุโงโก-ลก อำเภอดากใบและอำเภอแว้ง รวมทั้งอำเภอที่มีพื้นที่ติดชายแดนไทยมาเลเซีย โดยมีด่านที่เปิดทำการอย่างเป็นทางการ คือ ด่านศุลกากรอำเภอสุโงโก-ลก อำเภอดากใบและอำเภอแว้ง (เพิ่งใช้เปิดเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๕๑) ของจังหวัดนราธิวาสและด่านศุลกากรอำเภอเบตง จังหวัดยะลา รวมทั้งหมด ๔ ด่าน ส่วนอำเภอริมชายฝั่งทะเล มีอำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี เป็นอำเภอเดียวที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ โดยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีท่าเรือน้ำลึกสำหรับการขนส่งทางทะเล คือ ท่าเรือน้ำลึกจังหวัดปัตตานีและท่าเรือน้ำลึกจังหวัดนราธิวาส

จะเห็นได้ว่าพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนใต้ นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตที่มีความหลากหลายของผู้อยู่อาศัยแล้วยังมีภูมิศาสตร์ที่เป็นชายแดนและพื้นที่ชายฝั่งทะเลเป็นแนวยาว อีกทั้งยังมีแนวเขาบูโดสันกาลาศรีคูขนานกับชายฝั่งและมีพื้นที่ป่าเขาที่ยังมีทรัพยากรสมบูรณ์ จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ทำให้คนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีภาษาวัฒนธรรม อาชีพและลักษณะการดำเนินชีวิตในเรื่องปลีกย่อยที่แตกต่างกันตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ โดยคนในพื้นที่ที่จะแบ่งวิถีของผู้คนออกเป็น คนริมเขา(ออแมอาละฮูลู) คนริมบึงป่าพรุ (ออแมอาละดามะฮ) และคนริมทะเล(ออแมอาละฮิเล) ทั้งชาวสวนยาง ชาวประมง มีเมืองท่าเพื่อการทำประมง เช่น จังหวัดปัตตานีและจังหวัดนราธิวาสกับเมืองที่เป็นแหล่งผลิตทางเกษตรกรรม เช่น พื้นที่บางส่วนของจังหวัด

นราธิวาสส่วนที่อยู่ริมเขา เช่น อำเภอระแงะ อำเภอสุไหงปาดีและอำเภอสือริน และพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดยะลา

จากการที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในลักษณะดังกล่าว ส่งผลสำคัญต่อการเกิดสภาพปัญหา เช่น ปัญหาการใช้ทรัพยากร ปัญหาการประมงอวนลาก อวนรุน ปัญหาการลักลอบขนสินค้าหนีภาษีตามชายแดนและการลักลอบเข้าเมือง ปัญหาการถือสองสัญชาติ การเปรียบเทียบความแตกต่างเหลื่อมล้ำทางด้านความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความสงบสุข โอกาสในการเจริญก้าวหน้าและการเลี้ยงชีพ และรวมถึงปัญหาความมั่นคงในเรื่องพรมแดนและอาณาเขตความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ

๓.๒ โครงสร้างการเมืองและการปกครอง

ปัญหาทางการเมืองการปกครองเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญที่เป็นทั้งปัจจัยเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของพื้นที่แห่งนี้ เนื่องจากนโยบายทางการเมืองการปกครองในอดีตนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย ลักษณะของการรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางส่งผลทำให้เกิดช่องว่างระหว่างฝ่ายนโยบายและฝ่ายปฏิบัติในพื้นที่ นอกจากนี้จากการที่ข้าราชการที่ถูกส่งเข้ามาปกครองในพื้นที่มีข้อจำกัดในด้านภาษา (มลายู) และขาดความเข้าใจในอัตลักษณ์และธรรมชาติของความเป็นมลายูมุสลิมที่มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะ ทำให้การปกครองพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นปัญหามานับตั้งแต่อดีต

พระไพศาล วิสาโล หนึ่งในกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ได้กล่าวในงาน "มหกรรมสันติวิธี" จัดโดยคณะอนุกรรมการการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๔ ที่โรงแรม ซี.เอส. อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ว่า

"ปัญหาและความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นน่าจะเป็นตัวบ่งชี้ว่า รัฐบาลและสังคมไม่มีความสามารถในการใช้สันติวิธี เพราะว่าไม่มีความเข้าใจปัญหาโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจสังคมและกระบวนการยุติธรรม ทำให้เกิดช่องว่างทางวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนรู้สึกต่ำต้อย ไร้ศักดิ์ศรี จึงทำให้เกิดปัญหา"

ประเด็นปัญหาสำคัญในเรื่องโครงสร้างทางการเมืองการปกครองไทยในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นการท้าทายมาโดยตลอดนับจากอดีตจนปัจจุบันคือ รัฐไทยจะปกครองพื้นที่แห่งนี้ได้อย่างไรให้สงบสุขและสอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่น โดยคนในพื้นที่ให้การยอมรับและอยู่ร่วมในรัฐได้อย่างสันติ ประเด็นนี้เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาแนวทางการแก้ไขความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า กอส. จะตระหนักถึงปัญหาโครงสร้างทางการเมืองว่าเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความไม่สงบ แต่ เอี่ยม ทองดี รองผู้อำนวยการสถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท ได้วิจารณ์รายงาน "เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์" ของ กอส. ว่ารายงานดังกล่าวละเอียดหรือไม่ได้กล่าวถึงปัญหาโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง

"ในส่วนของปัจจัยชั้นโครงสร้าง การบังคับใช้กฎหมาย เศรษฐกิจท้องถิ่น การศึกษา ประชากร และภูมิศาสตร์ชายแดน โครงสร้างสำคัญที่ถูกกละเลยไม่ได้รับการพูดถึงคือ "โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง" โดยระบุว่า "กอส. น่าจะพูดถึงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองด้วย แต่ กอส. ไม่แตะเลย ทั้งๆ ที่เมื่อเราพูดถึงลักษณะของปัจจัยแล้ว ควรจะนำโครงสร้างนี้มาวิเคราะห์ให้เห็นด้วย ส่วนจะเป็นเหตุหรือไม่ก็อีกเรื่องหนึ่ง" (คณะทำงานสื่อสารกับสังคม กอส., ๒๕๔๙, ๓๒-๓๓)

เอี่ยม ทองดี กล่าวเพิ่มเติมว่า ในการมองปัญหาในเชิงโครงสร้างในด้านการเมืองการปกครองในพื้นที่

"จะมี ๒ ระดับ คือระดับของทางราชการและระดับของชาวบ้าน ระบบการเมืองการปกครองของชาวบ้านที่เป็นเรื่องของชุมชน ท้องถิ่น สำคัญมาก ทั้งโครงสร้างทางการเมืองการปกครองหรือโครงสร้างทางศาสนา แต่ กอส. ไม่พูดถึงเลย ทั้งๆ ที่ในชุมชนลักษณะอย่างนี้ ผู้นำชุมชน คือผู้ใช้อำนาจ เหตุการณ์หลายเหตุการณ์จึงเกิดจากการตัดสินใจของผู้นำชุมชน ประเด็นที่น่าจะดึงออกมาคือ ปัจจัยชั้นโครงสร้างของการเมืองการปกครองในท้องถิ่น ระดับชุมชน ที่ไม่ใช่ อบต. นึกออกไหมว่า หมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีคนๆ หนึ่งที่พูดแล้วมีคนฟัง คนๆ นี้ไม่ได้มีตำแหน่งทางราชการแต่ใครๆ ก็ฟัง ตรงนี้มีเยอะมากใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อผสมกับผู้นำทางศาสนา มันควรเป็นประเด็นที่น่าศึกษาให้มาก" (คณะทำงานสื่อสารกับสังคม กอส., ๒๕๔๙, ๓๒-๓๓)

จากความคิดเห็นข้างต้น ทำให้เราทราบและมองเห็นว่า รูปแบบการเมืองการปกครองในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้แห่งนี้ เป็นโครงสร้างการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ไม่ได้พึ่งพาหรือพึ่งพิงอำนาจรัฐเท่านั้น หากแต่ในหลายๆ ชุมชนในพื้นที่ปกครองด้วยการใช้อำนาจและบารมีของผู้นำ ทั้งที่ได้รับการเลือกตามกติกาที่รัฐกำหนด หรือตามวิถีจารีตของชุมชนที่อยู่บนฐานของศาสนาและการพึ่งพาอาศัยกัน (ยามที่รัฐพึ่งได้เฉพาะเวลาราชการ) แต่ในบางชุมชนเป็นการปกครองในแบบของ "การปกครองที่ไร้อำนาจรัฐ" เป็นโครงสร้างอำนาจบวกกับบารมี ความน่าเชื่อถือของผู้นำชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางหรือนำชุมชนไปสู่เป้าหมาย

๓.๓ โครงสร้างด้านการศึกษา

ปัญหาการศึกษาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับเป็นในปัญหาที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งและเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักของปัญหาความไม่สงบในจังหวัด

ชายแดนภาคใต้ ที่มาของปัญหาด้านการศึกษามักมาจากการบริหารจัดการของภาครัฐที่มุ่งเน้นโครงสร้างการศึกษาภาคสามัญซึ่งมีความเหลื่อมล้ำกับการศึกษาภาคศาสนาและการศึกษาที่จัดโดยภาคเอกชน นอกจากนี้นโยบายการการศึกษาที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง มักจะไม่สอดคล้องกับความต้องการและค่านิยมของคนในท้องถิ่น

ในภาพรวมโครงสร้างระบบการศึกษาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะจำแนกเป็นระบบการศึกษาภาคสามัญทั่วไป (ซึ่งหมายถึง อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา) และระบบการศึกษาที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็นระบบตาดีกา (ระดับอนุบาลเด็กเล็ก) ระบบซ็อกอเลาะฮ (ระดับประถม) มักจัดการเรียนหลังเลิกเรียนภาคสามัญในวันธรรมดาหรือเรียนเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ แล้วแต่ชุมชน ระบบปอเนาะ (ระบบการเรียนแบบกินอยู่ประจำ ซึ่งเรียนได้ตลอดชีวิต) นอกจากนี้ยังมีระบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยแบ่งการศึกษาภาคศาสนาออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับอิบติดาอีย (ชั้น ๑-๔) ระดับมูตาวัตลิต (ชั้น ๕-๗) และระดับชานาวี (ชั้น ๘-๑๐) โดยระบบดังกล่าวจะจัดควบคู่ไปกับวิชาสามัญในระดับมัธยมศึกษา และแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น ๒ ภาค ภาคละครึ่งวัน เรียน ๖ วันต่อสัปดาห์ และหยุดวันศุกร์ และสุดท้ายคือ ระดับกุลลียะฮ คือ ระดับวิทยาลัยหรือเทียบเท่าคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หรือเทียบได้กับคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา เป็นต้น (โชคชัย วงษ์ธานี, ๒๕๕๑)

การจัดการเรียนการสอนในทุกระดับนอกจากจะสื่อสารกันด้วยภาษาไทย แล้ว ระบบการศึกษาในภาคศาสนามีการใช้ภาษาพูดที่เป็นภาษามลายูที่เรียกว่า "ภาษามาเลย์/ภาษามลายู" หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า "ภาษายาวี" ทั้งที่เป็นภาษามลายูถิ่นและภาษามลายูกกลาง เป็นหลัก ในส่วนภาษาเขียนนอกจากเขียนภาษาไทยแล้วยังมีภาษาเขียนท้องถิ่น ทั้งภาษามลายูกกลางและมลายูถิ่นปัตตานี ในสองลักษณะคือ ภาษายาวี (ภาษามลายูที่ใช้เขียนด้วยตัวอักษรภาษาอาหรับ) ภาษารูมี (ภาษามลายูที่ใช้

เขียนด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ) ส่วนการเรียกตนเองของชาวมุสลิม ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในระดับชาวบ้านมักนิยมเรียกตนเองว่า "ออแม่นายู" ซึ่งหมายถึง (คนมลายู) มากกว่าจะเรียกตัวเองว่า "ออแมฮิสแล" (คนอิสลาม) แต่กลับไม่นิยมเรียกตนเองในภาษามลายูว่า "ออแมมุสลิม" (คนมุสลิม) ส่วนผู้ที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามจะถูกเรียกว่า "มาโชนายู" (เข้ารับมลายู) มากกว่าที่จะเรียกว่า "มาโชฮิสแล" (เข้ารับอิสลาม) ซึ่งควรจะเรียกชื่ออย่างหลังจึงจะถูกต้องตามหลักวิชาการ ตัวอย่างข้างต้นเป็นเหตุผลที่มาของความเคยชินของคนในท้องถิ่นที่ใช้ภาษาพูดในระดับชาวบ้านที่อาจจะไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ (อ้างแล้ว)

จากรายงานผลการสอบสวนและศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนเพื่อสอบสวนและศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สถานิติบัญญัติแห่งชาติ พบว่าการศึกษาของเยาวชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้กำลังประสบปัญหาและมีผลวิเคราะห์อย่างเชื่อมโยงว่าเมื่อคุณภาพการศึกษาต่ำก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อนโยบายสุขภาพ การว่างงาน การถูกเอารัดเอาเปรียบ การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและการต้องตกเป็นเหยื่อของผู้ไม่หวังดีในที่สุด จากการศึกษาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนดังกล่าวพบสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบถึงความอ่อนแอของระบบการศึกษาดังนี้

๑) ทศนคติและความเข้าใจที่แตกต่างกันในเรื่องของการศึกษา ปัญหาอคติและความขัดแย้งที่มีต่อกันระหว่างรัฐและชาวไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

๒) ฝ่ายความมั่นคงมักใช้บุคลากรทางการศึกษาเป็นเครื่องมือในการหาข่าว เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษาเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างมาก อีกทั้งความเป็นข้าราชการที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ รวมทั้งฝ่ายความมั่นคง ทำให้สถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาถูกมองว่าเป็นตัวแทนของฝ่ายความมั่นคง

๓) ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ จะให้สิทธิแก่ชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น แต่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่าองค์กรและเครือข่ายภาคประชาชนไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๔) เยาวชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขาดโอกาสศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา และในสายวิชาชีพ เนื่องจากส่วนใหญ่ยากจนและมีบางส่วนเป็นเด็กกำพร้าที่ได้รับผลกระทบจากการก่อความไม่สงบ เวลาในการศึกษาไม่เพียงพอเพราะมีการปิดโรงเรียนบ่อย ความอ่อนแอของระบบการศึกษาสามัญทำให้คุณภาพการศึกษาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่านักเรียนในภาคอื่นๆ (สถานิติบัญญัติแห่งชาติ, ๒๕๕๑)

ส่วนปัญหาอื่นๆ จะเป็นเรื่องของระบบการศึกษา หลักสูตร และการบริหารจัดการที่ขาดความเป็นระบบที่ต่อเนื่อง รวมทั้งค่านิยมของคนในท้องถิ่นที่นิยมการเรียนการสอนภาคศาสนาเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจทำให้เกิดภาวะของการก้าวไม่ทันโลก การไม่อาจปรับตัวเข้าสู่ตลาดแรงงาน เนื่องจากการเรียนขาดการวัดผลอย่างเป็นระบบ (ไม่มีใบแสดงคุณวุฒิทางการศึกษา) และมีลักษณะการเรียนแบบอ้อยาคัยไม่มีจุดสิ้นสุด (เรียนได้ตลอดชีวิต) การไม่มีการวัดผลที่เป็นมาตรฐานและขาดการตรวจสอบอย่างเป็นระบบนี้ อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ง่ายต่อการแอบแฝงการสอนและการตีความหลักศาสนาอิสลามไปในทางที่ผิด ตีความกฎหมายอิสลามในวิธีการที่คับแคบ ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้ก่อเหตุความรุนแรงใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการนำหลักศาสนามาเป็นข้ออ้างในการต่อสู้เพื่อการก่อการหรือการแบ่งแยกดินแดน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ศัพท์ คำว่า *ดาร์สสลาม* (รัฐอิสลาม), *กฎหมายซารีอะฮ์* (กฎหมายอิสลาม), *การญิฮาด* (การตาย) หรือแม้แต่ คำว่า *'ซุมเปาะ'* (การสาบาน) และล่าสุดทางฝ่ายราชการได้ตอบโต้ด้วยการใช้การปฏิญาณตนในรูปแบบที่เรียกว่า "การมุบายะอะห์" (คำสัตย์ปฏิญาณที่ผูกตนเองเข้ากับความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า) เป็นการย้ำเตือนตนเองและป้องกันไม่ให้เด็กที่เรียนภาคศาสนา เข้าสู่การเป็นแนวร่วมของ

ขบวนการก่อความไม่สงบ

จากปัญหาด้านการศึกษาทำให้ประชาชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยต่ำกว่าในระดับภาคและในระดับประเทศ กล่าวคือ สัดส่วนของประชาชนที่ไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้สูงถึงร้อยละ ๑๗.๑ และอัตราการได้รับการศึกษาเฉลี่ยเพียง ๖.๒ ปี ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาคใต้ซึ่งอยู่ที่ ๗.๑ ปี และค่าเฉลี่ยของทั้งประเทศซึ่งอยู่ที่ ๗.๓ ปี ผลของการขาดการศึกษาในพื้นที่นอกจากจะส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่แล้วยังส่งผลหรือมีความเชื่อมโยงกับปัญหาความรุนแรงในพื้นที่อีกด้วย กล่าวคือ ปัญหาคุณภาพการศึกษาเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจ อคติ สงสัย และหวาดระแวงระหว่างกัน ซึ่งแม้ว่าจะไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งโดยตรง แต่เอื้อต่อการที่ความขัดแย้งจะลุกลามบานปลายกลายเป็นความรุนแรงได้

สมปอง ทองผ่อง รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี กล่าวใน "งานเสวนาพิเศษเพื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันและแนวทางการแก้ปัญหา" (จัดขึ้นโดยพรรคประชาธิปัตย์เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ ที่ห้องประชุมโรงแรมเจบี อำเภอหาดใหญ่ จ.สงขลา) ว่า

"สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อมหาวิทยาลัยเช่นเดียวกัน เนื่องจากที่ผ่านมามีอาจารย์ระดับ ดร. และ รศ. ลาออกหรือขอโอนย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะวิตกกังวลเรื่องความปลอดภัย หากจะแก้ปัญหาเรื่องการศึกษา จะต้องแก้ปัญหาคความมั่นคงและความปลอดภัยให้เกิดขึ้นก่อน ขณะเดียวกันยังส่งผลกระทบต่อนักศึกษาด้วย โดยมีนักศึกษาต่างพื้นที่มาเรียนที่ ม.อ.ปัตตานี น้อยลง ซึ่งเป็นผลเสียต่อการจัดรูปแบบการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม แต่เป็นสิ่งที่น่ายินดีว่ามีนักศึกษาจาก ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาเรียนมากขึ้น ซึ่งเมื่อจบออกไปแล้ว เชื่อว่าจะกลับไปพัฒนาด้านการศึกษาในพื้นที่ของตัวเอง แต่ปัญหาอย่างหนึ่งคือผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ วัดจากการสอบ

โอเน็ตต่ำกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั่วประเทศโดยอยู่ที่ระดับ ๗๔, ๗๕, ๗๖ ซึ่งจะต้องเร่งพัฒนาการศึกษาอย่างจริงจัง ต่อเนื่องและเต็มรูปแบบถึงจะแก้ปัญหาได้"

ในขณะที่นายพระนาย สุวรรณรัฐ ผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้(ศอ.บต.) ผู้รับผิดชอบหลักในการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่แห่งนี้ ได้กล่าวถึงทางออกต่อการแก้ไขปัญหาด้านการศึกษาในงานสัมมนาเดียวกันว่า

"สิ่งที่ทาง ศอ.บต.เน้นหนักคือ การแก้ปัญหาคน โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษา เป็นไปได้หรือไม่ว่าหลังจากนี้ทุกกระทรวง ทบวง กรม จะจัดทุนการศึกษาให้เยาวชนได้เรียน เมื่อจบไปแล้วก็บรรจุลงปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ ๓ จังหวัด ซึ่งจะสร้างความมั่นใจให้กับเยาวชนได้ว่าเรียนไปแล้วมีงานทำ ซึ่งจะส่งผลในการแก้ปัญหาในระยะยาว แต่ตราบดีที่อาณัติกรแห่งนี้ตกอยู่ในความหวาดกลัวหรือไม่สามารถดึงมวลชนได้ ปัญหาจะแก้ยาก และอีก ๒๐ ปี ก็ไม่รู้ว่าจะแก้ได้หรือไม่"

หากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลให้ปัญหาด้านการศึกษายังคงเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งต่อตัวเยาวชน ชุมชนและการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ในอนาคต ปัญหาดังกล่าวเป็นการท้าทายต่อระบบการศึกษาของประเทศและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาของสังคมทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ในอนาคต ระบบการศึกษาจึงเป็นปัญหาระยะยาวที่ต้องรีบแก้ไขวางรากฐานใหม่ และอีกทั้งประเด็นคือคุณภาพทางการศึกษาในปัจจุบันยังเป็นอุปสรรคต่อการคลี่คลายเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่

จากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น ทำให้เยาวชนขาดโอกาสและไม่ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และทำให้ครูบางส่วนไม่สามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ นักเรียนได้อย่างเต็มเวลาตามที่กระทรวงกำหนด อีกทั้งการศึกษาเฉพาะด้านศาสนา

หรือสามัญอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่อาจเติมเต็มให้เยาวชนในพื้นที่ที่มีความรู้ที่รอบด้านสามารถต่อยอดหรือพัฒนาให้ชีวิตก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม อันมีผลทำให้เยาวชนบางส่วนตกเป็นเหยื่อในการชักจูงของกลุ่มผู้ใช้ความรุนแรง

ประเด็นสำคัญของการศึกษาในพื้นที่แห่งนี้ในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ คือ เรื่องของความไว้วางใจ เช่น ฝ่ายความมั่นคงของรัฐไม่เข้าใจในคุณค่าของการศึกษาปอเนาะและตาดีกา ซึ่งเป็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตสำคัญของชาวไทยมลายุมุสลิมในพื้นที่ จึงส่งผลให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ทำให้ระบบบริหารจัดการของรัฐด้านการศึกษาไม่สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น อีกทั้งถูกทำให้เป็นระบบการศึกษาที่ไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เพราะรัฐให้การสนับสนุนเพียงงบประมาณจึงขาดมิติของการเอาใจใส่ต่อหลักสูตรและกระบวนการศึกษา ที่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓.๔ โครงสร้างด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากรายงานของนายประพันธ์ มุสิกพันธ์ ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาเศรษฐกิจภาคใต้ เรื่อง "สภาพเศรษฐกิจสังคมใน ๓ จังหวัดภาคใต้" พบว่าค่าเฉลี่ยผลผลิตมวลรวมต่อหัวใน ๓ จังหวัดภาคใต้ อยู่ในลำดับท้ายๆ ของประเทศ และแม้ว่าพื้นที่ ๓ จังหวัดภาคใต้ จะมีพื้นที่ประมาณร้อยละ ๑๕ ของภาค และมีจำนวนประชากรคิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของภาค แต่มีขนาดเศรษฐกิจเพียงประมาณ ๘๘,๐๐๐ ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ ๑๔ ของภาคใต้ หรือร้อยละ ๑.๓ ของประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือแม้ว่า ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีประชากรถึง ๑ ใน ๕ ของภาค แต่มีขนาดเศรษฐกิจเพียง ๑ ใน ๖ หรือ ๑ ใน ๗ ของภาค ซึ่งน้อยกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้ เช่นเดียวกับรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของภาคใต้ประมาณร้อยละ ๔๐

ในมิติทางสังคม หากดูจำนวนคนจนที่วัดตามเกณฑ์เส้นความยากจน ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีคนจนประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นครึ่งหนึ่ง

ของคนจนทั้งหมดในภาคใต้ที่มีจำนวน ๖๐๐,๐๐๐ คน และหากดูความยากจนในเชิงพื้นที่ จะพบว่ามีหมู่บ้านยากจนกว่า ๒๕๐ จากทั้งหมด ๑,๖๐๐ หมู่บ้าน และจากข้อมูลการจดทะเบียนปัญหาสังคมและความยากจน จะเห็นได้ว่าประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน หนี้สินภาคประชาชน และที่อยู่อาศัยของคนจน เป็นปัญหาที่พบได้บ่อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกี่ยวกับความมั่นคงของการดำรงชีวิตของประชาชน หรือความมั่นคงของมนุษย์ (ประพันธ์ มุสิกพันธ์, ๒๕๕๙: ๙๒)

งานของ อาริลักษณ์ พูลทรัพย์ เรื่อง *เมื่อสมมุติฐานถูกปฏิเสธประเทศไทยจะไปทางไหนดี? : จาก "Eudaimonia" ถึง "Gross National Happiness" สู่ "Pantheon of Peace"* ; ข้อเสนอแนะต่อรัฐไทยในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ชี้ว่า เหตุการณ์ความไม่สงบที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ ได้ทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในพื้นที่ลดลงอย่างมากจากเดิมที่เคยขยายตัวประมาณร้อยละ ๕ เหลือเพียงร้อยละ ๑.๔ และคาดว่าจะการขยายตัวทางเศรษฐกิจจะติดลบ เนื่องจากภาคการผลิต เช่น ภาคการเกษตรที่ขึ้นอยู่กับยางพารา ผลไม้ เช่น ลองกอง และการประมง ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะตกต่ำ ในกรณีของยางพารา ผลจากเหตุการณ์ความไม่สงบทำให้เกษตรกรในพื้นที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการกรีดยาง จากเดิมที่กรีดยางในช่วงเช้ามืดได้เปลี่ยนมากรีดยางเช้าน้ำค้างแห้ง หรือจากเดิมที่เคยเก็บน้ำยางดิบหรือทำเป็นยางแผ่นรมควันที่มีราคาสูง ได้เปลี่ยนมาเก็บขี้ยางมากขึ้น (อาริลักษณ์ พูลทรัพย์, ๒๕๕๒) ผลจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าวได้ส่งผลทำให้ผลผลิตที่ควรจะได้หายไปประมาณร้อยละ ๑๐ หรือราว ๕๐,๐๐๐ ตัน คิดเป็นเงินประมาณ ๓,๒๑๐ ล้านบาท และแม้ว่ายางพาราจะมีแนวโน้มราคาที่สูงขึ้น แต่จากสถานการณ์ความไม่สงบได้ทำให้พื้นที่ปลูกยางพาราใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้กลับมีแนวโน้มลดลง

ในกรณีของลองกองซึ่งเป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงของ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลของสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ ส่งผลทำให้ระยะเวลาการเข้าไปดูแลสวนของเกษตรกรลดน้อยลง เนื่องจากความไม่มั่นใจในความปลอดภัย ซึ่งส่งผลตามมาทำให้ผลผลิตโดยรวมลดลง ปัญหาที่สำคัญที่สุดในกรณีของลองกอง

คือการที่พ่อค้าทั้งในจังหวัดและจากต่างจังหวัดไม่กล้าเข้าไปรับซื้อผลผลิตในพื้นที่ ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำลง ภาครัฐได้แก้ปัญหาโดยการจัดตั้งศูนย์คัดแยกผลไม้ชุมชน และหาช่องทางกระจายสินค้าไปจำหน่ายยังภาคกลาง และประสานความร่วมมือทางสรรพสินค้าและสถานที่ราชการบางแห่งเพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้า

กิจกรรมการผลิตที่หดตัวหรือชะลอตัวลงอย่างเห็นได้ชัดคือโรงแรมและภัตตาคาร เพราะนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการท่องเที่ยว แทนที่จะค้างคืนก็เดินทางเข้าไปเย็นกลับ ไม่พักค้าง โดยเฉพาะจุดสำคัญที่เบตงกับสุโขทัย-ลก การท่องเที่ยวชมเขา ระบายน้ำในพื้นที่จึงไม่เกิดขึ้น ส่วนสาขาอื่น อาทิ เหมืองหิน บริการ อสังหาริมทรัพย์ การก่อสร้าง การขนส่งและการสื่อสาร ก็มีแนวโน้มชะลอตัวลงเช่นกัน อย่างไรก็ตาม จะพบว่าเศรษฐกิจในจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มมีการปรับตัวหลังจากเกิดเหตุความไม่สงบ ซึ่งทำให้มีการขยายตัวต่อไปได้ โดยสาเหตุของการขยายตัวอยู่ที่การเพิ่มขึ้นของมูลค่าการค้าชายแดน จากข้อมูลการส่งออกสินค้าชายแดนภาคใต้ของกรมศุลกากรแสดงให้เห็นว่าการส่งออกของสินค้าผ่านด่านศุลกากรภาคใต้มีอัตราเพิ่มสูงขึ้นจากเดิมในปี พ.ศ.๒๕๕๖ ซึ่งอยู่ที่ ๑๖๓,๓๐๔ ล้านบาท ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ เพิ่มขึ้นเป็น ๓๘๙,๔๒๐ ล้านบาท

ขณะนี้ทางสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ ได้วางผังยุทธศาสตร์และแนวทางมาตรการในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ แบ่งเป็น ๓ ส่วนหลัก ส่วนแรก คือ การแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนเร่งด่วนของกลุ่มอาชีพที่ประสบปัญหาจากการดำเนินวิถีชีวิตตามปกติไม่ได้ ส่วนที่สอง คือการฟื้นฟูภาคการผลิตการเกษตรที่ได้รับผลกระทบและมีผลผลิตลดลง รวมทั้งภาคเศรษฐกิจหลักๆ ที่ชะลอตัวลดลง ส่วนสุดท้าย คือการพัฒนากิจกรรมที่ยังมีโอกาสในการพัฒนาภายใต้สถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น การผลิตเครื่องแต่งกายมุสลิม

๔. นโยบายการพัฒนาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ที่ผ่านมาเป้าหมายของยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้มักจะมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุเป็นหลัก ส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมขาดความสมดุล และเป็นการพัฒนาที่ไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นได้ รวมทั้งไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่เท่าที่ควร เนื่องจากการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นไปตามหลักการของศาสนาที่เน้นความพอเพียง และต้องการการตอบสนองทางจิตวิญญาณ ดังนั้น การตอบสนองทางเศรษฐกิจจึงเป็นการตอบสนองที่ไม่ตรงและไม่เพียงพอต่อความต้องการด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชน

แม้ว่า ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าเขา แร่ธาตุ พลังงานและชายทะเล แต่จากนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาที่รัฐเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะในลักษณะของการสร้างระบบระเบียบใหม่ที่ต่างจากวิถีดั้งเดิมของคนในพื้นที่ เช่น การจัดการด้านแหล่งน้ำ การชลประทาน การตัดถนน การประกาศเขตป่าสงวน และการส่งเสริมการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ ได้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในพื้นที่อย่างมาก โดยทั่วไปเราสามารถสรุปทิศทางการพัฒนาใน ๓ ด้านได้ดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนาด้านการเกษตร พื้นที่การปลูกข้าวใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ลดลงจากเดิมที่เคยเป็นจังหวัดที่ปลูกข้าวซึ่งสามารถเลี้ยงประชากรในจังหวัดของตนเองได้ ปัจจุบันต้องซื้อข้าวจากจังหวัดพัทลุงและพื้นที่อื่นๆ ของประเทศมาบริโภคในท้องถิ่น ปรากฏการณ์นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากแผนการพัฒนาที่ดินที่ล้มเหลว พื้นที่นาเดิมกลายเป็นนาร้างเนื่องจากปัญหาการจัดการระบบน้ำ แต่หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นเกษตรกรเริ่มหันกลับมาทำนากันเพิ่มมากขึ้น ล่าสุดพืชเศรษฐกิจที่ทางการให้การส่งเสริมให้ประชากรในท้องถิ่นหันมาเพาะปลูกมากยิ่งขึ้นคือปาล์มน้ำมัน

๒. การพัฒนาด้านการประมง ที่ผ่านมามีพบว่าปริมาณการจับสัตว์น้ำและมูลค่าของสัตว์น้ำที่ขึ้นเทียบท่าลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะที่จังหวัดปัตตานี ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาความขัดแย้งในการจับสัตว์น้ำกับประเทศเพื่อนบ้าน และต้นทุนในการทำประมงที่สูงขึ้นจากปัญหาราคาน้ำมัน ส่วนหนึ่งเป็นผลจากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ทำให้เรือประมงส่วนหนึ่งหยุดกิจการและส่วนหนึ่งนำสัตว์น้ำขึ้นท่าเทียบเรือสงขลาและประเทศเพื่อนบ้านแทน ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำขึ้นท่าเทียบเรือขององค์การสะพานปลาจังหวัดปัตตานี และนราธิวาสนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมามีปริมาณลดลงอย่างต่อเนื่อง (อารีลักษณ์ พูลทรัพย์, ๒๕๕๒)

๓. การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตร และประมงเป็นสาขาหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างชัดเจนจากสถานการณ์ความไม่สงบ นักลงทุนขาดความเชื่อมั่น หลายโรงงานได้รับผลกระทบโดยตรงจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งต้องปิดกิจการ ทำให้อัตราการขยายตัวของผลผลิตสาขาอุตสาหกรรมลดลงอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดให้ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นศูนย์กลางในการผลิตและส่งออกผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาล พบว่าจำนวนผู้ผลิตที่ได้รับเครื่องหมายฮาลาลจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดกระจุกตัวอยู่ในจังหวัดปัตตานี โดยมีกลุ่มผู้ประกอบการดั้งเดิมราว ๔-๕ ราย ในกรณีจังหวัดยะลาผลผลิตส่วนใหญ่มาจากกลุ่มผลิตภัณฑ์รายย่อย และในกรณีของนราธิวาสผลผลิตส่วนใหญ่มาจากผู้ผลิตรายใหญ่รายเดียวของจังหวัด แม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ แต่แนวโน้มของมูลค่าผลผลิตอาหารฮาลาลมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง

ส่วนสาขาการโรงแรมและภัตตาคารเป็นสาขาหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากผลของเหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งทำให้จำนวนผู้มาเยือน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีจำนวนลดลงอย่างมากและสูญเสียรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดนราธิวาสที่มีรายได้จาก

นักท่องเที่ยวในแต่ละปีเป็นมูลค่าหลายพันล้าน จากผลของความไม่เชื่อมั่นในความปลอดภัยจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่

๕. สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างสังคม และการพัฒนาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลจากสถานการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ที่เริ่มต้นในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม และการพัฒนาในพื้นที่อย่างมาก ในภาพรวมเราอาจสรุปลักษณะผลกระทบออกเป็น ๕ ด้านดังต่อไปนี้

๕.๑ ผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงด้านบริหารรัฐกิจในการกิจด้านภูมิศาสตร์

หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบและการใช้ความรุนแรงกลับมาปะทุอีกครั้งหลังปี พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นต้นมา ได้มีการเสนอ "โครงการอพยพชาวอิสานลงพื้นที่ ๓ จังหวัดภาคใต้" โดยผู้ช่วยรัฐมนตรีมหาดไทย นายโกสินทร์ เกษมทอง ขณะเดียวกันมีการเสนอโครงการติดยูบีซี ของ พล.อ.อ.คงศักดิ์ วันทนา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ของ พล.ต.ต.จำรูญ เต็นอุดม อดีตข้าราชการตำรวจระดับนายพล ที่เกษียณจากงานตำรวจมาเป็นนักข่าวท้องถิ่นและเป็นคนในพื้นที่พบว่าโครงการในลักษณะนี้เคยมีปรากฏในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งนักวิชาการมุสลิมภาคใต้เรียกโครงการนี้ว่า "การทำให้เป็นสยาม (Siamisation)" โดยรัฐบาลในขณะนั้นได้มอบหมายให้กรมประชาสัมพันธ์ จัดหาที่ดินในป่าเขาตามแนวชายแดนไทย-มาเลเซีย ตั้งแต่อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส จนถึงอำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล จังหวัดละ ๑ แห่ง จัดสรรให้ชาวไทยจากภาคอีสานและภาคใต้ตอนบนมาอยู่ในนิคมดังกล่าวจำนวนหลายแสนคน ซึ่งในการวิเคราะห์ของท่านต่อกรณีดังกล่าว โครงการในลักษณะนี้ได้สร้างผลกระทบต่อคนในพื้นที่และก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงที่มาจากการบริหารจัดการของภาครัฐ ดังนี้

ประการแรก ผลของการอพยพคนจำนวนมาก ได้ทำให้เกิดการทำลายทรัพย์สินการป่าไม้จำนวนหลายแสนไร่ในพื้นที่ ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลของการทำลายป่าทั้งในและนอกนิคมนำมาซึ่งภัยพิบัติทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นฝนแล้ง น้ำท่วม น้ำหลากท่วมไร่นาประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ราบ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมลายูมุสลิม ประการที่สอง โครงการดังกล่าวนอกจากส่งผลให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรให้กับคนเพียงกลุ่มเดียวและคนในพื้นที่ไม่ได้ประโยชน์โดยตรงแล้ว ยังมีข้อครหาเรื่องการคอร์รัปชันของข้าราชการอีกด้วย ประการที่สาม การนำเอาคนภายนอกพื้นที่ที่อาจจะขาดความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในพื้นที่เดิม และอาจนำมาซึ่งความขัดแย้ง ดังเช่นกรณีชาวไทยพุทธที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นิคมและได้เลี้ยงสุกร เมื่อฝนตกจะชะล้างเอาสิ่งปฏิกูลจากการเลี้ยงสุกรไหลลงสู่แม่น้ำ และลงไปสู่ที่ราบเบื้องล่าง อันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมลายูมุสลิม จึงเกิดความขัดแย้งและต่อต้านโครงการนิคมฯ ขึ้น ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งรุนแรงติดตามมา

ผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวได้ทำให้กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวใช้เป็นเงื่อนไขในการโฆษณาชวนเชื่อว่า รัฐบาลรังแกข่มเหงชาวมุสลิมโดยการโยกย้ายชาวไทยพุทธเข้ามาในพื้นที่ จึงได้ทำร้ายชาวไทยพุทธ เช่น กรณีกลุ่มโจรพุลโกล์ กลุ่มนายตอละ นาโต้ จับชาวบ้านไทยพุทธบ้านไอยามู กิ่งอำเภอสุคีริน จำนวน ๖ คน ไปยิงทิ้งที่เชิงเขาบ้านลาเลาะมาตอ กิ่งอำเภอสุคีริน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๓ เสียชีวิต ๕ คน จับเด็กไปเป็นตัวประกัน ๑ คน จากเหตุการณ์ความรุนแรงที่ปะทุขึ้นทำให้รัฐต้องใช้งบประมาณ พร้อมทั้งกำลังทหารและตำรวจจำนวนมาก ในการปกป้องคุ้มครองชาวไทยพุทธ ทุกหมู่บ้าน ทุกโครงการของนิคมฯ อย่างเข้มงวดตลอดเวลาหลายปี หากเมื่อใดชาวไทยพุทธไม่มั่นใจในความปลอดภัย ก็จะละทิ้งถิ่นฐานไปที่อื่น ทำให้เกิดหมู่บ้านร้าง ไม่คุ้มค่างบประมาณที่ได้ลงไปแล้ว (เต็งกูอารีฟีน บินเต็งกูอิ อัล-ฟาฏอนี, ๒๕๔๔)

๕.๒ ผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในด้านการปกครอง

ปัญหาในด้านการปกครองที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ บทบาทของฝ่ายรัฐบาล การตรวจสอบและการละเลยการตรวจสอบของฝ่ายค้าน หรือบางช่วงเวลาของเหตุที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับช่วงปีงบประมาณในการพิจารณาการจัดสรรงบประมาณในการบริหารประเทศ รวมทั้งสถานการณ์ความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับประเทศมาเลเซีย และอินโดนีเซีย ตลอดจนการได้รับผลกระทบทางความเชื่อ แนวคิดอุดมการณ์ที่มาจากในประเทศตะวันออกกลาง รวมทั้งการกล่าวถึงกลุ่มชนวนการฟื้นฟูอิสลาม

โครงสร้างด้านการปกครองในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องจากเดิมที่รัฐบาลไทยเคยใช้นโยบายการปฏิบัติการทางทหารเข้าไปปราบปรามอย่างรุนแรง ในปี พ.ศ.๒๕๒๐ รัฐบาลได้จัดตั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) ขึ้น เพื่อดูแลประสานการปฏิบัติงานของส่วนราชการต่างๆ ให้เป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยคาดหวังว่าสถานการณ์การก่อการร้ายในชายแดนภาคใต้จะลดลงเข้าสู่ภาวะความสงบสุขในที่สุด พร้อมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและสภาพเศรษฐกิจสังคมได้รับการพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ รัฐบาลได้ยุบเลิกศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ แต่เหตุการณ์ความไม่สงบได้กลับมาปะทุรุนแรงอีกครั้งตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๕ เป็นต้นมา มีการลอบเผาโรงเรียน ปล้นปืนของทางราชการ ลอบวางระเบิด ลอบทำร้ายเจ้าหน้าที่และประชาชน ฯลฯ ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๗ รัฐบาลได้จัดตั้งกองอำนวยการเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาดำเนินการแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๙ รัฐบาลได้ปรับหน่วยงานใหม่อีกครั้งโดยฟื้นฟูหน่วยงานเดิม คือ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นมาใหม่อีกครั้งเพื่อดูแลการบริหารงานให้สงบสุขโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มากยิ่งขึ้น

๕.๓ ผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นวิธีการที่สามารถลดความรุนแรงได้ในเชิงโครงสร้าง เนื่องจากการพัฒนาจะช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการด้อยโอกาสในการพัฒนาชีวิตและเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นความรุนแรงที่แฝงเร้นในโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม อย่างไรก็ตาม จากผลกระทบของสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่และปัญหาราคาน้ำมันที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจในพื้นที่ลดลงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ผลกระทบจากสถานการณ์นอกจากจะทำให้เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานเกษตรซึ่งส่งผลทำให้ผลผลิตลดลงแล้ว ยังทำให้การพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตหยุดชะงักเนื่องจากความไม่มั่นใจในสถานการณ์ ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือการอพยพไปทำงานยังประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นผลให้เกิดภาวะการขาดแคลนแรงงานในพื้นที่

๕.๔ ผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในด้านการศึกษา

นับจากอดีตเป็นต้นมา โครงสร้างและระบบการศึกษาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มักถูกมองว่าเป็นปัญหาจากทางการไทยมาโดยตลอด เพราะมีความแตกต่างทั้งในเรื่องของระบบการศึกษา ภาษา วัฒนธรรม รูปแบบและเป้าหมายของการศึกษา อีกทั้งเรื่องความไว้วางใจของภาครัฐต่อระบบการศึกษาดังกล่าว ก่อนและหลังปี พ.ศ.๒๕๒๐ เป็นต้นมา ปอเนาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และสถาบันการศึกษาทางศาสนาในพื้นที่ถูกตั้งข้อสงสัยในฐานะแหล่งผลิต แหล่งให้การศึกษาหรือให้การฝึกหัดแก่ผู้ก่อการและแนวร่วมกลุ่มผู้ใช้ความรุนแรง อีกทั้งยังเคยมีปัญหาของการใช้นโยบายการผสมกลมกลืนที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อของคนในท้องถิ่น เช่น ในอดีตที่กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้นำพระพุทธรูปไปตั้งประจำในทุกโรงเรียนในพื้นที่แห่งนี้ และการพยายามตรวจสอบว่าสถาบันปอเนาะหลายแห่งไม่มีการตั้งเสาธงหรือการเชิญธงชาติ อันเป็นการตั้งข้อสงสัยต่อความรู้สึกต่อการเป็นส่วนหนึ่งของ "ความเป็นไทย" ที่นับได้ว่าเป็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (หรือเชิง

วัฒนธรรม) ที่ส่งเสริมให้เกิดความขัดแย้งและการใช้ความรุนแรงทางตรง

เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน นอกจากจะส่งผลกระทบต่อนักเรียนนักศึกษาและครูอาจารย์ผู้จัดการเรียนการสอน ทั้งในเรื่องความปลอดภัย การเสียชีวิตของครูผู้สอน ความด้อยคุณภาพทางการศึกษา ซึ่งทำให้เด็กบางส่วนยังไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ ทำให้ทิศทางการศึกษาในพื้นที่แห่งนี้บางส่วนยังเป็นปัญหาที่ยังขาดแนวทางแก้ไขที่ชัดเจน แต่เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่กลับเป็นการส่งผลดีต่อธุรกิจกวตริวิชาภาษาอังกฤษในมาเลเซีย เมื่อพ่อแม่ใน ๓ จังหวัดต่างส่งลูกข้ามแดนไปกวตริวิชาภาษาอังกฤษในประเทศเพื่อนบ้านเพราะเชื่อว่าปลอดภัยกว่าและอบายมุขน้อยกว่า (อะหมัด รามันห์ลิวิงค์, ๒๕๕๑)

จะเห็นได้ว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่งผลโดยตรงต่อการศึกษาของเด็กในพื้นที่ดังกล่าวและในขณะเดียวกันประชาชนในพื้นที่ที่สามารถที่จะหาทางออกเลือกหาวิธีการปรับตัวให้ยังคงโอกาสในการมีการศึกษาอยู่ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบดังกล่าว โดยเลือกที่จะให้ลูกมีการศึกษานอกพื้นที่อย่างประเทศเพื่อนบ้านที่มีภาษาและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน และเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยและจัดการศึกษาให้กับบุตรของตนได้ แม้มีค่าใช้จ่ายในการศึกษาในอัตราที่สูงก็ตาม หากแต่กรณีศึกษาข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือส่วนน้อยของครอบครัวของคนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีศักยภาพและความพร้อมทางการเงินที่สามารถสร้างทางเลือกในการรับการศึกษาภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นโดยการเลี้ยงที่จะศึกษาหาความรู้จากแหล่งอื่น

ส่วนครอบครัวของชาวไทยพุทธและชาวไทยจีนในพื้นที่ หากเป็นครอบครัวที่มีทางเลือก และมีฐานะทางการเงิน จะนิยมส่งลูกออกไปศึกษานอกพื้นที่ เช่น โรงเรียนในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา หรือโรงเรียนในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเหตุผลด้านความปลอดภัยและการมีทางเลือกในการเข้ารับการศึกษา ส่วนนักเรียนบางส่วนเลือกใช้การกวตริวิชาในช่วงปิดเทอมและช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์นอกพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เช่นเดียวกัน

๕.๕ ผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงได้มีกลุ่มผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ บางกลุ่ม ผู้นำท้องถิ่น และนักการเมืองท้องถิ่นบางคน ได้ฉกฉวยโอกาสที่บ้านเมืองเกิด "วิกฤติ" ในการทำธุรกิจผิดกฎหมายไม่ว่าจะเป็น การค้ายาเสพติด กลุ่มอิทธิพลในการค้าอาวุธสงคราม ค่าแรงงานเถื่อน ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และสินค้าหลบหนีภาษีอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอิทธิพลที่มีผลประโยชน์ในการตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการตรวจสอบพบว่า พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตั้งแต่เขตอำเภอเบตง จังหวัดยะลา ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐบางกลุ่ม รวมทั้งฉวยโอกาสที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการตรวจตรา ป้องกัน รักษาป่าไม้ ไม่กล้าออกไปปฏิบัติหน้าที่เหมือนในอดีตเพราะเกรงกลัวจะตกเป็นเหยื่อของ"แนวร่วม" ทำการบุกรุกเข้าตัดไม้ทำลายป่าอย่างรวดเร็วและมากมาย การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าเป็นไปในสองลักษณะคือการบุกรุกทำลายป่าสงวนแห่งชาติด้วยการโค่นต้นไม้แปรรูปส่งขายให้กับนายทุน และการบุกรุกโค่นป่าเผาทำลายทิ้ง เพื่อเอาที่ดินมาทำการเกษตร ปลูกยางพาราเพื่อการครอบครอง และเพื่อเอาที่ดินที่ปลูกยางแล้วขายให้กับผู้ต้องการในอนาคต นอกจากจะพบว่า "มอดไม้" ในคราบของผู้มีอิทธิพลในรูปแบบต่างๆ จะบุกเข้าโค่นต้นไม้ใหญ่นำไปแปรรูปและโค่นเผาป่าเพื่อครอบครองที่ดินในเทือกเขาต่างๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ยังพบว่าในป่าสงวนแห่งชาติ ป่าฮาลา-บาลา ซึ่งเป็นป่าใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ ทอดตัวอยู่ในพื้นที่จังหวัดยะลา-นราธิวาส มีการบุกรุกโค่นไม้ทำไม้เถื่อนและครอบครองที่ดินเป็นจำนวนมาก (ไชยรงค์ มณิพิสิฏิก, ๒๕๕๐)

๖. บทสรุปการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ปรากฏในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีรายละเอียดที่นำไปสู่ความขัดแย้งและการใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดปัญหาในระดับปัจเจกบุคคลด้วย คือ ปัญหาที่เกิดจากสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละคนใน

ทุกๆ ด้าน ทั้งด้านรายได้ หนี้สิน เงินออม ปากท้องการครองชีพ สุขภาพอนามัย สุขภาพจิต การศึกษา รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนับถือศาสนา มีอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน มีบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่เข้าถึงแหล่งทุนและงบประมาณของรัฐที่ไม่เท่าเทียมกัน

เมื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาระดับโครงสร้างทางสังคมเชื่อมโยงกับปัญหาระดับปัจเจกบุคคลผ่านทางปัญหาความรุนแรง พบว่าปัญหาระดับโครงสร้างส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคล ปัญหาที่เป็นจุดเน้นในที่นี้คือความรุนแรงเชิงโครงสร้างซึ่งหมายรวมถึงปัญหาการด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน และปัญหาการด้อยพัฒนาทางสังคม ประเด็นที่น่าพิจารณาอย่างมีนัยสำคัญในการเกิดแรงจูงใจในการใช้ความรุนแรงในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ วงจรความยากจนที่ทำให้เกิดปัญหาลังคมและประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ต่ำ นำไปสู่การเกิดภาวะการขาดศักยภาพในการพัฒนาทั้งระดับครอบครัวและชุมชน โดยระดับความรุนแรงของปัญหาเชิงโครงสร้างจะแปรผกผันกับระดับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งหมายถึงการกินดีอยู่ดีและการมีความสุขของประชาชน

สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมาก และทำให้นโยบายการพัฒนายังไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามที่รัฐบาลคาดหวังไว้ ปัญหาความยากจนยังพบเห็นได้ทั่วไปใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในพื้นที่ยังคงต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของภาคใต้ ทั้งยังมีแนวโน้มลดลงอีกด้วย อัตราการว่างงานใน ๓ จังหวัด ยังคงอยู่ในระดับสูงเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้ แม้ภาครัฐจะได้ดำเนินโครงการจ้างงานเร่งด่วนและโครงการจ้างงานบัณฑิตเพื่อบรรเทาผลกระทบจากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ก็ตาม ในด้านสาธารณสุข จะเห็นได้จากอัตราการตายของมารดาและทารกยังพบได้โดยทั่วไป และยังพบอัตราการป่วยด้วยโรคที่ป้องกันได้และโรคทางสุขภาพจิต ปัญหาสาธารณสุขเหล่านี้ส่วนหนึ่งอาจมาจากการที่จำนวนแพทย์ในพื้นที่มีจำนวนค่อนข้างน้อย และต่ำ

กว่าเกณฑ์เฉลี่ยของภาคใต้ เช่นเดียวกับด้านการศึกษาที่อัตราการเรียนรู้ อัตราการรู้หนังสือ จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ย ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา (O-NET) และอัตราการใช้อินเทอร์เน็ตที่ยังคงไม่มีแนวโน้มจะดีขึ้นและต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของภาคใต้

สิ่งเหล่านี้ยิ่งซ้ำเติมสถานการณ์วิกฤตศรัทธาของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลให้รุนแรงยิ่งขึ้น และเมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับดัชนีชี้วัดความสุขของประชาชนที่บ่งบอกว่าความอดทนอดกลั้นของประชาชนในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความรุนแรงที่ก่อให้เกิดความตึงเครียดในพื้นที่ที่มีขีดจำกัดประกอบกับสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ที่ยังคงมีความผันผวนสูงและยังไม่มีแนวโน้มอย่างชัดเจนว่าสถานการณ์จะดีขึ้น ยิ่งนำวิตกกังวลถึงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและสภาวะความมั่นคงทางสังคมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ และที่สำคัญคือในระยะยาวความอดทนอดกลั้นของประชาชนที่ไม่อาจทำใจยอมรับความผิดหวังในความล้มเหลวทางนโยบายและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของรัฐบาลได้จะนำไปสู่สถานการณ์ความรุนแรงที่ไม่สามารถแก้ไขได้

จากการประมวลโครงสร้างและโครงการการพัฒนาในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ในด้านต่างๆ พบว่าสาเหตุที่โครงสร้างและการพัฒนาของรัฐไม่ประสบความสำเร็จในพื้นที่แห่งนี้ อาจมีที่มาจากหลากหลายสาเหตุดังต่อไปนี้ ประการแรก โครงสร้างและกิจกรรมการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ประการที่สอง โครงสร้างและกิจกรรมการพัฒนาที่ละเมิดความเชื่อ ความศรัทธาและการไม่เคารพต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ประการที่สาม โครงสร้างและกิจกรรมการพัฒนาที่ขาดช่องทางการสื่อสารระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ และกิจกรรมการพัฒนาที่เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่โดยไม่รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน เช่น กรณีการสร้างเขื่อน ระบบการจัดการน้ำ และการแก้ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการติดตั้งเคเบิลทีวีตามร้านน้ำชาเพื่อให้เยาวชนออกมาดูฟุตบอล สะท้อนถึงวิธีการแก้ปัญหาของทางทหารที่ไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนส่วนมากในพื้นที่ ประการที่สี่ โครงสร้างและกิจกรรมการพัฒนาที่

ละเอียดย่อน เช่น การจัดการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว เป็นระบบการศึกษาที่มีรูปแบบและโครงสร้างเฉพาะ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องเข้าใจและมีวิธีการศึกษาที่สอดคล้องกับความเชื่อและวิถีของชุมชนและกลุ่มคนในท้องถิ่น การศึกษาในพื้นที่แห่งนี้จึงมีความหมายมากกว่าการพัฒนาคน แต่ยังหมายถึงการพัฒนาประเทศให้เจริญยั่งยืน ปัญหาการศึกษาจึงควรให้ทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันอย่างเคร่งครัดและจริงจัง

บรรณานุกรม

- คณะทำงานสื่อสารกับสังคม กอส. ๒๕๔๙. วิพากษ์รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ "เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์". กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- ไชยยงค์ มณีพิลึก. ๒๕๕๐, ๘ สิงหาคม. สถานการณ์การตัดไม้ทำลายป่าในพท. ๓ จชต. อีกริวกฤตที่ถูกมองข้าม. ศูนย์ข่าวอิศรา สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=2437&Itemid=55
- โชคชัย วงษ์ธานี. ๒๕๕๑. วัฒนธรรมมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กับการละเมิดสิทธิการอยู่ร่วมในนามของเสรีภาพ. ใน ปริญา นวลเปียน. (บรรณาธิการ) นอกนิยามความเป็นไทย ไทย-ปัตตานี : เมื่อเราไม่อาจอยู่ร่วมกันและแบ่งแยกจากกันได้. สงขลา: ศูนย์ทะเลสาบสงขลา.
- เต็งกูอารีฟีน บินเต็งกูลี อัล-ฟาฏอนี. ๒๕๔๘, ๑๑ พฤศจิกายน. บทเรียนจากอดีต: ความล้มเหลวอพยพคนลงชายแดนใต้. ศูนย์ข่าวอิศรา สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=343&Itemid=86
- ประพันธ์ มุสิกพันธ์. ๒๕๔๙. สภาพเศรษฐกิจสังคมใน ๓ จังหวัดภาคใต้: GDP เฉลี่ยต่อบุคคลอยู่ในลำดับท้ายๆ. ใน แก้ว วิฑูรย์เธียร และคณะ (บรรณาธิการ). ความรู้และความไม่รู้ ๓ จังหวัดชายแดนใต้. กรุงเทพฯ : แผนงานร่วมศึกษา

เสริมสร้างสุขภาวะกรณี ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้.

ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี. ๒๕๔๙. ความรุนแรงเชิงโครงสร้างหรือโครงสร้างความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้ สถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ ๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

สุนทร ขวัญเพชร. ๒๕๔๖. ปัจจัยและแบบแผนการเกิดอาชญากรรมพื้นฐานในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สถิตย์ แสงศรี. ๒๕๑๓. ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้: บทศึกษาเฉพาะชาวไทยอิสลาม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สถานิติบัญญัติแห่งชาติ. ๒๕๕๑. รายงานผลการสอบสวนและศึกษาสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของ คณะกรรมาธิการวิสามัญเพื่อสอบสวนและศึกษาสถานการณ์ ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: รัฐสภา.

อะหมัด รามันห์ลีร์วงศ์. ๒๕๕๑, ๗ เมษายน. มาเลย์ยัม คน ๓ จว. แห่งส่งลูกกวาดภาษาอังกฤษช่วงปิดเทอมหนีเหตุไม่สงบ. ศูนย์ข่าวอิสรา สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=๓๓๓๔&Itemid=๕๕

อารง สุธาศาสตร์. ๒๕๑๙. ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้. กรุงเทพฯ: บริษัทพิทักษ์ประชา.

อารีลักษณ์ พูลทรัพย์. ๒๕๕๒. เมื่อสมมุติฐานถูกปฏิเสธรัฐไทยจะไปทางไหนดี?: จาก "Eudaimonia" ถึง "Gross National Happiness" สู่ "Pantheon of Peace": ข้อเสนอแนะต่อรัฐไทยในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ส่วนที่ ๒

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม
และสถานการณ์การพัฒนาใน ๘ พื้นที่กรณีศึกษา

บทที่ ๒

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านปาตาบาระ ๓.ปะเสยะวอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี

ซุกรี หะยีสาแม, นูร์รีมัน มามะ และไอดี กาเลง

๑. ความนำ

บ้านปาตาบาระเป็นชุมชนประมงพื้นบ้าน มีชาวประมงทั้งที่ใช้เรือและไม่ใช้เรือหากินตามแนวชายฝั่งทะเล เรือที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นเรือหางยาว เรือกอและเรือท้ายตัด ตั้งแต่ไม่มีเครื่องยนต์จนถึงมีเครื่องยนต์และใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่มีลักษณะเรียบง่ายไม่ซับซ้อนสามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะชนิด ชุมชนตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำสายบุรี ซึ่งเป็นแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาลันกาลาคีรี มีเนื้อที่ประมาณ ๑๕๐ ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและรับจ้าง ชุมชนบ้านปาตาบาระ ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ปี ประชากรมีฐานะยากจน ส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์ไทย-มลายู นับถือศาสนาอิสลาม และอยู่ร่วมกันกับประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งมีอยู่เพียง ๓ หลังคาเรือน ได้อย่างสงบสุขมาเป็นระยะเวลานาน

สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ประชาชนทั่วไปอยู่ในสภาวะหวาดกลัว และกังวลในความปลอดภัย ความรู้สึกดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของบ้านปาตาบาระ แม้ว่าเหตุการณ์การก่อความไม่สงบจะเกิดขึ้นแทบทุกพื้นที่ที่ล้อมรอบหมู่บ้านปาตาบาระ แต่จนถึงปัจจุบันยังไม่เคยมีเหตุการณ์การก่อการร้ายใดๆ เกิดขึ้นในชุมชนปาตาบาระเลย ยกเว้นการที่มีชาวบ้านถูกควบคุมตัวซึ่งมีการระบุว่าผิดตัวในเวลาต่อมา จากการที่ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงภายในหมู่บ้านได้ทำให้ทางการจัด

กลุ่มหมู่บ้านปาตาบาระว่าเป็น "หมู่บ้านสีเขียว" อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหมู่บ้านปาตาบาระจะไม่ได้เป็นพื้นที่ "สีแดง" แต่ผลจากสถานการณ์ความรุนแรงได้ทำให้ชาวชุมชนปาตาบาระต้องทำการปรับตัวในหลายลักษณะ เช่น การหยุดเดินทางไปเรียนศาสนาที่อำเภอยะรัง การเฝ้าระวังหมู่บ้านโดยชุดรักษาความปลอดภัย และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของวัยรุ่น เป็นต้น

การศึกษาหมู่บ้านปาตาบาระที่มีลักษณะเบื้องต้นที่สำคัญสามประการนั้นคือการเป็นหมู่บ้านที่มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และศาสนา หมู่บ้านที่ประชากรมีฐานะยากจน และเป็นหมู่บ้านสีเขียว ไม่เคยมีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้น จึงน่าจะช่วยให้เห็นถึงมิติที่สำคัญบางประการของความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และการพัฒนาในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้เป็นฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านปาตาบาระ

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

บ้านปาตาบาระตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำสายบุรี โดยมีที่ตั้งอยู่ทางด้านปากอ่าวฝั่งทิศเหนือ มีชายหาดทรายยาวตลอดแนวและมีแม่น้ำลำคลองขนาดเล็กทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ และทะเลทางด้านทิศตะวันออก หมู่บ้านมีลักษณะภูมิประเทศเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่เกิดจากการทับถมของตะกอน ได้รับน้ำจืดจากแม่น้ำสายบุรี ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันกาลาคีรี จึงเป็นที่ตั้งเหมาะสมสำหรับการตั้งบ้านเรือน โดยเฉพาะเพื่อการประกอบอาชีพประมงและค้าขายจากลักษณะดังกล่าวทำให้มีการตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "ปาตาบาระ" ซึ่งแปลว่า หาดทางทิศ

ตะวันตก แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วหมู่บ้านปาตาบาระน่าจะเป็นชายหาดทางด้านทิศเหนือก็ตาม ซึ่งจะสอดคล้องกับบ้านปาตาติมอ ในเขตเทศบาลตำบลละลุบัน อำเภอสายบุรี ซึ่งมีความหมายว่าหาดทางด้านทิศตะวันออก (แม้ว่าจะมีที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของบ้านปาตาบาระ) โดยมีปากแม่น้ำสายบุรี แยกหมู่บ้านทั้งสองออกจากกัน

ในอดีต เมืองสายบุรี นับว่าเป็นท่าเรือที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคนี้ มีการติดต่อการค้าขายด้วยเรือสำเภาจากพื้นที่อื่นๆ โดยจะมาถ่ขายสินค้าที่ทำเทียบเรือเมืองสายบุรี เมื่อถ่ขายสินค้าเสร็จแล้วมักจะมาพักเอาแรงที่หัวแหลมหรือชายหาด ชนกลุ่มแรกที่สามารถสืบต้นตอที่มาของหมู่บ้านได้ แม้ว่าจะมีความเป็นไปได้สูงมากที่มีผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในหมู่บ้านแห่งนี้มาก่อน คือ พ่อค้าและนักเดินทางจากประเทศมาเลเซีย จากตำบลกลาแลรู อำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย หลังจากนั้นราวปี พ.ศ. ๒๔๒๐ มีบุคคลผู้หนึ่งนามว่า โต๊ะแบแคง ซึ่งหมายความว่า "คนดู" จากรัฐกลันตัน มาเลเซีย ได้พาครอบครัวมาที่บ้านปาตาบาระ ด้วยสาเหตุประการใดไม่แน่ชัด และหลังจากนั้นมีพี่น้องจำนวน ๓ คน จากรัฐตรังกานู คือ นางเวาะฆอ นางแยนะ และพี่น้องอีกหนึ่งคน เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านปาตาบาระ ต่อมาได้แต่งงานกับชาวบ้านในพื้นที่อื่น และมีบุตรหลานสืบเชื้อสายหลายคนจนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าเรื่องราวของชุมชนบ้านปาตาบาระจะมีจุดเริ่มต้นไม่ชัดเจนนัก แต่ก็พอบ่งบอกที่มาที่ไปและพอที่จะเป็นฐานในการเชื่อมโยงถึงพัฒนาการของชุมชนในสมัยปัจจุบันได้บ้าง ในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ชาวปาตาบาระมีประสบการณ์ตรงในการเผชิญภัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากเป็นพื้นที่หนึ่งที่กองทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบก โดยมีการอพยพหลบหนีภัยของชาวบ้าน เกิดภาวะเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส โดยในขณะนั้น พบว่า การตั้งชุมชนของบ้านปาตาบาระ มีอยู่อย่างหนาแน่นแล้ว ในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ชาวปาตาบาระ ได้ประสบอุบัติเหตุที่ร้ายแรง คือ อุทกภัยและวาตภัยครั้งใหญ่ ทำให้บ้านเรือนได้รับความเดือดร้อนจำนวนมาก มัสยิดเดิมที่เคยมีได้จมลงไปในแม่น้ำ ทำให้ต้องมีการอพยพที่อยู่อาศัยทั้งชั่วคราวและถาวร โดยผู้คนส่วนหนึ่งอพยพไปอาศัยยังบ้านปาตาติมอ ตำบลละลุบัน สืบเชื้อสายมาจนถึงปัจจุบัน

ในแง่ของประชากร ดังที่ได้เห็นจากที่มาของคนในหมู่บ้านที่มาจากหลายแหล่ง พบว่าคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นชาวไทย-มลายู ที่นับถือศาสนาอิสลาม มีส่วนหนึ่งที่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่นับถือศาสนาพุทธ (จำนวน ๓ ครั้วเรือน) ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนพบว่าในหมู่บ้านมีตระกูลหลักเพียงไม่กี่ตระกูล และเกือบทุกตระกูลมีการแต่งงานเป็นเครือข่ายระหว่างกัน แต่ละตระกูลจะมีบทบาทในสังคมและการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ส่งผลต่อสถาบันทางสังคมและกระบวนการจัดการกับความขัดแย้งในหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญ

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๓๗ ซึ่งโครงสร้างการปกครองท้องถิ่นยังแบ่งเป็นระบบผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และนายอำเภอ หมู่บ้านปาตาบาระแทบไม่มีปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกี่ยวกับกับโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง สาเหตุสำคัญคือการทำนันทะยูโซ๊ะ บากา ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือจากทุกฝ่ายในชุมชนเป็นผู้มีอำนาจสั่งการต่างๆ อย่างเด็ดขาดภายในชุมชน ทั้งยังวางระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของหมู่บ้าน และเป็นตัวกลางในการประสานกับตัวแทนของภาครัฐในระดับอำเภอและจังหวัด

ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมืองเริ่มจะเกิดขึ้นหลังปี พ.ศ.๒๕๓๗ เมื่อกำนันมะยูโซ๊ะเริ่มมีอายุมากขึ้น ประกอบกับรัฐบาลได้เริ่มนโยบายกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ในช่วงเวลานี้ได้เกิดองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ขึ้นมาเป็นหน่วยงานสำคัญในการขับเคลื่อนการปกครองภายในหมู่บ้านและกำกับนโยบายการพัฒนา ความขัดแย้งในชุมชนเริ่มมีมากขึ้นเมื่อกำนันมะยูโซ๊ะได้เสียชีวิต กลุ่มต่างๆ ได้แข่งขันกันเพื่อแย่งชิงตำแหน่งทางการเมืองมากขึ้นนอกจากนี้ความขัดแย้งในระดับการเมืองท้องถิ่นยังมีความเชื่อมโยงกับการเมืองระดับชาติเมื่อกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นต่างมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มนักการเมืองระดับชาติ

แม้ว่าจะมีความขัดแย้งกันในระดับการเมืองท้องถิ่น แต่ความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้ลุกลามเป็นความรุนแรง อันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าแต่ละฝ่ายในชุมชนล้วน

เป็นเครือข่ายเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีผู้ใหญ่ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กร คณะกรรมการมัสยิดเป็นตัวกลางในการรอมชอมไม่ให้ความขัดแย้งบานปลาย ในภาพรวมจึงอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างทางการเมืองในชุมชนปาตาบาระไม่ได้เป็น ปัญหาหรือเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่จะนำไปสู่ความรุนแรง

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมู่บ้านปาตาบาระ มีระบบการจัดการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาสายสามัญและการศึกษาทาง ศาสนา ในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นที่น่าสังเกตว่ามีเพียงตระกูลเดียวเท่านั้นที่ส่ง บุตรหลานไปศึกษาต่อในระดับสูงทางสายสามัญ (ปัจจุบันตระกูลดังกล่าวมีบทบาท สำคัญทั้งในภาคราชการและการเมืองในระดับท้องถิ่นและจังหวัด) ส่วนตระกูลอื่นๆ ยังนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนทางด้านศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในช่วง ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๓๗ จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนเริ่มมีความตื่นตัวทางด้านการ ศึกษามากขึ้น เกิดโรงเรียนดัดตาประจำหมู่บ้าน และมีผู้ไปศึกษาต่อที่กรุงเทพมหานคร ในช่วงท้ายของยุคนี้เริ่มมีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยในประเทศ

กลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาในช่วงดังกล่าวได้มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนา ชุมชนในช่วงเวลาต่อมา ทั้งในส่วนของภาคการเมือง ภาคการศึกษา และภาคศาสนา จากความสำเร็จของคนรุ่นแรกๆ ที่ได้รับการศึกษาได้เป็นตัวอย่างให้คนรุ่นหลัง รวมทั้งผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นจำนวนมาก ในช่วงที่ สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ใกล้เคียงเริ่มมีมากขึ้น แม้ว่าจะมีการหยุดการเรียน การสอนในโรงเรียนปอเนาะอยู่เป็นบางช่วง แต่จากการที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ กับการศึกษาทำให้ชาวบ้านแก้ปัญหาด้วยการเชิญครูสอนศาสนาจากปอเนาะมาสอน ในชุมชน

ในภาพรวมจึงอาจกล่าวได้ว่าประเด็นเรื่องการศึกษาไม่ได้เป็นเงื่อนไขเชิง โครงสร้างให้เกิดความรุนแรง เนื่องจากคนในชุมชนล้นแล้วแต่ตระหนักในความ สำคัญของการศึกษา ปัญหาที่อาจจะมีความเชื่อมโยงกับเรื่องการศึกษาในพื้นที่คือ

การที่คนในชุมชนที่ได้รับการศึกษาระดับสูงย้ายถิ่นฐานออกนอกหมู่บ้าน สาเหตุสำคัญของการย้ายออกคือ การประกอบอาชีพ หน้าที่การงาน การแต่งงานสร้างครอบครัว และสาเหตุเรื่องการจัดถิ่นฐาน เนื่องจากสภาพชุมชนที่ค่อนข้างแออัดและขาดความสะดวกสบาย

ในส่วนของผู้ประเดิมทางวัฒนธรรมนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและชาวไทยพุทธค่อนข้างดำเนินไปอย่างราบรื่น ที่ผ่านมามีครอบครัวไทยพุทธเพียงหนึ่งตระกูลในหมู่บ้านได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนบ้านชาวมุสลิมให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน กำแพงทางภาษาไม่เป็นอุปสรรคขวางกั้นระหว่างผู้คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ เนื่องจากชาวไทยพุทธในหมู่บ้านล้วนแล้วแต่มีความสามารถติดต่อสื่อสารเป็นภาษามลายูได้เป็นอย่างดี ทั้งยังมีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างจากเพื่อนบ้านชาวมุสลิม เช่น การกินอาหารที่ร้านน้ำชา การเล่นกีฬา การประกอบอาชีพ เป็นต้น จะมีข้อยกเว้นเพียงแต่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ชาวพุทธในชุมชนต้องเดินทางไปอีกหมู่บ้านหนึ่งที่คนในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ วิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างกันนี้เองทำให้ครอบครัวชาวพุทธสามารถอาศัยอยู่ได้อย่างปกติสุขตลอดมา อนึ่ง เป็นที่น่าสนใจว่าสมาชิกในครอบครัวชาวไทยพุทธหลายคนได้รับการตั้งชื่อเป็นภาษามลายูด้วย

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ชุมชนบ้านปาตาบาระเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงตั้งแต่ดั้งเดิม โดยชาวบ้านในชุมชนกว่าร้อยละ ๓๐ ทำการประมงหรือประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงปลากะพงขาว การทำปลาแห้ง ปลาเค็ม นอกเหนือจากนั้นมีการประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และส่วนหนึ่งเดินทางไปประกอบอาชีพยังประเทศมาเลเซีย จากลักษณะอาชีพที่ทำกรประมง ซึ่งไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงการใช้ประโยชน์จากที่ดินมากเท่าใดนักและจากพื้นที่ที่จำกัดในหมู่บ้าน ทำให้ลักษณะการถือครองที่ดินของประชาชนบ้านปาตาบาระส่วนใหญ่จะถือครองสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยเป็นหลัก โดยมีพื้นที่ในการถือครองเฉลี่ยครัวเรือน/หลังคาเรือนละประมาณ ๑๖๐ ตารางเมตร (๘ x ๒๐ ตารางเมตร) โดยประชาชนจะถือสิทธิ์ในที่ดิน

จากการได้รับเป็นมรดกตกทอดและการซื้อขายสิทธิ์ ซึ่งในปัจจุบันจะมีราคาซื้อขายกันที่ห้องละ (๔ x ๒๐ ตารางเมตร) ประมาณ ๒๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาท อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนส่วนมากไม่มีเอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดิน สถานภาพของคนในชุมชนจึงเป็นการอาศัยในที่ดินที่มีสถานภาพเป็นที่สาธารณประโยชน์

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

ในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๑๕ นโยบายการพัฒนาของรัฐทั้งทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ การศึกษา และสาธารณสุข เข้าถึงชุมชนป่าตาบาระค่อนข้างน้อย สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการคมนาคมขนส่งที่ไม่สะดวก การเดินทางเข้ามายังหมู่บ้านต้องผ่านทางเรือเท่านั้น รูปธรรมของการพัฒนาเริ่มเข้าสู่ชุมชนในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๓๗ เริ่มจากโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ในขณะเดียวกันภาครัฐเริ่มส่งเสริมให้คนในชุมชนประกอบอาชีพการเลี้ยงปลา กะพงขาว มีการตั้งสหกรณ์เลี้ยงปลากะพงขาวขึ้นโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส) ด้านสาธารณสุข เดิมชาวบ้านรักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยใช้หมอบ้านเป็นหลัก ระบบการแพทย์สมัยใหม่ได้เริ่มเข้ามาในชุมชนมากขึ้นในระยะหลัง โดยโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้เคียงชุมชน อาทิ โรงพยาบาลคริสเตียนสายบุรี และโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสายบุรี

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๗-๒๕๔๖ โครงสร้างพื้นฐานทั้งทางด้านสาธารณูปโภค การศึกษา การสาธารณสุข ได้ขยายขอบเขตการให้บริการครอบคลุมทั่วทั้งตำบล ผลจากการส่งเสริมการเลี้ยงปลากะพงขาวทำให้รายได้จากการเลี้ยงปลากะพงขาวกลายเป็นรายได้หลักของชาวบ้านส่วนหนึ่ง จากเดิมที่เป็นเพียงรายได้เสริม ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองคนในชุมชนที่ได้รับการศึกษาเริ่มมีความตื่นตัวในด้านการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ต่อมาภายหลังหมู่บ้านป่าตาบาระได้รับเลือกให้เป็นชุมชนต้นแบบจากแผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย (สสม.) มีการส่งเสริมการดำเนินงานในโครงการหมู่บ้านประมงรักษาสภาพ ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวของคนในชุมชนในการดำเนิน

กิจกรรมเพื่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๕๐ ชาวปาตาบาระ ได้แสดงถึงความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนทางด้านต่างๆ โดยผ่านกิจกรรมทั้งที่ดำเนินการโดยประชาคมเอง และกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ ตัวอย่างของกิจกรรม อาทิ

การสร้างกระบวนการชุมชนเพื่อให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาตนเอง เป็นการเริ่มต้นปฏิบัติงานของโครงการ โดยให้ชุมชนโดยเฉพาะแกนนำต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยในระยะแรกได้รับการสนับสนุนร่วมจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในของชุมชน จนสามารถรวมกลุ่มผู้นำขึ้นมาซึ่งประกอบด้วยกำนัน อีหม่ามและคณะกรรมการมัสยิด สมาชิก อบต. นักวิชาการ คนรุ่นใหม่ของชุมชน เยาวชน และครูสอนศาสนา เป็นต้น ทำให้การขับเคลื่อนเชิงพัฒนาชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม ความสมัครสมานสามัคคีเริ่มกลับมาที่ชุมชนอย่างเห็นได้เด่นชัด ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน กิจกรรมทางสังคมที่ยึดมัสยิดเป็นศูนย์กลาง เริ่มมีความชัดเจน เป็นต้น

การสร้างโรงงานต้นแบบการผลิตข้าวเกรียบปลา ซึ่งเป็นโรงงานข้าวเกรียบต้นแบบ ที่จัดสร้างโดยอาศัยงบประมาณที่ได้จากเบี้ยเลี้ยงของชาวบ้านจากการร่วมประชุมในโครงการต่างๆ งบประมาณบางส่วนมาจากมหาวิทยาลัยมหิดล และจากแผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย (สสม.) ทำให้เพิ่มกำลังการผลิตปัจจุบันประมาณ ๘๐๐ กิโลกรัมต่อวัน โดยมีหมู่บ้านเป็นเจ้าของโรงงานอย่างแท้จริง มีผู้ปฏิบัติงานในโรงงานแบบประจำ จำนวน ๙ คน มีรายได้วันละประมาณ ๒๐๐ บาท และผู้ที่ปฏิบัติงานแบบชั่วคราว จำนวน ๑๐-๑๕ คน มีรายได้เฉลี่ยวันละ ๕๐-๘๐ บาท โดยผลกำไรในการดำเนินงานส่วนหนึ่ง (ประมาณ ๘๐,๐๐๐ บาทต่อปี) จะนำไปใช้เป็นเงินสวัสดิการหมู่บ้าน โดยเฉพาะจัดสรรให้แก่เด็กกำพร้า ผู้ยากไร้ การบริหารจัดการของมัสยิด และสวัสดิการอื่นๆ โรงงานแห่งนี้บริหารงานโดยคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้น

ที่มีองค์ประกอบของผู้นำศาสนา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้นำกลุ่มเยาวชนและสตรี เป็นต้น โดยได้รับการดูแลทางด้านการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

กองทุนการเลี้ยงปลา ประชาคมได้จัดตั้งกองทุนการเลี้ยงปลาขึ้นมา โดยช่วงแรกได้รับงบประมาณสนับสนุนจากแผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย (สสม.) และต่อมาได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมจากสถานเอกอัครราชทูตแคนาดาประจำประเทศไทย โดยปัจจุบันกองทุนมีงบประมาณในการดำเนินงานคิดเป็นเงินทั้งสิ้น ๔๕๐,๐๐๐ บาท กองทุนเลี้ยงปลาบริหารงานโดยกลุ่มชาวบ้าน มีระบบการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ กำไรจากการเลี้ยงปลาร้อยละ ๕๐ จะเป็นของผู้เลี้ยง ในขณะที่กำไรอีกร้อยละ ๕๐ จะจัดสรรสำหรับใช้เป็นสวัสดิการหมู่บ้านเช่นเดียวกับการดำเนินงานของโรงงานข้าวเกรียบต้นแบบ

การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านๆ ละล้าน ประชาคมได้ดำเนินงานและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีและได้รับรางวัลชื่นชมในผลการดำเนินงาน โดยสามารถจัดสรรกำไรในการดำเนินงานบางส่วนเป็นสวัสดิการช่วยเหลือผู้ยากไร้ในหมู่บ้าน และไม่มีหนี้เสียปรากฏเลยตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานที่ผ่านมา

กองทุนสวัสดิการอื่นๆ ประชาคมมีกองทุนสวัสดิการอื่นๆ เช่น กองทุนสำหรับการจัดการศพ การจัดสรรผลกำไรที่เกิดจากการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านตามนโยบายรัฐบาล และกำลังดำเนินการเพื่อหาแนวทางในการจัดสวัสดิการอื่นๆ จากรายได้ที่เกิดจากการดำเนินงานของกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน

แม้ว่าในภาพรวมโครงการพัฒนาที่ผ่านมาจะดูเหมือนประสบความสำเร็จ แต่มีบางโครงการที่ประสบกับความล้มเหลว กรณีตัวอย่างที่สำคัญคือโครงการสหกรณ์เลี้ยงปลากะพงขาว ซึ่งได้รับการส่งเสริมโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสนับสนุนเงินทุนโดย ธกส. โครงการดังกล่าวแม้ว่าจะประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในช่วงแรก จนทำให้สหกรณ์เติบโตอย่างมากมายมีเงินทุนหมุนเวียนนับล้านบาทต่อเดือน อย่างไรก็ตาม เมื่อดำเนินการได้ระยะหนึ่งสหกรณ์ประสบปัญหาขาดสภาพคล่อง

ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่สมาชิกมีความไว้วางใจกันอย่างมากจนมีการ "เซ็นลอย" ให้สามารถเบิกจ่ายเงินได้ตลอดเวลา ซึ่งมีการส่งสัยกันในประชาคมว่าอาจจะมีการโกงกิน โดยนำเงินสตอกนอกกระบบสหกรณ์ เมื่อสหกรณ์ล่มสลายชาวบ้านในหมู่บ้านใช้วิธี "ประณีประนอม" โดยการไม่เอาความกับผู้บริหารสหกรณ์ เนื่องจากไม่ต้องการเกิดปัญหาในชุมชน ขณะที่กรรมการสหกรณ์ยอมลดบทบาทตัวเองในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน กรณีความล้มเหลวของโครงการสหกรณ์เลี้ยงปลากะพงขาวสะท้อนให้เห็นบทเรียนสำคัญคือการขาดองค์ความรู้ในการจัดการระบบบัญชี และการขาดความโปร่งใสในการบริหารจัดการของคณะกรรมการบริหารสหกรณ์ ผลของความล้มเหลวนี้ได้กลายเป็น "หลุมดำ" ที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน และต้องใช้ระยะเวลามากกว่าสิบปีจึงจะมีการจัดระบบกลุ่มในรูปแบบของการออมทรัพย์และเงินกู้ชุมชนขึ้นมาใหม่

ตัวอย่างที่สำคัญของความล้มเหลวของโครงการพัฒนาอีกตัวอย่างหนึ่งคือโครงการอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งก่อสร้างระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๐๕ โดยรัฐบาลในขณะนั้นเป็นผู้ริเริ่ม วัตถุประสงค์สำคัญของการสร้างอ่างเก็บน้ำคือเพื่อรองรับน้ำฝนในช่วงขาดแคลนน้ำ เนื่องจากหมู่บ้านในสมัยนั้นไม่มีน้ำจัดสำหรับการอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่น้ำทะเลหนุน เนื่องจากโครงการนี้ริเริ่มโดยรัฐบาลกลาง จึงขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งในกระบวนการริเริ่มนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติ ผลก็คือโครงการนี้ขาดการใช้สอยอย่างที่เราควรจะเป็นส่วนหนึ่งเนื่องจากความไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้อ่างเก็บน้ำจึงถูกทิ้งร้าง และครั้งหนึ่งเคยเป็นที่มั่วสุมเสพยาเสพติดของเยาวชน และในปัจจุบันอ่างเก็บน้ำเป็นแค่ "ส่วนหนึ่ง" ของบริเวณบ้านชาวบ้านเท่านั้น

ลักษณะของโครงการก่อสร้างที่ริเริ่มโดยรัฐบาลส่วนกลางซึ่งขาดการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่จนทำให้ขาดการใช้ประโยชน์ ยังเห็นได้จากโครงการสร้างอาคารสหกรณ์ร้านค้าเพื่อเป็นที่จำหน่ายสินค้าของหมู่บ้าน ซึ่งที่ผ่านมาแทบไม่เคยมีการใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ บางช่วงถูกทิ้งรกร้าง

บางช่วงถูกใช้เป็นบ้านพักของชาวบ้าน ที่เก็บปลาตากแห้ง ที่สอนศาสนา กระทั่งเป็นที่มั่วสุมของวัยรุ่นในการเสพยาเสพติด โครงการที่สำคัญที่ประสบความสำเร็จอีกโครงการหนึ่งอันมีสาเหตุมาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่คือการก่อสร้างท่าเทียบเรือประมง หากพิจารณาโดยผิวเผินจะเห็นว่าโครงการนี้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก แต่โครงการนี้กลับไม่ได้รับการใช้ประโยชน์เนื่องจากท่าเรือมีขนาดค่อนข้างใหญ่ไม่เหมาะสมกับการจอดเรือประมงพื้นบ้าน ขณะเดียวกันเรือประมงขนาดใหญ่ก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่เนื่องจากไม่มีถนนที่เชื่อมต่อกับท่าเรือไปยังหมู่บ้าน

หากพิจารณาถึงโครงการพัฒนาที่คนในชุมชนมองว่าประสบความสำเร็จนั้น จะพบว่าปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จคือการริเริ่มโครงการโดยชาวบ้าน โดยที่หน่วยงานจากภายนอกเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น ตัวอย่างของโครงการนี้คือการสร้างโรงงานข้าวเกรียบ ซึ่งมียอดการจำหน่ายกว่า ๕.๔ ล้านบาทต่อปี สร้างงานให้กับชาวบ้านกว่า ๒๐ คน ทั้งยังเป็นแหล่งดูงานให้กับชุมชนอื่นอีกด้วย โครงการนี้ริเริ่มโดยกลุ่มประมงรักษ์สุขภาพที่สนับสนุนโดย สสม. และได้รับงบประมาณบางส่วนจากศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล จุดเริ่มของโครงการนี้คือชาวบ้านต้องการที่จะสร้างอาชีพใหม่เพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน ความยากจน และเป็นอาชีพรองรับนอกเหนือจากการทำประมง จากนั้นชาวบ้านได้ดูงานวิสาหกิจชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ และจัดการประชุมอย่างต่อเนื่อง จนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะผลิตข้าวเกรียบปลา

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

ท่ามกลางสถานการณ์การก่อความไม่สงบที่เกิดขึ้นเกือบแทบทุกพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมู่บ้านปาตาบาระสามารถหลีกเลี่ยงสภาพการณ์ดังกล่าวได้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากลักษณะภูมิประเทศที่เปรียบเสมือนเกาะดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ มีเส้นทางเข้าออกทางเดียว ทำให้หมู่บ้านปาตาบาระไม่ได้เป็นพื้นที่ "ทางผ่าน"

การเคลื่อนไหวจากบุคคลภายนอกจึงเป็นไปได้ยาก เพราะจะเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านในชุมชน

แม้ว่าชุมชนบ้านปาดาบาระ ได้รับการจำแนกให้เป็นพื้นที่สีเขียว แต่ที่ผ่านมาเคยเกิดเหตุการณ์หนึ่งที่เกือบจะเป็นชนวนที่จะเปลี่ยนหมู่บ้านสีเขียวให้เป็นสีเหลืองหรือสีแดง กล่าวคือ ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ ทหารและตำรวจจำนวนหลายนาย ได้สนธิกำลังเข้ามาล้อมจับตัวนายมะนูเซ็ง มะสาและ หรือชื่อเรียกขานว่า เจดิงหนุ่มฉกรรจ์ชาวปาดาบาระ ในขณะที่กำลังเตรียมตัวจะไปก่อสร้างบ้านของตัวเอง โดยมีข้อหาสำคัญ คือ จ้างวานวางระเบิดและวางระเบิดหลายแห่ง พร้อมกับตะปูและอุปกรณ์เกี่ยวกับการก่อสร้างจำนวนหนึ่ง โดยกล่าวหาว่านายมะนูเซ็ง มีชื่อจัดตั้งว่าอาลัยะห์ โต๊ะบะลา ผู้ก่อความไม่สงบคนสำคัญเป็นที่ต้องการตัวอย่างมากของหน่วยงานฝ่ายความมั่นคง

เนื่องจากเป็นกรณีแรกที่มีการจับกุมในลักษณะดังกล่าวในชุมชนบ้านปาดาบาระ ความหวาดกลัวได้ครอบคลุมทั่วทั้งหมู่บ้าน ความหวาดระแวงต่ออนาคตของหมู่บ้านเริ่มเกิดขึ้นในจิตใจชาวปาดาบาระ สัญญาณแห่งความวุ่นวายท่าทีจะปรากฏขึ้น โดยทุกคนในชุมชนต่างลงความเห็นว่ามัน่าจะเป็นไปได้ และเป็นการจับกุมโดยไม่มีเหตุผล เนื่องจากประชาคมรู้จักนายมะนูเซ็งในฐานะที่เป็นชาวประมงที่ยืนหยัดแข็งประกอบอาชีพประมงทะเลมาตั้งแต่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนชุมชนวัดถ้ำภาวาส ไม่เคยได้ไปศึกษาต่อที่ไหนเลย อีกทั้งไม่ได้เป็นผู้ที่เคร่งครัดในทางศาสนามากนัก มีเพื่อนต่างพื้นที่น้อยไม่มีโทรศัพท์มือถือใดๆ สำหรับการติดต่อสื่อสาร ไม่ค่อยเดินทางออกนอกหมู่บ้านมากนัก และไม่มีความเป็นผู้นำหรือมีอุดมการณ์ใดๆ เลย ด้วยความที่เป็นคนขยันขันแข็งและประหยัดมัธยัสถ์ จึงสามารถมีเรือประมงเป็นของตัวเองตั้งแต่อายุยังน้อย และสร้างบ้านขนาดปานกลางของตัวเองได้ หลักฐานที่ตำรวจและทหาร ยึดไปทั้งหมดนั้น นายมะนูเซ็งกล่าวว่า เป็นอุปกรณ์และเครื่องมือสำหรับการสร้างบ้านของตัวเองทั้งสิ้น

ในช่วงแรกญาติพี่น้องของนายมะนุเช็ง ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะเข้าเยี่ยม นายมะนุเช็ง แต่ได้รับการปฏิเสธ โดยฝ่ายควบคุมตัวแจ้งว่านายมะนุเช็ง ถูกควบคุมตัวด้วยคดีอุกฉกรรจ์ จึงได้มีความพยายามประสานงานกับกองทัพภาคที่ ๔ จนรองแม่ทัพภาคที่ ๔ ในขณะนั้นได้ประสานงานให้สามารถเข้าเยี่ยมได้ จนสามารถคลายความตึงเครียดในระดับหนึ่ง ในช่วงระหว่างเวลาดังกล่าวกลุ่มญาติๆ ของนายมะนุเช็ง "บางส่วนเริ่มมีความคิดที่จะเดินขบวนประท้วงเพื่อกดดันภาครัฐ" ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งทั่วทั้งจังหวัดชายแดนภาคใต้ในขณะนั้น เพราะมั่นใจว่านายมะนุเช็งเป็นผู้บริสุทธิ์ การวิ่งเต้นได้ดำเนินการทุกวิถีทางทั้งโดยผ่านนักการเมืองท้องถิ่น นักการเมืองระดับชาติ นักวิชาการ จนในที่สุดเรื่องดังกล่าวได้ไปถึงทีมงานของประธานกรรมการการทหารของวุฒิสภาในขณะนั้นนั่นคือ พล.ต. อินทรัตน์ ยอดบางเตย ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้ที่มีข้อมูลการเคลื่อนไหวของนายอาลียะ โต๊ะบะลาเป็นอย่างดี อีกทั้งนายอาลียะ ไม่ได้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนปาตาบาระ และไม่เกี่ยวข้องกับใดๆ กับนายมะนุเช็งแต่ประการใด จึงได้ประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่และชี้แจงในเรื่องดังกล่าว จนมีการปล่อยตัวนายมะนุเช็งในที่สุด รวมระยะเวลาที่นายมะนุเช็งถูกควบคุมตัวที่โรงเรียนตำรวจภูธร จังหวัดยะลา ประมาณ ๒ อาทิตย์ ท่ามกลางความอึดครึ้มในหมู่บ้านปาตาบาระ

วิธีการปล่อยตัวนายมะนุเช็งนั้น นับว่าน่าสนใจและสมควรที่จะนำไปใช้เป็นต้นแบบของการปฏิบัติงานเพื่อรักษาพื้นที่สีเขียวให้คงอยู่ต่อไป นั่นคือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและตำรวจระดับสูงของอำเภอสายบุรี ได้จัดประชุมชาวบ้านและชี้แจงทำความเข้าใจในเรื่องความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นและการควบคุมผิดตัวทันที ซึ่งเสมือนหนึ่งเป็นสัญญาณของการ "ขอโทษ" จากรัฐ ทำให้หวอดแห่งความตึงเครียดลดระดับลงในที่สุด แม้ว่าบาดแผลแห่งความหวาดกลัวยังคงมีอยู่ในใจของนายมะนุเช็งและญาติก็ตาม

ผลจากเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อ "ความรู้" เรื่องเหตุการณ์ความไม่สงบในหมู่คนในชุมชนไม่มากนักน้อย เมื่อสอบถามถึงความเชื่อของชาวบ้านต่อการ

ปฏิบัติงานของผู้ก่อความไม่สงบ พบว่าส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการดำเนินการบางอย่าง เช่น การเผาทำลายหรือวางระเบิดสถานที่ราชการ การทำร้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นการปฏิบัติงานของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ และไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าวอย่างยิ่ง ในขณะที่มีความเชื่อว่ากรณีที่มีการยิงหรือทำร้ายผู้นำศาสนา โดยเฉพาะ กรณีการขว้างระเบิดเข้าไปในมัสยิด และมีผู้เสียชีวิตที่จังหวัดปัตตานี เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๑ นั้น ชาวบ้านคิดว่าไม่น่าจะเป็นฝีมือของกลุ่มก่อความไม่สงบ แต่สงสัยว่าเป็นการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้ที่ไม่มีศาสนาเป็นผู้กระทำ และเชื่ออย่างหนักแน่นว่ามุสลิมไม่ว่าจะดีหรือชั่วจะไม่ทำอะไรมัสยิด เพราะไม่มีเหตุผลอะไรทั้งสิ้นที่จะไปตอบคำถามพระเจ้าในโลกหน้า สิ่งที่น่าเป็นห่วงจากความเชื่อเช่นนี้ คือ แม้แต่ในพื้นที่สีเขียวความคิดในลักษณะนี้ยังเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ภาค รัฐควรนำมาพิจารณาได้ตรงต่อ และศึกษาแนวความคิดของประชาชนต่อความเห็น ความรู้สึกในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

๕. สรุปบทเรียนจากหมู่บ้านปาตาบาระ

หมู่บ้านปาตาบาระเป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการ อยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนหลากหลายวัฒนธรรม ทั้งนี้เราอาจสรุปปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดความสงบขึ้นภายในหมู่บ้านได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก สภาพทางภูมิศาสตร์ ของหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนเกาะ ทำให้โอกาสที่คนในหมู่บ้านจะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและแนบแน่นมีมาก ประการที่สอง การเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม และการเปิดกว้างที่จะเรียนรู้ เห็นได้จากการที่ชุมชนชาวพุทธเรียนรู้ที่จะพูดภาษามลายู หรือกระทั่งมีการตั้งชื่อลูกเป็นภาษามลายู ประการที่สาม ความเข้มแข็งในสถาบัน ทางสังคมภายในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมโยงกันทางเครือญาติ ทำให้ผู้ใหญ่ในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการประสานความสัมพันธ์และระงับความขัดแย้ง นอกจากนี้องค์กรทางศาสนายังเป็นตัวกลางที่ทำหน้าที่ดังกล่าวเช่นกัน ประการที่สี่ การมีพื้นที่สาธารณะที่เปิดกว้างสำหรับการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งร้านน้ำชา ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านมักใช้ในการถกเถียงและอภิปรายกันอย่างเปิดเผย

ความเข้มแข็งของชุมชนนี้เองทำให้ความขัดแย้งภายในหมู่บ้านไม่ลุกลาม กลายเป็นความรุนแรง แม้ว่าหมู่บ้านปาดาบาระจะมีปัจจัยหลายประการที่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่อาจทำให้เกิดความรุนแรงได้ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ปัญหาเรื่องทรัพยากร ความขัดแย้งทางการเมืองในท้องถิ่น ความรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม (ในกรณีการจับกุมคนในหมู่บ้าน) เป็นที่น่าสนใจว่าในประเด็นเรื่องนโยบายการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่มีต่อหมู่บ้าน พบว่าโครงการพัฒนาที่ผ่านมาของรัฐมีทั้งที่ประสบกับความสำเร็จและความล้มเหลว โครงการที่ประสบความสำเร็จมักเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นประปา ไฟฟ้า และถนน และโครงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการริเริ่ม และปฏิบัติตั้งแต่เริ่มแรก อย่างไรก็ตามโครงการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานอาจประสบความล้มเหลวได้หากขาดการรับฟังความต้องการจากประชาชน ดังเช่น โครงการก่อสร้างท่าเรือประมง และอ่างเก็บน้ำดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ในระยะหลังจะเห็นได้ว่าโครงการที่ประสบความสำเร็จมักไม่ได้เกิดจากนโยบายที่ริเริ่มจากรัฐบาลจากส่วนกลาง หากแต่เกี่ยวข้องกับตัวแสดงอื่นๆ ที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน หรือกระทั่งหน่วยงานจากต่างประเทศ ดังกรณีของการสนับสนุนการทำโรงงานข้าวเกรียบปลา ที่ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่ม ภายใต้การสนับสนุนของมหาวิทยาลัยมหิดล และ สสม.

แม้ว่าชุมชนจะค่อนข้างมีความเข้มแข็ง แต่ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรงที่แวดล้อมชุมชนได้ส่งผลในการสั่นคลอนความเข้มแข็งของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนปาดาบาระและชุมชนใกล้เคียงไม่มากก็น้อย ดังเช่น ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนบางตะโล๊ะ ซึ่งเป็นชุมชนชาวพุทธที่อยู่ติดกับบ้านปาดาบาระ แม้ว่าที่ผ่านมาทั้งสองชุมชนจะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นปกติ และแทบไม่เคยมีปัญหาเกิดขึ้น แต่จากเหตุการณ์ความไม่สงบทำให้ชุมชนชาวพุทธในบ้านบางตะโล๊ะต่าง

หาอาวูรเข้ามาครอบครอง ส่วนใหญ่จะซื้อมาจากหน่วยทหารนอกพื้นที่ที่มาตั้งค่ายอยู่บริเวณชุมชน ซึ่งสร้างความหวาดระแวงระหว่างคนสองหมู่บ้านไม่มากนักน้อย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวชาวพุทธในหมู่บ้านและชาวมุสลิมภายในหมู่บ้านปาตาบาระยังคงเป็นไปอย่างแนบแน่น แม้ว่าแนวโน้มความสัมพันธ์ของคนรุ่นต่อไปอาจจะมีช่องว่างมากขึ้น สังเกตได้จากการที่เด็กชาวพุทธเริ่มเล่นกับเด็กมุสลิมน้อยลง และไม่สามารถพูดภาษามลายูได้ดังเช่นเดิม

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่มและการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน และจากแบบสอบถาม พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านปาตาบาระได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านดังต่อไปนี้

๑. ให้ต่อยอดกิจกรรมใหม่จากกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนบ้านปาตาบาระได้ร่วมกันสร้างเพื่อสร้างเป็นชุมชนประมงต้นแบบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ โดยไม่ควรดำเนินงานในลักษณะเป็นกิจกรรมเดี่ยว แต่ให้ดำเนินงานในลักษณะของการบูรณาการทางด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น ด้านสังคม อาชีพ การศึกษาและการกีฬา แม้ว่าอาจจะมุ่งเน้นเป็นพิเศษในบางด้านก็ตาม

๒. ให้มุ่งเน้นกิจกรรมของการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาในระดับก่อนปฐมวัย โดยให้พิจารณาดำเนินการก่อสร้างและบริหารจัดการศูนย์ฝึกอบรมเด็กก่อนวัยเรียนประจำหมู่บ้านเนื่องจากเป็นความต้องการอย่างยิ่งของชุมชน โดยที่องค์การบริหารส่วนตำบลไม่สามารถที่จะสนับสนุนงบประมาณในส่วนนี้ได้ อีกทั้งเป็นโครงการที่จะมีการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้เกี่ยวข้องได้ยาก อย่างไรก็ตาม หากแหล่งทุนมีงบประมาณเพียงพอควรให้การสนับสนุนการศึกษาในระดับอื่นๆ อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาทางด้านสามัญเพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแทนการประกอบอาชีพประมงและลูกจ้างกิจการประมงสำหรับประชาชนรุ่นต่อไป

๓. โครงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ควรมุ่งเน้นการพัฒนาด้านอาชีพที่ประชาชนส่วนใหญ่รับรู้ถึงการได้รับประโยชน์บางส่วนร่วมกัน และเป็นการส่งเสริมที่เน้นความยั่งยืนของทุนมากกว่าการแจกจ่ายเป็นประชาสัมพันธ์ตามทีวีรัฐเคเบิ้ลดำเนินการมา โดยกำหนดธุรกิจที่ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการลงทุนร่วม หรือปฏิบัติงานร่วมได้ โดยยึดแนวทางการดำเนินงานของโรงงานข้าวเกรียบต้นแบบ กองทุนเลี้ยงปลา และระบบไฟแนนซ์ชุมชนที่มีอยู่ หรือการสร้างอาชีพใหม่ที่เป็นทางเลือกทดแทนการประกอบอาชีพประมงในอนาคต เช่น การเปิดร้านจำหน่ายสินค้าในตัวตลาดโดยการบริหารงานของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนงบประมาณในลักษณะของการเพิ่มทุนเพื่อขยายกิจการที่ดำเนินการอยู่ นับว่าเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยิ่ง เนื่องจากโครงการลักษณะนี้จะมีความยั่งยืนและชุมชนเองสามารถบริหารจัดการโครงการ เพื่อนำผลกำไรที่ได้รับมาใช้จัดระบบสวัสดิการชุมชนต่อไปได้ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคต

๔. การปรับภูมิทัศน์และระบบความปลอดภัยในการประกอบอาชีพชุมชน นับว่าเป็นกิจกรรมที่สมควรดำเนินการเช่นกัน เนื่องจากการปรับภูมิทัศน์ของชุมชนทั้งระบบจะทำให้ชุมชนมีสภาพที่น่าอยู่ขึ้น มีความปลอดภัยเพิ่มขึ้น และยังสามารถพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญและปลอดภัยทั้งแก่สมาชิกของชุมชนปาดาบาระและชุมชนข้างเคียง ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้

๕. สนับสนุนการใช้กีฬาโดยเฉพาะฟุตบอลและพายเรือ ให้เป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมต่างๆ เช่น ยาเสพติด ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว และความสามัคคีในชุมชน

๖. ไม่ควรเน้นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการดำเนินงานทางศาสนาโดยตรงหากผ่านการสนับสนุนของธนาคารโลก เช่น การอุดหนุนมัสยิด การสอนศาสนาหรือโรงเรียนตาติกา แม้ว่าการดำเนินการในลักษณะที่เป็นความต้องการสูงสุดของชุมชนก็ตาม เนื่องจากการทิ้งงบประมาณที่จะนำมาดำเนินการนั้นเป็นส่วนที่

เชื่อว่ามาจากดอกเบี้ยของธนาคารโลก ซึ่งไม่เหมาะสมในการนำมาใช้จ่ายในกิจการของศาสนาโดยตรงและอาจจะได้รับการปฏิเสธจากผู้นำทางศาสนา หากนำไปใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาโดยตรง อาจส่งผลเสียต่อการพัฒนาชุมชนและสามารถส่งผลกระทบต่อธนาคารโลกในฐานะผู้สนับสนุนโครงการได้ อย่างไรก็ตามเนื่องจากกิจกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการ ดังนั้นการนำเอาผลกำไรที่เกิดจากการสนับสนุนของโครงการมาสนับสนุนการดำเนินงานทางศาสนาจึงเป็นทางออกที่สมควรดำเนินการ แต่จำเป็นต้องปรึกษากับผู้รู้ทางศาสนาเสียก่อน

๗. ในการบริหารจัดการโครงการภายในชุมชนนั้น กลุ่มของนักพัฒนาในชุมชนน่าจะเป็นกลุ่มหลักที่รับผิดชอบในโครงการ โดยการเชื่อมประสานกับกลุ่มคณะกรรมการมัสยิด กลุ่มครูตาดีกา และกลุ่มสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีทักษะในการจัดการกิจกรรมลักษณะนี้ มีประสบการณ์ในการทำงานผ่านกระบวนการและการเชื่อมต่อกับคณะกรรมการมัสยิด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มครูผู้สอนศาสนาในโรงเรียนตาดีกา

๘. ในกรณีที่มีการก่อสร้างหรือจัดซื้อจัดจ้าง ให้หลีกเลี่ยงการจ้างเหมาโดยผู้รับเหมา แต่ให้ใช้ชาวบ้านที่เป็นช่างเป็นผู้ดำเนินการแทน ผ่านการกำกับดูแลของคณะกรรมการ เพื่อลดข้อครหาในเรื่องผลประโยชน์ ซึ่งข้อครหาดังกล่าวอาจจะกลายเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคตได้ หากไม่ได้รับการป้องกันอย่างดีตั้งแต่เริ่มต้น

๙. หน่วยงานของรัฐที่จะเข้ามาสนับสนุนควรเข้ามาในรูปแบบของการเป็นที่ปรึกษา ไม่ใช่ผู้ดำเนินโครงการและไม่สมควรก้าวก่ายการทำงานของชุมชน โดยเฉพาะหลีกเลี่ยงการประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือนายกององค์การบริหารส่วนตำบลโดยตรงในลักษณะเพื่อสั่งการไปยังคณะกรรมการ หรือให้รับผิดชอบโครงการโดยตรง โดยให้ประสานงานผ่านหัวหน้าโครงการโดยตรงแทน แต่ให้มีการประสานงานผ่านผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือนายกององค์การบริหารส่วนตำบลในลักษณะของการช่วยเหลืออำนวยความสะดวก และสนับสนุนการทำงานของกลุ่มนี้แทน เนื่องจาก

กลุ่มที่ทำงานพัฒนาดังกล่าวยังไม่ค่อยยอมรับการทำงานของผู้ใหญ่บ้านมากนัก และผู้ใหญ่บ้านเองยังมีจุดอ่อนและไม่ถนัดทางด้านการพัฒนาชุมชนในลักษณะเช่นนี้

๑๐. หลีกเลี่ยงการปฏิบัติงานร่วมกับทหารหรือตำรวจ ในการจัดกิจกรรมงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างกระบวนการเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในระยะยาว แม้ว่าจะเป็นชุมชนที่ยังคงมีสีเขียวก็ตาม ในกรณีที่จะต้องปฏิบัติงานร่วมกัน ให้เลือกกิจกรรมการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก เช่น การก่อสร้างถนน การซ่อมแซมเขื่อน และการวางปะการังเทียม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อปกป้องชาวปาตาบาระจากการมองด้วยสายตาที่หวาดระแวงจากแนวร่วมผู้ก่อความไม่สงบจากพื้นที่ใกล้เคียงอื่นๆ อันอาจจะทำให้บ้านปาตาบาระเป็นเป้าหมายของการก่อเหตุการณ์ต่างๆ ได้ในอนาคต

บทที่ ๓

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านส้ม

๓.ควอนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี

ละม้าย มานะการ, จิตต์ปภัสร์ บัตร์ประโคน, โรสนานี หะยีสะแม,
สตีธาจารย์ ยาแม และรอฮานี มะแซ

๑. ความนำ

บ้านส้ม เป็นชุมชนชนบทที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีถนนที่สามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้จากแทบทุกทิศทาง และยังไม่ห่างจากถนนสายหลัก (เพชรเกษม) มากนัก ประชากรแม้ว่าจะไม่ยากจน แต่ยังมีรายได้ค่อนข้างต่ำกว่าเกณฑ์ ส่วนใหญ่มีชาติพันธุ์ไทย-มลายู นับถือศาสนา อิสลาม (ร้อยละ ๘๐) และอยู่ร่วมกันกับประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ ๒๐) แม้ว่าจะมีความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ที่ผ่านมากคนสองกลุ่มสามารถ อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ นับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้าน

บ้านส้ม ตำบลควอนโนรี คงเป็นหมู่บ้านและตำบลไร้ชื่อซึ่งไม่เป็นที่รู้จัก จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็น ชาวไทยมุสลิม เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นเหตุให้ประชาชนเสียชีวิต นับร้อยราย เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คนจากชุมชนแห่งนี้เสียชีวิตไปพร้อมกัน ๙ คน และยังคงอยู่ในระหว่างการดำเนินคดี ซึ่งศาลอุทธรณ์ตัดสินให้ประหารชีวิต ๑ ราย สร้างความรู้สึกที่ยากต่อการบรรยาย ทั้งเสียใจอย่างแสนสาหัส ชวนให้แปลกใจ สงสัย และไม่เข้าใจละคนกันไป เพราะทุกคนล้วนเป็น "คนดี" ในความรู้สึกของแต่ละ ครอบครัว แม้วันนี้ชื่อของพวกเขาจะค่อยเลือนจางไปจากความรู้ แต่ชื่อควอนโนรี

กลับฝังอยู่ในความทรงจำสาธารณะ และถูกตีตราว่าเป็นบ้านของคนไม่ดี ซึ่งก่อความสะเทือนใจต่อผู้คนที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้

นอกจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ยังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงรายวันต่อเนื่องในพื้นที่อยู่เป็นระยะ ทำให้มีผู้เสียชีวิตอีกสามรายและผู้บาดเจ็บอีกจำนวนหนึ่ง จากเหตุการณ์ความรุนแรงเหล่านี้ทำให้ทางการจัดกลุ่มบ้านลี้ภัยเป็น "หมู่บ้านสีแดง" หรือพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบโดยตรง และทำให้หน่วยงานทางทหารได้กำหนดให้พื้นที่แห่งนี้เป็นเขตปฏิบัติการทางยุทธวิธี ที่ผ่านมามีบ้านลี้ภัยถูกคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ทำงานด้านการเยียวยาของคณะทำงานในชุดคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาสังคมจากการดำเนินงานดังกล่าวของ กอส. ทำให้สมาชิกชุมชน มีความไว้วางใจต่อบุคคลภายนอกมากขึ้น ในระดับที่จะทำให้เกิดความร่วมมือกันได้ ซึ่งนับเป็นเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งในการเข้าไปทำงานในพื้นที่ของทมิฬ

จากลักษณะพื้นฐานดังกล่าวของหมู่บ้าน ทั้งการเป็นหมู่บ้านที่มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และศาสนา หมู่บ้านที่ประชากรมีฐานะยากจน และหมู่บ้านสีแดงที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงโดยตรงภายในหมู่บ้าน จึงน่าจะช่วยให้เห็นถึงมิติที่สำคัญบางประการของความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และการพัฒนาในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยเป็นฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

๒. โครงสร้างทางสังคมของบ้านลี้ภัย

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

ตำบลควนโนรี มาจากคำว่า ควน + โนรี คำว่า "ควน" หมายถึง "ภูเขา" ส่วน "โนรี" หมายถึง ชื่อนกชนิดหนึ่ง มีชื่อภาษามลายูท้องถิ่นว่า "บูเก๊ะโนรี" ประกอบด้วย ๖ หมู่บ้าน ได้แก่หมู่ที่ ๑ บ้านแม่กำ หมู่ที่ ๒ บ้านช้างให้ออก หมู่ที่ ๓ บ้านลัม หรือกัมปงอาแซในภาษามลายูท้องถิ่น ซึ่งเดิมชุมชนนี้ปลูกส้มโอเป็นจำนวนมาก หมู่ที่ ๔ บ้านหนองครก หมู่ที่ ๕ บ้านตุปะ และหมู่ที่ ๖ บ้านคลองกลาง แม้ว่าชื่อของควนโนรีจะหมายถึงภูเขา แต่ลักษณะภูมิประเทศของตำบลควนโนรีกลับเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามแนวตอนใกล้เนินภูเขาพื้นที่ประกอบด้วยพื้นที่นาร้อยละ ๖๐ เป็นที่สวนยางร้อยละ ๔๐ มีแม่น้ำไหลผ่านกลางพื้นที่ของตำบลและบางหมู่บ้าน มีคลองชลประทานตัดผ่าน

จากลักษณะภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม จึงทำให้การเข้าถึงหมู่บ้านค่อนข้างสะดวก มีถนนลาดยาง และถนนคอนกรีตซึ่งเชื่อมต่อระหว่างบ้านลัมและพื้นที่ใกล้เคียง ๓-๔ เส้นทาง ระยะทางจากหมู่บ้านไปถึงตัวอำเภอค่อนข้างใกล้ ประมาณ ๓-๕ กิโลเมตร และระยะห่างระหว่างตัวอำเภอและถนนสายหลัก (เพชรเกษม) เพียง ๑๓ กิโลเมตรเท่านั้นการตั้งถิ่นฐานของประชากรมักจะกระจายตัวไปตามเส้นทางหลักและเส้นทางสายย่อย ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าบ้านลัมมีภูมิประเทศที่เปิดกว้างเชื่อมโยงกับพื้นที่ภายนอกแทบทุกด้าน ทั้งยังไม่ห่างจากถนนสายหลัก

ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว บ้านลัม เป็นหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยคนหลากหลายวัฒนธรรม และศาสนา นั่นคือชาติพันธุ์ไทย-มลายู ศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ ชุมชนที่รายล้อมบ้านลัมในตำบลควนโนรีส่วนมากเป็นหมู่บ้านที่ประกอบด้วยประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ เว้นแต่บางหมู่บ้านได้แก่บ้านช้างให้ออก และบ้านหนองครกนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ส่วนที่บ้านตุปะนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด ซึ่งบางหมู่บ้านจะมีศาสนสถานตั้งอยู่ร่วมกันในชุมชน เช่นที่บ้านแม่กำที่มีผู้นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๗๐ นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๓๐ มีวัด ๑ แห่ง และมีมัสยิด ๑ แห่ง อย่างไรก็ตาม เมื่อนับรวมทั้งตำบล ศาสนสถานทางพุทธศาสนามีจำนวนน้อย

กว่าทางศาสนาอิสลาม กล่าวคือ มีวัดจำนวน ๓ แห่งในหมู่บ้านแม่กั้ง หมู่บ้านช้างให้ออก และบ้านหนองครก ขณะที่มัสยิด ๘ แห่งในหมู่บ้านแม่กั้ง ๑ แห่ง บ้านส้ม ๓ แห่ง บ้านตุปะ ๓ แห่ง และบ้านคลองกลาง ๑ แห่ง

สำหรับประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านนั้นพบว่าหมู่บ้านแห่งนี้เริ่มก่อตั้งจากการเข้ามาบุกเบิกของกำนันเจ๊ะลี หรือเจ๊ะเต แล่นสะนา ชาวไทยมลายูมุสลิม และพ่ออัม คงนุมติ ชาวไทยพุทธ ซึ่งทั้งสองเป็นเพื่อนกัน การที่ผู้บุกเบิกมีความแตกต่างทั้งในเรื่องชาติพันธุ์และการนับถือศาสนาไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น เหตุผลอย่างแรกมาจากความเป็นเพื่อนกัน เหตุผลประการที่สองคือการที่ความแตกต่างได้ถูกนำมาใช้อย่างสมานฉันท์ กล่าวคือกำนันเจ๊ะลี เป็นผู้นำชาวไทยมลายูมุสลิม ส่วนพ่ออัมเป็นผู้นำชาวไทยพุทธ นอกจากนี้ยังพบว่า พ่ออัมได้รับการยกย่องเรียกให้เป็นโต๊ะอัม คำว่า "โต๊ะ" ที่แปลว่า "ผู้รู้" ในศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกอย่างเคารพต่อผู้รู้ในวัฒนธรรมอิสลาม การเรียกผู้ที่มีได้นับถือศาสนาอิสลามในลักษณะเดียวกันนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับ การเคารพ และการอยู่ร่วมกันได้ ไม่เกิดการแบ่งแยกเขา แบ่งแยกเรา แต่เป็นพวกเราที่เหมือนกัน

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

ดังที่ได้กล่าวไปข้างแล้วนับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้าน การปกครองของหมู่บ้านอยู่บนฐานของอำนาจบารมี นั่นคืออำนาจจะอยู่กับผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือจากคนในหมู่บ้าน โดยจะแบ่งการปกครองตามชาติพันธุ์และวัฒนธรรม นั่นคือผู้นำชาวมลายูมุสลิมอยู่ภายใต้การปกครองของกำนันเจ๊ะลี ในขณะที่ชาวพุทธอยู่ภายใต้การดูแลของพ่ออัม ระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการดังกล่าวสอดคล้องกับระบบการปกครองจากส่วนกลางที่กำหนดให้แต่ละหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้าน และแต่ละตำบลมีกำนันเป็นผู้ดูแล ซึ่งจะคอยประสานงานกับข้าราชการส่วนภูมิภาคที่ถูกส่งมาปกครองพื้นที่นั้นคือนายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัด ตามลำดับ

ในช่วงแรกผู้ที่รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันคนแรกของหมู่บ้านและตำบลคือเจ๊ะลี ซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิม อย่างไรก็ตามหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยพุทธ

กำนันเจ๊ะลิ้มก็จะให้เกียรติพ่ออ๋มเป็นผู้ดูแลจัดการ เป็นที่น่าสนใจว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านคนที่สองของหมู่บ้านคือนายเอี่ยม คงนุมติ ซึ่งเป็นลูกชายของโต๊ะอ๋ม คงนุมติ ผู้บุกเบิกหมู่บ้านมาพร้อมกับกำนันเจ๊ะลิ และผู้ใหญ่บ้านคนที่สามคือนายอ่วม คงนุมติ ซึ่งเป็นลูกชายของนายเอี่ยม หลังจากนั้นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ส่งต่อให้ลูกน้องของนายเอี่ยม (หลังนายเอี่ยมและลูกชายถูกยิงเสียชีวิต) ตามลำดับ

จากลักษณะการสืบทอดตำแหน่งดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนว่า ในช่วงแรกๆ ของการก่อตั้งหมู่บ้าน การปกครองหมู่บ้านเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างประนีประนอมระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิม แม้ว่าชาวมุสลิมจะเป็นประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน แต่ให้เกียรติชาวพุทธในการเป็นผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่า "ความเคารพและความเชื่อถือไว้วางใจ" สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เห็นได้จากการสืบทอดตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของลูกและหลานของโต๊ะอ๋ม รวมถึงลูกน้องด้วยเช่นกัน แม้ว่าหลังปี พ.ศ.๒๕๔๐ รูปแบบการปกครองที่เป็นทางการในพื้นที่จะเปลี่ยนไปบ้างจากการเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ลักษณะของโครงสร้างการปกครองแบบไม่เป็นทางการเห็นได้ชัดว่ายังคงมีอิทธิพลอยู่ค่อนข้างมาก เห็นได้จากการที่เครือญาติของกำนันเจ๊ะลิได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดทั้งสามสมัย ซึ่งเห็นได้ชัดว่า "อำนาจบารมี" และ "ความเคารพเชื่อถือและความไว้วางใจ" ยังคงสามารถส่งต่อได้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างค่อนข้างราบรื่น

นอกจากผู้นำ "ทางโลก" แล้ว เช่นเดียวกับชุมชนมุสลิมแห่งอื่นๆ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ บ้านลัมยังมีผู้นำ "ทางจิตวิญญาณ" หรือทางศาสนาอยู่ในชุมชนด้วยเช่นกัน นั่นคือโต๊ะอิหม่าม เช่นเดียวกับผู้นำทางโลก ผู้นำทางจิตวิญญาณมีการสืบทอดตำแหน่งจากเครือญาติของกำนันเจ๊ะลิ

จากการที่โครงสร้างการปกครองจากส่วนกลางสามารถสอดคล้องกับลักษณะการปกครองแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านที่อยู่บนฐานของ "ผู้ใหญ่" ที่ได้รับความนับถือจากคนในหมู่บ้าน ทำให้แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนโครงสร้างการปกครอง แต่รูปแบบดั้งเดิมยังคงมีอยู่และไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก นอกจากนี้จากการที่ผู้มีอำนาจในการ

ปกครองหมู่บ้านกับผู้นำทางศาสนามีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติใกล้ชิดกัน ทำให้ความขัดแย้งระหว่างการเมืองและศาสนาในพื้นที่ค่อนข้างมีน้อย ในภาพรวมจึงอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างการปกครองไม่ได้เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างให้เกิดความรุนแรงหรือทำให้ความขัดแย้งลุกลามจนกลายเป็นความรุนแรง

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ บ้านลัม มีระบบการจัดการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาสายสามัญและการศึกษาทางศาสนา อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาทางศาสนามากกว่าการศึกษาสายสามัญ ดังจะเห็นได้จากการที่ประชากรส่วนมากแม้ว่าจะจบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ ๖๕) แต่ผู้ปกครองจำนวนหนึ่งมักจะไม่ส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา

ในส่วนของโครงสร้างทางวัฒนธรรมนั้น แม้ว่าบ้านลัมจะเป็นหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยประชากรหลากหลายวัฒนธรรม แต่จากประวัติศาสตร์หมู่บ้าน และความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำชาวพุทธและชาวมุสลิม ทำให้อาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม การที่ชาวบ้านแต่ละศาสนาต่างมีประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจส่งผลเป็นการลากเส้นแบ่งระหว่างคนต่างวัฒนธรรมออกจากกันได้

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจในบ้านลัมขึ้นอยู่กับการทำการเกษตรเป็นหลัก โดยทั่วไปการทำการเกษตรในพื้นที่สามารถจำแนกได้เป็นการทำนา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด ๓,๕๘๕ ไร่ ใน ๕๖๐ ครัวเรือน การทำสวนยาง มีพื้นที่ทั้งหมด ๘,๕๙๗ ไร่ ใน ๕๐๙ ครัวเรือน การทำสวนผลไม้ มีพื้นที่ทั้งหมด ๓๙๔ ไร่ ใน ๒๖๐ ครัวเรือน ทั้งนี้เกษตรกรส่วนมากมักทำการปลูกสัตว์ในลักษณะของการเลี้ยงเพื่อบริโภคในครัวเรือน และหากเหลืออาจมีการขายในหมู่บ้าน ในภาพรวมชาวบ้านที่ทำการเกษตรคิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของ

ทั้งหมด ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพรับจ้าง งานช่าง งานโรงงาน รับราชการ และค้าขาย

ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อหัวของประชากรในหมู่บ้านลัมจะอยู่ที่ระหว่าง ๓๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท นั้นหมายความว่ามิชวบ้านจำนวนมากที่มีรายได้ต่อเดือนไม่ถึง ๓,๐๐๐ บาท หรือวันละไม่เกิน ๓๐ บาท ซึ่งน้อยกว่าค่าแรงขั้นต่ำ ด้วยรายได้เพียงเท่านี้ในบางครอบครัวที่มีผู้หารายได้หลักเพียงคนเดียว เงินจำนวนนี้จะไม่พอเลี้ยงครอบครัวได้ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาสาเหตุของปัญหาจะพบว่า รายได้ที่มาจากการเกษตรกรรมไม่ค่อยแน่นอน มีความผันผวนจากภัยธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้น และราคาที่ขึ้นลงตามกลไกตลาด นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่มิชวบ้านมิได้เป็นเจ้าของที่ดิน แต่อาศัยรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วแบ่งกับเจ้าของสวน ทำให้รายได้ถูกลดส่วนลงไป จากปัญหาเรื่องรายได้ทำให้บางครอบครัวแก้ปัญหาด้วยการออกไปทำงานที่มาเลเซีย อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกครอบครัวที่สามารถออกไปทำงานที่มาเลเซียได้ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความเสี่ยงที่จะถูกจับลงโทษและส่งตัวกลับประเทศ ปัญหาการว่างงาน ปัญหารายได้ไม่เพียงพอ และปัญหาความยากจน จึงยังเป็นปัญหาเศรษฐกิจที่สำคัญของบ้านลัม

นอกจากปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องรายได้แล้ว ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องในทางอ้อมกับเรื่องเศรษฐกิจของมิชวบ้านลัมคือปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ มีการใช้ที่ดินบริเวณใกล้กับชุมชนในการทำเป็นที่ทิ้งขยะของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลหลายแห่ง ซึ่งปัญหายะนอกจากจะรบกวนการดำรงชีวิตของมิชวบ้านลัมแล้ว น้ำเสียที่มาจากขยะที่ไหลลงสู่คลองในหมู่บ้านและคลองชลประทานยังส่งผลทำให้น้ำขุ่นเสียหาย บางแห่งไม่สามารถทำนาได้เลย นอกจากนี้ขยะเหล่านี้ได้ทำลายระบบนิเวศที่สมบูรณ์ของชุมชน แหล่งน้ำธรรมชาติเน่าเสีย ปลา และสัตว์ป่าอื่นๆ เช่น นกป่า ตายลงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะมิชวบ้านเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยและมีปัญหาสุขภาพอนามัย ซึ่งปัจจุบันพบว่ามิชวบ้านป่วยด้วยโรคระบบหายใจแล้วหลายราย

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

เช่นเดียวกันหมู่บ้านอื่นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาในหมู่บ้านในช่วงแรกมักเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า ประปา หรือระบบชลประทาน ซึ่งโครงการเหล่านี้มักจะเป็นโครงการพัฒนาที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังโครงการพัฒนาของรัฐหลายโครงการ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการฝึกอาชีพหรือการส่งเสริมอาชีพมักประสบกับความล้มเหลว

สาเหตุของความล้มเหลวนั้นมีหลายประการ ได้แก่ ประการแรก ซึ่งมีความสำคัญที่สุด คือการขาดการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในพื้นที่ จากการสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน ส่วนมากเห็นตรงกันว่าโครงการพัฒนาของรัฐมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และการดำเนินงานตามแผนมากกว่าจะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากการพัฒนาอย่างแท้จริง ไม่ได้เปิดโอกาสและเปิดพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วมจากประชาชนนับแต่การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ จากเหตุการณ์ความไม่สงบในปัจจุบันทำให้เจ้าหน้าที่เองก็ไม่กล้าจะลงพื้นที่เพราะเกรงว่าจะได้รับอันตราย โครงการพัฒนาของรัฐจึงหยุดชะงักลงและไม่ได้รับการสานต่อ

ประการที่สอง การขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของภาครัฐ บางโครงการจัดสรรงบประมาณช่วงเริ่มต้นและไม่ได้สนับสนุนงบประมาณต่อเนื่อง นอกจากนี้ปัญหายังมาจากระยะเวลาการดำเนินโครงการในบางโครงการที่ค่อนข้างสั้น ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่โครงการพัฒนาบางลักษณะจำเป็นต้องใช้เวลาระยะหนึ่งในการติดตามผล หรือต้องการการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อสามารถหล่อเลี้ยงให้โครงการสามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างยั่งยืน กรณีตัวอย่างที่สำคัญของโครงการนี้คือโครงการตัดเย็บเสื้อผ้าที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณตามยุทธศาสตร์ที่ ๑ จังหวัดปัตตานี/การแก้ไขปัญหา ๓ จังหวัดชายแดนใต้ พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๔๙ ซึ่งไม่

ประสบความสำเร็จเนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถบริหารจัดการโครงการ ขาดคำแนะนำและการติดตามการดำเนินโครงการ ไม่มีแผนงานแบบครบวงจร ตั้งแต่การผลิต ช่องทางจำหน่าย การปันผล และการหมุนเวียนทุนดำเนินในโครงการ

ที่ผ่านมานอกเหนือจากจะมีโครงการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยรัฐแล้ว ในระยะหลังเริ่มมีหน่วยงานจากภายนอกที่ไม่ใช่รัฐเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนที่สำคัญ อาทิ โครงการที่ริเริ่มโดยคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อติดตามผู้เสียหายและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เฉพาะกรณีเหตุการณ์ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๗ และเหตุการณ์ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยตัวอย่างโครงการพัฒนาที่สนับสนุนโดยคณะกรรมการชุดดังกล่าว อาทิ โครงสร้างเลี้ยงเบ็ดเทศ โครงการขยายเขตไฟฟ้าในชุมชน โครงการร้านตัดผมเยาวชน นอกจากนี้ยังมีโครงการที่สนับสนุนโดยกองทุนแคนาดา สถานเอกอัครราชทูตแคนาดาประจำประเทศไทย ที่ดำเนินการร่วมกับศูนย์ประสานงานอาสาสมัครภาคประชาชนเพื่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้สนับสนุนการซ่อมแซมและต่อเติมบ้านผู้ด้อยโอกาส การติดตั้งพัดลมในมัสยิด และการจัดซื้อหัวพญานาคเพื่อชกน้ำเข้าที่นาในฤดูแล้ง เป็นต้น

เป็นที่น่าสนใจว่าโครงการที่สนับสนุนการดำเนินงานโดยหน่วยงานจากภายนอกที่ไม่ใช่รัฐเหล่านี้ มักจะสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่ เหตุผลสำคัญคือกระบวนการในการดำเนินโครงการมักจะให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน อย่างไรก็ตาม โครงการพัฒนาเหล่านี้มีข้อจำกัดที่สำคัญคือโครงการอาจขาดความต่อเนื่องและความยั่งยืนในการสนับสนุนงบประมาณ เพราะทุกโครงการย่อมถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของเวลา จำนวนงบประมาณ และวัตถุประสงค์ของแต่ละโครงการ ในบางกรณีพบว่าระยะเวลาของโครงการสิ้นสุดก่อนที่จะปัญหาจะได้รับการแก้ไข ทำให้ชาวบ้านยังคงต้องเผชิญกับปัญหาความเดือดร้อนนั้นต่อไป จนกว่าจะเริ่มโครงการอีกครั้งหรือมีโครงการอื่นๆ ของหน่วยงานใหม่ที่จะเข้ามาให้การ

สนับสนุน

ตัวแสดงที่สำคัญอีกตัวหนึ่งในการพัฒนาคือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการแก้ปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาพบว่าบ้านล้มยังไม่ค่อยได้รับการจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้าง ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก ขณะที่งบประมาณของ อบต.มีอยู่อย่างจำกัด และต้องกระจายให้แก่หมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลอย่างทั่วถึง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงไม่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาด้านการพัฒนาของประชาชนในหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

การที่ชุมชนบ้านล้ม ซึ่งเคยอยู่กันอย่างสงบสุขได้กลายมาเป็นหนึ่งในพื้นที่ความขัดแย้งที่สำคัญได้ส่งผลอย่างมากต่อโครงสร้างสังคมภายในชุมชน และสถานการณ์การพัฒนาชุมชน ผลกระทบประการแรกที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ คือความหวาดกลัวและความไม่เข้าใจในเหตุการณ์ เนื่องจากในสายตาของคนในชุมชนผู้เสียชีวิตทั้ง ๙ คนล้วนแล้วแต่เป็น "คนดี" ในความรู้สึกของพวกเขา หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวยังทำให้บ้านล้มถูกจัดประเภทจากทางการให้เป็น "หมู่บ้านสีแดง" ซึ่งส่งผลอย่างมากต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในบ้านล้มด้วยกันเอง โดยเฉพาะระหว่างคนมุสลิมและคนพุทธ รวมทั้งระหว่างคนในหมู่บ้านล้ม และคนในชุมชนข้างเคียงที่เริ่มมีความรู้สึกหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านในพื้นที่พบว่าชาวบ้านมีความหวาดกลัวและไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่รัฐอย่างมาก และมองว่าในเหตุการณ์ดังกล่าวเจ้าหน้าที่รัฐกระทำเกินกว่าเหตุ ดังสะท้อนจากคำพูดของหญิงหม้ายคนหนึ่งที่ว่า "มีตั้งหลายวิธีที่จะเลือกใช้ (ควบคุมและปราบปราม) แต่กลับไปใช้ความรุนแรง แทนที่จะเป็นวิธีการแบบสันติวิธี เหตุการณ์นี้ไม่น่าเกิดในประเทศไทย และเกิดกับคน

มุสลิมที่ไม่มีทางสู้" น่าสังเกตว่า ผู้เล่าเลือกใช้คำว่า "คนมุสลิมที่ไม่มีทางสู้" แทนที่จะเป็นชื่อผู้เสียชีวิตเช่น "นาย ก ที่ไม่มีทางสู้" การเรียกชื่อในลักษณะรวมหมู่ (collective) เช่นนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนความเข้มข้นของอัตลักษณ์ทางศาสนา และแฝงนัยอย่างสำคัญต่อสำนึกที่มีลักษณะเฉพาะของคนที่มีนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มหรือสังคมเทียบเท่ากับความสำคัญส่วนตัว โดยเฉพาะการเรียกร้องความรู้สึกร่วมกัน ด้วยความเชื่อตามที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานว่า "บรรดามุสลิมนั้นเปรียบเสมือนเรือนร่างเดียวกันของบุคคลหนึ่ง ถ้าหากดวงตามีความเจ็บปวด เรือนร่างทั้งหมดก็จะเจ็บตาม และถ้าหากว่ามีการเจ็บปวดศีรษะ ทั้งเรือนร่างก็จะปวดร้าวตาม" ทำให้ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นนี้มิได้จำกัดเฉพาะแต่ในครอบครัว หรือในอาณาเขตของชุมชนเล็กๆ หากแผ่ซ่านและแทรกซึมออกไปถึงพี่น้องชาวมุสลิมทั่วทุกแห่งในโลก

ผลจากความหวาดกลัวดังกล่าวได้นำมาซึ่งผลกระทบประการต่อมา นั่นคือ ความอ่อนแอของสถาบันทางสังคมภายในชุมชน ซึ่งเป็นตัวกลางในการจัดการกับความขัดแย้ง และสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรมและศาสนา สิ่งนี้ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมที่เคยแนบแน่นมาตั้งแต่ยุคก่อตั้งหมู่บ้านเริ่มสั่นคลอน เกิดความห่างเหิน ความหวาดหวั่นพรั่นพรึง และความแปลกแยกต่อกันอย่างเห็นได้ชัด

ในส่วนเรื่องของการพัฒนา แม้ว่าในด้านหนึ่งผลของสถานการณ์ความรุนแรง จะทำให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาไม่กล้าที่จะส่งบุคลากรลงมาปฏิบัติงาน เนื่องจากเหตุผลเรื่องความปลอดภัย ซึ่งส่งผลทำให้งบประมาณในโครงการพัฒนา "พนม" และ โครงการ "หมู่บ้านสันติสุข" ไม่สามารถลงไปในพื้นที่บ้านล้มได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งการที่บ้านล้มกลายเป็นที่รู้จักทั่วไปในฐานะของพื้นที่ที่เกิดปัญหาความไม่สงบได้ทำให้หน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะที่ไม่ใช่รัฐให้ความสนใจบ้านล้มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเข้ามาของคณะอนุกรรมการฯ องค์การพัฒนาเอกชน และกองทุนแคนาดา

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความรุนแรงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาการสูญเสียหัวหน้าครอบครัว หรือผู้หาเลี้ยงครอบครัวจากเหตุการณ์ความรุนแรง จาก ๑๓ คน ในจำนวนนี้มีเพียงรายเดียว ซึ่งทางการระบุว่าสาเหตุของการเสียชีวิตเป็นเรื่องส่วนตัวที่ได้รับการชดเชยและเยียวยาตามหลักเกณฑ์การเยียวยา แต่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ ๒๔ เมษายน จำนวน ๙ คนไม่สามารถรับการชดเชยเยียวยาได้ เพราะอยู่นอกหลักเกณฑ์ดังกล่าว ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวผู้สูญเสีย ทั้ง ๙ ราย มีความรุนแรงแตกต่างกันไป แต่ส่วนมากจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เนื่องจากผู้เสียชีวิตเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวที่มีลูกมาก หรือลูกยังเล็กภรรยาที่เป็นหญิงหม้ายจะต้องรับผิดชอบในการหารายได้เลี้ยงดูบุตรเพียงผู้เดียว ซึ่งเป็นภาระที่หนักหนาสาหัส บางคนไม่เคยทำงานเลย ต้องออกมารับจ้างข้างนอก มีความวิตกกังวลเรื่องอนาคตด้านการศึกษา ปัญหาหนี้สินที่รุมเร้า และความหวาดระแวง ดังจะเห็นได้จากการสะท้อนความรู้สึกของผู้สูญเสียจากเหตุการณ์ดังกล่าว

นางอะแอะเสาะ สะแลแม ผู้สูญเสียสามีในเหตุการณ์ครั้งนั้นแล้วว่า ต้องทำงานคนเดียว เพราะขาดเสาหลักภายในบ้าน ทำงานรับจ้างกรีดยางไปวันๆ พอฝนตกก็ไม่มีรายได้ตรงนี้ เคยได้เงินกองทุนกู้ยืมของ พอช. มาทำทุนในการเปิดร้านขายกล้วยเดี่ยว แต่ขายไม่ค่อยดีก็เลยหยุดขาย ตอนนี้เครียดเรื่องการศึกษาของลูกทั้ง ๓ คน

นางตีเมาะ โต๊ะเจ๊ะ ภรรยาของผู้สูญเสียเหตุการณ์เดียวกัน นางตีเมาะได้เล่าถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นว่า ต้องช่วยกันกับลูกเพื่อหาเงินมาชำระหนี้ที่ผู้ตายเป็นหนี้ ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ประมาณ ๖๐,๐๐๐ บาท ลูกที่เคยเรียนหนังสืออยู่ ๕ คนต้องหยุดเรียน ไม่ได้เรียนหนังสือจนได้รับทุนก็เข้าไปเรียนอีกครั้ง เป็นการเรียนศาสนาที่ปอเนาะ ๓ คน อีกคนเรียนมหาวิทยาลัย ผู้ตายมีลูก ๙ คน และหลานที่ต้องดูแลอีก ๑๔ คน อาศัยอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีค่าใช้จ่ายในบ้านเป็นค่าอาหารตกวันละ ๑๕๐ บาท เงินที่ทางภาครัฐและเอกชนช่วยเหลือนั้นก็นำไปจ่ายหนี้ และซ่อมแซมบ้าน

เนื่องจากครอบครัวผู้สูญเสียในครั้งนี้ไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ เพราะเป็นผู้เสียชีวิตจากกระทำการต่อสู้กับฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ใช่ผู้ถูกกระทำหรือเหยื่อของสถานการณ์ความไม่สงบ ความช่วยเหลือจึงได้มาจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนเพื่อบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า เช่น อำเภอบึงสามพันโดยนายอำเภอ มอบเงินช่วยเหลือ ๑๐,๐๐๐ บาท และวัว ๑ ตัว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวมอบเงินช่วยเหลือ ๑๐,๐๐๐ บาท และเงินสงเคราะห์รายเดือน เดือนละ ๓,๐๐๐ บาท ระยะเวลาดำเนินการ ๓ ปี เงินเฉพาะหน้าเหล่านี้จะเป็นเงินก้อนใหญ่เพียงครั้งเดียว ซึ่งเป็นจำนวนน้อยกว่าเงินชดเชยตามหลักเกณฑ์ ที่ครอบครัวจะได้รับครอบครัวละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท อีกทั้งจะไม่ได้รับเงินที่มีลักษณะให้อย่างต่อเนื่อง เช่น เงินยังชีพรายเดือน เงินทุนการศึกษารายปีที่มีมอบให้แก่บุตรซึ่งศึกษาอยู่ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงอุดมศึกษา

๕. สรุปบทเรียนจากบ้านส้ม

สิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านส้มสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนที่สำคัญหลากหลายประการ ในช่วงก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ ๒๕ เมษายน แม้ว่าบ้านส้มจะเป็นหมู่บ้านที่ยากจน มีปัญหาเรื่องการศึกษา และโดยพื้นฐานแล้วเป็นหมู่บ้านที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็น "เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง" ของความรุนแรง แต่เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งหรือความรุนแรงขึ้นในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชาวพุทธและมุสลิมแต่อย่างใด ในทางกลับกันชาวพุทธและมุสลิมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันตินับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นต้นมา อันเนื่องมาจากมิตรภาพของผู้นำหมู่บ้านที่เป็นคนต่างศาสนา มิตรภาพ ความเคารพซึ่งกันและกัน และความไว้วางใจนี้ได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาตามลำดับระบบอาวุโส และผู้นำเชิงอำนาจามีที่สืบทอดตามเชื้อสายของผู้ก่อตั้งหมู่บ้านได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการจัดการกับความขัดแย้งในหมู่บ้าน และเป็นกลไกสำคัญในการปกครอง ซึ่งสอดคล้องไปกับระบบการปกครองของส่วนกลาง รวมทั้งระบบการจัดการทางศาสนาภายในหมู่บ้าน

ในประเด็นเรื่องนโยบายการพัฒนา และผลของการพัฒนาที่มีต่อหมู่บ้าน พบว่าโครงการพัฒนาที่ผ่านมามีทั้งที่ประสบความสำเร็จและความล้มเหลว โครงการที่ประสบความสำเร็จมักเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นประปา ไฟฟ้า และถนน และโครงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการริเริ่ม และปฏิบัติตั้งแต่เริ่มแรก ในขณะที่โครงการที่ล้มเหลวมักจะเป็นโครงการของรัฐที่บางโครงการขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง หรือขาดการรับฟังความต้องการของคนในพื้นที่ ในระยะหลังจะเห็นได้ว่าโครงการที่ประสบความสำเร็จมักไม่ได้เกิดจากนโยบายที่ริเริ่มจากรัฐบาลจากส่วนกลาง หากแต่เกี่ยวข้องกับตัวแสดงอื่นๆ ที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ว่าจะเป็น องค์กรพัฒนาเอกชนหรือกระทั่งหน่วยงานจากต่างประเทศ

ในช่วงหลังจากเกิดเหตุการณ์ ๒๕ เมษายน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลากหลายประการในโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ในเบื้องต้นที่สุดเหตุการณ์ดังกล่าวถูกมองจากชาวบ้านว่าเป็นการกระทำที่ใช้อำนาจอย่างเกินขอบเขตของเจ้าหน้าที่รัฐ และผู้เสียชีวิตทั้งหมดล้วนเป็น "คนดี" ไม่ใช่ "ผู้ก่อการร้าย" ตามที่รัฐมอง จากการตีความดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่ไว้วางใจในเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงหวาดกลัว ในขณะที่เดียวกันการที่บ้านล้มเป็นสถานการณ์เกิดเหตุความรุนแรงทำให้เจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารู้สึกหวาดกลัวที่จะลงไปปฏิบัติงานในพื้นที่เช่นกัน

ผลกระทบที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวคือผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ตกกับผู้สูญเสียสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมักจะเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ในเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าว จากฐานะที่ค่อนข้างยากจนอยู่แล้ว การสูญเสียผู้หาเลี้ยงครอบครัวทำให้วิถีชีวิตของครอบครัวผู้สูญเสียต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เด็กต้องออกจากโรงเรียน ผู้หญิงต้องเป็นหม้ายหรือกำพร้า และต้องประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวแทนสามีหรือบิดา ผลกระทบที่อาจจะไม่เห็นเด่นชัดแต่มีความสำคัญเป็นอย่างมากคือความอ่อนแอของสถาบันทางสังคมภายในชุมชน ซึ่งเกิดมาจากความหวาดระแวง ความห่างเหิน และความแปลกแยกที่มีมากขึ้นระหว่างคนต่าง

ศาสนิกในชุมชน อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ทั้งชาวพุทธและมุสลิมในชุมชนต่าง มีความรู้สึกตรงกันว่า "อยากให้กลับมามีความสัมพันธ์เหมือนเดิมทั้งคนไทยพุทธและมุสลิม" ซึ่งความรู้สึกนี้น่าจะเป็น "หน่ออ่อน" ของความปรองดอง ความสมานฉันท์ และความสันติที่น่าจะสามารถกลับคืนมาสู่ชุมชนนี้อีกครั้ง

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านบ้านลัม ได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

๑. รัฐบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มทำงานที่ดำเนินโครงการพัฒนา ต้องสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ต้องกระจายทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดความเป็นธรรมที่สุด เปิดให้ทุกกลุ่มได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกและความคิดที่แตกต่างจะต้องนำมาแบ่งปัน ถ่ายทอดสู่กันฟังอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นฐานในการวิเคราะห์การดำเนินโครงการพัฒนา

๒. ตระหนักว่าการดำเนินโครงการพัฒนาเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนจะได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นการเปิดช่องทางให้มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชนไปควบคู่กัน

๓. ปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดการจำแนกผู้คนออกเป็นกลุ่มต่างๆ การตีตราและให้ความหมายที่เป็นผู้ต่อสู้กับรัฐ และความรู้สึกชิงชังที่มีต่อครอบครัวของผู้สูญเสีย จำเป็นต้องมีการสนับสนุนและการให้ความช่วยเหลือเพื่อมนุษยธรรมแก่ครอบครัวเหล่านี้ เพื่อคลายความรู้สึกในเชิงลบต่อครอบครัวผู้สูญเสีย ทำให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้

๔. ตระหนักว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่ประชาชนประสบอยู่นั้นเป็นปัญหาที่มีความยืดเยื้อ เรื้อรัง เกี่ยวพันกับโครงสร้างที่มีความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมกัน

ทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในการดำเนินโครงการพัฒนาในชุมชนต้องคำนึงถึงการแก้ไขปัญหาในเชิงโครงสร้างเหล่านี้ด้วย

๕. การสร้างรูปแบบ กลไก ที่จะทำให้เกิดการร่วมมือในการแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาของทุกฝ่าย ชาวบ้านต้องไม่เป็นผู้รับความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว จะต้องเป็นชาวบ้านในเชิงรุกในการจะแก้ไขปัญหาในหมู่บ้าน สามารถคิดเป็น ทำเป็น และพัฒนาตัวเองอย่างเชื่อมั่นและมีประสิทธิภาพได้

๖. ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องต่อโครงการพัฒนา ซึ่งไม่ใช่การสงเคราะห์ การให้เปล่า แต่ชาวบ้านจะต้องมีส่วนร่วมนับแต่การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ในโครงการพัฒนา

๗. ต้องมีการติดตาม ประเมินผล วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในโครงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน

๘. ในสถานการณ์ความรุนแรงและความไม่สงบที่เกิดขึ้น จะต้องตระหนักว่าโครงการพัฒนาที่จะดำเนินการนั้นจะไม่ใช่เป็นเงื่อนไขที่จะสร้างความรุนแรงให้เกิดขึ้น ผลประโยชน์ทั้งหลายที่พึงจะได้รับต้องเป็นธรรม เสมอภาค และทั่วถึงแก่คนทุกฝ่าย หรือกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน

๙. ต้องมีการจำแนก แยกแยะ และจัดสรรงบประมาณตามความจำเป็น ความต้องการ และปัญหาของคนในชุมชน โดยตระหนักถึงความสามารถของคนที่ไม่เท่าเทียมกัน การได้รับอิทธิพลของการกำหนดคุณค่าซึ่งสังคมได้ส่งสมถายทอดมาสู่ตนโดยผ่านระบบครอบครัว ความเชื่อ และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้คนมีความแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อความจำเป็นและความต้องการที่แตกต่างกันด้วย เช่น โครงการพัฒนาที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นหญิงหม้ายย่อมต้องมีเงื่อนไข การดำเนินงาน และการสนับสนุนที่ต่างออกไปจากโครงการพัฒนาที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชน เป็นต้น

เอกสารประกอบการเขียน

โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเยียวยา พื้นที่ และพัฒนาความสมานฉันท์ของท้องถิ่น โดยการสนับสนุนของ อนุกรรมการเฉพาะกิจเพื่อติดตามผู้สูญหาย และเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เฉพาะกรณี (๒๔ เม.ย ๔๗ และ ๒๖ ต.ค. ๔๗) เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐-เดือนมีนาคม ๒๕๕๑, แฟ้มข้อมูล.

โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนพหุศาสตร์ในการเยียวยาพื้นที่ และพัฒนาความสมานฉันท์ของท้องถิ่น ของศูนย์ประสานงานอาสาสมัครภาคประชาชนเพื่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสนับสนุนของ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสำนักงานส่งเสริมสนับสนุนวิชาการที่ ๑๒ สงขลา ที่ดำเนินการในระหว่าง กันยายน ๒๕๕๐-มีนาคม ๒๕๕๑, แฟ้มข้อมูล.

โครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชน สนับสนุนการจัดเวทีโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล. ธันวาคม ๒๕๕๐-มีนาคม ๒๕๕๑, แฟ้มข้อมูล

แบบเสนอโครงการตามยุทธศาสตร์ กรมการพัฒนาชุมชน ประจำปี ๒๕๕๑ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี.

ประชาคมสิทธิจังหวัดปัตตานี. สรุปรายงานการประชุมการจัดการแก้ปัญหาเรื่องขยะควนโนรี วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๙ ณ โรงเรียนตาดีกา นูรุลอิสลาม บ้านพรุจูด ตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี.

แผนงานปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๑ จังหวัดปัตตานี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปัตตานี กลุ่มงานแผนงานและข้อมูล.

มูลนิธิพัฒนาเด็ก. ๒๕๕๑ ข้อมูลเด็กขาดสารอาหารบ้านควนโนรี ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี โครงการแต่น้องผู้หิวไทย มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก.

ลม้าย มานะการ และคณะ. บอกเล่าเก้าสิบเรื่องสิทธิมนุษยชน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เล่ม ๑ ตอน ขยะควนโนรี. โครงการพัฒนาเครือข่ายในการส่งเสริม

และคุ้มครองสิทธิมนุษยชน จังหวัดปัตตานี. มูลนิธิสาธารณะสุขแห่งชาติ
สำนักงานประมงอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. ไม่ระบุวันที่. พิธีมอบและเปิดโรงเรือน
แปรรูปปลั้วน้ำ เกล็ดพระเกียรติ ๘๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๔ ธันวาคม ๒๕๕๐ โครงการแปรรูปปลั้วน้ำ กลุ่มแม่บ้านอำเภอโคกโพธิ์
จังหวัดปัตตานี

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปัตตานี. ไม่ระบุวันที่. เอกสารสภาพปัญหา จำแนกตาม
ตัวชี้วัดระดับตำบลปี ๒๕๕๐ ตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี
ศูนย์ประสานอาสาสมัครภาคประชาชนจังหวัดชายแดนภาคใต้. แฟ้มข้อมูลผู้รับ
ผลกระทบควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี

ศรยุทธ์ เอี่ยมเอื้อยุทธ. ๒๕๕๐. ปาเยะห์เนาะยาดินาญ (มันยากที่จะเป็นนาญ): ความ
เป็นชาติพันธุ์ ความหมาย และการต่อรองของมลายูในชีวิตประจำวัน.
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ และสุวัฒนา สุกัญศีล. ๒๕๔๖. ธรรมาภิบาล และแนวคิด
การจัดการสิ่งแวดล้อมกรณีปัญหาการจัดขยะ: บทสำรวจประเด็นปัญหาและ
องค์ความรู้. รัฐศาสตร์สาร ๒๔(๓).

องค์การบริหารส่วนตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. แผนพัฒนาสามปี
องค์การบริหารส่วนตำบลควนโนรี พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๕๑.

องค์การบริหารส่วนตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. แผนพัฒนาสามปี
องค์การบริหารส่วนตำบลควนโนรี พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๒.

บทที่ ๔

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์ การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านพ้อมิ่ง ต.พ้อมิ่ง อ.พานาละ จ.ปัตตานี

ไชรยา จามจุรี, นิธิสنية กุโน, คูไซมะห์ มะชา,
ฟิรดา เลาะยะผา และมัณฑนา แท่นบำรุง

๑. ความนำ

บ้านพ้อมิ่ง เป็นชุมชนเกษตรกรรมในชนบท ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขา ซึ่งตอนกลางเป็นพื้นที่ราบลุ่มสำหรับการเพาะปลูก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา และมีฐานะค่อนข้างยากจน ประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านพ้อมิ่ง (หมู่ ๓) ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่เคยสงบสุขแห่งนี้และชุมชนใกล้เคียง ที่ผ่านมามีชุมชนพ้อมิ่งไม่เคยเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงครั้งใหญ่ ส่วนมากจะเกิดเหตุรุนแรงรายวันในชุมชน ผลจากสถานการณ์ทำให้มีผู้เสียชีวิต ๘ ราย และได้รับบาดเจ็บ ๔ ราย และมีสมาชิกในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบโดยตรงไม่น้อยกว่า ๕๐ ราย

เหตุการณ์เหล่านี้ได้ทำให้หมู่บ้านพ้อมิ่งได้รับการจัดประเภทจากทางการให้เป็น "หมู่บ้านสีแดง" ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความหวาดระแวงภายในชุมชนกันเอง และกับชุมชนพุทธใกล้เคียง จนทำให้ไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ดังเช่นในยามปกติ นอกจากนี้หน่วยงานราชการด้านความมั่นคงยังได้แสดงออกให้ชุมชนมีความรู้สึกหวาดระแวงสงสัยต่อคนในปอเนาะและชุมชน มีการตรวจค้น จับกุมคนในปอเนาะและชุมชน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความบอบช้ำและสถานการณ์ความขัดแย้งและ

ความรุนแรงที่ชุมชนประสบ พบว่าภารกิจงานด้านการพัฒนาโดยชุมชน ที่มีส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคอยหนุนเสริม ยังคงสามารถขับเคลื่อนต่อไป และพบว่าภายหลังเกิดสถานการณ์ความรุนแรง องค์กรภาคประชาสังคมจากนอกพื้นที่ความขัดแย้ง ได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมชุมชนให้ดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาควบคู่กับการคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับปอเนาะและชุมชน ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวมากขึ้น และพยายามช่วยกันระคับประคองให้สามารถดำรงวิถีแห่งชุมชนต่อไป แม้ว่าจะยังไม่สามารถเข้าไปจัดการกับความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้โดยตรงอย่างมีประสิทธิภาพก็ตาม

จากสภาพดังกล่าว บ้านพอมังจึงเป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งใน ๘ พื้นที่ของโครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชน เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านพอมัง

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

ตำบลพอมังมีพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา ทิศเหนือและทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาบริเวณตอนกลางของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม ทั้งนี้สามารถแบ่งสภาพพื้นที่ได้เป็น ๓ ลักษณะใหญ่ๆ คือ พื้นที่ภูเขาอยู่ทั้งทางทิศเหนือ ตอนกลางและทางใต้ของตำบล ซึ่งมีพื้นที่ภูเขาประมาณร้อยละ ๑๐ ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ราบค่อนข้างสูงอยู่ติดกับภูเขาค่อยๆลาดลงไปทางทิศตะวันออก คิดเป็นพื้นที่ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ทั้งหมด และพื้นที่ราบลุ่ม มีประมาณร้อยละ ๕๐ อยู่ทางทิศตะวันออกของตำบล สำหรับภูมิประเทศ

ของหมู่บ้านพ้อมิ่ง (หมู่ ๓) มีทั้งที่เป็นที่ราบเชิงเขา และเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา และการเพาะปลูกทางการเกษตร

สำหรับประวัติความเป็นมาของชุมชนและที่มาของชื่อ "พ้อมิ่ง" นั้น มีการกล่าวถึงแตกต่างกันไป โดยข้อมูลของทางราชการกล่าวถึงที่มาของชื่อตำบลพ้อมิ่ง ซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับหมู่ที่ ๓ ด้ยว่า "พ้อมิ่ง" เป็นคำภาษาไทย คนในท้องถิ่นจะออกเสียงว่า "พอเม้ง" เล่าสืบต่อกันมาว่า เป็นคำที่มีเสียงเพี้ยนจากคำว่า "เผาเมรุ" โดยมีราษฎรเล่าสืบต่อกันมาว่า เดิมเป็นหมู่บ้านของชาวไทยพุทธที่สืบเชื้อสายมาจากสุโขทัย ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณทางทิศตะวันตกของตำบลพ้อมิ่งในปัจจุบัน ซึ่งบริเวณนี้เรียกว่า "ก่าปลามอ" ต่อมาได้มีเจ้าอาวาสของวัดมรณภาพ จึงมีการจัดงานศพ สร้างเมรุบรรจุศพ แล้วได้ลากเมรุไปเผาที่บริเวณทุ่งนาในตำบลพ้อมิ่งขณะนี้ จึงเรียกบริเวณนี้ว่า "ที่เผาเมรุ" ต่อมาจึงเพี้ยนเป็นพ้อมิ่ง จนกลายมาเป็นชื่อตำบลมาจนทุกวันนี้

อีกข้อมูลหนึ่งที่ทางราชการมักอ้างถึง ระบุว่า มีประชาชนจากพื้นที่ใดไม่ทราบแน่ชัดได้อพยพพาที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ในประชาชนกลุ่มนั้นมีผู้มีความรู้ด้านช่างก่อสร้างได้มาบุกเบิกสร้างวัดและบ้านเรือนอยู่อาศัย เมื่อมาอยู่นาน บ้านเรือนจำนวนคนก็เพิ่มขึ้นตามลำดับและขยายพื้นที่กว้างออกไป โดยพื้นที่ใกล้เคียงมีราษฎรนับถือศาสนาอิสลาม ผู้นำที่เดินทางมาชื่อว่า "มิ่ง" ชาวบ้านให้ความนับถือ จึงเพิ่มคำว่าพ้อข้างหน้าเป็น "พ้อมิ่ง" เลยถูกเรียกมาจนทุกวันนี้

จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมกับผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในหมู่ที่ ๓ บ้านพ้อมิ่ง มีความเห็นว่า คำว่า "พ้อมิ่ง" น่าจะมาจากชื่อของผู้นำชุมชนชาวมลายูมุสลิมที่เป็นผู้บุกเบิกและก่อตั้งชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมีชื่อว่า "เปาะเม้ง" หรือ "เปาะมิง" ก็อาจเป็นไปได้ ทั้งนี้คำว่า "เปาะ" ในภาษามลายูแปลว่า พ่อ นิยมใช้นำหน้าชื่อของผู้อาวุโส บ้างก็บอกว่าชื่อจริงๆ น่าจะเป็น "เปาะสะแลเม้ง" โดยบุคคลดังกล่าวเป็นพ่อค้าชาวมาเลเซียที่ล่องเรือมาค้าขาย และเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตอนแรกบริเวณพื้นที่ที่ติดกับชายฝั่งทะเล ซึ่งอยู่ในตำบลน้ำบ่อ เขตติดต่อกับตำบลพ้อมิ่งของอำเภอ

ปะนาเระ จังหวัดปัตตานีปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีการตั้งชื่อหมู่บ้านและตำบลอย่างเป็นทางการ ทางราชการจึงได้ปรับชื่อให้สอดคล้องกับภาษาไทยเป็น "พอมัง"

ในหมู่ที่ ๓ แต่เดิมนั้นมีการแบ่งเขตบ้านเรือนและการอยู่อาศัยของผู้คนออกเป็น ๘ กำปง ประกอบด้วย ๑) *กำปงบลูกา* (kampong belukar) ชาวบ้านบางคนเรียกว่า *กำปงปากรัสติยา* (kampong pakar-setia) ๒) *กำปงบูกิต* (kampong bukit) ๓) *กำปงตาลแมเราะห์* (kampong tal-merah) ๔) *กำปงสโตล* (kampong stol) ๕) *กำปงกูบังบาเดาะ* (kampong kubang-badak) ชาวบ้านบางคนเรียกว่า *กำปงเรนนักาเยาะ* (kampong rennab-gajah) ๖) *กำปงปอนะ* (kampongpondok) ๗) *กำปงปาแด* (kampongpadang) ๘) *กำปงลามอ* (kampong lama) ชื่อกำปงเหล่านี้ตั้งขึ้นตามลักษณะภูมิศาสตร์และทรัพยากรของพื้นที่นั้นๆ เช่น *กำปงบูกิต* เป็นที่ตั้งของภูเขา (*บูกิต* เป็นภาษามลายูถิ่นแปลว่าภูเขา) หรือพื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นตาล เรียกว่า *กำปงตาลแมเราะห์* (ตาลแมเราะห์เป็นภาษามลายูถิ่น แปลว่า ตาลสีแดง) เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐานของประชากร ในหมู่ที่ ๓ มีลักษณะไม่แตกต่างจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในชนบทโดยทั่วไป โดยมีการตั้งถิ่นฐานตามสายสัมพันธ์ทางเครือญาติตระกูลสำคัญๆ ในหมู่บ้านในสายของผู้นำศาสนาและครูสอนศาสนาอิสลาม เช่น ตระกูลสาและ, สาอิ, สમાแห, ยาโม เป็นต้น ส่วนตระกูลในสายของผู้นำชุมชนประกอบด้วย ตระกูลดาราแมง, มะชา, ดือราแมง เป็นต้น

แม้ชุมชนและตำบลใกล้เคียงพอมังมีชาวพุทธอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อันเป็นลักษณะพิเศษของพื้นที่ในอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ซึ่งมีชาวพุทธและมุสลิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ร่วมกันแต่ช้านาน ทั้งชาวพุทธซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นดั้งเดิมและที่อพยพมาจากที่อื่น มีวัดสำคัญๆ อยู่ในอำเภอปะนาเระหลายแห่ง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการบันทึกประวัติความเป็นมาของชุมชนโดยทางราชการหรือรัฐไทย จึงมักเชื่อมโยงกับผู้นำการก่อตั้งชุมชนซึ่งเป็นชาวพุทธ หรือแม้แต่กับผู้นำศาสนา การประกอบพิธีกรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา

อย่างไรก็ตาม ประวัติความเป็นมาของชุมชนพ้อมิ่งที่ถูกบันทึก เผยแพร่ และอ้างอิงโดยทั่วไปจากทางราชการ ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนพ้อมิ่งเท่าที่ควร และถูกตั้งข้อสงสัยในข้อเท็จจริง เนื่องจากชุมชนหมู่ที่ ๓ บ้านพ้อมิ่ง เป็นชุมชนมุสลิมเก่าแก่อายุหลายร้อยปี ที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด ส่วนทั้งตำบลมีผู้นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ ๙๖ ด้วยเหตุนี้ การยึดโยงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนพ้อมิ่ง กับผู้นำการก่อตั้งชุมชนที่เป็นชาวมลายูมุสลิมจึงมีความน่าเชื่อถือมากกว่าในการรับรู้ของคนในชุมชน แม้เป็นเพียงการบอกเล่าต่อๆ กันมา โดยที่ไม่ได้มีการบันทึกอย่างเป็นทางการก็ตาม

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างหลักทางการเมืองการปกครองในบ้านพ้อมิ่ง ไม่ต่างจากโครงสร้างโดยทั่วไปของหมู่บ้านในชนบทไทย เป็นโครงสร้างที่เกิดขึ้นตามการจัดตั้งของกรมการปกครอง และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ผ่านมาการปกครองดำเนินไปอย่างค่อนข้างราบรื่น จนกระทั่งมีการตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล คนในตำบลจึงเริ่มมีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการเลือกตั้งในการเมืองระดับท้องถิ่น และการขัดกันผลประโยชน์จากการทำกิจกรรมโครงการต่างๆ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงอันเนื่องมาจากการปัญหาทางการเมืองท้องถิ่น ชาวบ้านในชุมชนได้เรียนรู้และพยายามป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางการเมือง ที่อาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรงต่อกันอีก

นอกจากตำแหน่งสำคัญๆ ในหมู่บ้านดังกล่าวแล้ว ในหมู่บ้านยังมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งตามกฎหมายกำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่เสนอข้อแนะนำ และให้คำปรึกษาต่อผู้ใหญ่บ้าน เกี่ยวกับกิจการที่จะปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นกรรมการ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งราษฎรเลือกตั้ง จำนวน ๕-๙ คน เป็นกรรมการอยู่ในตำแหน่งคราวละห้าปี

นอกเหนือจากตำแหน่งทางการปกครองเหล่านี้ การที่หมู่บ้านพอมิ่งเป็นชุมชนอิสลามทั้งหมด ทำให้ผู้นำทางศาสนาค่อนข้างมีบทบาทค่อนข้างสูง และในหลายกรณีมีบทบาทที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านักการเมืองหรือนักปกครองในท้องถิ่น โดยผู้ที่มิบทบาทสำคัญในทางศาสนาในพื้นที่ประกอบไปด้วยอิหม่ามประจำมัสยิด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง นอกจากนี้ยังมีผู้นำศาสนาโต๊ะครู บาบอประจำปอเนาะพอมิ่ง ที่ได้รับความเชื่อถือและมีอิทธิพลทางความคิดต่อคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ภาครัฐต้องคิดกลไกใหม่ๆ ในระดับหมู่บ้าน ตำบล เพื่อที่จะช่วยคลี่คลายสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการบูรณาการการทำงานของผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ นั่นคือคณะกรรมการสันติสุขชุมชน คณะกรรมการชุดนี้เป็นหนึ่งในข้อเสนอของคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ที่ต้องการให้มีคณะกรรมการชุดนี้ขึ้น เพื่อเป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่ ทำหน้าที่เปิดโอกาสให้ฝ่ายต่างๆ ได้ติดต่อสื่อสารกัน เพื่อรื้อฟื้นความไว้วางใจระหว่างกันกลับคืนมา คณะกรรมการสันติสุขชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และเจ้าหน้าที่รัฐ ในหมู่ที่ ๓ ผู้ที่เป็นคณะกรรมการสันติสุขชุมชน ประกอบด้วย อิหม่ามประจำมัสยิด กำนัน นายก อบต. ปลัดประจำตำบล ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำตำบลพอมิ่ง ผอ.โรงเรียนบ้านพอมิ่ง ครู เจ้าหน้าที่ปกครอง ผู้ทรงคุณวุฒิ ทหาร ตำรวจ ผู้นำสตรี และผู้นำเยาวชน

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

บ้านพอมิ่งเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงอย่างมากในเรื่องความเข้มแข็งของโรงเรียนปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่เปิดสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญในระดับมัธยมศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ความมีชื่อเสียงของโรงเรียนปอเนาะพอมิ่ง เห็นได้จากจำนวนนักเรียนที่มีถึง ๑,๙๖๕ คน จากหลายจังหวัดในภาคใต้ และจำนวนครูสอนศาสนาและครูสายสามัญถึง ๑๒๕ คน ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนที่มีขนาด

ใหญ่มากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรในหมู่บ้านที่มีจำนวน ๑,๖๘๐ คน ในจำนวนนักเรียนกว่าสองพันคนนี้มากกว่าสองในสามเลือกที่จะเรียนทั้งสายสามัญและศาสนาพร้อมกัน ที่เหลือเลือกเรียนเฉพาะสายศาสนาเพียงอย่างเดียว

นอกจากโรงเรียนปอเนาะฟอมีงแล้ว ในหมู่บ้านฟอมีงยังมีสถานศึกษาภาครัฐและเอกชนอยู่อีกสี่แห่งได้แก่ โรงเรียนบ้านฟอมีง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาของรัฐในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี กระทรวงศึกษาธิการ มีนักเรียน ๓๑๙ คน ครู ๑๔ คน โรงเรียนตาติกา เป็นสถานศึกษาที่สอนศาสนาอิสลามในระดับพื้นฐานแก่เด็กๆ ในชุมชน ๑๘๐ คน มีครูสอน ๑๐ คน โดยเปิดสอนเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ ตาติกาอยู่ภายใต้การดูแลของมัสยิด หมู่ที่ ๓ บ้านฟอมีง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน ๒ แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเฉลิมพระเกียรติฟอมีง ตั้งอยู่ในบริเวณมัสยิด หมู่ที่ ๓ มีเด็ก ๗๔ คน ครู ๔ คน อีกแห่งหนึ่งคือ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิดอัลตักวา ตั้งอยู่ในบริเวณปอเนาะฟอมีง มีเด็ก ๘๗ คน ครู ๔ คน ปัจจุบันศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้งสองแห่ง อยู่ภายใต้สังกัดของ อบต.ฟอมีง

จากการที่หมู่บ้านฟอมีงเป็นหนึ่งในศูนย์กลางการศึกษาแบบมุสลิมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาของประชาชนในหมู่บ้านฟอมีงจากข้อมูล จปฐ.๒ พ.ศ.๒๕๕๒ พบว่าโดยภาพรวมประชาชนค่อนข้างให้ความสำคัญในการศึกษา มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสูงถึง ๗๐ คน ระดับ ปวช. และ ปวส. อีกกว่า ๗๐ คน

สำหรับประเด็นเรื่องวัฒนธรรมนั้น เนื่องจากหมู่บ้านฟอมีงเป็นหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยชาวมุสลิมทั้งหมด ปัญหาความแตกต่างทางวัฒนธรรมหรือความขัดแย้งที่อยู่บนฐานของความแตกต่างทางวัฒนธรรมจึงไม่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนฟอมีงกับคนต่างชุมชน ต่างศาสนา โดยเฉพาะกับชุมชนพุทธในตำบลคอกกระบือ ที่มีพื้นที่ติดต่อกัน ที่ผ่านมาในช่วงก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบยังค่อนข้างดำเนินไปได้เป็นอย่างดี สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเนื่องมาจากการที่ผู้นำศาสนาของชุมชนทั้งสองคือ โต๊ะครูอับดุลเราะห์มาน และ

เจ้าอาวาสวัดคอกกระบือเคยเป็นเพื่อนร่วมเรียนโรงเรียนประถมด้วยกันมา แต่ภายหลังเกิดเหตุลอบฆ่าอุสตาตและมีการพบศพอุสตาตมะลาเตะ ในเขตตำบลคอกกระบือ โดยชาวบ้านพอมิ่ง เชื่อว่าผู้ที่ก่อเหตุเป็นคนในชุมชนคอกกระบือ เหตุการณ์ครั้งนั้นได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทั้งสองได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ถึงขนาดตัดขาดความสัมพันธ์กันไประยะหนึ่ง ความขัดแย้งในระดับบุคคลในขณะนั้นได้ขยายบานปลายเป็นความขัดแย้งในระดับชุมชน แต่ก็ไม่ถึงขั้นใช้ความรุนแรงต่อกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อระยะเวลาผ่านไปหลายปี ได้มีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ ผ่านวิถีชุมชน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมทั้งกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนทั้งสองก็ค่อยๆ พ้นตัวขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนทั้งสองในอดีต คือ การทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนทั้ง ๒ ชุมชน ทั้งนี้พบว่าแต่เดิมเคยมีชาวพอมิ่งไปรับจ้างทำนาในชุมชนคอกกระบือ แล้วแบ่งผลประโยชน์ที่ได้ฝ่ายละครึ่ง ตามวิถีของชุมชนที่เรียกกันในภาษามลายูถิ่นว่า "ปาเวะห์" และก่อนเกิดเหตุการณ์ไม่สงบ ก็ยังพบชาวพอมิ่งบางคนไปรับจ้างเกี่ยวข้าวให้ชาวคอกกระบือ ส่วนชาวคอกกระบือ ก็มักนำผลผลิตทางการเกษตร มาวางขายในตลาดนัดของชาวพอมิ่ง

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในตำบลพอมิ่ง สัมพันธ์กับทรัพยากรในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการทำการเกษตร ซึ่งเป็นการประกอบอาชีพหลักของประชาชนในหมู่บ้านพอมิ่งและหมู่บ้านอื่นๆ รองลงมาคือ รับจ้าง ชาวพอมิ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีจำนวน ๓๗,๔๗๙ บาท แต่ละครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อปีจำนวน ๒๑๓,๗๙๕ บาท อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจยังพบครัวเรือนที่ยากจนซึ่งมีรายได้เพียงประมาณ ๑๐,๐๐๐-๑๙,๐๐๐ บาทต่อปีจำนวน ๒๐ คน

หากพิจารณาในรายละเอียดของการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะพบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีอาชีพหลักคือการทำนา โดยชาวบ้านเป็นเจ้าของที่นาเฉลี่ย ๒-๑๐ แปลง แต่ผลผลิตที่ได้มักจะเก็บไว้ใช้กินกันในครัวเรือนเป็นหลักมากกว่าการ

ขายทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่ทำสวนมะพร้าว สวนยางพารา แดงโม มั่น ลำปะหลัง และพืชผักสวนครัว สำหรับอาชีพรับจ้างนั้น เป็นที่น่าสนใจว่าชาวบ้านพอมิ่งมักจะเดินทางไปรับจ้างปลูกข้าวดำนาในประเทศมาเลเซียทุกปีเพื่อเป็นรายได้เสริมสำหรับจุนเจือครอบครัว

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

จากการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านพอมิ่ง พบว่าโครงการพัฒนาในอดีตมักจะประสบความสำเร็จหรือเป็นที่พึงพอใจของชาวบ้าน หากโครงการดังกล่าวมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ ประการแรก เป็นโครงการที่เปิดพื้นที่ให้กับคนในชุมชนในการบริหารจัดการงบประมาณหรือกิจกรรมการพัฒนา หรือเปิดโอกาสให้คนที่ชุมชนมีส่วนในการบริหารงาน ประการที่สอง เป็นโครงการที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การริเริ่มโครงการ การนำนโยบายไปปฏิบัติ รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ประการที่สาม เป็นโครงการที่มีระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส และมีระบบการเงินหรืองบประมาณที่ไม่ยุ่งยากมากเกินไปนัก ประการที่สี่ ต้องมีพี่เลี้ยงคอยสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นเจ้าของที่รัฐ แกนนำชุมชนที่ผ่านกระบวนการฝึกอบรม หรือองค์กรจากภาคประชาสังคม ประการที่ห้า มีการติดตามประเมินผล ถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อช่วยหนุนเสริมและพัฒนาโครงการ

กรณีตัวอย่างของโครงการที่ชุมชนพอใจและได้รับประโยชน์คือการสร้างโรงสีข้าวในโครงการเอสเอ็มแอล (SML) โดยในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ชุมชนบ้านพอมิ่งได้รับงบประมาณจากรัฐในโครงการนี้จำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อให้คนในชุมชนไปดำเนินการบริหารให้เกิดประโยชน์ด้วยตนเอง เนื่องจากคนในตำบลพอมิ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา จึงตกลงใจที่จะใช้เงินส่วนนี้ในการสร้างโรงสีข้าว โดยคนในชุมชนสมทบเงินอีก ๕๐,๐๐๐ บาท ในการบริหารโรงสีข้าว คนในชุมชนได้มอบหมายให้ผู้อาวุโส กรรมการมัสยิด และกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้คัดเลือกกรรมการบริหารโรงสีจำนวน ๕ คน หลัง

จากเปิดดำเนินการพบว่าโรงสีมีรายได้ประมาณ ๑๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน โดยรายได้ส่วนนี้จะหักเป็นค่าจ้างร้อยละ ๒๐ ค่าซ่อมบำรุงร้อยละ ๒๐ และที่เหลือร้อยละ ๖๐ เป็นรายได้ที่เข้าในชุมชน

จะเห็นได้ว่าโครงการดังกล่าวนี้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในทุกขั้นตอน ทั้งการริเริ่ม การบริหารงาน และการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นที่น่าสนใจว่าในกระบวนการคัดเลือกกรรมการบริหารโครงการ ชาวบ้านได้ให้ความไว้วางใจให้ "ผู้ใหญ่" ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำอาวุโส กรรมการมัสยิด และกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้คัดเลือก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโสในท้องถิ่น และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โครงการดังกล่าวได้รับการยอมรับและประสบความสำเร็จ

นอกจากโครงการพัฒนาที่ดำเนินการโดยรัฐแล้ว จากการศึกษาพบว่าโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาที่ชุมชนดำเนินการด้วยตัวเองมักจะประสบความสำเร็จกรณีตัวอย่างที่สำคัญที่ชุมชนมีความภาคภูมิใจ คือการที่ชุมชนสามารถรวบรวมข้าวเปลือกและข้าวสารจากชาวนาในหมู่บ้าน เพื่อจัดสรรเป็นซากาต (การทำทานภาคบังคับทางศาสนาอิสลาม) ให้แก่คนยากจนในปอนาและในชุมชน สูงถึงปีละประมาณ ๒๐,๐๐๐ ทะนาน คิดเป็นมูลค่าประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ บาท

ทั้งนี้ก็น่าสังเกตว่า การสมทบของชุมชนในลักษณะต่างๆ ทั้งที่เป็นการสมทบแรงงานและสมทบเงิน นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงศักยภาพและความกระตือรือร้นของชุมชนในการมีส่วนร่วมแล้ว ยังทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในการพัฒนาหรือผลผลิตในการพัฒนานั้นๆ อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนและการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนที่มีศักยภาพในการออม และการจัดตั้งกลุ่มสูงอีกด้วย

ขณะเดียวกันได้พบว่า ภายหลังเกิดสถานการณ์ความรุนแรง ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ องค์การภาคประชาสังคมจากนอกพื้นที่ความขัดแย้ง นั่นคือมูลนิธิรัฐบุรุษพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และเครือข่ายประชาคมท้องถิ่น ได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้ชุมชนได้ดำเนินโครงการเพื่อพัฒนา ควบคู่กับการคลี่คลาย

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับปอเนาะและชุมชน โครงการดังกล่าวมีชื่อว่าโครงการส่งเสริมบทบาทปอเนาะเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนเข้มแข็งและพัฒนารูปแบบการดูแลเด็กกำพร้า จากการดำเนินงานพบว่า การออกแบบองค์ประกอบและกระบวนการพัฒนาบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและบนพื้นฐานของการทำความเข้าใจปัญหาความขัดแย้งในภาพรวมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ยึดโยงกับลักษณะเฉพาะของชุมชนก่อนดำเนินโครงการ จะมีส่วนคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งให้เบาบางลงไปได้ระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ยังพบว่าโครงการในลักษณะดังกล่าว น่าจะเป็นสื่อกลางและช่วยเปิดพื้นที่การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ที่จะพัฒนาไปสู่การสร้าง ความเข้าใจขึ้นได้ในระยะยาว บางโครงการของภาคประชาสังคม มีการออกแบบเพื่อเปิดพื้นที่ให้เกิดการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพ้องกับชุมชนพุทธใกล้เคียงอีกด้วย โดยใช้การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบเป็นเครื่องมือหรือกิจกรรมในการพัฒนา

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

จากการศึกษาพบว่า เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชุมชนพ้องและชุมชนใกล้เคียง ได้ส่งผลกระทบทำให้วิถีการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ดังต่อไปนี้ ประการแรก ในทางเศรษฐกิจพบว่าคนในชุมชนต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การประกอบอาชีพ ซึ่งการปรับเปลี่ยนดังกล่าวส่งผลทำให้รายได้ลดลง สิ่งนี้เห็นได้จากคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า "เมื่อก่อนออกไปกรีดยางดีสี่ห้า แต่ปัจจุบันออกไปกรีดยาง ๔ โมงเช้า ทำให้รายได้ลดลง เมื่อก่อนได้ ๑๒ แผ่น ปัจจุบันได้ ๕ แผ่นต่อวัน" สาเหตุที่การเปลี่ยนเวลากกรีดยางทำให้รายได้ลดลงเนื่องจากต้นยางจะให้ น้ำยางสูงสุดในเวลาตั้งแต่ประมาณตีสองถึงตีห้า แต่จากความหวาดกลัวการตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง ทำให้ชาวบ้านต้องยอมสูญเสียรายได้ในส่วนนี้เพื่อความปลอดภัย

ประการที่สอง เหตุการณ์ความรุนแรงทำให้พื้นที่สาธารณะสำหรับคนในชุมชนที่จะมีปฏิสัมพันธ์น้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังเกิดเหตุการณ์กราดยิงที่ร้านน้ำชาในชุมชน เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ.๒๖๕๙ ซึ่งทำให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บจำนวน ๔ คน ได้ส่งผลให้เกิดความหวาดกลัว หวาดระแวงไปทั่วชุมชน และทำให้คนในชุมชนไม่กล้าออกมากินน้ำชานอกบ้าน ทั้งๆ ที่การกินน้ำชาตามร้านน้ำชานอกบ้าน นับเป็นวิถีของชาวชุมชนมลายูมุสลิมในชนบท ซึ่งใช้ร้านน้ำชาเป็นแหล่งพบปะและเป็นแหล่งสนทนาการ หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวร้านน้ำชาในหมู่บ้านฟอมีงจำนวน ๔ ร้านต้องเปลี่ยนเวลาจากเดิมที่เปิดร้านขายทั้งตอนกลางวันและกลางคืน มาขายเฉพาะในตอนกลางวันเพียงเวลาเดียว

ประการที่สาม เหตุการณ์ความรุนแรงทำให้คนในชุมชนเกิดความหวาดกลัวและไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น โดยบรรดาผู้หญิงได้สะท้อนในการทำสนทนากลุ่มว่า "กลัวทหารกับกลุ่มคนร้าย กลัวว่าเขาจะทำร้ายเรา กลัวการสื่อสารที่ไม่เข้าใจ (เราพูดภาษามลายู เจ้าหน้าที่พูดภาษาไทย - ผู้วิจัย)" "กลัวทหารแค่เดินเฉียด ก็กลัวแล้วไม่กล้าพูดคุยกับทหาร" "ไม่อยากให้ทหารอยู่ในพื้นที่ อยากให้ออกไป เพราะว่าถึงอยู่หรือไม่อยู่สถานการณ์ก็เหมือนเดิม ไม่สามารถช่วยอะไรได้" ความหวาดกลัวที่มีต่อเจ้าหน้าที่นั้น ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากบ้านฟอมีงถูกหน่วยงานด้านความมั่นคงจัดให้เป็นพื้นที่สีแดง จึงเป็นพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางทหารเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น การตรวจค้น การจับกุม เป็นต้น แต่ภายหลัง เจ้าหน้าที่ทหารได้มีการปฏิบัติการทางจิตวิทยามวลชนมากขึ้น และพยายามมีกิจกรรมที่สร้างความเข้าใจและสัมพันธ์กับคนในชุมชน ทำให้ความรู้สึกหวาดกลัว และหวาดระแวงของคนในชุมชนต่อเจ้าหน้าที่ทหาร ลดลงจากเดิม

ประการที่สี่ ปัญหาความหวาดระแวงยังได้เกิดขึ้นระหว่างบุคคล ระหว่างครอบครัวภายในชุมชนกันเอง โดยเฉพาะในกลุ่มครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ บางครอบครัวเกิดความระแวงสงสัยว่าการเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บของสมาชิกในครอบครัว อาจมาจากคนในอีกครอบครัวหนึ่ง ที่เคยมีความขัดแย้งกันมาก่อน จนทำให้มีการใช้ความรุนแรงต่อกันตอบโต้กันไปมา นอกจากนั้นยังมีลักษณะของการ

แบ่งครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบเป็นกลุ่มที่อยู่ฝ่ายรัฐ และครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบกลุ่มที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามรัฐ จึงเป็นผลให้ความขัดแย้งในชุมชนมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น

นอกจากความหวาดระแวงระหว่างครอบครัวภายในชุมชนแล้ว ยังเกิดความหวาดระแวงระหว่างชุมชนบ้านพอมิ่งและชุมชนชาวพุทธในตำบลคอกกระบือที่เคยมีความสัมพันธ์กันอย่างยาวนานอีกด้วย เมื่อเกิดสถานการณ์ความไม่สงบขึ้น กิจกรรมประเภทต่างๆ ระหว่างชุมชนทั้งสองต้องหยุดชะงัก ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีการทิ้งใบปลิวข่มขู่ไม่ให้ชาวมุสลิมไปทำงานในเขตชุมชนชาวพุทธ และได้เกิดเหตุการณ์ชาวพุทธจากภาคอีสาน ที่ไปรับจ้างเกี่ยวข้าวในชุมชนใกล้เคียง ถูกฆ่าตาย ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความหวาดกลัวให้แก่คนในชุมชนต่างๆ ไปทั่วทั้งอำเภอปะนาเระ ส่วนกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมระหว่างสองชุมชนที่เชื่อมความสัมพันธ์กันของคนทั้งสองชุมชนในอดีต เช่น งานประเพณีการแต่งงาน และงานบุญต่างๆ เริ่มหยุดชะงัก จากเดิมที่ในอดีตหากมีงานประเพณีในชุมชนคอกกระบือชาวพอมิ่งจะได้รับเชิญให้ไปร่วมงาน และช่วยเป็นแม่ครัวทำอาหารให้แก่แขกที่มาจากชุมชนมุสลิมได้รับประทานกัน เช่นเดียวกับการเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่ระหว่างกัน โดยเฉพาะในหมู่ของผู้อาวุโสในชุมชน ที่เคยรู้จักกันมาตั้งแต่สมัยเรียนหนังสือระดับประถมศึกษา ซึ่งมีน้อยลงหลังจากเกิดสถานการณ์ไม่สงบ

ในภาพรวมจึงอาจกล่าวได้ว่าสถานการณ์ความไม่สงบในปัจจุบัน สร้างผลกระทบต่อความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ของคนทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยเฉพาะกรณีที่เป็นชุมชนต่างศาสนา ตามที่กล่าวมา และหากกรณีเป็นชุมชนที่เคยมีความบาดหมางกันในอดีตด้วยแล้ว ผลกระทบต่อความสัมพันธ์จะสูงมาก กล่าวสำหรับความสัมพันธ์ที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้ มีแนวโน้มที่จะรุนแรงขยายบานปลายไปได้อย่างรวดเร็ว หากไม่มีการดำเนินการใดๆ เพื่อรื้อฟื้นความสัมพันธ์ต่อกันให้ประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ผลกระทบทั้งสี่ประการแล้ว สถานการณ์ความรุนแรงยังส่งผลทางอ้อมต่อการพัฒนาอีกด้วย กล่าวคือ การที่หมู่บ้านพอมิ่งถูกจัดให้เป็นหมู่บ้านสีแดง ทำให้งบประมาณด้านการพัฒนาไม่ลงมาถึงพื้นที่เนื่องจากเหตุผลด้านความปลอดภัยในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา นอกจากนี้การที่มีผู้นำชุมชนที่มีบทบาทด้านการพัฒนาหลายคนถูกยิงเสียชีวิต โดยเฉพาะการเสียชีวิตของอิหม่ามรูยานิง สาอิ ได้ส่งผลกระทบต่องานพัฒนาในชุมชน ทำให้หยุดชะงักไประยะหนึ่ง แม้ว่าภายหลังชุมชนจะพยายามสานต่อกิจกรรมการพัฒนาที่ได้ยุติลงชั่วคราวนั้น ให้ดำเนินต่อไปได้ก็ตาม

๕. สรุปบทเรียนจากบ้านพอมิ่ง

เราสามารถสรุปบทเรียนของพลวัตการพัฒนา สถานการณ์ความรุนแรง และโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านพอมิ่งได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก ในช่วงก่อนเกิดสถานการณ์ความรุนแรง แม้ว่าหมู่บ้านพอมิ่งจะมีเงื่อนไขเชิงโครงสร้างของความรุนแรงบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจน แต่เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้เป็นสาเหตุให้เกิดความรุนแรงเสมอไป ประการที่สอง การดำเนินการบางประการของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจค้น สอบสวน หรือการประกาศให้หมู่บ้านเป็นพื้นที่สีแดง และใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางทหาร นอกจากจะไม่ช่วยให้สถานการณ์ความรุนแรงดีขึ้นแล้ว ยังทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงในหลายครั้ง ดูเหมือนว่ายิ่งเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการในลักษณะที่ชาวบ้านมองว่า "ไม่เป็นธรรม" มากเท่าใด ความไว้วางใจในเจ้าหน้าที่รัฐยิ่งมีน้อยลง และสถานการณ์ความรุนแรงยังมีแต่จะบานปลายมากขึ้น

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านพอมิ่งซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวไทยมุสลิมและหมู่บ้านข้างเคียงซึ่งเป็นหมู่บ้านไทยพุทธ ในช่วงก่อนเกิดสถานการณ์ความรุนแรงพบว่าดำเนินไปอย่างราบรื่นจากความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำทางศาสนาของทั้งสองชุมชน แม้ว่าทั้งสองชุมชนจะเกิดความไม่เข้าใจกัน แต่กลไกโดยธรรมชาติ

ของชุมชน ทั้งการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ การเยี่ยมเยียนระหว่างกัน และการเข้าร่วมงานประเพณี เป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างศาสนิกกลับเข้าสู่ภาวะปกติได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสถานการณ์ความรุนแรงขึ้น และมีการใช้ "ความแตกต่างทางศาสนา" เป็นเครื่องมือ ดังจะเห็นได้จากการออกไปปลิวขมขู่ไม่ให้ชาวมุสลิมไปทำงานในพื้นที่ชาวพุทธ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านทั้งสองเริ่มห่างเหิน แปรกแยก และเต็มไปด้วยความหวาดกลัว และความไม่ไว้วางใจมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์โดยภาพรวมของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรในชนบทที่เป็นเครือญาติกันและเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ไม่ได้ได้รับผลกระทบมากนัก ชุมชนยังคงมีและต้องการปฏิสัมพันธ์กันในกิจกรรมต่างๆ เช่นในสถานการณ์ปกติจากการศึกษาพบว่า กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และการกีฬาที่ช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คนไว้ยังคงดำเนินต่อไปได้ ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น เพียงแต่มีบางกิจกรรมที่ต้องเปลี่ยนเวลาไป เพื่อความปลอดภัยของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และดูเหมือนว่ากิจกรรมดังกล่าวกลับมีความหมายมากขึ้นต่อชุมชนในยามนี้ เพื่อชุมชนจะคงสามารถรักษาไว้ซึ่งพื้นที่ในการปฏิสัมพันธ์ ในขณะที่การปฏิสัมพันธ์ตามปกติในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เริ่มมีผลกระทบ และพบว่ากิจกรรมบางอย่างได้กลายเป็นการเยียวยาหรือสันติทางการที่ช่วยบรรเทาความบอบช้ำของชุมชนจากความขัดแย้งและความรุนแรง ที่ชุมชนเผชิญมาอย่างต่อเนื่องหลายปี

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านพอมิ่งได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความรุนแรงและการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

๑. ควรมีการเชื่อมประสานกับองค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอปัญหาและความต้องการของผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง เพื่อนำไปสู่การหนุนเสริม

และพัฒนาต่อไป และหากผู้ได้รับผลกระทบไม่เข้าเกณฑ์การรับการเยียวยาจากรัฐ ทำให้ไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ต่างๆ เช่นเดียวกับครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นๆ ชุมชนและองค์กรภาคประชาสังคมควรเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือเยียวยาแทน ทั้งนี้แนวทางความช่วยเหลือไม่ควรมุ่งเน้นแต่การให้เงินช่วยเหลือแต่ควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมอาชีพ เพราะจะทำให้ผู้หญิงและครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเอง และอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีได้ในระยะยาว

๒. เนื่องจากชุมชนบ้านพ้อมิ่งมีความพร้อมด้านการพัฒนาสูงมาก การส่งเสริมโครงการด้านการพัฒนาในชุมชนแห่งนี้ จึงสามารถส่งเสริมผ่านกระบวนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเข้มข้นในทุกระดับ และควรพยายามรักษาการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นตลอดกระบวนการ ตลอดจนให้องค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการบริหารจัดการโครงการและงบประมาณ พร้อมกับให้มีระบบการตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และให้มีการหนุนเสริมจากผู้เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง ทั้งทางด้านการบริหารจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาล การหนุนเสริมทางวิชาการและถอดบทเรียนการดำเนินงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพบุคคล/กลุ่มองค์กร และหนุนเสริมให้เกิดการประสานงานเชื่อมโยงการทำงานกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนราชการ ส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐ และภาคประชาสังคมอื่นๆ ตลอดจนสื่อมวลชน เพื่อสื่อสารเรื่องราวของชุมชนสู่สาธารณะ

๓. การสนับสนุนโครงการด้านการพัฒนาในหมู่บ้านพ้อมิ่งควรสร้างการมีส่วนร่วมให้ชุมชนเข้ามาสมทบในรูปแบบต่างๆ เช่น การสมทบแรงงาน หรืองบประมาณตามกำลังที่ชุมชนมีอยู่ และหาแนวทางในการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือภาครัฐ ให้การสมทบร่วมด้วย

๔. โครงการพัฒนาในพื้นที่ต้องเคารพและไม่ละเมิดในวิถีชุมชน และหากสามารถยืดโยงงานพัฒนากับศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีแห่งอัตลักษณ์มลายูมุสลิมได้ จะก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนงานพัฒนาสูงมาก

๕. โครงการพัฒนาควรมาจากความต้องการ ความจำเป็น และการจัดลำดับความสำคัญของชุมชน โดยให้มีการยึดโยงกับแผนชุมชน ไม่ควรให้การสนับสนุนโครงการที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้ด้วยตนเอง แต่ควรพิจารณาสนับสนุนการต่อยอดขยายผลโครงการเดิมที่มีศักยภาพ แต่มีข้อจำกัดด้านงบประมาณ

๖. ส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสหารือถึงปัญหาและแนวทางในการคลี่คลายความขัดแย้ง ความหวาดระแวงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนกันเอง และระหว่างชุมชนพอมิ่งกับชุมชนพุทธใกล้เคียง รวมทั้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่จะตอบสนองต่อการคลี่คลายความขัดแย้งโดยชุมชน หรือนำไปสู่การจัดตั้งหรือรื้อฟื้นกลไกในระดับพื้นที่ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

๗. โครงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ควรมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตและพัฒนาคุณภาพผลผลิต รวมทั้งการแปรรูปผลผลิต โดยต้องประสานกับหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ผ่านมามีการดำเนินการสนับสนุนในด้านนี้ ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้เท่าที่ควร ทั้งๆ ที่ชุมชนมีศักยภาพสูงมากทางด้านเกษตร

๘. ควรส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับข้าวเพื่อเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งการลงแขกเกี่ยวข้าว และการทำบุญจากข้าวที่เก็บได้ใหม่ ก่อนเกิดเหตุการณ์ไม่สงบ คนในชุมชนพุทธจากตำบลคอกกระบือ และชุมชนมุสลิมหมู่บ้านพอมิ่งมีความสัมพันธ์จากการรับจ้างปลูกข้าว เกี่ยวข้าวข้ามชุมชนกัน แต่วันนี้กิจกรรมดังกล่าวไม่มีอีกแล้ว เพราะมีความรู้สึกไม่ปลอดภัย

๙. การส่งเสริมโครงการด้านการพัฒนาอาชีพทางการเกษตร ควรยึดโยงกับการสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เช่น การส่งเสริมให้เกษตรกรทำปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย เพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้แก่ผลิต ตลอดจนปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

๑๐. ควรพิจารณานำที่ดินสาธารณะที่ว่างเปล่าในพื้นที่ ให้มาเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ไร้ที่ทำกินหรือด้อยโอกาส เป็นต้น ปัจจุบันชาวบ้านพ้อมิ่ง มีการนำที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านจำนวน ๑๐๐ ไร่ มาเป็นพื้นที่ทำการเกษตรแล้วในโครงการการแก้ไขปัญหาที่ดินที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนหรือพอช.ให้การหนุนเสริม ซึ่งเป็น การริเริ่มที่ดี และควรได้รับการส่งเสริมให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน

๑๑. การพัฒนาในหมู่บ้านพ้อมิ่งต้องไม่ละเลยการแก้ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ชุมชนกำลังเผชิญและได้รับผลกระทบ นอกเหนือจากปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ชุมชนเห็นว่าปัญหายาเสพติด เป็นปัญหาเร่งด่วนสำคัญที่สุดของชุมชนที่ต้องรีบแก้ไข ชุมชนมีข้อเสนอในการแก้ปัญหาว่าควรอบรมให้เห็นถึงโทษภัยของยาเสพติด แก่เยาวชน ส่งเสริมให้เยาวชนเล่นกีฬา ให้ผู้นำชุมชนเอาใจใส่ดูแลเยาวชนที่ติดยา และกลุ่มเสี่ยง ทำลายแหล่งมั่วสุม และปราบปรามผู้ค้ายาเสพติด ควรส่งเสริมโครงการที่ตอบสนองการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยประสานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและส่วนท้องถิ่น เพื่อดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องนี้อย่างจริงจัง นอกจากนี้น่าจะหาแนวทางส่งเสริมการใช้หลักการทางศาสนาอิสลาม มาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นระบบ

๑๒. ตำบลพ้อมิ่ง เป็นหนึ่งใน ๑๑ ตำบลนำร่องของจังหวัดปัตตานี ที่มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน โดยมีแกนนำชาวบ้านและกลุ่มองค์กรหลักๆ มาจากหมู่บ้านพ้อมิ่ง ด้วยเหตุนี้โครงการพัฒนาที่จะดำเนินการในพื้นที่ ควรประสานและยึดโยงกับสภาองค์กรชุมชนที่มีขึ้น และเนื่องจากหมู่บ้านพ้อมิ่งมีแกนนำชุมชนและกลุ่มองค์กรหลากหลายที่อาสาทำงานชุมชน ควรหาทางส่งเสริมศักยภาพแกนนำเหล่านี้ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาให้แก่ชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๑๓. พังระมัตระวังกระบวนการได้มาซึ่งผู้นำโดยใช้ระบบการเลือกตั้ง เนื่องจากชุมชนเห็นว่าที่ผ่านมากระบวนการนี้ได้สร้างความแตกแยกขัดแย้งกันเองเป็นอย่างมาก แม้แต่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชุมชนก็นำไปสู่การบาดเจ็บและเสียชีวิตของคนในชุมชน บางกรณีสัมพันธ์กับอำนาจ ผลประโยชน์ และความขัดแย้งในการเลือกตั้ง

ซึ่งภายหลังชุมชนได้แก้ปัญหาให้มีการหารือภายใน เพื่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกัน แล้วใช้การเลือกตั้งตามกฎหมายกำหนด เป็นกระบวนการสร้างความเห็นชอบเท่านั้น ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชุมชนเดิม และควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุน

๑๔. อาจกล่าวได้ว่าบ้านพอมิ่งเป็นศูนย์กลางการพัฒนาของตำบลพอมิ่งทั้งการพัฒนาซึ่งชุมชนดำเนินการเองด้วยความเข้มแข็งและกระตือรือร้น และที่ดำเนินการ โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐภายนอก การที่หมู่บ้านพอมิ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการต่างๆ ของตำบล เช่น สถานีอนามัยตำบล โรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทำให้การบริการสาธารณสุขจากภาครัฐมีการรวมศูนย์อยู่ที่นี้ การพัฒนาในอนาคตควรพัฒนาให้หมู่บ้านพอมิ่งมีความเข้มแข็งขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กระจายการพัฒนาไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ควรพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งศึกษาดูงาน เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาให้แก่ชุมชนอื่นๆ

๑๕. จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงในหมู่บ้านพอมิ่งมีศักยภาพสูงมากในการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา การแปรรูปมะพร้าว การเย็บผ้าคลุมผม เป็นต้น และมีบทบาทในงานอาสา ช่วยเหลือชุมชนมาตลอด เช่น ในงานสาธารณสุข งานบุญงานประเพณีของชุมชน เป็นต้น ควรส่งเสริมให้มีการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิง เพื่อพัฒนาอาชีพหลัก สร้างรายได้เสริม โดยเฉพาะการแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตร ที่มีอยู่หลากหลายในพื้นที่ รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้แก่ผู้หญิง

๑๖. ควรใช้สื่อทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การบรรยายธรรมทุกวันศุกร์ (การศุขบะยั) ที่มีสยิด การบรรยายธรรมทั่วไปที่มีสยิดและปอนาะ ซึ่งมักจัดขึ้นเป็นประจำ เป็นช่องทางในการให้ความรู้แก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตาม เนื้อหาความรู้ที่ต้องการถ่ายทอดนั้น หากไม่เป็นประเด็นทางศาสนาโดยตรง ก็ต้องสามารถเชื่อมโยงกับประเด็นทางศาสนาได้ เช่น ประเด็นการแพร่ระบาดของยาเสพติด ที่กำลังเป็นปัญหาของชุมชน เป็นต้น โดยจะต้องมีการประชุมหารือถึงความเหมาะสมของเนื้อหา และผ่านความเห็นชอบจากผู้นำศาสนาหรือผู้บรรยายธรรมก่อนนำเสนอ

๑๓. ควรใช้พื้นที่สาธารณะเช่นร้านน้ำชาเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารที่สอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติและพฤติกรรมการสื่อสารของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การติดโปสเตอร์เผยแพร่ การผลิตสื่อเผยแพร่ทางโทรทัศน์ที่ร้านน้ำชา เป็นต้น

๑๔. ปอเนาะพอมิ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนพอมิ่งมีความเข้มแข็ง เพราะ ปอเนาะมีส่วนสำคัญตลอดมาในการหนุนเสริมงานด้านการศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี แม้แต่การกีฬาให้ชุมชน ในขณะที่ชุมชนช่วยเหลือในกิจกรรมของปอเนาะและดูแลบุคลากรที่ลำบากขัดสนของปอเนาะ ด้วยการจ่ายซากาตข้าวเปลือก และซากาตฟิตเราะฮ์ทุกปี ด้วยเหตุนี้จึงควรสนับสนุนปอเนาะพอมิ่งผ่านการจัดทำโครงการในลักษณะส่งเสริมความสมานฉันท์ การเสริมบทบาทของปอเนาะในการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากความไม่สงบ การจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจในบทบาทของปอเนาะกับเจ้าหน้าที่รัฐ

๑๕. บุคลากรของปอเนาะและชุมชนที่ผ่านประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรภาคประชาสังคม ต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม และกับเจ้าหน้าที่รัฐในโครงการส่งเสริมบทบาทปอเนาะเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนเข้มแข็งและพัฒนา รูปแบบการดูแลเด็กกำพร้า ควรจะได้รับการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ที่จำเป็นต่อการทำงาน ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเชื่อมประสานและการเป็นคนกลาง เนื่องจากกลุ่มคนดังกล่าว มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นคนคอยเชื่อมประสาน (connector) ที่มาจากในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้ความขัดแย้งที่มีต่อปอเนาะ หรือชุมชนคลี่คลายหรือมีทางออกได้

เอกสารประกอบการเขียน

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.). ๒๕๔๙. *เอาชนะความรุนแรง*

ด้วยพลังสมานฉันท์. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ถนอม ขุนเพชร. ๒๕๕๑. *จาตุรนต์ บนทางดับไฟใต้: แนวคิดยุทธศาสตร์การแก้ปัญหา*

ที่ถูกปฏิเสธ. กรุงเทพฯ: มติชน.

ธีระพล อรุณะกลีกร. ๒๕๕๒. *พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม*

พ.ศ.๒๕๕๐. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

ปิยะ กิจถาวร. ๒๕๕๗. *ประสบการณ์บริหารจัดการ Node เล่มที่ ๒ : วิจัยชาวบ้าน...*

ในบริบทของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชุมชนชายแดน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วสันต์ ชีวะสาธน์. ๒๕๕๐. *รายงานการวิจัย : ชุมชนชาวไทยในรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย. ปัตตานี : สถาบันศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*

ศิริรัตน์ ธาณิรณานนท์, ดลมนรรัตน์ บากา และฉล่องภพ สุลักษณ์กาญจน์. ๒๕๓๘. *ชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม : การศึกษาภาคใต้ตอนล่าง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.*

สุภางค์ จันทวานิช. ๒๕๓๐. *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

บทที่ ๕

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์ การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านกือเม็ง ต.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา

นุกุล รัตนดากุล, สุตติง โดชอมิ, อิสมาอีล เบญจลสมิทธิ,
สมาน โดชอมิ, สมศักดิ์ บัวทิพย์ และบุรฮันนุดิน สมะยี

๑. ความนำ

บ้านกือเม็ง เป็นชุมชนเกษตรกรรมในชนบท ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสายบุรีฝั่งตะวันตก และมีพื้นที่ลุ่มต่ำซึ่งเป็นระบบนิเวศแบบป่าพรุอยู่ในพื้นที่ด้วย จากภูมิประเทศดังกล่าวที่เต็มไปด้วยดินตะกอนปากแม่น้ำทำให้บ้านกือเม็งมีความสมบูรณ์เป็นอย่างมากเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม วิถีชีวิตของคนบ้านกือเม็งจึงเกี่ยวพันกับการทำนา (ปลูกข้าวแบบนาพรุ) ทำสวน ประมงน้ำจืด และหาของป่า ในส่วนของสถานภาพทางเศรษฐกิจพบว่าคนในชุมชนส่วนมากแม้ว่าจะมีระดับรายได้ที่ไม่มากนักแต่ด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างไม่ลำบากนัก ประชากรทั้งหมดที่อาศัยในบ้านกือเม็งนับถือศาสนาอิสลาม แต่ในหมู่บ้านรอบข้างมีประชากรที่นับถือศาสนาพุทธอยู่จำนวนหนึ่ง

ที่ผ่านมาก่อนหน้านี้เหตุการณ์ความไม่สงบ หมู่บ้านกือเม็งเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างสุขสงบแม้ว่าในสายตาของทางการในหมู่บ้านจะมีผู้ที่เคลื่อนไหวแบ่งแยกดินแดนอยู่ก็ตาม แต่ชาวบ้านมองว่าคนเหล่านั้นเป็นผู้นำการพัฒนาหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม กระแสการพัฒนาพื้นที่ที่เริ่มเข้ามานับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้านกือเม็งกับหมู่บ้านชาวพุทธรอบข้างเริ่มเปลี่ยนไปเป็นความขัดแย้งมากขึ้น เหตุการณ์ความรุนแรงหลังปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมายังส่งผลกระทบต่อหมู่บ้านและความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน พื้นที่บ้านกือเม็งจัดเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบจนถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต กล่าวคือ ใน

ระหว่างเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๔๘ ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ละแวกตำบลอาซ่องได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบถึง ๑๙ เหตุการณ์ มีผู้เสียชีวิต ๑๕ ราย บาดเจ็บ ๑๐ ราย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นคนในชุมชนบ้านกือเม็ง แต่เป็นคนนอกหมู่บ้าน ทำให้ทางการจัดประเภทหมู่บ้านกือเม็งให้เป็น "หมู่บ้านสีเหลือง"

ด้วยลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่ค่อนข้างเฉพาะตัว ไม่ว่าจะเป็นการเป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ การที่ถูกจัดประเภทให้เป็นหมู่บ้านสีเหลือง ประวัติการพัฒนาหมู่บ้านนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านในพื้นที่ และนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างชาวไทยมุสลิมในหมู่บ้านกือเม็ง และชาวไทยพุทธในหมู่บ้านใกล้เคียง ทัศนศึกษาบ้านกือเม็งจึงสามารถให้ภาพในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านกือเม็ง

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

บ้านกือเม็ง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑ ต.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา ห่างจาก อ.รามัน ประมาณ ๑ กิโลเมตร ห่างจาก อ.เมือง จ.ยะลา ประมาณ ๓๒ กิโลเมตร และห่างจาก อ.เมือง จ.ปัตตานี ประมาณ ๖๕ กิโลเมตร สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านกือเม็งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสายบุรีฝั่งตะวันตก ประกอบด้วยบริเวณที่เป็นเนินชานบ้านเรียกว่า บาโจ บริเวณที่ลุ่มต่ำจะเป็นระบบนิเวศพรุ ชานบ้านเรียกว่า บาโระห์ บริเวณทางเดินหรือร่องน้ำที่เกิดเฉพาะฤดูฝนแต่ฤดูแล้งจะแห้ง ชานบ้านเรียกว่า

ปาละ บริเวณที่มีลัตว์น้ำชุกชุม ชาวบ้านเรียกว่าปรีมิ บริเวณร่องแม่น้ำเก่าตื้นเขิน และแห้งชาวบ้านเรียกว่าปายอ บริเวณที่เป็นบึงชาวบ้านเรียกว่าลาโม่ บริเวณที่ลึก เป็นปลัก ชาวบ้านเรียกว่ากูแบ บริเวณที่มีน้ำขังแฉะๆ ชาวบ้านเรียกบือเจาะ บริเวณที่เป็นลำธารร่องน้ำเล็กๆ ชาวบ้านเรียกว่าจาเราะ ร่องแม่น้ำตาย ชาวบ้านเรียกว่า สุโห่งมาตี แหลมที่ยื่นเข้าไปในพรุ ชาวบ้านเรียกว่าตันหยง เป็นต้น ความเข้าใจลักษณะของภูมิประเทศเหล่านี้จะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและจะมีชื่อกำกับอยู่ทุกแห่ง เช่นในแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของแม่น้ำสายบุรี ได้แก่ บึงโต๊ะแนแว บึงปาลิโม่ บึงลาโม่ เป็นต้น

ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้น และมีเพียง ๒ ฤดู ที่ชัดเจน คือ ฤดูร้อน และฤดูฝน ในช่วงน้ำหลากประมาณเดือนตุลาคม-ธันวาคม ของทุกปี น้ำจะท่วมเอา ตะกอนและแร่ธาตุจากที่สูง เช่น ภูเขา มาทับถมทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติโดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี เหมาะแก่การทำการเพาะปลูก ทำนา ทำสวน ทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ไม่เดือดร้อน บ้านก็เอ็ง จึงมีการทำนาปลูกข้าวแบบนาพรุ นาดำ เลี้ยงควาย ทำสวนดุซง สวนยาง ทำการประมงน้ำจืด ทาของป่า เป็นอาชีพหลัก

บ้านกือเอ็งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีความผูกพันเชื่อมโยงกับราชสำนักโกตาบารู เมืองหลวงของรามันมาหลายชั่วอายุคน จึงมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวชัดเจน และเป็นที่ไว้วางใจของเจ้าเมืองรามันมาโดยตลอด ผู้คนส่วนใหญ่มีเชื้อสายมลายู พูดภาษามลายูสำเนียงรามัน ดังนั้นจึงมั่นใจได้ว่าผู้ที่บุกเบิกบ้านกือเอ็งคือคนพื้นที่ในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของชุมชนสามารถสืบย้อนไปได้ถึงปี พ.ศ.๒๓๕๓ ยุคที่ถ้วนโตะนิ โตะและห์ เจ้าเมืองรามัน ประกาศแข็งข้อไม่อยู่ภายใต้อำนาจของปัตตานี เจ้าเมืองปัตตานีส่งทหารลงไปปราบ เกิดสงครามสู้รบกันแต่กองทัพเมืองปัตตานีเป็นฝ่ายพ่ายแพ้เพราะกองทัพรามันเข้มแข็ง มีการสะสมช้าง ม้า จำนวนมากเพื่อการสงครามซึ่งต้องใช้พื้นที่ที่เหมาะสมดูแล เจ้าเมืองรามันจึงมอบหมายภารกิจให้โตะกือเอ็ง และครอบครัวรับผิดชอบดูแลช้าง ม้า ที่จะใช้ในการทำศึกสงครามที่บ้านบาโงยจือปากอ

ซึ่งเป็นทำเลเหมาะสมและมีความอุดมสมบูรณ์ พร้อมกับแต่งตั้งให้โตะกือเม็ง เป็นหัวหน้าของหมู่บ้าน จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาโตะกือเม็งเป็นสตรี มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความสวยงาม ผมหักศก พุดจาอ่อนโยน มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านศาสตร์ราชูธ และไสยศาสตร์ทุกแขนง ปัจจุบันบ้านกือเม็งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านกาเม็งโดยทางราชการคือกรมทางหลวง (แปลว่า บ้านแพะ) ซึ่งมีความหมายแตกต่างไปจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และมีผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวบ้านมาจนถึงทุกวันนี้

หลังจากการก่อตั้งหมู่บ้าน ชุมชนได้ขยายตัวขึ้นจากการชักชวนญาติพี่น้อง และมีมิตรสหายมาตั้งหลักแหล่งทำสวน ทำนา และมีการแต่งงานกันระหว่างเครือญาติ จึงไม่แปลกที่สภาพสังคมของบ้านกือเม็งมีลักษณะเป็นสังคมอุปถัมภ์ เป็นสังคมรวมญาติและเกลอ บ้านกือเม็งมีประเพณีและการละเล่นดั้งเดิมเหลืออยู่หลายอย่าง เช่น ซิละ เล่นวาว แข่งเรือ ในอดีตเคยมีการชนวัว ชนไก่ เป็นต้น

นายสุดี โตซอมิ เลขานุการนายกอบต.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา เล่าว่า ย้อนกลับหลังไปประมาณ ๔๐ ปี ความเป็นอยู่ของคนที่นี่อยู่กันอย่างเรียบง่าย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเอื้ออาทรต่อกันและกัน ดำเนินชีวิตแบบสังคมชนบท โดยทั่วไปเมื่อก่อนชาวบ้านนับถือศาสนาอิสลามแต่ไม่ค่อยเคร่งครัด เพราะไม่มีความเข้าใจในหลักศาสนา แต่หลังจากที่ชาวบ้านไปศึกษาเล่าเรียนทางด้านศาสนาจากต่างประเทศมากขึ้น ทำให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจกลับมาสั่งสอน ปัจจุบันชาวบ้านมีความเคร่งครัดในศาสนา มากกว่าแต่ก่อน

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างหลักทางการเมืองการปกครองในบ้านกือเม็ง ไม่ต่างจากโครงสร้างโดยทั่วไปของหมู่บ้านในชนบทไทย เป็นโครงสร้างที่เกิดขึ้นตามการจัดตั้งของกรมการปกครอง และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ผ่านมากการความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำในท้องถิ่นกับตัวแทนจากทางราชการที่ถูกส่งมาปกครองในพื้นที่จะเปลี่ยนแปลง

ตามผู้ปกครองที่ทางการส่งลงมา หากผู้ปกครองมีความเป็นกันเอง ไม่ถือตัว และพร้อมที่จะลงมาคลุกคลีกับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีความสามารถพูดภาษามลายูได้ ความสัมพันธ์ระหว่างทางการและชาวบ้านมักจะเป็นไปอย่างราบรื่นไม่มีปัญหา แต่หากผู้ปกครองไม่มีความเข้าใจคนในพื้นที่ ความไม่เข้าใจดังกล่าวอาจเปลี่ยนเป็นความขัดแย้ง และชาวบ้านมักจะไม่ให้ความร่วมมือ

หากพิจารณาเฉพาะโครงสร้างอำนาจภายในหมู่บ้านพบว่ายังมีลักษณะแบบดั้งเดิมค่อนข้างมาก กล่าวคือในหมู่บ้านมักจะมีผู้นำโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้รู้และผู้อาวุโส ทำหน้าที่เสมือนเป็นที่ปรึกษาของชุมชน ผู้นำโดยธรรมชาติสามารถจำแนกย่อยได้เป็นผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางการปกครอง ซึ่งทั้งสองฝ่ายมักจะมี威望ใกล้เคียงสนิทสนมกัน ผู้นำโดยธรรมชาติจะได้รับความเคารพนับถือ และได้รับเกียรติจากผู้นำอื่นๆ (เช่นผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน) ให้เป็นผู้แนะนำ ให้ความเห็น ข้อสังเกต และข้อควรระวังในการทำงาน อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่มีการนิเาะสุ ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำโดยธรรมชาติในชุมชน ถูกเพ่งเล็งจากทางการว่าเป็นผู้แบ่งแยกดินแดน ทำให้ผู้นำโดยธรรมชาติในชุมชนมีแนวโน้มที่จะลดบทบาทและการแสดงออก นอกจากระบบผู้นำทางธรรมชาติแล้วเป็นที่น่าสนใจว่าในหมู่บ้านก็อเม็งมีกลไกทางการเมืองแบบดั้งเดิมที่สำคัญอีกกลไกหนึ่งนั่นคือ "สภาชูรอ" หรือสภาชุมชน ซึ่งเป็นเวทีในการพูดคุยหารือ และร่วมกันตัดสินใจในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน

นับตั้งแต่มีการนำระบบการเลือกตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามา ยังทำให้บทบาทของผู้นำโดยธรรมชาติภายในชุมชนลดลง นักการเมืองท้องถิ่นมีแนวโน้มที่จะห่างเหินจากชาวบ้านและถูกรอบงำจากผลประโยชน์มากขึ้น ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างทางการเมืองภายในหมู่บ้านจำแนกออกเป็นสี่เสาหลักตามลักษณะของผู้นำ เสาหลักที่หนึ่งวางอยู่บนรากฐานของความศรัทธาในผู้นำทางศาสนา เสาหลักที่สองวางอยู่บนรากฐานของความนับถือและเชื่อมั่นในผู้นำโดยธรรมชาติ เสาหลักที่สามวางอยู่บนโครงสร้างการปกครองของผู้นำทางการปกครอง และเสาหลักที่สี่อยู่บนฐานของการเลือกตั้งของนักการเมืองท้องถิ่น

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

บ้านกือเม็งเป็นหมู่บ้านที่มีสถานศึกษาภายในหมู่บ้านค่อนข้างน้อย กล่าวคือ มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาเพียงแห่งเดียวคือโรงเรียนบ้านตะโละสตาร์ รับนักเรียน ตั้งแต่ชั้นบริบาลถึง ป.๖ นอกจากนั้นมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโรงเรียนตาติกา สำหรับเด็กเล็ก หลังจากจบการศึกษาระดับประถมแล้ว หากเด็กนักเรียนจากบ้าน กือเม็งต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาต้องไปเรียนในตัวอำเภอหรือตัวจังหวัด หรือหากต้องการเรียนทางด้านศาสนาในระดับที่สูงกว่าโรงเรียนตาติกา ต้องเดินทาง ไปเรียนในบริเวณใกล้เคียง

ในอดีตชาวบ้านไม่ค่อยเคร่งครัดในเรื่องศาสนามากนัก และยังมีระบบความ เชื่อดั้งเดิมเหลืออยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเซ่นไหว้เคารพเจ้าที่ พิธีกรรมแบบพราหมณ์ และ พุทธ การถือไสยศาสตร์ แต่หลังจากมีผู้แสวงบุญกลับมาจากเมื่อกะฮู ได้นำความรู้ ตามหลักการศาสนาอิสลามกลับมาสั่งสอนชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านปฏิบัติศาสนา อย่างเคร่งครัดมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันบทบาทของเปาะสูที่มากขึ้นในฐานะของ ครูใหญ่แห่งโรงเรียนบ้านจือแรตาดง ได้ทำให้ชาวบ้านตระหนักในความสำคัญของการ ศึกษาทั้งในสายสามัญและในสายศาสนามากยิ่งขึ้น

ปัจจุบันผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านพยายามสนับสนุนให้มีการเรียนการสอนทาง ศาสนามากขึ้น โดยริเริ่มโครงการกือรออาตี หรือโครงการที่เกี่ยวกับการเรียนอัลกุรอาน แบบรวบรัด วิธีการดังกล่าวถูกพัฒนาขึ้นในอินโดนีเซีย โดยใช้หลักไวยากรณ์ การ สะกดตัวอักษร ไม่ใช่วิธีการท่องจำแบบสมัยก่อน ถ้าเข้าใจหลักก็สามารถอ่านได้อย่าง ถูกต้อง รวดเร็ว เข้าใจทั้งความหมาย ได้หลักอักขระครบถ้วน โครงการดังกล่าวได้นำ เข้ามาใช้ในพื้นที่เป็นเวลา ๒-๓ ปี และได้รับความนิยมอย่างมาก ทั้งเด็กและคนแก่ ร่วมเรียนด้วยกัน โดยมีอาจารย์จากสถาบันกือรออาตี แห่งประเทศไทย ที่อำเภอตากใบ เข้ามาช่วยในการเป็นวิทยากร และให้การสนับสนุนส่งเสริมช่วยฝึกอบรมครูในท้องถิ่น อยู่ตลอดเวลา

ในส่วนของวัฒนธรรมนั้น การที่หมู่บ้านมีประวัติศาสตร์การก่อตั้งที่ยาวนาน ทำให้ชาวบ้านค่อนข้างมีความภูมิใจในที่มาของตน และมีความพยายามที่จะศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดีท้องถิ่นเพิ่มเติม โดยหลังจากมีการค้นพบโบราณวัตถุหลายชิ้นในแม่น้ำสายบุรีและตามหมู่บ้าน เช่น พายไม้ขนาดใหญ่ ยักษ์ อวรุท เครื่องดนตรี เศษถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ และขดแก้วโบราณ ชาวบ้านได้เก็บรวบรวมและจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ความพยายามริเริ่มการศึกษาด้านศาสนา และการรื้อฟื้นวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้นเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความท้าทายทางวัฒนธรรมจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นกระแสการบริโภคนิยม ยาเสพติด ปัญหาเด็กติดเกมส์ ซึ่งความท้าทายเหล่านี้ทำให้ช่องว่างระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ในชุมชนกว้างมากขึ้น

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

อาชีพของชาวบ้านก็เหมือนจะสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศของชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากรสำคัญสามแห่งได้แก่ ๑) บึงโต๊ะแวแน ซึ่งเป็นระบบนิเวศน้ำจืด มีน้ำขังสลับแห้งตลอดปี ชุมชนใช้เป็นพื้นที่ทำนาและทำประมงน้ำจืดมาหลายชั่วอายุคน เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากตะกอนน้ำท่วม ให้ผลผลิตสูงโดยไม่ต้องอาศัยสารเคมีหรือปุ๋ย ๒) พื้นที่ทุ่งหญ้า เป็นทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ริมพรุเหมาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย แพะ แกะ และใช้เป็นที่ทำนาหว่านในฤดูฝน ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่มีการบุกรุกเปลี่ยนสภาพเป็นสวนยางพารา และทำอ่างเก็บน้ำ รพช. และส่วนหนึ่งเป็นที่ราชพัสดุ ๓) พื้นที่วังปลา อยู่ในแม่น้ำสายบุรีบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่าลูโป๊ะสะโตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำสายบุรีช่วงที่ไหลผ่านหมู่บ้าน เป็นบริเวณที่มีน้ำลึก มีปลาหลายชนิดชุมชุม ชาวบ้านร่วมกันตั้งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ และร่วมวางกติกาในการจับปลา คือตกเบ็ดได้อย่างเดียว ห้ามวางยาเบื่อ ห้ามระเบิดปลา และห้ามใช้อวนทุกชนิด

เมื่อแรกเริ่มชาวบ้านก็เหมือนประกอบอาชีพทำนา ประมง และเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนใหญ่ จนในช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๔ รัฐบาลได้สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกยางพารา ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านจะกลัวและหวาดระแวงเจ้าหน้าที่กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง

มาก แต่จำใจต้องทำตามเพราะเกรงใจเจ้าหน้าที่ หลังจากนั้นพื้นที่สวนยางจึงขยายออกอย่างมาก และมีการรุกล้ำเข้าไปในพื้นที่สวนดუซงป่า และพื้นที่ป่าตามภูเขาเพื่อทำสวนยาง ปัจจุบันหมู่บ้านกือเม็งมีพื้นที่สวนยางพาราถึง ๑๖,๐๐๐ ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน ๒๐,๐๐๐ ไร่

นอกจากอาชีพการทำนา ประมง และสวนยางแล้ว ชาวบ้านกือเม็งส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพรับจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัว และมีบางส่วนไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและไปรับจ้างในต่างประเทศ คือ ประเทศมาเลเซีย

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

หมู่บ้านกือเม็งนับเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐค่อนข้างมากนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กระแสการเปลี่ยนแปลงระลอกแรกเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ เมื่อรัฐบาล โดยกองทุนสงเคราะห์สวนยางเข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกยางพารา แม้ว่าชาวบ้านในขณะนั้นจะไม่ได้วางใจทางการ แต่จำใจต้องยอมรับโครงการดังกล่าวเนื่องจากเกรงใจทางการ ผลจากการสนับสนุนการทำสวนยางได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศและการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในหมู่บ้านกือเม็งอย่างมาก จากเดิมที่บ้านกือเม็งแวดล้อมไปด้วยพื้นที่ป่าดิบ หากมีการทำสวนในพื้นที่เหล่านี้มักจะเป็นสวนดูซง หรือสวนแบบผสมผสานที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและไม่ก่อให้เกิดการทำลายป่า การขยายพื้นที่ทำสวนยางพาราก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นสวนยาง

การเข้ามาของกระแสการพัฒนาระลอกนี้ยังได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านกือเม็งและหมู่บ้านชาวพุทธบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ก่อนหน้านั้นชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดโดยไม่เลือกศาสนา ชาวบ้านไทยพุทธที่บ้านสาเมาะ และบ้านเชิงเขาจะพูดคุย แต่งกาย และมีชื่อเหมือนคนไทยมุสลิมท้องถิ่น และมักจะทำกิจกรรมด้วยกันไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำสวน เลี้ยงควาย ละเล่น และแม้ว่าในบางครั้งจะมีการ

ทะเลาะกัน แต่ก็สามารถปรับความเข้าใจกันได้ เพราะมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อโครงการพัฒนาเริ่มเข้ามา ชาวบ้านก็เริ่มรู้สึกวุ่นวายไม่เสมอภาค ไม่ยุติธรรม มีการเปรียบเทียบว่าโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะลงไปในหมู่บ้านไทยพุทธ

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ข้าราชการนักพัฒนาสามารถสื่อสารภาษาเข้าใจกับชาวไทยพุทธมากกว่าไทยมุสลิม เนื่องจากปัญหาด้านการสื่อสารและความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมพื้นถิ่น ข้าราชการส่วนหนึ่งจะมองว่าคนไทยมุสลิมต่อต้านการพัฒนา ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับภาครัฐ และการทำงานกับคนไทยพุทธค่อนข้างง่ายกว่า ด้วยเหตุนี้กลไกการพัฒนาของรัฐจึงมีความใกล้ชิดกับชุมชนชาวพุทธมากกว่าชุมชนชาวมุสลิม และทำให้ระยะห่างระหว่างชุมชนทั้งสองเริ่มมีมากขึ้น เกิดช่องว่างความไม่เข้าใจระหว่างกัน

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่เกิดกระแสโจรก่อการร้าย การแบ่งแยกดินแดน และพรรคคอมมิวนิสต์ กระแสดังกล่าวยิ่งทำให้ช่องว่างระหว่างรัฐบาลและชาวไทยมุสลิมมีมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าผู้ก่อการต้องการให้รัฐยุติการพัฒนาที่แปรรูปธรรมชาติ ซึ่งจุดยืนดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบมุสลิมมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อทางการมองว่าครูเปาะสุเป็นผู้ก่อการร้าย ในขณะที่ชาวบ้านให้ความนับถือครูเปาะสุว่าเป็นผู้พัฒนาท้องถิ่น ส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นอนุรักษ์ป่าพรุ ทำให้ชาวไทยมุสลิมยังมองทางการอย่างมีอคติมากขึ้น

ในปี พ.ศ.๒๕๓๖ หลังจากกระแสผู้แบ่งแยกดินแดนเริ่มซาลง รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้ดำเนินโครงการขุดลอกหนองน้ำลำคลองธรรมชาติ หลังจากนั้นไม่นานสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) กระทรวงมหาดไทย ได้ริเริ่มโครงการขุดลอกหนองน้ำบึงโต๊ะแนแว โดยสร้างเป็นอ่างเก็บน้ำรูปตัว U ขนาดความจุ ๗๒,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ในบริเวณใกล้เคียงกัน การริเริ่มโครงการดังกล่าวดำเนินไปโดยไม่ได้มีการสื่อสารกับชาวบ้าน และสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในขณะนั้นจึงไม่พอใจผู้ใหญ่บ้านเป็นอย่างมากที่ไม่ได้ปรึกษาหารือกับชาวบ้านก่อนรับเอาโครงการเข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ชาวบ้านยังวิพากษ์วิจารณ์ว่าโครงการ

ดังกล่าวไม่มีประโยชน์กับชาวบ้าน แต่เป็นผลประโยชน์ของเจ้าของโครงการกับผู้เกี่ยวข้อง อีกทั้งการดำเนินโครงการไม่โปร่งใส ขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

เพื่อประท้วงโครงการดังกล่าว ชาวบ้านได้รวมตัวกันที่มีลัทธิดะละฮ์ฮาดและต้องการให้ผู้ใหญ่บ้านลาออกจากตำแหน่ง ทางกรได้ส่งปลัดอำเภอลงมาไกล่เกลี่ยแต่ในขณะเดียวกันกลับมีผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นจากตำบลตะโละฮาลอเข้ามาคุกคามและกดดันให้ชาวบ้านยุติเรื่องราว สาเหตุที่ชาวบ้านประท้วงส่วนหนึ่งเกิดจากการที่พื้นที่ดำเนินโครงการบริเวณบาโงกูแบบือซา เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจำนวนมากใช้ทำนาหว่านปลูกข้าวเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านหลายคนต้องสูญเสียพื้นที่ทำนาโดยไม่ได้รับค่าเวนคืน

หลังจากดำเนินโครงการไม่นานนักชาวบ้านเริ่มเห็นผลกระทบจากโครงการไม่ว่าจะเป็นการที่น้ำในพรุแห้งลง เพราะน้ำส่วนใหญ่ถูกระบายลงอ่างเก็บน้ำซึ่งเป็นที่ต่ำ ชาวบ้านเสียพื้นที่ในการทำปศุสัตว์ ชาวบ้านหลายคนเสียที่ดินทำกิน ขณะที่เมื่อนักวิจัยโอกาสบางคนเริ่มบุกรุกที่สาธารณะเพื่อทำสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันเนื่องจากพื้นที่ดั้งเดิมไม่สามารถใช้ทำนาได้อีกต่อไป ลัทธิน้ำลดลงอย่างมาก ความขัดแย้งภายในหมู่บ้านจึงเพิ่มมากขึ้น

ในภาพรวมการพัฒนาที่ผ่านมาของหมู่บ้านกือเม็งได้สะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนสำคัญดังต่อไปนี้ ประการแรก การพัฒนาโดยขาดความเข้าใจในนิเวศวิทยาทางธรรมชาติและนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม มักจะส่งผลทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งทางสังคมอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำรูปตัว U ที่ทำลายระบบนิเวศป่าพรุ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในชุมชน ทั้งยังก่อให้เกิดความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการจัดสรรผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียม ประการที่สอง โครงการพัฒนาที่ขาดการระดมความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจากชาวบ้าน มักจะประสบความล้มเหลวและการต่อต้านจากคนในพื้นที่

๔. สรุปบทเรียนจากบ้านกือเม็ง

เราสามารถสรุปบทเรียนของพลวัตการพัฒนา สถานการณ์ความรุนแรง และโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านกือเม็งได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก ก่อนที่อำนาจรัฐจะเข้ามาในพื้นที่อย่างเต็มทีนั้น หมู่บ้านมีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการให้หมู่บ้านมีความสงบสุข ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของผู้นำโดยธรรมชาติ ผู้นำทางศาสนา และการใช้สภาซุรอหรือสภาชุมชนการเข้ามาของอำนาจรัฐผ่านทางโครงสร้างการปกครองที่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและต่อมอองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งผลให้เกิดความซับซ้อนในการปกครองมากขึ้น และในหลายกรณีกลายเป็นปัญหา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งโดยบทบาทแล้วเป็นตัวกลางระหว่างราชการและชาวบ้านไม่อาจทำหน้าที่ได้ และถูกต่อต้านโดยชาวบ้าน ดังเช่นกรณีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำรูปตัว U นอกจากนี้ การเข้ามาของระบบการเลือกตั้งในท้องถิ่น ยังส่งผลทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่มีมากขึ้น เนื่องจากมีประเด็นเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น และเกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในชุมชนเพื่อให้ได้ตำแหน่งทางการเมือง

ประการที่สอง แม้ว่ากือเม็งจะเป็นหมู่บ้านของชาวมุสลิม แต่ในอดีตที่ผ่านมาชาวหมู่บ้านกือเม็งสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับหมู่บ้านชาวพุทธที่อยู่ใกล้เคียงจากการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องในการทำไร่ ทำนา รวมถึงการมีการละเล่นและกิจกรรมร่วมกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมและศาสนาไม่ได้เป็นเงื่อนไขโดยธรรมชาติให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของโครงการพัฒนาของรัฐได้ทำให้ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชุมชนต่างวัฒนธรรมเริ่มเสื่อมลง เนื่องจากโครงการพัฒนามักกระจุกตัวในชุมชนชาวพุทธ ซึ่งทางกรมมองว่าสามารถสื่อสารได้ง่ายกว่าชุมชนชาวมุสลิม คนในชุมชนทั้งสองจึงเกิดการเปรียบเทียบความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันของการพัฒนา ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ก็เริ่มห่างเหิน และเกิดช่องว่างของความไม่เข้าใจระหว่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ กลายเป็นจุดอ่อนให้ถูกแทรกแซง นำไปสู่การแบ่งแยก หวาดระแวงและถือข้างกันในที่สุด

ประการที่สาม จะเห็นได้ว่ามุมมองด้านการพัฒนาของรัฐและของชุมชนแตกต่างกันอย่างมาก และความแตกต่างดังกล่าวส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน กรณีตัวอย่างที่สำคัญคือการมองบทบาทของครูเปาะสุ วาแมตีซา ซึ่งคนในชุมชนมองว่าเป็นผู้นำการพัฒนาและการอนุรักษ์ แต่รัฐบาลกลับมองว่าเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและเป็นพวกแบ่งแยกดินแดน จากมุมมองดังกล่าวทำให้ครูเปาะสุต้องเข้าป่าจับอาวุธ

ประการที่สี่ การใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมของรัฐส่งผลทำให้คนในชุมชนขาดความเชื่อมั่นและความไว้วางใจในกลไกของรัฐอย่างมาก ในกรณีของชาวบ้านกือเม็งได้ประสบกับการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ ๒๕๑๐ โดยมีการสั่งให้อาสาสมัครประจำอำเภอคอยยิงเปาะสุเนื่องจากหวาดระแวง ผลของเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เปาะสุต้องหลบหนีเข้าป่าอีกครั้งและรวบรวมกำลังคนบุกสถานีตำรวจอำเภอรามัน ความไม่ไว้วางใจในรัฐบาลที่ยังรากลึกมานับตั้งแต่เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลทำให้เมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ทำให้ชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะไม่ไว้วางใจในกลไกรัฐ

ประการที่ห้า ชุมชนบ้านกือเม็งนับเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐค่อนข้างมาก นอกเหนือจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกือเม็งและชุมชนชาวพุทธใกล้เคียงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนถูกทำลายไปอย่างมาก และจากการที่ทรัพยากรถูกทำลายทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติหลายครั้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏการณ์น้ำแดง (สินามิแม่น้ำ) หรืออุทกภัย ผลจากการที่ทรัพยากรถูกทำลายทำให้ความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านกือเม็งถูกกระทบอย่างรุนแรง

๕. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านกือเม็งได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

สถานการณ์ความรุนแรงและการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านดังต่อไปนี้

๑. ชุมชนต้องการความมั่นคงของชีวิต โดยคำนึงถึงความมั่นคงของฐานทรัพยากร (พรุ) และทรัพยากรที่เกี่ยวข้องซึ่งหมายถึงความมั่นคงของปัจจัย ๔ ที่จำเป็นสำหรับชีวิต ชุมชนต้องการให้มีการคุ้มครองฐานทรัพยากรที่เป็นสมบัติส่วนรวม ซึ่งเท่ากับเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสร้างความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรสำหรับคนด้อยโอกาสและให้มีการพัฒนากลไกชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (สภาชุมชน หรือ สภาชุมชน)

๒. นักพัฒนาที่เข้ามาทำงานในหมู่บ้านควรเป็นคนที่มีความจริงจัง จริงใจ คนซื่อตรง กล้าหาญ มีความเสียสละ มีวินัย มีความสม่ำเสมอ เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว สัมพันธ์ใกล้ชิดได้กับคนทุกระดับ มีความยุติธรรม รับฟังคนอื่น ชอบปรึกษาหารือ สนใจปัญหาส่วนรวมมากกว่าส่วนตน อยากรู้ อยากเห็น ช่างสังเกต ละเอียดอ่อน มีความใฝ่รู้ สมถะ เรียบง่าย สนใจศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม และมีความเคารพท้องถิ่นและผู้อื่น

๓. โครงการพัฒนาต้องสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยก่อนการทำโครงการใดๆ ควรต้องผ่านการปรึกษาหารือกับชาวบ้าน ต้องช่วยกันคิด และทำความเข้าใจข้อเท็จจริงในพื้นที่ซึ่งมีความละเอียดอ่อน เปราะบาง และการพัฒนาทุกระดับควรให้มีหลักการชูรอซึ่งเป็นวัฒนธรรมการปกครองท้องถิ่นดั้งเดิม

๔. เนื่องจากชุมชนบ้านกือเม็งให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อและเรื่องของจิตวิญญาณมากกว่าวัตถุและต้องการวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดังนั้นโครงการพัฒนาต้องให้ความเคารพท้องถิ่นและควรให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ไม่ใช่มีส่วนร่วมเพียงบางส่วนบางตอน

๕. กิจกรรมการพัฒนาบางอย่างที่ชาวบ้านหรือเยาวชนในท้องถิ่นสามารถทำได้ เช่น งานเชิงสำรวจ งานเก็บข้อมูลประจำปี งานขุดลอกคลอง ซ่อมแซมสิ่งของสาธารณะหรือสมบัติส่วนรวม ควรให้ชาวบ้านที่ว่างงานหรือยังไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งได้ทำเพื่อเป็นการกระจายงานหรือกระจายรายได้ให้กับท้องถิ่น

๖. สมบัติสาธารณะดังเช่นป่าพรุ ควรมีข้อบังคับส่วนรวมและให้อยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรสาธารณะและองค์กรส่วนท้องถิ่น ไม่ควรให้อยู่ในการบริหารจัดการส่วนบุคคล เพราะมิฉะนั้นแล้วจะมีการใช้อำนาจและอิทธิพลสมคบกันยึดเป็นสมบัติส่วนตัว

๗. ขั้นตอนแรกของการดำเนินงานพัฒนา ควรให้มีการวิจัยถอดบทเรียน และรวบรวมประวัติชีวิตการทำงานของนักพัฒนาที่ชาวบ้านชอบเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับนักพัฒนารุ่นต่อไปได้ถือเป็นแบบอย่าง เช่น กรณีครูเปาะสุ วาแมติซา

๘. ต้องรื้อฟื้นฟูลานทรัพยากรในชุมชน คือ พรุ และแม่น้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ก่อนที่ปัญหาจะลุกลามเพราะเริ่มมีการบุกรุกพื้นที่สาธารณะมากขึ้น จากแรงกดดันที่มาจากนโยบายการปลูกพืชเชิงเดี่ยวของรัฐและแรงกระตุ้นจากความโลภชาวบ้านเชื่อว่าถ้าฐานทรัพยากรดีก็จะมีอาชีพ มีกิจกรรมซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ความใกล้ชิดกันของคนในชุมชนมากขึ้น

๙. เพื่อรื้อฟื้นความกลมเกลียวและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในโครงสร้างการปกครอง ชาวบ้านมีข้อเสนอให้มีการจัดโครงสร้างในลักษณะของสภาชุมชนแบบในอดีต

๑๐. ชาวบ้านเห็นว่าความเร่งด่วนด้านการพัฒนาที่รัฐควรริบดำเนินการในพื้นที่คือการฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจ จิตวิญญาณของชาวบ้านมากกว่าการพัฒนาทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะหลงใหลตามวัตถุนิยม

๑๑. ควรสร้างพื้นที่สาธารณะให้ชุมชนทุกกลุ่มทุกพวกได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น มีเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยนกันมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มวัยเดียวกัน กลุ่มต่างวัย กลุ่มผู้นำต่างๆ ในชุมชน นอกชุมชน โดยตัวอย่างของกิจกรรมดังกล่าวที่ชาวบ้านเสนอมาได้แก่ การฝึกขี่ม้า การเลี้ยงม้า งานหัตถกรรม ร่วมกันทำนา การแข่งขันกรงห้วย และกีฬาระหว่างชุมชน เป็นต้น

๑๒. เนื่องจากมีความหวาดกลัวผู้มีอิทธิพลภายในท้องถิ่น เพราะมีการใช้อำนาจมืดในการแสวงหาผลประโยชน์ที่ผิดกฎหมายและรังแกชาวบ้านที่มีความคิด

ไม่ตรงกัน ชาวบ้านจึงมีข้อเสนอให้รัฐใช้อำนาจตามกฎหมายจัดการอย่างเด็ดขาด และเปิดเผยให้เป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะ

๑๓. ชาวบ้านเสนอว่าให้ทางการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านไปเป็นชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น นั่นคือเปลี่ยนจากหมู่บ้านกาเม็งเป็นบ้านกือเม็ง การเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านแม้ฟังดูอาจเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่การกระทำดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อจิตใจของชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างมากซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องทำให้รัฐหรือทางราชการได้รับความเคารพนับถือและความศรัทธา (ซึ่งเป็นผลทางด้านจิตวิทยามวลชน) จากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้นด้วย

เอกสารประกอบการเขียน

กนกกร จิตต์ปราณี และคณะ. ๒๕๕๕. วังปลา. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

เกษทัย ปัญญาคม และคณะ. ๒๕๕๓. รายงานการศึกษาความในหมู่บ้านกาเม็ง. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

เชื่อนสายบุรี ; http://www.southwatch.org/special_report.php?id=4 (๑๐ เมษายน ๒๕๕๒).

คีนจันทร์ ณ นคร และคณะ. ๒๕๓๕. เครื่องจักสาน ณ บ้านท่าธง. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

จิรวรรณ เทพจินดา และคณะ. ๒๕๕๖. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการทำนา. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ชิดชนก กางรัมย์ และคณะ. ๒๕๔๖. โครงการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชาวบ้านกับสวนดู่ขง. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ชาติรี หมั่นเพียร และคณะ. ๒๕๔๓. จากควายสู่ชุมชน. รายงานรายวิชาวิทยาศาสตร์สภาวะแวดล้อม. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ฐานข้อมูลข่าวจังหวัดชายแดนใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ; <http://wbns.oas.psu.ac.th/newsgroup.html> (๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

พิพิธภัณฑประวัติธรรมชาติและเครือข่ายเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ๒๕๔๙. โครงการส่งเสริมความสัมพันธ์ เครือข่ายป่า พรุ ลันทราย ชายเลน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการจัดการป่าให้เกิด ความยั่งยืน. สนับสนุนโดย SGP/PTF, UNDP.

พิพิธภัณฑประวัติธรรมชาติและเครือข่ายเรียนรู้ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ๒๕๕๑. โครงการ การส่งเสริมกิจกรรม ชุมชนในการจัดการทรัพยากรเชิงสมานฉันท์ เพื่อการฟื้นฟูอาชีพ วัฒนธรรม และฐานทรัพยากรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม. สนับสนุนโดย องค์การอ็อกแฟม.

ภาสกร จำลองราช. ๒๕๕๑. ลดเงื่อนไข "บูโด" คินกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ชุมชน. *deepsouth bookazine* เรียนรู้และเข้าใจชายแดนใต้. ๓.

รัชฎะ วัฒนศักดิ์. ๒๕๔๖. สวนดู่ขง ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภูมินิเวศลุ่มน้ำสายบุรี. รายงานการวิจัย มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. ๒๕๕๐. เล่าขานตำนานใต้. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

- อาอี อาแว และคณะ ๒๕๔๗. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์พรว
ลานควาย. รายงานการวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
องค์การบริหารส่วนตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา. ๒๕๔๙. แผนพัฒนา
๓ ปี (ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑).
- Deepsouth bookazine. ๒๕๕๐. กลิ่นหอมจากรามัน "แบม้ง" หลากหลายศิลปะ
มลายู. Deepsouth bookazine เรียนรู้และเข้าใจชายแดนใต้. ๒: ๑๕๔-๑๖๓.
- _____. ๒๕๕๐. สัญญาณอันตราย สงครามกลางเมือง. เรียนรู้และเข้าใจชายแดน
ใต้. ๑(๒) : ๑๕-๕๐.

บทที่ ๖

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านตรือปา

๓. ห้วยกระทิง อ.กรงปินัง จ.ยะลา

มะเสาวดี ไสสาภา, ยูซุฟ ดอเลาะ และมาหะมะรอซิดี อุซะมิ

๑. ความนำ

ชุมชนบ้านตรือปา เป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็ก ตั้งอยู่กลางหุบเขาค่อนข้างห่างไกล ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยาง และสวนผลไม้ ชุมชนบ้านตรือปา มีประวัติการตั้งถิ่นฐานเมื่อไม่นานมานี้ (ประมาณ ๓๐ ปี) ประชากรมีฐานะปานกลาง และมีความตื่นตัวในเรื่องการศึกษาที่ค่อนข้างสูง ทั้งหมดเป็นชาวไทยมุสลิมที่ค่อนข้างเคร่งครัดในการดำเนินชีวิตตามวิถีทางของศาสนา

เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ บ้านตรือปากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศจากเหตุการณ์ที่มีกลุ่มเยาวชนจากตำบลห้วยกระทิงประมาณ ๒๐ คนเข้าร่วมก่อการโจมตีที่ว่าการกึ่งอำเภอกรงปินังและถูกปราบปรามโดยเจ้าหน้าที่ หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวพบว่ามียาวยชนเสียชีวิตจากการวิสามัญฆาตกรรมจำนวน ๑๗ ราย ในจำนวนนี้ ๑๐ รายเป็นเยาวชนจากบ้านตรือปา ผลของเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้บ้านตรือปา ซึ่งที่ผ่านมาแต่ความสงบสุข ถูกทางการจัดประเภทให้เป็น "หมู่บ้านสีแดง" อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นมา หมู่บ้านตรือปาได้กลับคืนสู่ความสงบอย่างรวดเร็ว และนับตั้งแต่เหตุการณ์ครั้งนั้นยังไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในหมู่บ้านอีกเลย

การศึกษาหมู่บ้านตรือปาที่มีลักษณะเบื้องต้นที่สำคัญสามประการนั้นคือการเป็นหมู่บ้านของชาวไทยมุสลิมที่ค่อนข้างเคร่งศาสนา หมู่บ้านที่ประชากรมีฐานะ

ปานกลางและมีความตื่นตัวทางการศึกษาค่อนข้างสูง และหมู่บ้านสีแดง ที่เคยเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงครั้งใหญ่ขึ้นภายในหมู่บ้าน จึงน่าจะช่วยให้เห็นถึงมิติที่สำคัญบางประการของความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรง โครงสร้างทางสังคมและการพัฒนาในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยเป็นฐานในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านตรือปา

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

ชุมชนบ้านตรือปา เป็นชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นมาจากการบุกเบิกที่ทำกินของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานเดิมในพื้นที่อำเภอยะรัง และอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าในหมู่บ้านได้ข้อมูลว่า เมื่อประมาณ ๗๐ ปีที่ผ่านมา มีกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งรกรากบ้านเรือนในพื้นที่คือ ครอบครัวของเจวอเปาะเฮง (นายปือราเฮง บุติ) นายลาเตะ บุติ (อาเยาะเปาะเตะ) น้องชาย นายตือระ บุติ (จิเยะ) น้องสุดท้อง และเจ๊ะเตะ ลิเตอร์ น้องเขย ซึ่งเดิมอาศัยอยู่บ้านบุติ ตำบลสาครไต่ อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี และต่อมาได้ย้ายครอบครัวพร้อมญาติพี่น้องเพื่อมาบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำสวนยางและสวนไม้ผล เนื่องจากได้รับการบอกเล่าจากญาติพี่น้องที่มาบุกเบิกที่ดินทำกินในพื้นที่เขตอำเภอบันนังสตา ก่อนหน้านี้นี้ว่า สภาพที่ดินในพื้นที่อำเภอบันนังสตา นั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก เหมาะสำหรับการทำสวนเป็นอย่างมาก ทั้งยังมีผู้คนเข้ามาจับจองจำนวนไม่มากนัก

การเดินทางครั้งแรกเป็นการสำรวจผ่านเครือญาติในพื้นที่บ้านกัวลอปอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านตรือปา โดยการล่องเรือ

ตามแม่น้ำลงมาทางทิศตะวันตก และในที่สุดได้เจอพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านกัวลอปองมากนัก พื้นที่ดังกล่าวไม่ปรากฏผู้คนอาศัย เนื่องจากได้ถูกร่ำลือจากผู้คนใกล้เคียงว่าเป็นพื้นที่ที่ถูกสาปแช่ง ใครเข้าไปยึดครองจะต้องท้องป่องทุกราย แรกเริ่มได้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ในลักษณะการตั้งที่พักชั่วคราว โดยสร้างกระท่อมเล็กๆ เป็นที่พักอาศัยระหว่างการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน การเข้ามายังหมู่บ้านตรือปา ในอดีตนั้นต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำอย่างเดียวซึ่งทำให้การเดินทางไปมาไม่สะดวก ชาวบ้านที่ต้องการบุกเบิกพื้นที่ทำกินจึงได้ตั้งรกรากชั่วคราว แต่เนื่องจากพื้นที่บ้านตรือปา มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับประกอบอาชีพการเกษตร ปลูกยางพารา และไม้ผล จึงตัดสินใจที่จะตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น ดังนั้นจึงเริ่มมีแนวคิดเพื่อการเชิญชวนญาติพี่น้อง ที่ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ตำบลตาเนาะปูเต๊ะ ตลอดจนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดปัตตานีเข้ามาจับจองพื้นที่ทำมาหากิน โดยเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านตรือปา ซึ่งชื่อหมู่บ้านดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่มีการสันนิษฐานว่าเป็นการตั้งขึ้นตามสัญลักษณ์ทางธรรมชาติเดิมของพื้นที่

คำว่า ตรือปา เป็นภาษามลายูถิ่น หมายถึง กระรอก ซึ่งในอดีตพื้นที่บ้านตรือปา เป็นที่อยู่อาศัยของกระรอกเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าดิบมีภูเขาล้อมรอบ มีแม่น้ำปัตตานีไหลผ่านทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมทำให้พื้นที่ชุ่มชื้น ทำให้เป็นแหล่งชุมนุมของเหล่ากระรอกป่านานาชนิดจำนวนมาก จึงเรียกพื้นที่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนนี้ว่า ตรือปา จนถึงปัจจุบัน และอีกข้อสันนิษฐานหนึ่งเชื่อว่าชื่อตรือปานั้นเป็นชื่อบุคคลสำคัญที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมในช่วงเวลาสั้นๆ แต่เนื่องจากกลุ่มคนกลุ่มแรกที่เข้ามาไม่อาจทนกับสภาพของโรคภัยไข้เจ็บที่คร่าชีวิตผู้คนอย่างต่อเนื่องและต้องอพยพออกจากพื้นที่ในที่สุด

จากประวัติการตั้งหมู่บ้านดังกล่าว และจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวและเข้าถึงได้ยาก ทำให้ลักษณะทางประชากรของหมู่บ้านตรือปานั้นค่อนข้างเป็นไปในลักษณะของชุมชนของเครือญาติที่ใกล้ชิด ในหมู่บ้านมีสายตระกูลหลักเพียงไม่กี่สาย และทุกคนครบถ้วนแล้วแต่มีความเป็นเครือญาติที่มีความสัมพันธ์

ทางสายเลือด และเกี่ยวโยงผ่านเครือข่ายของการแต่งงาน ปัจจุบันบ้านตรือปา มีหมู่บ้านในเครืออยู่อีกจำนวน ๔ หมู่บ้าน ซึ่งคนภายนอกชุมชนจะเรียกแบบเหมารวมว่า ตรือปา แต่จริงๆ แล้วหมู่บ้านเหล่านี้มีชื่อเฉพาะเพื่อการเรียกขาน ซึ่งประกอบด้วย บ้านและฮิล บ้านตริแยอาปี บ้านจาเราะกือแย บ้านบูเกะยาอิง มีครัวเรือนทั้งหมด ๓๔ ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด ๒๙๕ คน

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

บ้านตรือปา ถือเป็นหมู่บ้านสาขาของบ้านแบหอ หมู่ที่ ๒ ตำบลห้วยกระตัง ตำบลกรังป็นัง จังหวัดยะลา มีผู้ช่วยกำนันเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นที่คอยให้การบริการและประสานงานระหว่างชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้านกับหน่วยงานราชการ ทั้งนี้เนื่องจากกำนันตำบลห้วยกระตังเป็นคนในหมู่บ้านแบหอ ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนเดียวกัน ชาวบ้านตรือปาส่วนใหญ่จึงให้การนับถือและไว้วางใจ แต่เนื่องจากกำนันมีธุรกิจอยู่ต่างพื้นที่ และไม่ค่อยมีเวลาอยู่ในชุมชนมากนัก บทบาทและภาระงานด้านการปกครองชุมชนตรือปาจึงตกอยู่กับผู้ช่วยกำนันเป็นหลัก ส่วนด้านท้องถิ่น พบว่าสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จะมีตัวแทนของบ้านตรือปา เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทุกสมัยการเลือกตั้ง ทั้งที่เป็นชุมชนย่อยของบ้านแบหอซึ่งมีจำนวนครัวเรือนน้อยกว่าก็ตาม แต่ด้วยความสามารถในด้านการประนีประนอมของผู้นำและชาวบ้านในชุมชน ทำให้บ้านตรือปาสามารถเป็นตัวแปรทางการเมืองในตำบลห้วยกระตังได้อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการที่ตัวแทนของหมู่บ้านตรือปาได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยกระตังเมื่อสมัยที่ผ่านมา

โครงสร้างทางการเมืองการปกครองแบบที่เป็นทางการดังกล่าวค่อนข้างสอดคล้องกับโครงสร้างการปกครองแบบไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน จากการศึกษาค้นหากลุ่มพลังทางสายตระกูลของผู้นำในชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำทางการเมืองและผู้นำไม่เป็นทางการ ทั้งผู้นำทางการเมืองการปกครอง และผู้นำทางศาสนา พบว่าส่วนใหญ่เป็นเครือญาติของเจะวอเปาะเฮงหรือสายตระกูลบูดี เช่น โต๊ะอิหม่าม และโต๊ะบิลาล เป็นหลานเขย โต๊ะคอเด็บ เป็นลูกเขย รองนายก และสมาชิก อบต.ในพื้นที่เป็นหลาน และผู้อาวุโสที่ได้รับการ

นับถือของชุมชน เป็นลูกๆ ของजेะวอเปาะเฮงทั้งสิ้น ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า "ความเคารพนับถือ และความไว้วางใจที่มีให้กับผู้นำ" เป็นสิ่งที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านตรือปามีความเป็นปึกแผ่น เหตุผลหนึ่งที่ทำให้สามารถสืบทอดตำแหน่งผู้นำในวงศ์ตระกูล และส่งต่อความเคารพนับถือได้เนื่องจากการที่หมู่บ้านตรือปาเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กที่ทั้งหมู่บ้านมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติสืบเนื่องกันมานับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านนั่นเอง

นอกจากการสืบทอดตำแหน่งผู้นำในวงศ์ตระกูลแล้ว ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งในโครงสร้างการปกครองแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านตรือปาคือระบบอาวุโส และกระบวนการประชุมหารือ (meshuarat) กล่าวคือเมื่อจะมีการตัดสินใจใดๆ ที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน กระบวนการตัดสินใจขั้นสุดท้ายจะอยู่ที่ผู้อาวุโสทางสายเลือดของชุมชน ซึ่งจะทำการประชุมหารือ และที่ประชุมจะเป็นผู้ประนีประนอมและไกล่เกลี่ยให้ผลการตัดสินใจเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายในชุมชน ภายใต้ระบบดังกล่าวทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งทางความคิดอย่างรุนแรงภายในหมู่บ้าน เพราะเมื่อเกิดความแตกต่างทางความคิด ความแตกต่างดังกล่าวจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการประชุมหารือ ซึ่งจะทำให้ความแตกต่างไม่เกิดเป็นความขัดแย้งหรือความรุนแรง

ภายใต้ระบบโครงสร้างการปกครองที่เป็นทางการในรูปแบบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน โครงสร้างที่ไม่เป็นทางการซึ่งอยู่บนฐานของขนบธรรมเนียมประเพณียังสามารถสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการนำเอาระบบการเลือกตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามา ความขัดแย้งภายในชุมชนอันเนื่องมาจากการเมืองในระดับท้องถิ่นเริ่มก่อตัวขึ้นมา ชาวบ้านในชุมชนที่เคยมีความกลมเกลียวกันเริ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างและเริ่มแบ่งเป็นฝักฝ่ายในการเลือกตั้งระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงการเมืองระดับจังหวัด หรือระดับชาติในพื้นที่

เป็นที่น่าสนใจว่าหลังจากที่หมู่บ้านตรือปาประสบกับปัญหาความแตกต่างทางความคิดอันเนื่องมาจากการเมืองในระดับท้องถิ่น ได้เกิดกระบวนการประนีประนอม

ของชาวบ้านเพื่อการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งของชุมชน ปรากฏการณ์ดังกล่าวเห็นได้จากการเลือกตั้งกำนันตำบลห้วยกระทิงที่ได้หมดวาระลงในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ แม้ว่าทางฝ่ายปกครองได้กำหนดเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ขึ้น แต่ประชาชนส่วนใหญ่ได้เสนอให้ใช้แนวทางการเลือกสรรผู้นำผ่านกระบวนการปรึกษาหารือของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการลดแรงปะทะทางความคิดจากกระบวนการเลือกตั้งแบบปกติทั่วไป ผลของการประนีประนอมทำให้ได้ผู้นำคนใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายในชุมชน และทำให้สถานการณ์ของความขัดแย้งของชุมชนที่มีสาเหตุมาจากการเมืองในระดับพื้นที่คลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้น วิธีการประนีประนอมโดยใช้ระบบการสรรหาผู้นำผ่านกระบวนการปรึกษาหารือของชุมชนนี้สะท้อนให้เห็นถึง "วัฒนธรรมการเมืองแบบอิสลาม" ที่ให้ความสำคัญกับผู้นำ ซึ่งจะต้องเปี่ยมด้วยคุณธรรม จริยธรรม (หลักการเลือกผู้นำทำข้อตามแบบอิสลามประกอบไปด้วย ๑) ต้องเลือกบุคคลที่ดีที่สุด ๒) ต้องไม่เลือกจากพรรคพวก ๓) ต้องไม่เลือกเพราะเครือญาติ ๔) ต้องไม่เลือกจากคนที่เสนอตัว ๕) ต้องแต่งตั้งคนให้เหมาะกับงาน)

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

บ้านตรือปาถือเป็นชุมชนใหม่ที่เพิ่งให้ความตระหนักต่อการศึกษาระดับที่สูงกว่าภาคบังคับและการศึกษาระดับอุดมศึกษา จากการศึกษาพบว่าที่ผ่านมาเยาวชนในชุมชนเมื่อสำเร็จการศึกษาภาคบังคับจากสถานศึกษาในพื้นที่ (โรงเรียนบ้านแบหอ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ ๒ กิโลเมตร) ผู้ปกครองจะเลือกส่งลูกหลานเข้าเรียนในระบบปอเนาะ ทั้งในพื้นที่จังหวัดยะลาและปัตตานี และหลังจบการศึกษาทุกคนจะกลับใช้ชีวิตในชุมชน ประกอบอาชีพตามวิถีของชุมชนต่อไป แต่เมื่อราว ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา พบว่าผู้ปกครองเริ่มส่งลูกหลานเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาในสถานศึกษาที่จัดเรียนหลักสูตร ๒ ระบบคือศาสนาและสามัญ ส่วนใหญ่นิยมส่งเรียนโรงเรียนธรรมวิทยามูลนิธิ อำเภอเมืองจังหวัดยะลา โรงเรียนดาราวิทยา (ปอเนาะพงจือจา) และโรงเรียนปอเนาะจาเราะปีแซคือละ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ปัจจุบันมีลูกหลานที่กำลังศึกษาในระดับมัธยมในโรงเรียนดังกล่าวเป็นจำนวนมาก และกำลังศึกษาใน

ระดับอุดมศึกษาอีกจำนวนหลายคน ทั้งในมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ เป็นต้น ปีที่ผ่านมา มีผลผลิตทางการศึกษาของชุมชนที่จบระดับปริญญาตรีจำนวน ๓ คน และจบการศึกษาลัทธิสุตฺรประกาศนียบัตรวิชาชีพพยาบาล ๑ คน ซึ่งถือเป็นลูกหลานคนแรกของชุมชนที่เข้ารับราชการ

ในด้านวัฒนธรรมพบว่าชาวบ้านตรือปามีวิถีทางศาสนาและวัฒนธรรมในลักษณะอนุรักษนิยม มีการสืบสานงานประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้าน ทั้งประเพณีอาซูรอ (จัดในช่วงปีใหม่อิสลาม โดยชาวบ้านจะรวบรวมอาหารจากคนในชุมชนและกวนร่วมกันแล้วแจกจ่ายให้ทุกคน) เมาลิด (งานเฉลิมฉลองในช่วงเดือนประสูติของศาสดามุฮัมมัด ทุกบ้านจะผลัดกันจัดงานเลี้ยง) และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกิดและการตาย การสืบสานประเพณีเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนแน่นแฟ้นมากขึ้น

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

เป้าหมายแห่งการบุกเบิกและก่อตั้งหมู่บ้านของครอบครัวเจวอเปาะเองและพี่น้องนั้นคือการใช้ที่ดินที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขาและลุ่มน้ำซึ่งเหมาะสมต่อการเพาะปลูกทำไร่สวน พื้นที่เกือบทั้งหมดจึงได้ถูกแปรสภาพเป็นสวน ดังนั้นชาวบ้านเกือบทั้งหมดยึดอาชีพทำสวนยางและสวนไม้ผลซึ่งประกอบด้วยสวนทุเรียน ลองกอง สะตอ เงาะ และอื่นๆ ไม่ปรากฏชาวบ้านทำนา ทำให้ทุกครัวเรือนต้องซื้อข้าวบริโภคตลอดทั้งปี จากการตรวจสอบสัดส่วนของการจัดสรรพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ พบว่าพื้นที่ร้อยละ ๗๐ ถูกจัดสรรไว้เพื่อทำสวนยาง และร้อยละ ๓๐ ทำสวนไม้ผลและที่อยู่อาศัย ส่วนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจะใช้น้ำประปาภูเขาและแม่น้ำปัตตานีเป็นหลัก

ผลผลิตทางการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากสวนยาง รองลงมาคือ ลองกองและทุเรียน ซึ่งเป็นฐานรายได้หลักของครอบครัวและชุมชน และจากการทำสวนยางพบว่าชาวบ้านทั้งหมดนิยมขายชี้อย่างดิบมากกว่าการแปรรูปเป็นยางแผ่น

คุณภาพ จากการสำรวจราคาอย่างแผ่นคุณภาพพบว่าปัจจุบันมีราคา ๑๐๕ บาทต่อกิโลกรัม และขี้ยางดิบมีราคา ๕๕ บาทต่อกิโลกรัม แต่ชาวบ้านจะเลือกขายขี้ยางดิบ โดยให้เหตุผลว่า ทำขี้ยางดิบจะประหยัดเวลาประมาณ ๓-๕ ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งจะแตกต่างกันตามจำนวนพื้นที่สวนของแต่ละคนว่าจะมีมากน้อยเพียงใด อีกทั้งถ้าหากเปรียบเทียบหน่วยน้ำหนักกิโลกรัมระหว่างผลผลิตทั้งสอง พบว่า ยางแผ่น ๑ กิโลกรัม จะใช้น้ำยางดิบประมาณ ๒.๕ กิโลกรัม ส่วนขี้ยางดิบ ๑ กิโลกรัมจะใช้ น้ำยางดิบประมาณ ๑.๕ กิโลกรัม จึงส่งผลให้ชาวบ้านทั้งหมดเชื่อว่าทำขี้ยางดิบได้ราคาดีกว่า และประหยัดเวลากว่าการทำยางแผ่นคุณภาพ

ชาวบ้านเกือบทั้งหมดมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลางเมื่อเทียบกับเกษตรกรโดยทั่วไปในพื้นที่จังหวัดยะลา ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยประมาณ ๘๐,๐๐๐-๑๕๐,๐๐๐ บาทต่อครัวเรือน (ร้อยละ ๘๐ ของรายได้มาจากยางพารา ร้อยละ ๒๐ ของรายได้มาจากไม้ผล) จากการสำรวจฐานะเศรษฐกิจของครัวเรือน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้หลักมาจากการทำสวนยางหรือการกรีดยาง และรายได้รองมาจากสวนไม้ผล และการรับจ้างทั่วไปในอัตราส่วนใกล้เคียงกัน ครัวเรือนส่วนมากมีรายได้มากกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน ส่วนรายจ่ายในรอบเดือนจะใกล้เคียงกับรายรับ ส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตร ด้านหนี้สินพบครัวเรือนส่วนหนึ่งไม่มีหนี้สิน ส่วนครัวเรือนที่มีหนี้สินมักจะมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้สินที่หยิบยืมจากญาติพี่น้อง ซึ่งไม่มีภาระผูกพันใด ส่วนที่มีมากกว่า ๕๐,๐๐๐ บาท ทั้งหมดเป็นหนี้สินในระบบซึ่งกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตร

สำหรับปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการประกอบอาชีพพบว่า แม้ว่าหมู่บ้านจะมีแม่น้ำลำคลองไหลผ่านให้สามารถใช้ได้ทั้งปีก็ตาม แต่ในบางปีชาวบ้านจะประสบปัญหาขาดแคลนน้ำและต้องทำการสำรองน้ำจากแม่น้ำอยู่ตลอดเวลา สาเหตุใหญ่ของปัญหาการขาดแคลนน้ำเนื่องจากการแปรสภาพพื้นที่ป่าในบริเวณชุมชนทั้งหมดให้กลายเป็นสวนยาง รวมทั้งพื้นที่ป่าต้นน้ำ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการแปรสภาพพื้นที่ป่าให้กลายเป็นสวนยางคือ ปัญหาด้านเอกสารสิทธิในพื้นที่ทำกิน เนื่องจากรัฐบาลได้

ประกาศเขตป่าสงวนทับซ้อนพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

การพัฒนาในอดีตของหมู่บ้านตรือป่า เป็นการพัฒนาแบบพึ่งตนเองทั้งนี้ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างลำบากในด้านการคมนาคม ชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น ยึดผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นสำคัญ การที่จะดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งในชุมชนจะต้องผ่านกระบวนการประชุมหารือ หรือชुरอของชุมชน (Shura) เพื่อศึกษาถึงปัญหาความต้องการ ความเป็นไปได้ แนวทางการปฏิบัติ และผลที่จะได้รับ ทั้งนี้เนื่องจากต้องวิเคราะห์ต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้บังเกิดผลอย่างคุ้มค่าที่สุด เช่น การบุกเบิกเส้นทางสัญจร สร้างฝายเก็บน้ำ ประปาภูเขา และมีสียิด เป็นต้น ผู้อาวุโสของชุมชนจะเป็นกำลังสำคัญในการกระตุ้น หรือชี้แนะเพื่อการปฏิบัติของคนในชุมชน ดังนั้น โครงการทุกโครงการที่ดำเนินการจะสำเร็จลุล่วงด้วยดีภายใต้ความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนทุกคน

ปัจจุบันโครงการพัฒนาของหมู่บ้านได้เริ่มปรับเปลี่ยนจากพื้นฐานความจำเป็นที่มีที่มาจากปัญหาความต้องการของประชาชน และผ่านกระบวนการประชุมหารือของชาวบ้านทั้งชุมชนมาเป็นการประชุมหารือของตัวแทน หรือกลุ่มตัวแทนชุมชน กับตัวแทนหน่วยงานของรัฐ หรือกลไกรัฐในแต่ละหน่วยงานแตกต่างกันไปตามแต่นโยบายที่ได้รับมาเพื่อการขับเคลื่อนในพื้นที่ ความเสมอภาคในด้านโอกาสและการปฏิบัติในแต่ละโครงการเริ่มมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความสัมพันธ์ และการเข้าถึงของหน่วยงานหรือตัวแทนในชุมชน

ที่ผ่านมาโครงการพัฒนาที่ปรากฏเด่นชัดเป็นรูปธรรมมากที่สุดเมื่อเทียบกับระหว่างหน่วยงานบริการของรัฐที่เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ พบว่าโครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยกระเจิงจะปรากฏค่อนข้างเด่นชัด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโครงการส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน อีกทั้งเป็นการดำเนินการของคนในพื้นที่เอง โดยเฉพาะรองนายก อบต.ซึ่งเป็นลูกหลานของชุมชน โครงการของ

อบต.ที่ได้ดำเนินการในพื้นที่ เช่น การสร้างคูระบายน้ำ ทางเดินคอนกรีต ถนน คอนกรีต บุกเบิกถนน ซ่อมแซมประปาหมู่บ้าน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์เพื่อต่อเติมมัสยิด และอาคารโรงเรียนตาดีกา เป็นต้น ส่วนหน่วยงานอื่นส่วนใหญ่เน้นด้านการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตมากกว่าเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ผลผลิตของโครงการจึงไม่ค่อยเด่นชัด กล่าวคือ หน่วยงานพัฒนาชุมชน ได้ดำเนินโครงการเพื่อการเสริมสร้างอาชีพ ในรูปแบบของการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี และกลุ่มเยาวชนในชุมชน โครงการพัฒนาตามยุทธศาสตร์จังหวัดเน้นการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต เช่น การส่งเสริมอาชีพ ในชุมชน การพัฒนาด้านสาธารณสุขโรคของชุมชน เป็นต้น โดยมีอบต.หมายให้ผู้นำชุมชนขบคิดร่วมกับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งโครงการส่วนใหญ่ไม่ค่อยปรากฏเป็นรูปธรรมมากนัก

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน พบว่าการดำเนินโครงการที่ผ่านมา ชาวบ้านขาดความเข้าใจในแนวคิดของโครงการ ขาดทักษะด้านกระบวนการ การบริหารจัดการ และการปฏิบัติ ตลอดจนขาดความต่อเนื่องของโครงการทั้งในด้านการติดตามและประเมินผลความสำเร็จของโครงการ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะให้แล้วให้เลย สำเร็จไม่สำเร็จเป็นเรื่องของชาวบ้าน จึงเป็นการเข้าทางชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อโครงการพัฒนาของรัฐ (ของรัฐ ของฟรี เอาไว้ก่อน) เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ในภาพรวมสามารถประเมินความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการพัฒนาที่เคยดำเนินมาในอดีตในหมู่บ้านตรือปาได้ดังต่อไปนี้

๑. โครงการส่งเสริมอาชีพเสริม (โรงงานแปรรูปยางแผ่น) สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัดยะลา ซึ่งนับเป็นอนุสาวรีย์แห่งความล้มเหลวในการพัฒนาของพื้นที่อย่างแท้จริง นับตั้งแต่เสร็จสิ้นการก่อสร้างเมื่อ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ชาวบ้านไม่เคยได้ใช้ประโยชน์จากโครงการเลย จากการพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ได้ให้เหตุผลสำคัญว่า โรงงานดังกล่าวก่อสร้างในทำเลที่ไม่เหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากอาคารดังกล่าวได้ก่อสร้างในใจกลางชุมชน อีกทั้งติดกับอาคารมัสยิด ซึ่งชาวบ้านเกรงจะเกิดปัญหามลพิษด้านกลิ่นและน้ำ จากข้อเท็จจริงเช่นนี้ทำให้โครงการ

นี้มักถูกกล่าวถึงอย่างต่อเนื่อง ในแง่ของโครงการพัฒนาที่เป็นอุทธรณ์ ความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อโครงการนี้สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีจากคำกล่าวที่ว่า "สร้างได้ อะไรในใจกลางชุมชน.. รีบเร่งก่อสร้างทำไม จะรีบไปไหน.. น่าจะหาทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมกว่านี้.. สร้างเพื่ออะไร ใครได้ประโยชน์ที่แท้จริง..." ที่ผ่านมาชาวบ้านได้มีการร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากมีความมั่นใจว่าโครงการมีความไม่ชอบมาพากล มีความไม่ชอบธรรมในการดำเนินการ โดยเฉพาะผลประโยชน์ซ่อนเร้นของเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง และสุดท้ายมีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ออกจากพื้นที่ในที่สุด

๒. โครงการระบบประปาหมู่บ้าน (ประปาแม่ น้ำ) สนับสนุนโดยหน่วยทหารพัฒนา ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าดังวัตถุประสงค์ ด้วยเหตุผลที่ว่า "โครงการประปาภูเขายังใช้การได้ดี มีน้ำใช้เพียงพอ" ดังนั้นโครงการนี้จึงเป็นโครงการเพื่ออนาคตของชุมชน ซึ่งจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อประปาภูเขาชำรุด หรือเมื่อเกิดภาวะน้ำภูเขาแล้ง

๓. โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานพัฒนาชุมชน และโครงการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ของจังหวัด ส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของการส่งเสริมอาชีพ ทั้งกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ซึ่งโครงการลักษณะนี้ในพื้นที่มีความหลากหลายมาก เช่น กลุ่มทำขนม กลุ่มเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มผลิตอิฐบล็อก เป็นต้น ล้วนเป็นการดำเนินการในลักษณะให้มารับไป ขาดการติดตามประเมินผลในกระบวนการดำเนินงานและความสำเร็จของโครงการ จึงได้ส่งผลต่อความสำเร็จและความคุ้มค่าของโครงการ เหตุผลสำคัญของชาวบ้านที่กล่าวถึงต่อโครงการในลักษณะดังกล่าว "เจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจบริบทชุมชนอย่างแท้จริง ขาดความต่อเนื่องด้านการประสานงาน กลุ่มชุมชนเป็นกลุ่มจัดตั้งขึ้นโดยส่วนใหญ่ ขาดความเข้มแข็ง และขาดทักษะด้านการบริหารจัดการและการดำเนินงาน ความล้มเหลวของโครงการจึงอยู่ที่ประตูทางออกเสมอ" บางโครงการได้ล้มเลิกและสิ้นสุด แต่บางโครงการยังเหลือร่องรอยเพื่อการต่อยอด

ในภาพรวม บทเรียนของการดำเนินโครงการในชุมชนจากการสะท้อนของชาวบ้านพบว่ามีหลายประการ โครงการของรัฐที่ผ่านมาส่วนมากมีลักษณะให้มารับไป ไม่เข้าใจเข้าถึงชุมชนอย่างแท้จริง ที่สำคัญไม่มีการติดตามประเมินผลและขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงาน ตัวชี้วัดความสำเร็จของภาครัฐกับชุมชนต่างกัน รัฐอาจจะมองการกระจายโครงการหรืองบประมาณสู่ชุมชนเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ แต่ชาวบ้านจะมองถึงผลผลิตและผลกระทบที่ได้จากโครงการเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จและล้มเหลว หากโครงการเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมไม่ใช่เฉพาะกลุ่มคน โครงการดังกล่าวมักจะได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี นอกจากนี้ความสำเร็จของโครงการพัฒนายังขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของภาครัฐในเรื่ององค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการ และลักษณะของโครงการที่สร้างโอกาสให้กับชุมชนสามารถต่อยอดโครงการในอนาคต

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

เป็นที่น่าสนใจว่าภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ ซึ่งส่งผลทำให้เยาวชนในหมู่บ้านตรือป่าต้องเสียชีวิตถึง ๑๐ คน จากการวิสามัญฆาตกรรมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ภายหลังจากนั้นกลับไม่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นอีกเลย ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงครั้งดังกล่าวไม่ได้นำมาซึ่งความขัดแย้งของคนในพื้นที่ด้วยตนเอง หรือระหว่างคนในพื้นที่กับรัฐ สาเหตุสำคัญที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากการที่ชาวบ้านเชื่อว่าเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดจากภายนอกชุมชน ที่ถูกบ่มเพาะและปลูกฝังในระยะสั้นๆ และได้จบสิ้นไปพร้อมกับผู้ที่เสียชีวิต อย่างไรก็ตาม ในสายตาของคนในชุมชนและครอบครัวของผู้สูญเสีย เหยื่อผู้เสียชีวิตล้วนแล้วแต่เป็นคนดี เคร่งครัดในหลักศาสนา ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด หรืออบายมุขอื่นๆ และตั้งใจทำงาน

แม้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงครั้งนั้นจะไม่นำมาซึ่งเหตุการณ์ความรุนแรงรายวัน หรือความขัดแย้งตามมา แต่เหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลอย่างมากต่อหมู่บ้าน

โดยเฉพาะครอบครัวของผู้สูญเสีย เนื่องจากผู้เสียชีวิตมักเป็นผู้นำครอบครัว ที่ต้องหาเลี้ยงครอบครัว การเสียชีวิตของคนทั้งสิบจึงส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังคนในครอบครัวของพวกเขาเหล่านี้บรวมนแล้วมากกว่า ๕๐ คน และเนื่องจากการเสียชีวิตเกิดจากการวิสามัญฆาตกรรมทำให้การเรียกร้องเงินชดเชยหรือการเยียวยาจากทางการเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงได้ส่งผลกระทบในทางเศรษฐกิจต่อหมู่บ้านและครอบครัวของผู้สูญเสียมากที่สุด

๕. สรุปบทเรียนจากหมู่บ้านตริอปา

หมู่บ้านตริอปาเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมที่ช่วยในการระงับความขัดแย้งและผลักดันการพัฒนาหมู่บ้าน โดยโครงสร้างสถาบันทางสังคมที่โดดเด่นของหมู่บ้านตริอปามีอยู่สองประการได้แก่ ประการแรก โครงสร้างทางการปกครอง ที่อยู่บนฐานของระบบอาวุโส และกระบวนการตัดสินใจที่อยู่บนฐานของการประชุมหารือภายในชุมชน ที่ผ่านมาชาวบ้านได้ใช้กระบวนการดังกล่าวในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่หมู่บ้านต้องเผชิญ เช่น การสร้างบรรทัดฐานในการปฏิบัติของชุมชน หรือกฎระเบียบหมู่บ้าน (*hukum pakat*) ซึ่งครอบคลุมห้าประเด็นหลักได้แก่ การปฏิบัติศาสนกิจ การป้องกันและแก้ปัญหาอาชญากรรม การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล (การพนัน การลักขโมย ปัญหาชู้สาว) ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ตัวอย่างของกฎระเบียบหมู่บ้าน อาทิ หมู่บ้านจะนำผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ผู้เล่นการพนันออกตะวะฮ์ (เผยแพร่ศาสนา เช่นการเดินทางตามมัสยิดต่างๆ เพื่อปล่อยวางจากภารกิจทางโลก และเชิญชวนให้ผู้คนสนใจในการปฏิบัติศาสนกิจ) จนกว่าจะเปลี่ยนพฤติกรรม หรือการลงโทษผู้ที่ลักขโมยด้วยการปรับเงินเข้ากองทุนสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านในอัตรา ๑๐ เท่าของทรัพย์สินที่ขโมย หรือหากเป็นเด็กอายุไม่เกิน ๑๕ ปีจะให้บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่ากฎระเบียบหมู่บ้านยังครอบคลุมเรื่องการนำบุคคลภายนอกเข้ามายังหมู่บ้านด้วย กล่าวคือ หาก

มีบุคคลภายนอกเข้ามาพักอาศัยในบ้านหรือหมู่บ้านให้เจ้าบ้านแจ้งยังกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อจัดทำทะเบียนประวัติ จากกฎเกณฑ์ข้อดังกล่าว น่าจะมีส่วนทำให้หมู่บ้านตรือปาปลอดภัยจากเหตุการณ์ความไม่สงบนับตั้งแต่เหตุการณ์วันที่ ๒๘ เมษายนเป็นต้นมา

เป็นที่น่าสนใจว่าแม้ว่าโครงสร้างทางการปกครองตามแบบประเพณีดั้งเดิมนี้จะถูกทำลายจากโครงสร้างการปกครองแบบที่เป็นทางการของรัฐ (การเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล) แต่ในท้ายที่สุดโครงสร้างแบบดั้งเดิมสามารถเข้ามามีอิทธิพลได้ และส่งผลให้เกิดการประนีประนอม และลดความขัดแย้งภายในหมู่บ้านได้

โครงสร้างสถาบันทางสังคมที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของหมู่บ้านตรือปาคือความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมในวิถีปฏิบัติแบบวิถีตะวะฮ์ ดังจะเห็นได้ว่าคนในหมู่บ้านยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยเป็นมาในอดีตได้อย่างเคร่งครัด ทั้งยังมีการประยุกต์หลักศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคมอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทั้งนี้สาเหตุสำคัญที่ทำให้สถาบันทางสังคมทั้งทางด้านการปกครองและวัฒนธรรมของหมู่บ้านตรือปามีความเข้มแข็งเนื่องจากการที่ระบบสังคมในหมู่บ้านตรือปาเป็นแบบเครือญาติ ที่มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น ไม่ว่าจะเป็นทางสายเลือด หรือการแต่งงาน อีกทั้งภูมิประเทศของหมู่บ้านยังค่อนข้างโดดเดี่ยวและแยกออกจากโลกภายนอก

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน และจากแบบสอบถาม พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านตรือปาได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านดังต่อไปนี้

๑. ก่อนจะดำเนินโครงการพัฒนา ควรทำการศึกษาและให้ความเคารพกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน และควรวิเคราะห์ทำความเข้าใจชุมชนให้ลึกซึ้ง และดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของพื้นที่

๒. โครงการพัฒนาในอนาคตควรเป็นโครงการพัฒนาที่ต่อยอดจากโครงการเดิมที่สามารถดำเนินการได้ติดอยู่แล้วในชุมชน

๓. โครงการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานควรจ้างงานโดยคนในชุมชนให้เป็นผู้บริหารจัดการ โดยผ่านคณะกรรมการชุมชน

๔. ควรประยุกต์ใช้กระบวนการปรึกษาหารือในชุมชน (*Meshuarat*) เป็นฐานคิดสำคัญของโครงสร้างแบบสภาชуро (*shura*) ซึ่งมีความสอดคล้องกับมิติทางวัฒนธรรมชุมชน

๕. โครงการพัฒนาควรสนับสนุนและส่งเสริมการสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน เยาวชน และสตรี

๖. โครงการเยียวยาฟื้นฟูจิตใจ จากชุมชนและสังคม รวดเร็ว เป็นธรรมชาติอย่างเป็นระบบ และมีโครงการพิเศษเพื่อช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ เช่น โครงการช่วยเหลือบุตร โครงการเยียวยาที่เข้าถึงครอบครัว โครงการจัดตั้งกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบและเชื่อมกับกลุ่มเครือข่ายภายนอก และควรกำหนดแนวทางการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของโครงการและผลผลิตของโครงการ เพื่อให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างแท้จริง

๗. การจัดตั้งคณะทำงานหรือคณะกรรมการซึ่งจะเป็นโครงสร้างสำคัญในการบริหารโครงการพัฒนาที่จะเข้าไปสู่ชุมชนนั้น ควรมีการจัดตั้งเป็นรูปแบบคณะกรรมการขนาดเล็กๆ ขึ้น โดยมีตัวแทนจากทุกภาคส่วนในท้องถิ่น และมีเจ้าหน้าที่รัฐด้านงานพัฒนา ภาคประชาสังคม เป็นคณะทำงานหรือที่ปรึกษา ทั้งนี้คุณสมบัติของผู้ที่เป็นคณะกรรมการ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ยอมรับในชุมชนและชุมชนให้ความเชื่อถือศรัทธา และมีทักษะในการบริหารจัดการโครงการ พร้อมทั้งมีคุณลักษณะของนักเชื่อมประสานดำเนินโครงการ สำหรับบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ควรจำกัดเพียงแค่การให้คำปรึกษามากกว่าเป็นผู้ดำเนินโครงการ

๘. โครงการพัฒนาที่ไม่ได้อยู่ในแผนของชุมชนจะต้องชี้แจงและทำความเข้าใจต่อชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อโครงการก่อนการดำเนินการ

๙. โครงการพัฒนาในอนาคต ควรเป็นโครงการที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อก่อให้เกิดรายได้ เกิดการออม สามารถสร้างให้ชุมชนมีความมั่นคงในอาชีพ ซึ่งจะนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิต และควรขยายให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน

๑๐. โครงการพัฒนาที่สามารถทำให้สถาบันการศึกษาทั้งในและนอกระบบ มีความใส่ใจในการพัฒนาหลักสูตรเชื่อมโยงกับท้องถิ่นให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

๑๑. โครงการพัฒนาต้องให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ใส่ใจในรายละเอียดของชุมชน มีความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ ทั้งนี้โดยการใช้หลักการประสานความร่วมมือโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่แท้จริง

๑๒. โครงการพัฒนาจะต้องมีกลไกของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ จากผู้นำและสมาชิกในชุมชนให้ทั่วถึงและมากที่สุด

๑๓. โครงการจะต้องมีการติดตามประเมินผลอย่างเคร่งครัดถึงผลความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการเพื่อก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อผลที่จะตามมาร่วมกัน รวมทั้งมีการถอดบทเรียนกลับคืนสู่ชุมชน และมีการสื่อสารกับชุมชนภายนอก

๑๔. เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เกิดสติปัญญาและส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนแน่นแฟ้น เป็นโครงการบูรณาการเชื่อมโยงทรัพยากร องค์ความรู้ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อและเครือข่ายทางสังคมเข้าด้วยกัน

๑๕. โครงการที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเกื้อกูลซึ่งกัน เพื่อให้รู้จักตนเอง ชุมชน และโลกภายนอก เพื่อสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเองและชุมชนได้

๑๖. โครงการควรมีความต่อเนื่องและสม่ำเสมออย่างน้อย ๓-๕ ปี และก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

๑๓. ผู้ประสานงานในชุมชนต้องมีความสามารถในการประสานประโยชน์ และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็นชุมชนของตนมีส่วนร่วมมือกันพัฒนามากกว่าการอิงอยู่กับผลประโยชน์เฉพาะหน้า

๑๔. รัฐควรสนับสนุนในฐานะเป็นที่ปรึกษามากกว่าเป็นผู้ดำเนินโครงการด้วยตนเอง ผ่านคณะกรรมการชุมชน และควรรักษาความสัมพันธ์ให้มีระยะห่างจากชุมชน ในกรณีมีความจำเป็นที่อาจจะต้องทำงานร่วมกับทหารหรือตำรวจ ควรเน้นด้านสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐานเป็นหลัก ทั้งนี้รัฐไม่ควรสร้างงานพัฒนาที่เป็นเงื่อนไขใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และในการดำเนินโครงการพัฒนาควรยึดแผนแม่บทของชุมชน และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้เสนอแนวคิดในการจัดการปรับปรุงชุมชนต่อหน่วยงานราชการ หน่วยงานท้องถิ่น ได้เข้ามาร่วมสนับสนุน ตามความต้องการของชุมชน

บทที่ ๗

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์

การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านกุงจอนอง อ.เบตง จ.ยะลา

งามศุภร์ รัตนเสถียร, ฟารินดา บินศุภอรรถ,
อาภรณ์ ปิธิง, ธนิน แซ่ลก และมัทนี จิอนารา

๑. ความนำ

ชุมชนกุงจอนอง เป็นชุมชนเมืองอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเบตง ประชากรทั้งหมดเป็นชาวไทย-มุสลิม ถูกแวดล้อมด้วยสังคมพหุวัฒนธรรมในเมืองเบตง กล่าวคือ มีทั้งชาติพันธุ์ไทย จีน และมลายู และมีทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม รวมทั้งฮินดู ชาวบ้านในชุมชนกุงจอนองประกอบอาชีพที่หลากหลายทั้งเกษตรกรรม รับจ้าง ฯลฯ มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลาง ที่ผ่านมามีว่าอำเภอเบตงจะเคยเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบหลายสิบครั้ง แต่เหตุการณ์ทั้งหมดเกิดนอกพื้นที่ชุมชนกุงจอนอง จากการที่หมู่บ้านกุงจอนองไม่มีเหตุการณ์ความไม่สงบ และไม่มีผู้เสียชีวิต ทำให้ทางการจัดประเภทหมู่บ้านว่าเป็น "หมู่บ้านสีเขียว"

จากลักษณะดังกล่าวของชุมชนกุงจอนอง ทั้งการเป็นชุมชนเมืองในเขตเทศบาล ที่มีระดับการศึกษาของประชากรและฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงกว่าชุมชนชนบท การเป็นชุมชนอิสลาม ที่แวดล้อมไปด้วยชุมชนต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม และยังแวดล้อมไปด้วยสถานการณ์ความไม่สงบจึงทำให้ชุมชนได้รับการคัดเลือกให้เป็น ๑ ใน ๘ พื้นที่ของโครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชน เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านกุงจนอง

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้านได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์ และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

กุงจนองเป็นชุมชนเก่าชุมชนหนึ่ง บรรพบุรุษของชุมชนบ้านกุงจนองได้เข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ และได้ตั้งชื่อว่ากุงจนอง (หมายความว่าภูเขาเอียงซึ่งมีที่มาจากการที่มีภูเขาเอียงหน้าเข้าทางหมู่บ้าน) ภูเขาในเขตชุมชนนี้มีหลายลูก โดยเฉพาะภูเขาถ้ำขนาดใหญ่สีขาวหมอก มีต้นไม้สูงใหญ่หลายต้น ลัตว์ป่ามากมาย และมีแม่น้ำลำคลองขนาดใหญ่ แม่น้ำดังกล่าวเป็นแม่น้ำที่เลี้ยงคนในชุมชนกุงจนองมายาวนาน เป็นแหล่งที่ทำมาหากินของชุมชนกุงจนองในสมัยนั้น จากความสมบูรณ์ของภูมิประเทศทำให้ผู้ก่อตั้งชุมชนเลือกที่จะสร้างหมู่บ้านในพื้นที่แห่งนี้

ในปัจจุบันกุงจนองเป็นชุมชนมุสลิมขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเบตง ห่างจากตัวเมืองเบตงเพียง ๒ กิโลเมตร เพื่อจะได้ทราบถึงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านกุงจนอง ในแง่นี้จึงควรกล่าวถึงลักษณะของเมืองเบตงโดยสังเขป เมืองเบตงเป็นหนึ่งในหัวเมืองมลายู สภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาลันกาลาศรี ลักษณะพื้นที่คล้ายหัวหอก พื้นที่ประกอบไปด้วย ที่ราบสูง เนินเขา ลุ่มน้ำ โดยสภาพพื้นที่ทั่วไปสูงกว่าระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย ๑,๙๐๐ ฟุต พื้นที่ของอำเภอเบตงตั้งอยู่ในหุบเขามีลักษณะเหมือนแอ่งกระทะที่โอบล้อมด้วยขุนเขาน้อยใหญ่ มีลำคลองสำคัญไหลผ่านใจกลางเมืองเบตง คือ คลองเบตง ไหลจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำปัตตานีด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขา จึงเป็นจุดกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดยะลา และภาคใต้ คือแม่น้ำปัตตานี

จากลักษณะดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองเบตงนั้นเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมอย่างแท้จริง และที่ตั้งของหมู่บ้านกุนงจนองนับได้ว่าเป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ศูนย์กลางของเมืองที่เต็มไปด้วยชนหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา หากพิจารณาถึงลักษณะของประชากรภายในหมู่บ้านกุนงจนองพบว่า ประชากรส่วนมากอาศัยอยู่เป็นกลุ่มเครือญาติ นิยมปลูกบ้านใกล้เคียงกัน จึงทำให้เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น

เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนกุนงจนวนที่อยู่ใจกลางเมืองเบตง ชุมชนกุนงจนวนจึงอยู่ในเขตเทศบาลเบตง โดยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๒ ตำบลเบตงได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบลเบตง หลังจากนั้นเมื่อเมืองเบตงเติบโตอย่างต่อเนื่องเทศบาลตำบลเบตงจึงได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองเบตง ครอบคลุมเขตการปกครองตำบล

เบตงทั้งหมด รวมทั้งหมด ๒๕ ชุมชน รวมทั้งชุมชนกุนงจนองด้วยเช่นกัน

เป็นที่น่าสนใจว่าในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ผู้บริหารงานเทศบาลเมืองเบตง ล้วนแล้วแต่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนฮกเกี้ยน แต่คณะบริหารงานจะประกอบไปด้วยคนต่างศาสนา ต่างชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นไทยพุทธ คนไทยเชื้อสายจีน คนไทยมุสลิม จากชุมชนต่างๆ ในเบตง สำหรับการดูแลในเขตพื้นที่ชุมชนนั้น เทศบาลเมืองเบตงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชุมชน และที่ปรึกษาชุมชนทั้ง ๒๕ แห่ง รวมทั้งชุมชนกุนงจนอง เพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนในด้านต่างๆ ตามที่ชุมชนต้องการ ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเทศบาล และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตน รู้สึกรับผิดชอบร่วมกันต่อชุมชนที่ตนอาศัย ตลอดจนเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของเทศบาลในการพัฒนาชุมชนส่งเสริมให้ชุมชนสามารถช่วยเหลือตนได้ตามกำลังและความสามารถของตน โดยเทศบาลจะเป็นฝ่ายสนับสนุนในส่วนที่อาจเกินกำลังความสามารถของชุมชน

คณะกรรมการชุมชนและที่ปรึกษาชุมชน มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี องค์ประกอบของคณะกรรมการจะประกอบด้วยประธาน รองประธาน กรรมการฝ่ายปกครอง กรรมการฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย กรรมการฝ่ายการคลัง กรรมการฝ่ายพัฒนา กรรมการฝ่ายสวัสดิการและสังคม กรรมการฝ่ายสาธารณสุข กรรมการฝ่ายการศึกษา เลขานุการและผู้ช่วยฝ่ายต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนี้จะคัดเลือกจากเวทีประชาคมหรือการสรรหามาจากประชาชนในชุมชน

นอกเหนือจากโครงสร้างการปกครองที่เป็นทางการในรูปแบบข้างต้น เช่นเดียวกับหมู่บ้านชาวมุสลิมในชนบท ในชุมชนกุนงจนองจะมีโต๊ะอิหม่าม ซึ่งผู้นำทางศาสนาอยู่เป็นหลักของชุมชน นอกจากนี้ยังมีผู้นำโดยธรรมชาติ เช่น ครูสอนศาสนาในโรงเรียนตาดีกา มัลลียจะเป็นศูนย์รวมคนในชุมชนทั้งหมด และเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างผู้ใหญ่ และชาวบ้านในชุมชนด้วย

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

การศึกษาในชุมชนจะแบ่งเป็นสองส่วนคือ ๑) การศึกษาทางศาสนา ซึ่งจะ

ครอบคลุมการเรียนภาษาอาหรับ การอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และภาษายาวี ในเขตชุมชนกุนุงจนองมีโรงเรียนตาดีกาสอนศาสนาหนึ่งแห่งอยู่ในบริเวณมัสยิด ปัจจุบันมีนักเรียนในโรงเรียนตาดีกาประมาณ ๒๐๐ คน ส่วนมากมาจากในหมู่บ้าน และส่วนหนึ่งมาจากพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง หากเด็กประสงค์จะศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าตาดีกาต้องเดินทางออกไปเรียนต่อที่โรงเรียนปอเนาะนอกชุมชน ๒) การศึกษาวิชาสามัญซึ่งในพื้นที่ชุมชนมีโรงเรียนเทศบาล ๓ (บ้านกุนุงจนอง) เป็นโรงเรียนของรัฐบาลจัดการเรียนการสอนโดยเทศบาลเมืองเบตง ได้ทำการเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ๑ จนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ปัจจุบันมีจำนวนนักเรียนในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงมาเรียนมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๗๐ คน ส่วนใหญ่แล้วเป็นนักเรียนในเขตชุมชนหมู่บ้านกุนุงจนอง

ในส่วนของภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชนนั้น ชาวบ้านกุนุงจนองจะพูดภาษามลายู สำเนียงคนรามัน เนื่องจากในสมัยก่อนเบตงอยู่ภายใต้การดูแลของรามัน แต่คนในชุมชนเกือบทั้งหมดสามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยได้เป็นอย่างดี แม้ว่ากุนุงจนองจะเป็นชุมชนอิสลามท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมของเบตง แต่ในภาพรวมยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนไทยมุสลิมได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากการยังคงรักษาประเพณีแบบอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นงานเมาลิด งานตาดีกา งานวันฮารีรายอ ซึ่งแต่ละครั้งชาวบ้านจะเข้ามาช่วยงาน นอกจากนี้ยังมีการเชิญคนต่างศาสนิกเข้ามาร่วมงานด้วย ในช่วงงานเทศกาลจะมีการกินเลี้ยงและทำบุญในชุมชนแทบทุกวัน จนชาวบ้านในชุมชนกุนุงจนองถึงกับกล่าวว่า แต่ละบ้านแทบไม่ต้องหุงข้าว เพราะทุกคืนจะมีการกินเลี้ยง

ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนกุนุงจนองจะอยู่ที่มัสยิด ก่อนหน้านั้นมัสยิดในชุมชนนอกจากจะเป็นที่ละหมาด ที่พบปะ หรือที่จัดงานประเพณีทางศาสนาของคนในชุมชนแล้ว ยังมีชาวบ้านจากชุมชนตักโกร ซึ่งอยู่ใกล้เคียงเข้ามาใช้เป็นที่ละหมาดวันศุกร์ และละหมาดวันฮารีรายอ แต่ภายหลังจากที่ชุมชนตักโกรสร้างมัสยิด ชาวบ้านที่นั่นก็ละหมาดในชุมชนของตัวเอง อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังมีคนจากภายนอกเดินทาง

มายังมีสภามชุนชนกุนงจนองเพื่อมาตะวะฮ์

จากการที่สังคมเบตงเป็นแบบพหุวัฒนธรรม ดังนั้นชุมชนมุสลิมแห่งบ้านกุนงจนองจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนต่างเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และศาสนาได้ ในกรณีของชาวบ้านกุนงจนอง จะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมแทบจะเรียกได้ว่าเป็นวิถีชีวิตประจำวัน โดยพื้นที่สาธารณะในการพบปะมีหลากหลายได้แก่ โรงเรียน ตลาด ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ลานกีฬา สวนสาธารณะ และพื้นที่หน่วยงานราชการต่างๆ ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวมุสลิมในบ้านกุนงจนอง หรืออาจกล่าวได้ว่าคนในเบตงแทบทั้งหมดมีความคุ้นเคยกับการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนต่างศาสนาและวัฒนธรรม

เทศบาลเมืองเบตงเองได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อเสรีภาพทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม และสนับสนุนให้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ กรณีตัวอย่างสำคัญคือการที่เทศบาลเมืองเบตงสนับสนุนการเล่นดิเกฮูลู (หรือลิเกฮูลู ซึ่งเป็นการเล่นพื้นบ้านของชาวมลายูมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างการแสดงบนเวที ดนตรี การประชันกัน) การแต่งกายประจำท้องถิ่นชุดกูรง และชุดตะโละบือลาอง การกวนข้าวอาซุรือ เป็นต้น และทุกปีเทศบาลเมืองเบตงจะมีทุนให้ชาวบ้าน ๓ ทุนเพื่อไปประกอบพิธีฮัจญ์ และให้การสนับสนุนสภามชุนชนบ้านกุนงจนอง ๑.๕ ล้านบาท ทุกปีอีกด้วย

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ภายในชุมชนกุนงจนองมีวัฒนธรรม "การรวมกลุ่ม" เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ อาทิ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ชมรมกีฬา ชมรมนกรงหัวจุก ชมรมดิเกฮูลู อาสาสมัครพัฒนาชุมชน และอาสาสมัครด้านสาธารณสุข เป็นต้น จากความเข้มแข็งในเรื่องการรวมกลุ่มส่งผลทำให้ชุมชนบ้านกุนงจนองได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับที่ ๑ และกลายเป็นชุมชนต้นแบบให้ชุมชนอื่นๆ มาศึกษาเรียนรู้

ความท้าทายที่สำคัญในเรื่องวัฒนธรรมในชุมชนกุนงจนองคือการเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสบริโภคนิยม และการ

เข้ามาของยาเสพติดที่ทำให้พฤติกรรมของวัยรุ่นในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป มีปัญหาอาชญากรรม และการทะเลาะเบาะแว้งในชุมชนมากขึ้น

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

แต่เดิมชาวชุมชนกุนงจนองมีอาชีพหลักคือการทำนา ต่อมาเมื่อเมืองเบตงเริ่มเจริญขึ้น รูปแบบการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีความหลากหลายของอาชีพมากขึ้น ทั้งการทำนา การทำสวนยาง สวนผลไม้ เลี้ยงปลา ปลุกผัก ทำกรงนก ค้าขาย ทำไร้ติกรอบ รับจ้างทั่วไป ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของกุนงจนองขึ้นอยู่กับภาคการค้า การบริการ และภาคการเกษตร เป็นที่น่าสนใจว่าในบางอาชีพชาวชุมชนกุนงจนองจะรวมกลุ่มกัน เช่น การตั้งกลุ่มแม่บ้านทำไร้ติกรอบ หรือการร่วมกันเลี้ยงปลานิล การรวมกลุ่มกันปลุกผัก

เนื่องจากเมืองเบตงนับเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญของ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีการเข้ามาประกอบอาชีพของคนต่างถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพรับจ้างและค้าขายในด้านที่เกี่ยวกับการบริการและการท่องเที่ยว ซึ่งนี้ส่งผลให้เกิดการแย่งงานกับคนในท้องถิ่นอย่างมาก และนับเป็นความท้าทายสำคัญในทางเศรษฐกิจของคนในเบตงและคนในชุมชนกุนงจนอง

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

จากการที่กุนงจนองอยู่ในเขตเทศบาล ทำให้โครงการพัฒนามักจะมีที่มาจากเทศบาลเมืองเป็นหลัก ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๗-๒๕๓๙ เทศบาลเมืองเบตงได้ว่าจ้างมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์มาเป็นที่ปรึกษาในการศึกษาจุดเด่น-จุดด้อยของพื้นที่เพื่อหาศักยภาพโดยรวมก่อนผลักดันออกมาเป็นแผนแม่บทอำเภอ เรียกว่า "แผนบูรณาการพัฒนา" โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลจากการพูดคุยกับชาวบ้าน มีการปรึกษาหารือกับผู้นำท้องถิ่นสามฝ่าย ทั้งผู้ประกอบการ ฝ่ายบริหาร ผู้นำชุมชน รวมทั้งเชิญตัวแทนจากทุกภาคส่วนมาระดมความคิดเห็นอย่างเป็นระบบ

ที่ผ่านมาการพัฒนาพื้นที่ในเขตเบตงได้ดำเนินการตามแผนแม่บทที่ได้กำหนดไว้ในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นที่น่าสนใจว่าแผนการพัฒนาเมืองเบตงของเทศบาลเมืองเบตงนั้นครอบคลุมทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา และเศรษฐกิจ ในทางศาสนา ในช่วงระยะเวลา ๑๗ ปีที่ผ่านมาเทศบาลได้สนับสนุนมัสยิดทั้ง ๒๓ แห่งในเขตเทศบาล และให้ทุนคนยากจนไปประกอบพิธีฮัจญ์ (ในกรณีของมัสยิดชุมชนกุนุงจนองได้รับเงินสนับสนุนปีละ ๑.๕ ล้านบาท ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว) นอกจากนี้ยังมีการให้เงินสนับสนุนศาลเจ้าของชาวไทยเชื้อสายจีนอีกด้วย ในด้านการศึกษา เทศบาลเมืองได้ส่งเสริมโรงเรียนปอเนาะให้ได้มาตรฐาน มีการสนับสนุนเงินทุนเพื่อซื้อที่ดินให้โรงเรียนตาติกา ขณะเดียวกันได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาเปิดสอนภาษาจีน และเปิดหลักสูตรนานาชาติร่วมกับมหาวิทยาลัยเสฉวน

บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่นของเบตงสะท้อนได้จากคำกล่าวของนายกเทศมนตรีเมืองเบตงที่ว่า "รัฐธรรมนูญมอบอำนาจให้ท้องถิ่นเกือบทั้งหมดแล้ว แม้แต่จัดการหลักสูตรการศึกษาที่เราทำได้ เราให้อำนาจทั้งศาสนา วัฒนธรรม ทุกอย่าง ผู้บริหารท้องถิ่นก็มาจากการเลือกตั้ง มีอำนาจยิ่งกว่าเขตปกครองตนเองของซินเจียง"

ในส่วนของนโยบายเศรษฐกิจของเทศบาลเมืองเบตงนั้นมุ่งเน้นหลักการพึ่งตนเองของท้องถิ่นและภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งเน้นให้สังคมเบตง เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง มีเศรษฐกิจที่ติดตั้งแต่ระดับรากฐาน ส่งผลให้พี่น้องประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างของการดำเนินโครงการพัฒนาภายใต้นโยบายดังกล่าวได้แก่

๑) โครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ของชุมชน ทั้งด้านคุณภาพมาตรฐานของตัวผลิตภัณฑ์ บุคลากร กระบวนการผลิต การจัดการและการส่งเสริม ด้านการตลาด ที่ผ่านมาชุมชนกุนุงจนองได้รับการส่งเสริมผลิตภัณฑ์และอาชีพหลายด้าน เช่น การสนับสนุนงบประมาณแก่กลุ่มแม่บ้านมุสลิมะห์ทำขนมโรตีสีกรอบ กลุ่มทำกรงนก เป็นต้น

๒) โครงการศูนย์รวบรวมสินค้าและผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก เป็นโครงการที่กำหนดอยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนานุภาคจังหวัดชายแดนภาคใต้ตอนล่าง เป็นโครงการพัฒนาด้านการคมนาคมจังหวัดยะลา เพื่อเป็นศูนย์กลางการพบปะ จำหน่ายแลกเปลี่ยนสินค้า ผลผลิต เพื่อการส่งออกระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยตรง อันจะเป็นส่วนสำคัญในการรักษามาตรฐานสินค้าเพื่อการส่งออก ให้มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด

เนื่องจากชุมชนกุนงจนองอยู่ภายในเขตเทศบาลอยู่แล้ว ปัญหาด้านการพัฒนา โดยเฉพาะในด้านโครงสร้างพื้นฐานจึงค่อนข้างมีน้อย และเนื่องจากชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างมั่นคงโดยเปรียบเทียบกับชุมชนชนบทอื่นๆ ทำให้ความต้องการโครงการพัฒนาเพื่อยกระดับรายได้จึงไม่ค่อยมีมากนัก โครงการพัฒนาที่ผ่านมาของเทศบาลมักเป็นโครงการฝึกอบรมสำหรับกลุ่มสตรี เยาวชน หรือผู้สูงอายุ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้คนกลุ่มนี้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเป็นรายได้เสริม มากกว่าที่จะให้เป็นรายได้หลัก ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื่องจากคนในชุมชนกุนงจนองมีการรวมกลุ่มในทุกๆด้านอย่างเข้มแข็ง กลุ่มเหล่านี้จึงมีความสามารถในการแสวงหางบประมาณและการสนับสนุนทั้งจากประชาคมชุมชน และจากเทศบาล ดังนั้นปัญหาเรื่องโครงการพัฒนาที่ไม่พึงประสงค์จึงมักจะไม่ค่อยเกิดขึ้น

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

แม้ว่าชุมชนกุนงจนองจะเป็นชุมชนสีเขียว ที่ไม่เคยเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นภายในพื้นที่ แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าสถานการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมและการใช้ชีวิตของชุมชนด้วยเช่นกัน และเนื่องจากพื้นที่อำเภอเบตง นับเป็นหนึ่งในเป้าหมายของการก่อการของผู้ก่อความไม่สงบ และที่ผ่านมาได้เกิดเหตุความไม่สงบครั้งใหญ่หลายครั้งไม่ว่าจะเป็นเหตุลอบวางระเบิด ๖ แห่งในเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๙ เหตุระเบิดสถานบันเทิง ๔ จุด และเหตุถูกล่มรตู่ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ และเหตุการณ์ที่กลุ่มอาสามัครยิ่งวัยรุ่นไทยมุสลิมจนเสียชีวิต และทำ

ให้ชาวไทยมุสลิมในอำเภอเบตงกว่า ๒๐๐ คน ออกมาปิดถนนสายยะลา-เบตง

เหตุการณ์ความรุนแรงเหล่านี้ ได้ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชาวชุมชนกุนงจนองตั้งต่อไปนี้ ประการแรก ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเป้าหมายของการก่อความไม่สงบมักอยู่ที่สถานที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งบันเทิงหรือศูนย์การค้าใจกลางเมือง ทำให้เมืองเบตง ซึ่งเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญได้รับผลกระทบอย่างร้ายแรงในด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มที่จะไม่เชื่อมั่นในความปลอดภัย เมื่อการท่องเที่ยวซบเซา ชาวชุมชนกุนงจนอง ซึ่งจำนวนไม่น้อยต้องประกอบอาชีพที่เกี่ยวเนื่องกับการบริการย่อมได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจไม่มากนักน้อย

ประการที่สอง ผลกระทบทางสังคม จากอคติของคนทั่วไปที่มีต่อเหตุการณ์ความไม่สงบว่ามีความเชื่อมโยงกับชาวไทยมุสลิม และจากเหตุการณ์ที่มีชาวไทยมุสลิมในเมืองเบตงได้รวมตัวกันปิดถนนเพื่อประท้วงการที่อาสาศัมครยิงวัยรุ่นชาวไทยมุสลิมเสียชีวิต ยิ่งเป็นการตอกย้ำภาพลักษณ์ในเชิงลบของชาวไทยมุสลิมในสายตาของคนต่างวัฒนธรรม และเนื่องจากชุมชนกุนงจนองเป็นหมู่บ้านชาวมุสลิมที่อยู่ใจกลางเมืองเบตง ท่ามกลางชุมชนชาวไทยพุทธ และศาสนาอื่นๆ จึงมีแนวโน้มว่าความไม่พอใจของคนต่างวัฒนธรรมที่มีต่อชาวชุมชนกุนงจนองน่าจะลดลงบ้างไม่มากนักน้อย และทำให้การใช้ชีวิต หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาในเบตงน่าจะเป็นไปอย่างมีอุปสรรคมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เพื่อแก้ปัญหาความมั่นคงในเมืองเบตง เทศบาลเมืองเบตงได้จัด "โครงการตาลับปะรด" ที่มีแนวคิดที่ควรให้ประชาชนทุกมีคมีหน้าที่เหมือนตาลับปะรดในการดูแลบ้านเมือง ในการนี้เทศบาลจึงร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายความมั่นคง ฝ่ายปกครอง ภาคเอกชน และชุมชนต่างๆ ในการฝึกอบรมการเฝ้าระวังให้กับอาสาสมัครประจำชุมชน ซึ่งมีสมาชิกกว่า ๘๐๐ คน ตามชุมชนต่างๆ ในการนี้ชุมชนบ้านกุนงจนองเองได้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินโครงการ และมีการตั้งชุดรักษาความปลอดภัยในหมู่บ้านขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการ

๕. สรุปบทเรียนจากบ้านกุนจนอง

เราสามารถสรุปบทเรียนของพลวัตการพัฒนา สถานการณ์ความรุนแรง และโครงสร้างทางสังคมในชุมชนบ้านกุนจนองได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก จากลักษณะของการเป็นชุมชนเมืองที่อยู่ภายในเขตเทศบาล ซึ่งค่อนข้างมีความพร้อมด้านการพัฒนา ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ มาตรฐานการศึกษา และสาธารณสุข ฯลฯ ทำให้ปัญหาด้านการพัฒนาของชุมชนมีไม่มากนัก รูปแบบของโครงการพัฒนาที่ชุมชนต้องการค่อนข้างจะแตกต่างจากชุมชนชนบทอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือโครงการพัฒนาที่ชุมชนต้องการมักอยู่ในรูปแบบของ "กิจกรรมเสริม" สำหรับบางกลุ่มเป้าหมาย มากกว่าที่จะเป็นโครงการพัฒนาที่ยกระดับความเป็นอยู่ หรือการประกอบอาชีพดังเช่นชุมชนในชนบท

ประการที่สอง จากการที่ชุมชนกุนจนองเป็นชุมชนที่อยู่ใจกลางเมืองที่มีพื้นฐานเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม ทำให้คนในชุมชนค่อนข้างมีประสบการณ์ และความยืดหยุ่นต่อการใช้ชีวิตร่วมกับคนต่างศาสนา และวัฒนธรรม จนอาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างไม่เป็นปัญหาในการดำรงชีวิตร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันจากลักษณะของชุมชนที่มีความหนาแน่น กลมเกลียว มีสายสัมพันธ์เป็นเครือญาติ และมีหลักยึดเหนี่ยวร่วมกันนั้นคือศาสนาอิสลาม ทำให้ชุมชนกุนจนองค่อนข้างรักษาสมดุลระหว่างการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมและศาสนาอื่นๆ และการดำรงรักษาวิถีชีวิตแบบอิสลามได้เป็นอย่างดี

ประการที่สาม เนื่องจากสังคมเบตงเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม และนักการเมืองท้องถิ่นตระหนักในลักษณะเฉพาะดังกล่าวได้เป็นอย่างดี จึงทำให้มีการออกแบบโครงสร้างทางการเมืองที่เหมาะสมกับลักษณะของสังคมได้ค่อนข้างลงตัว กล่าวคือแม้ว่าผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นจะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน แต่ในการบริหารเมืองเบตงได้เปิดพื้นที่ให้กับคนต่างวัฒนธรรม และต่างศาสนิกได้อย่างลงตัว มีการให้บทบาทและความเป็นอิสระในระดับหนึ่งกับแต่ละชุมชน ด้วยเหตุนี้ชุมชนกุนจนองจึงไม่ประสบปัญหาอันมีสาเหตุมาจากปัจจัยในเรื่องโครงสร้างทางการเมืองมากนัก ขณะเดียวกัน

การที่ชุมชนกุ่มจนองอยู่ภายใต้รูปแบบการปกครองท้องถิ่นมานับตั้งแต่ต้น ทำให้ค่อนข้างคุ้นชินกับการปกครองในรูปแบบดังกล่าว และการเมืองในระดับท้องถิ่น

ประการที่สี่ ตัวอย่างของเทศบาลเมืองเบตงสะท้อนให้เห็นว่า หากผู้มีความรับผิดชอบด้านการบริหารตระหนักในความแตกต่างและหลากหลาย ย่อมสามารถบริหารชุมชนหรือเมืองได้เป็นอย่างดี และลดปัญหาความขัดแย้ง หรือความรู้สึกไม่เท่าเทียมของคนต่างวัฒนธรรมได้ ในกรณีของเทศบาลเมืองเบตง จะเห็นได้ว่าผู้บริหารค่อนข้างให้ความสำคัญกับการส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม และศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นการให้เงินสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาของทุกมัสยิด และศาลเจ้า การสนับสนุนการศึกษาแบบอิสลาม และภาษาจีน รวมทั้งการไม่พยายามกดทับทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังส่งเสริมวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ อย่างเท่าเทียม

ประการที่ห้า ในชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย สิ่งสำคัญที่ให้คนต่างวัฒนธรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดีคือ พื้นที่สาธารณะสำหรับทำกิจกรรมร่วมกัน ในกรณีของเบตงพบว่าพื้นที่สาธารณะนั้นมีอยู่ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นตลาด สวนสาธารณะ โรงเรียน ลานกีฬา ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรม หรืองานที่เปิดกว้างให้ชนต่างศาสนิกได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมติเกฮูลู การกวนข้าวอาซุรอ หรืองานวันไหว้พระจันทร์ เป็นต้น

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านกุ่มจนองได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความรุนแรง และการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านดังต่อไปนี้

๑. ในสังคมที่มีความเป็นพหุสังคม รัฐควรส่งเสริมกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น การเล่นเกม การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม การแสดงศิลปะพื้นบ้าน และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยทั้งสองกลุ่มที่ไม่ขัดกับหลักศาสนาพุทธและ

อิสลาม ในอำเภอเบตงเอง เทศบาลเมืองเบตงได้เล็งเห็นความสำคัญของกิจกรรมเหล่านี้ ที่ผ่านมามีการส่งเสริมให้มีการแข่งขันกีฬา เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ในเขตเทศบาล และยังได้ส่งเสริมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีสงกรานต์ วันสารทเดือนสิบ วันฮารีรายอ วันถือศีลอด วันเมาลิด ตีเกฮูลู อานาซิด การกวนอาซุร่อ วันไหว้พระจันทร์ การทำบะจั่ง วันสารทจีน เป็นต้น

๒. ส่งเสริมให้ชาติพันธุ์ต่างๆ ทำงานสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน ตามความจำเป็นและความต้องการของประชาชน เพราะการให้ประชาชนช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้น จะเป็นปัจจัยนำไปสู่การผสมผสานกันทางสังคม

๓. การบริการของเทศบาล ควรทำด้วยความจริงใจ มีการลงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และมีการติดตามผลกิจกรรมต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนในชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่อเสริมสร้างกำลังใจและความเข้มแข็งในชุมชน รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างเจ้าหน้าที่เทศบาล และชุมชนเอง

๔. งบประมาณต่างๆ ที่ลงไปชุมชน ควรจะติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด และควรมีการอธิบายให้ชัดเจนถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ต่อผู้นำชุมชนและชาวบ้าน หากไม่มีการอธิบายให้ชัดเจนและทั่วถึงสมาชิกในชุมชน อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้ง และเข้าใจผิดกันระหว่างสมาชิกในชุมชนกันเอง อย่างเช่น เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ ที่เทศบาลให้ชุมชนละ ๕ คน โดยมีเกณฑ์อายุและความยากจนเป็นหลัก แต่ชาวบ้านบางส่วนไม่ทราบเรื่องเกี่ยวกับหลักเกณฑ์รวมทั้งจำนวนที่จำกัด จึงทำให้สงสัยว่ากรรมการชุมชนใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการให้เงิน

๕. ฝ่ายปกครอง หรือเทศบาลควรทำหน้าที่ เป็นพี่เลี้ยงคอยช่วยอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนด้วย หรือคอยช่วยกระตุ้นชุมชนบ้างในบางครั้ง ไม่ควรให้ชาวบ้านเห็นเทศบาลแค่เป็นผู้มาใช้งบประมาณเท่านั้น ปัญหาที่ชุมชนเจอก็คือ การที่เทศบาลสนับสนุนงบประมาณไม่ต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงกับงบประมาณจากภายนอกอยู่ตลอดเวลา ไม่ควรทำให้งบประมาณเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนา แต่ควร

ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนา

๖. ในการพัฒนาไม่เพียงแต่สนับสนุนงบประมาณในการสร้างวัตถุเท่านั้น แต่ควรสนับสนุนและส่งเสริมการสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน เยาวชน และสตรี รวมทั้งหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้รู้จักตนเอง ชุมชน และโลกภายนอก เพื่อสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเองและชุมชนได้

บทที่ ๘

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์ การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านโคกเคียน อ.เมือง จ.บราฮ์วาส

ดลยา สะแลแม, ชูลกีฟลี บินเจนิ และนูโอม่า หะแว

๑. ความนำ

หมู่บ้านโคกเคียนเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างจากสภาพหมู่บ้านอื่นๆ อย่างชัดเจน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีเขตติดต่อกับชุมชนเมืองตลอดแนวชายฝั่งทะเลจากแม่น้ำบางนราถึงอำเภอไม้แก่น มีการประกอบอาชีพ ๓ ลักษณะ คือ อาชีพรับจ้าง อาชีพประมง และอาชีพการเกษตร จึงทำให้ภายในชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมากทั้งทางด้านรายได้ การศึกษา ความเชื่อและค่านิยมต่างๆ กลุ่มที่ประกอบอาชีพการประมงเป็นหลัก ประชาชนมักมีรายได้และระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำกว่ากลุ่มที่ประกอบอาชีพรับจ้างและทำการเกษตร โครงสร้างประชากรในชุมชนแห่งนี้จะแบ่งเป็นชาวพุทธร้อยละ ๗๐ และชาวมุสลิมร้อยละ ๓๐ โดยชาวพุทธส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพรับจ้าง และทำการเกษตร ส่วนชาวมุสลิมมักจะประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก

ที่ผ่านมาทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมในหมู่บ้านโคกเคียนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข จนกระทั่งเหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ปะทุขึ้นมาภายหลังปี พ.ศ.๒๕๔๗ ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมในหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แม้ว่าภายในหมู่บ้านโคกเคียนจะไม่เคยเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้น ทั้งยังไม่เคยมีคนในหมู่บ้านได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจากเหตุการณ์ จนทำให้ทางการจัดประเภทหมู่บ้านโคกเคียนว่าเป็น "หมู่บ้านสีเขียว" แต่เนื่องจากบริเวณรอบหมู่บ้านโคกเคียนต่างเคยประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบมาแล้ว โดยเฉพาะเหตุการณ์ราดยิง หรือรอบวางระเบิดร้านน้ำชา และตลาดนัด ได้ทำให้

ความหวาดกลัวแพร่กระจายเข้ามายังหมู่บ้าน

จากลักษณะดังกล่าวของหมู่บ้านโคกเคียน ไม่ว่าจะเป็น ๑) ลักษณะประชากรที่มีชาวไทยพุทธมากกว่าชาวยไทยมุสลิม ๒) การเป็นหมู่บ้านที่ติดกับชุมชนเมือง แต่ในขณะเดียวกันบางส่วนกลับมีลักษณะคล้ายชนบท ๓) การเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ๔) การเป็นหมู่บ้านที่มีความแตกต่างทางรายได้และการศึกษาภายในชุมชนค่อนข้างมาก และ ๕) การเป็นหมู่บ้านสีเขียวที่แวดล้อมด้วยหมู่บ้านสีแดง ทำให้ชุมชนได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งใน ๘ พื้นที่ของโครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชน เพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๒. โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านโคกเคียน

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้านได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

บ้านโคกเคียนเดิมเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นดินทราย เป็นเนินอยู่ริมทะเล มีพื้นที่เหมาะสมในการเพาะปลูก คำว่า "โคกเคียน" มีที่มาจาก "ตันตะเคียน" ซึ่งแต่เดิมมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบนเนินบ้านโคกเคียนเป็นชื่อเดียวกันกับตำบล แต่เดิมนั้นผู้คนที่อาศัยในหมู่บ้านเป็นคนอพยพมาจากอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี โดยได้มาเห็นสภาพที่อุดมสมบูรณ์ มีตันตะเคียนขึ้นเรียงรายเป็นจำนวนมากและเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การสร้างอาคารบ้านเรือน จึงได้ตั้งรกรากและตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพแวดล้อมว่า "บ้านโคกเคียน"

หมู่บ้านโคกเคียนตั้งอยู่ในตำบลโคกเคียน ห่างจากอำเภอเมืองนราธิวาสทางทิศตะวันตกประมาณ ๖ กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีความหลากหลาย มีทั้งสวน ไร่ นา

ล่าคล่องและทะเล โดยทั่วไปสามารถจำแนกลักษณะชุมชนภายในหมู่บ้านได้เป็นสองชุมชนได้แก่ ชุมชนชาวมุสลิมที่อาศัยติดชายฝั่งทะเล เรียกชุมชนนี้ว่า "ชุมชนบาเก๊ะ" (บาเก๊ะคือหอยชนิดหนึ่งที่พบในท้องถื่นจำนวนมาก มีลักษณะคล้ายหอยเลียบ) พื้นที่ชายฝั่งทะเลชาวบ้านชุมชนบาเก๊ะประกอบอาชีพประมงเป็นหลักมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สัตว์น้ำที่พบมากและนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ปลาแป้นเขียว (กิเก๊ะ) ปลาสีกุน ข้างเหลือง(ชลากูนิง) ปลาตาหวานจุด(ลอลอง) ปลาทุ(กือโมง) ปลาอินทรี(ซีรี) ปลาหลังเขียว(ตาแม) ส่วนพื้นที่ราบทิศทางตะวันตกสภาพดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การปลูกไม้ผล ต้นมะพร้าวและสวนยาง เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทยพุทธ เรียกว่า "ชุมชนโคกเคียน" ทั้งสองชุมชนมีคลองโคกเคียนเป็นแนวกัน คลองโคกเคียนมีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เช่น ป่าโกงกาง ป่าเสม็ด ป่าพรุ ปลากระบอก กุ้ง ปูดำ หอยกัน และหอยบาเก๊ะ

ก่อนเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ระลอกใหม่ชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมในหมู่บ้านโคกเคียน แม้ว่าจะอยู่กันคนละบริเวณ แต่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อยู่กันแบบพี่แบบน้อง ไปมาหาสู่และร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน (มาแกบุโละ) กินน้ำชา (มาแกแด) ซึ่งเป็นงานในการช่วยเหลือสมทบทุน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน โดยชาวไทยพุทธนำข้าวสาร ผัก ผลไม้ แลกกับผลิตภัณฑ์อาหารทะเล เช่น ปลา น้ำบูดู กะปิของชาวไทยมุสลิม ชาวไทยมุสลิมก็ไปทำนาในที่นาของชาวไทยพุทธเนื่องจากชาวไทยมุสลิมไม่มีที่นา เพราะเดิมลักษณะการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาวไทยมุสลิมมีความถนัดในการประกอบอาชีพประมง ส่วนชาวไทยพุทธถนัดประกอบอาชีพการเกษตรจึงมีการจับจองพื้นที่ในการทำนา ทำสวน ส่วนชาวไทยมุสลิมมีการจับจองที่ดินเฉพาะที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ในยุคหลัง ภาคการเกษตรก็มีความจำเป็นกับคนในชุมชนชาวประมง เนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรและความสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลเริ่มลดลง ชาวไทยมุสลิมที่ยึดอาชีพการประมงอย่างเดียวก็เริ่มปรับตัวมาทำนา ทำสวน ซึ่งได้รับเอื้อเฟื้อจากชาวไทยพุทธให้ใช้ที่ดินเมื่อได้ผลผลิตก็แบ่งส่วนกัน กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมดำเนินไปด้วยดี

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

เช่นเดียวกับหมู่บ้านใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้อื่นๆ โครงสร้างทางการเมือง การปกครองในหมู่บ้านโคกเคียนมีความผสมผสานระหว่างโครงสร้างที่เป็นทางการ ของระบบผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และโครงสร้างที่ไม่เป็น ทางการของผู้นำทางศาสนา และผู้นำทางธรรมชาติ อาทิ ผู้อาวุโส ในหมู่บ้าน ซึ่งผู้นำ แบบไม่เป็นทางการนี้มักจะได้รับความเชื่อถือจากทั้งชุมชนชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม และจะมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมเมื่อมีความขัดแย้ง

สภาพปัญหาสำคัญของโครงสร้างทางการเมืองในหมู่บ้านโคกเคียนคือปัญหา ความแตกแยกภายในชุมชนอันเนื่องมาจากการเมืองในท้องถิ่น ในกรณีของหมู่บ้าน โคกเคียนปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านครั้งที่ผ่านมา เนื่องจาก คนในชุมชนบ้านโคกเคียนมีการแบ่งขั้วมีความขัดแย้งและไม่ลงรอยกับผู้ใหญ่บ้านคน ใหม่ เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ใหญ่บ้านคนก่อนมากนัก ประกอบกับโครงการพัฒนาที่มีอยู่เดิมก็ไม่ได้ได้รับการสานต่อ แนวทางการพัฒนาของ ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ได้ปรับเปลี่ยนการพัฒนาโดยเน้นพัฒนาที่ชุมชนบาเก๊ะ ซึ่งมีปัญหา ความยากจนและเป็นหมู่บ้านของชาวประมงที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนมาก ทำให้กลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้านคนเก่าไม่พอใจและทำให้เกิดการขัดแย้ง ไม่ให้ความร่วมมือต่องานพัฒนา เริ่มส่งคนของตนเองแข่งขันทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ระดับท้องถิ่น

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ภายในชุมชนค่อนข้างมีความแตกต่างในเรื่องระดับการ ศึกษา กล่าวคือในชุมชนไทยพุทธ คนในชุมชนค่อนข้างมีระดับการศึกษาที่สูงกว่าคน ในชุมชนมุสลิม สาเหตุส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่ผู้ปกครองชาวไทยมุสลิมส่วนหนึ่ง นิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาในทางศาสนาแต่เพียงด้านเดียว สาเหตุเนื่องจากภาวะ ยากจนไม่มีทุนการศึกษาที่เพียงพอ มีเพียงจำนวนน้อยที่ส่งบุตรหลานศึกษาด้านศาสนา และสายสามัญควบคู่กัน ต่างกับคนในชุมชนไทยพุทธที่ศึกษาทางสายสามัญ อย่างไร

ก็ตาม หากพิจารณาในภาพรวมของชุมชนจะพบว่าค่อนข้างมีระดับการศึกษาที่สูงจากการรวบรวมข้อมูลพบว่ามีเยาวชนบ้านโคกเคียนที่อยู่ในวัยกำลังศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน ๖๗ คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๒๐๓ คน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและประกาศนียบัตรวิชาชีพ จำนวน ๑๐๗ คน ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า จำนวน ๒๕ คน ระดับปริญญาตรีขึ้นไปจำนวน ๒๐ คน

ในส่วนโครงสร้างทางวัฒนธรรมนั้น พบว่าศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนโคกเคียนคือวัดโคกเคียน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ทั้งสองศาสนิกใช้ร่วมกัน สาเหตุที่ทำให้วัดโคกเคียนกลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของทั้งชุมชนไทยพุทธและมุสลิมเนื่องจากการที่พื้นที่รอบวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เช่น เป็นที่ตั้งร้านค้าชุมชน ศูนย์บริหารราชการประจำตำบล ศาลาประชาคม โรงเรียนวัดโคกเคียน และตลาดนัดสัญจรเป็นสถานที่จับจ่ายสินค้า ซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค รวมทั้งอาหารสด นอกจากนี้ในอดีตที่ผ่านมาทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างเคารพนับถืออดีตเจ้าอาวาสวัดโคกเคียนอย่างมาก โดยชาวไทยพุทธมีความศรัทธาในความสามารถในการบรรยายธรรม และความสามารถทางอาคมของเจ้าอาวาส ขณะที่ชาวไทยมุสลิมยอมรับนับถือเจ้าอาวาสเป็นหมอรักษาโรคแผนโบราณ และเป็นที่พึ่งพาได้ตลอดเวลา

นอกจากบ้านโคกเคียนจะมีวัดโคกเคียนเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทางวัฒนธรรมแล้ว ภายในหมู่บ้านยังมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่สำคัญ อาทิ ร้านน้ำชา และตลาดนัด นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนการเยือน การแลกเปลี่ยนแรงงาน (การช่วยกันลงแขกทำนา) การแลกเปลี่ยนสิ่งของ (ข้าวและพืชผลทางการเกษตร กับอาหารทะเล) และการร่วมกิจกรรมทางประเพณีของอีกฝ่าย เช่น งานแต่งงาน เป็นต้น ทั้งนี้ภายในชุมชนบ้านโคกเคียนไม่มีมัสยิดสำหรับชาวมุสลิมในการประกอบศาสนกิจ มีเพียงบาหลีเซาะ หรือสถานที่สำหรับการละหมาดเท่านั้น หากชาวมุสลิมในชุมชนโคกเคียนต้องการประกอบศาสนกิจต้องเดินทางไปใช้มัสยิดที่ชุมชนบ้านโคกพะยอม ซึ่งนี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวชุมชนโคกเคียนและโคกพะยอมมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

ความท้าทายที่สำคัญที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับโครงสร้างการศึกษาและวัฒนธรรมในปัจจุบันนี้ของชุมชนโคกเคียนมีอยู่สองประการได้แก่ ประการแรก การที่เยาวชนชาวไทยพุทธ และไทยมุสลิมขาดปฏิสัมพันธ์กัน เนื่องจากไม่มีโอกาสเรียนร่วมกันเพราะผู้ปกครองชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่มักส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา ส่วนเยาวชนไทยพุทธเข้าเรียนในโรงเรียนสายสามัญ อย่างไรก็ตาม เยาวชนในชุมชนโคกเคียนยังพอมิมีพื้นที่สาธารณะที่จะมีปฏิสัมพันธ์กันจากกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในพื้นที่ เช่น การแข่งขันกีฬาขององค์การบริหารส่วนตำบล การแข่งขันเรือหน้าพระที่นั่ง และการแข่งขันเรือตามจังหวัดอื่นๆ

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้านโคกเคียนขึ้นอยู่กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายด้าน ที่สำคัญได้แก่ การเกษตร ประมง การปศุสัตว์ และการรับจ้างในเมือง โดยในช่วงแรกที่ทรัพยากรยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนโคกเคียนมีการแบ่งอาชีพกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ชุมชนชาวพุทธจะทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาและทำสวน ในขณะที่ชุมชนชาวมุสลิมทำการประมง โดยทั้งสองฝ่ายจะแลกเปลี่ยนผลผลิตซึ่งกันและกัน ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวและทรัพยากรทางทะเลเริ่มมีความสมบูรณ์น้อยลง ชาวมุสลิมเริ่มปรับตัวมาทำนาและทำสวนมากขึ้น โดยอาศัยที่ดินของชาวพุทธ ในปัจจุบันรูปแบบการประกอบอาชีพเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น แทนที่จะพึ่งพาการทำการประมงจากทะเลเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านในชุมชนส่วนหนึ่งหันมาประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง และเนื่องจากการที่ชุมชนมีทำเลที่ติดกับเขตเมืองทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งสามารถไปประกอบอาชีพรับจ้างในเมืองได้

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งชาวบ้านบ้านโคกเคียนถือว่าการเลี้ยงสัตว์เป็นหลักค้าประกันที่มั่นคงให้กับครอบครัวที่ติดอย่างหนึ่ง เมื่อต้องการเงินฉุกเฉินผู้ที่มีสัตว์เลี้ยงสามารถขายได้ สัตว์ที่นิยมเลี้ยง ได้แก่ วัว ควาย แพะ แกะ หมู ไก่ และเป็ด จะเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภคและจำหน่าย ส่วนแพะ แกะ ชาวไทยมุสลิมจะเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารในพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ พิธีเข้าสุหนัต พิธีอาแกเกาะ แต่ถ้ามี

จำนวนมากก็นำไปขายด้วยเช่นกัน ในขณะที่ส่วนหนึ่งทำงานศิลปหัตถกรรม โดยงานฝีมือที่นิยมทำ ได้แก่ จักสานใบลาน ทำดอกไม้จันทน์ รวมทั้งการผลิตเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น ถักแห อวน กับดักปลา กับดักปู กุ้ง เป็นต้น และอีกส่วนหนึ่งทำการแปรรูปวัตถุดิบจากทะเล โดยชาวบ้านโคกเคียนมีทักษะเป็นที่ยอมรับว่าสามารถผลิตน้ำบูดูที่มีกลิ่นหอมรสชาติอร่อย โดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ วิธีการคือหมักปลาหลังเขียวหรือปลากะตักผสมกับเกลือในโองดินเผา ทำให้น้ำบูดูมีกลิ่นหอมอร่อย ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของชุมชน นอกจากบูดูแล้วยังมีผลิตภัณฑ์ปลาแห้ง ปลากะพงตากแห้ง ข้าวเกรียบ กะปิ และกุ้งแห้ง

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบอย่างมากจากการขยายตัวของเรือประมงพาณิชย์ คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งที่เสื่อมโทรม และทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดน้อยลง ในการแก้ปัญหาของชาวบ้านโคกเคียน ได้มีความพยายามรวมกลุ่มกันรื้อโล่เรือประมงพาณิชย์ที่เข้ามาจับสัตว์น้ำในบริเวณเขตชายฝั่งน้ำตื้น เนื่องจากอุปกรณ์จับสัตว์น้ำของเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอวนรุนและอวนลาก มักทำลายเครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวบ้าน รวมทั้งจับสัตว์น้ำในปริมาณที่มากเกินไป และด้วยเหตุที่ชาวประมงพื้นบ้าน ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้ชุมชนชาวมุสลิมจึงค่อนข้างมีฐานะยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนชาวพุทธที่สามารถปลูกข้าวไว้ใช้กินในครัวเรือนและมีรายได้จากการขายสินค้าพืชสวนต่างๆ

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

ชุมชนบ้านโคกเคียนนับเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลจากโครงการพัฒนาโดยหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะจากของรัฐ ที่ผ่านมามีปัญหาที่ชาวบ้านพบมากที่สุดจากโครงการพัฒนาคือ การดำเนินโครงการโดยไม่ขอความคิดเห็นจากชาวบ้าน และผลจากโครงการทำให้ระบบนิเวศภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องได้รับผลกระทบในการประกอบอาชีพ โดยโครงการในลักษณะดังกล่าว อาทิ โครงการจัดการระบายน้ำของกรมชลประทานที่ทำทางระบายน้ำจากชุมชนในเมืองไหลผ่าน

ชุมชนโคกเคียน ผลของการดำเนินโครงการดังกล่าวทำให้น้ำเสียจากในเมืองเข้ามาในคลอง สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่นาและการทำประมงของชาวบ้าน ที่นาหลายแห่งในหมู่บ้านต้องกลายเป็นนาร้างอันเนื่องมาจากโครงการดังกล่าว

โครงการพัฒนาอีกโครงการหนึ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อชาวบ้านคือการขุดลอกร่องน้ำในคลองโคกเคียน ผลของการขุดลอกร่องน้ำให้ลึกขึ้น ทำให้น้ำทะเลหนุนเข้ามาในคลองมากขึ้น น้ำจืดที่เคยสามารถใช้ทำนาได้ตลอดกลายเป็นน้ำเค็ม ส่งผลให้พื้นที่นาหลายแห่งในหมู่บ้านกลายเป็นนาร้าง ปัจจุบันทางการได้ส่งเสริมให้ใช้พื้นที่นาร้างเหล่านี้ทำเป็นสวนปาล์ม ซึ่งชาวบ้านเกรงว่าโครงการดังกล่าวจะส่งผลทำให้วิถีชีวิตในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปและในอนาคตจะไม่มีพื้นที่นาในชุมชน

อย่างไรก็ตามมีโครงการพัฒนาของรัฐในหลายโครงการที่ชาวบ้านพึงพอใจ อาทิ โครงการสร้างปะการังเทียมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดลงให้กลับมาสมบูรณ์ กระนั้นก็ในช่วงแรกของการดำเนินโครงการราวปี พ.ศ.๒๕๕๖ ชาวบ้านประสบปัญหาเกี่ยวกับแนวปะการังเทียมอย่างมาก เนื่องจากแนวปะการังเทียมส่งผลทำให้เครื่องมือจับปลาเสียหาย แต่ภายหลังจากที่ชาวบ้านขอความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐให้ช่วยกำหนดแนวเขตวางปะการังเทียม ปัญหาดังกล่าวก็หมดไป พร้อมกับทรัพยากรสัตว์น้ำที่มากขึ้น ทั้งนี้นอกจากการวางแผนปะการังเทียมแล้ว ชาวบ้านยังต้องการให้หน่วยงานภาครัฐมีมาตรการที่เด็ดขาดในการป้องกันและปราบปรามเรือประมงที่ใช้อุปกรณ์ผิดกฎหมาย

ตัวอย่างของโครงการพัฒนาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นบทเรียนที่สำคัญว่า โครงการพัฒนา โดยเฉพาะโครงการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศภายในชุมชน ควรที่จะต้องรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก่อนที่จะดำเนินการ

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

ชุมชนโคกเคียนเป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบในทางอ้อมของความสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายนอกที่มีต่อคนภายในชุมชน กล่าวคือ

แม้ว่าที่ผ่านมาจะไม่เคยเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นภายในชุมชน แต่ผลของเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นรอบนอกชุมชนได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เกิดความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ชุมชนบ้านโคกเคียนไม่ไปมาหาสู่เหมือนในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชน กลุ่มวัยรุ่นทั้งพุทธและมุสลิมที่เคยรวมกลุ่มกันเล่นกีฬา คลุกคลี เข้าออกในแต่ละหมู่บ้านในอดีตก็ถูกห้ามปรามจากผู้ปกครองไม่ให้ไปมาหาสู่กันเพราะมีความหวาดระแวงกันสูงและรู้สึกไม่ปลอดภัย

นอกจากนี้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นรอบๆ พื้นที่ชุมชนบ้านโคกเคียนยังทำลายพื้นที่ระหว่างวัฒนธรรมของคนต่างศาสนาในพื้นที่ อาทิเช่น ร้านน้ำชา ตลาดนัด เนื่องจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นรอบๆ พื้นที่จะมีการยิงกราดใส่ร้านน้ำชาหรือแอบลอบวางระเบิดในร้านน้ำชาและตลาดนัดทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีผู้คนไปใช้น้อยลง ปัจจุบันร้านน้ำชาในชุมชนไม่มีคนต่างวัฒนธรรมเข้ามาใช้บริการเช่นในอดีต ความหวาดระแวงนี้ได้ขยายตัวเป็นความไม่ไว้วางใจและพัฒนาไปสู่ความรู้สึก ความเป็นเราและความเป็นอื่น

๕. สรุปบทเรียนจากบ้านโคกเคียน

สิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านโคกเคียนสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนที่สำคัญหลากหลายประการ แต่เดิมจะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านโคกเคียน ซึ่งประกอบไปด้วยชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนต่างศาสนาสามารถอยู่ร่วมกันได้ก็คือ ประการแรก พื้นที่ทางสังคมมีมากพอที่จะให้กลุ่มคนได้มีกิจกรรมประจำวันร่วมกัน พื้นที่ทางสังคมเหล่านี้รวมถึงกิจกรรมการศึกษา และงานประเพณีต่างๆ ร้านค้า ตลาดนัด ร้านน้ำชา ประการที่สอง ลักษณะการประกอบอาชีพการประมงของชุมชนไทยมุสลิม และการเกษตรของชุมชนไทยพุทธ ล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพที่จำเป็นต้องมีการช่วยเหลือกันระหว่างคนในชุมชน เช่น อาชีพประมง เรือลำหนึ่งจำเป็นต้องมีคนช่วยหรือทำร่วมกันหลายคน การทำนาข้าวช่วยกัน

ลงแขก เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ทำให้ชุมชนทั้งสองมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างลงตัว

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ มีการเกี่ยวดองกันอย่างแนบแน่นและเคารพผู้อาวุโส ให้ความนับถือในผู้นำทาง ธรรมชาติ และผู้นำทางศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าแม้กระทั่งคนในชุมชนมุสลิมยังให้ความสำคัญกับเจ้าอาวาสวัดโคกเคียน ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้แม้ว่าที่ผ่านมาอาจมีการทะเลาะเบาะแว้งกันบ้างแต่ด้วยความสัมพันธ์ที่แนบแน่น และการแก้ไขปัญหา การไกล่เกลี่ย ประนีประนอมของผู้นำทำให้สามารถหาข้อยุติได้ ประการที่สี่ การที่ชุมชนมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ มีความมั่นคงทางอาหารสูง และเคารพธรรมชาติ ให้ความสำคัญตึงเครียดภายในชุมชนมีน้อย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนทั้งสองมีลักษณะการประกอบอาชีพที่ต่างกัน แต่เกี่ยวเนื่องกัน ทำให้ไม่มีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์และความแนบแน่นในลักษณะดังกล่าวในชุมชนโคกเคียนเริ่มถูกทำลายอย่างต่อเนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ดังต่อไปนี้ ประการแรก การที่ชุมชนบ้านโคกเคียนอยู่ติดกับสังคมเมือง ทำให้อิทธิพลของสังคมเมืองสามารถแทรกซึมเข้ามาในหมู่บ้านได้โดยง่าย และจากการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมเมืองทำให้คนในชุมชนที่มีการศึกษาสูงและเข้าไปทำงานในเมืองมีวิถีชีวิตอยู่อย่างปัจเจกชนมากขึ้น ในขณะที่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเริ่มมีความสำคัญลดลง ประการที่สอง การพัฒนาเทคโนโลยีทางการประมงและเทคโนโลยีทางการเกษตรทำให้คนในชุมชนเลิกพึ่งพากันหรือการพึ่งพาแรงงานน้อยลง ส่งผลทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมในด้านการประกอบอาชีพลดลง

ประการที่สาม จากทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล จากปัญหาของเรือประมงพาณิชย์ เรืออวนรุน เรืออวนลาก ที่ไม่เป็นมิตรกับธรรมชาติทำให้ชาวมุสลิมที่พึ่งพาการทำประมงแบบพื้นบ้านประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ทำให้ต้องเผชิญกับแรงกดดันและความตึงเครียดในการดำรงชีวิตมากขึ้น ประการที่สี่ โครงสร้างทางการเมืองท้องถิ่นได้สร้างความแตกแยกระหว่าง

คนในชุมชนมากขึ้น เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายและเลือกข้าง นอกจากนี้โครงสร้างทางการเมืองแบบที่เป็นทางการยังทำให้บทบาทของผู้นำโดยธรรมชาติที่เคยมีมากลดลง ซึ่งทำให้กลไกการประนีประนอม ไกล่เกลี่ย และแก้ปัญหาแบบเดิมไม่อาจทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดิม

ประการที่ห้า ผลจากโครงการพัฒนาของรัฐนอกจากจะไม่สามารถช่วยยกระดับความเป็นอยู่และฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนได้แล้ว ยังเป็นการทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมและสร้างความเสียหายในการประกอบอาชีพอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากโครงการสร้างระบบระบายน้ำซึ่งทำให้น้ำเสียจากตัวเมืองไหลผ่านคลอง ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญของทั้งชาวนาและชาวประมง หรือโครงการขุดลอกคลองที่ทำให้ระบบนิเวศของคลองเปลี่ยนแปลงไปน้ำเค็มเข้ามาแทนที่น้ำจืด ทำให้ชาวนาไม่อาจทำนาได้และต้องปล่อยไว้ให้เป็นนาร้าง

ความท้าทายเหล่านี้ได้ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมเริ่มเปราะบางลง และจากแรงปะทะของเหตุการณ์ความไม่สงบที่รายล้อมชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ที่เปราะบางอยู่แล้วเกิดแตกร้าวจากภาพการรับรู้ของสาธารณชนทั่วไปที่มองว่าเหตุการณ์ความไม่สงบมีความเชื่อมโยงกับชาวไทยมุสลิม และจากลักษณะของเหตุการณ์ความรุนแรงที่มุ่งโจมตี "พื้นที่สาธารณะ" ทำให้ชาวไทยพุทธเกิดความหวาดระแวงเพื่อนบ้านที่เป็นชาวไทยมุสลิมมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่สาธารณะเริ่มจำกัด เนื่องจากชาวไทยพุทธไม่กล้าที่จะดำเนินกิจกรรมดังเช่นเดิม ผู้ปกครองชาวพุทธเริ่มหวาดระแวง และไม่ไว้ใจให้ลูกหลานของตนทำกิจกรรมร่วมกับลูกหลานของเพื่อนบ้านชาวมุสลิม

๖. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่มและการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านโคกเคียนได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านดังต่อไปนี้

๑. ให้มุ่งเน้นจัดทำแผนชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน แม้ว่ากระบวนการดังกล่าวต้องใช้เวลามากพอสมควร แต่ในท้ายที่สุดจะได้แผนพัฒนาชุมชนที่เป็นที่ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของคนในชุมชน

๒. โครงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอาชีพ มุ่งเน้นให้ต่อยอดและขยายผล และสามารถบูรณาการได้ทุกหน่วยงาน เน้นผลประโยชน์ชุมชนเป็นหลักมิใช่หน่วยงานเจ้าของงบประมาณ

๓. หน่วยงานของรัฐที่จะเข้าสนับสนุนควรยึดตามแผนงานแม่บทชุมชนตามลำดับความต้องการหรือความจำเป็นเร่งด่วนและสอดคล้องกับแผนงานที่วางไว้อย่างเป็นระบบ

๔. ในการบริหารจัดการชุมชน เน้นให้มีบทบาทในรูปคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่มีองค์ประกอบทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการ ส่วนเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวก

๕. ให้มุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาการศึกษาในระดับก่อนปฐมวัยให้ดำเนินการจัดตั้งประจำหมู่บ้าน ส่วนศูนย์ฝึกอบรมเด็กก่อนวัยเรียนต้องส่งเสริมให้เป็นศูนย์เดียวกันกับไทยพุทธ-ไทยมุสลิม ส่งเสริมพัฒนาโรงเรียนชุมชนบ้านโคกเคียนให้มีศักยภาพและการยอมรับของผู้ปกครองไทยพุทธ-ไทยมุสลิม ให้เป็นสถานศึกษาที่เยาวชนไทยพุทธ-ไทยมุสลิมเรียนร่วมกันในชุมชน

๖. โครงการพัฒนาทุกด้านที่ไม่ได้มีในแผนชุมชน หน่วยงานต้องชี้แจงทำความเข้าใจกับชุมชนก่อนทุกครั้งโดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ หน่วยงานนั้นต้องให้ชุมชนร่วมกันทำการประเมินผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชนก่อนดำเนินการ

๗. โครงการพัฒนาการวางแผนปะการังเทียมในพื้นที่จะต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วม ร่วมกันกำหนดจุดและมีตำแหน่งบอกแนวเขตปะการังเทียมเพื่อป้องกันความเสียหายต่อเครื่องมือประมงของชาวบ้าน

๘. เร่งรัดการดำเนินฟื้นฟูและจัดการระบบพื้นที่คลองโคกเคียนเพื่อเป็นแหล่งวางไข่และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำให้สมบูรณ์มากขึ้น

๙. ดำเนินการหยุดยั้งอย่างเด็ดขาดกับกลุ่มคนตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกที่สาธารณะ และการใช้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างเพื่อให้ชาวประมงขนาดเล็กสามารถดำรงชีวิตได้ตามอัตภาพ

๑๐. สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในการเตรียมความพร้อมในการรองรับพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างชัดเจน

บทที่ ๙

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์

การพัฒนา: กรณีศึกษาบ้านเกาะสะท้อนและบ้านปยู

อ.ตากใบ จ.นราธิวาส

เอกพันธ์ ปิณฑวนิช, ลันติ นิลแดง, อำซ็อมัน นิกาเร็ง,

เพ็ญพร ทองนพคุณ และพีศุภร อธิ์เล่งอะ

๑. ความนำ

พื้นที่ศึกษาหมู่ ๑ บ้านเกาะสะท้อน และหมู่ ๒ บ้านปยู ตำบลเกาะสะท้อน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นหนึ่งใน ๘ พื้นที่ศึกษาตามโครงการศึกษาวิจัย การพัฒนาชุมชนโดยชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษา นี้จะนำไปวิเคราะห์ภาพรวมของการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง เพื่อเป็นประโยชน์ในการวางนโยบายการพัฒนาพื้นที่ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น นอกจากนั้นข้อสรุปที่ได้จากชาวบ้านจะนำมาวางแผน สำหรับโครงการนำร่องในระยะต่อไปด้วย

พื้นที่ตำบลเกาะสะท้อน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะ เด่นหลายประการ ประการแรก เป็นเมืองชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับประเทศ มาเลเซีย ดังนั้นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจอาจมีความแตกต่างจากพื้นที่ชนบท อื่นๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประการที่สอง ลักษณะทางประชากรของตำบล เกาะสะท้อนมีประชากรที่ประกอบไปด้วยชาติพันธุ์ไทและมลายูโดยคนไทยเชื้อสายไท ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ และคนไทยเชื้อสายมลายูจะนับถือศาสนาอิสลามซึ่ง องค์ประกอบนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาลักษณะการดำรงชีวิตและปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนต่างศาสนาและต่างชาติพันธุ์ และน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าปัจจัยอะไรจะเป็น ตัวสนับสนุนหรืออุดหนุนการร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ต่อไป

ที่ผ่านมามคนในชุมชนทั้งสอง แม้ว่าจะมีความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งชุมชนทั้งสองจัดเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบโดยตรง เนื่องจากเคยเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบรายวันขึ้นในพื้นที่และมีผู้เสียชีวิตเป็นคนในพื้นที่ ผลจากเหตุการณ์ความไม่สงบทำให้ทั้งตำบลเกาะสะท้อนถูกฝ่ายความมั่นคงจัดให้เป็นพื้นที่ "สีแดง" และภายหลังจากที่ถูกจัดให้เป็นหมู่บ้านสีแดง ฝ่ายความมั่นคงได้ออกปฏิบัติการตรวจค้นและจับกุมในหมู่บ้านหลายครั้ง ซึ่งยังสร้างความหวาดกลัวและหวาดระแวงในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น

๒. โครงสร้างทางสังคมของพื้นที่เกาะสะท้อน

ในการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านนั้น จะทำการจำแนกออกเป็นสี่ด้าน ได้แก่ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยในการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของโครงสร้างในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๑ โครงสร้างทางภูมิศาสตร์และประชากร

ตำบลเกาะสะท้อนมีสภาพเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ คือ แม่น้ำลุโงโก-ลก แม่น้ำปยู และแม่น้ำท่าแพรก พื้นที่ส่วนใหญ่บนเกาะสะท้อนเป็นที่ราบลุ่มปากแม่น้ำ และมีชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซียทางด้านหมู่บ้านศรีพจน์ หมู่ ๓ ทางทิศตะวันออกของตำบล เป็นพื้นที่รับน้ำที่จะระบายออกไปยังทะเลจาก ๕ อำเภอต้นน้ำ ได้แก่ อำเภอสุคีริน อำเภอสุโงปาตี อำเภอแว้ง อำเภอสุโงโก-ลก และอำเภอเมืองนราธิวาส

สำหรับหมู่บ้านปยู มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ทางทิศเหนือของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ราบสูงน้ำท่วมไม่ถึงใช้เป็นพื้นที่นาและสวน ทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ราบสูงใช้เป็นพื้นที่นาและสวน ทางทิศตะวันตกฝั่งถนนเป็นที่ราบสูงติดแม่น้ำเป็นที่ตั้งบ้านเรือน ส่วนหมู่บ้านเกาะสะท้อนมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ทางทิศเหนือ

ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ดอนใช้เป็นพื้นที่นา ทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ดอนใช้เป็นที่รกร้างว่างเปล่าปัจจุบันกำลังขุดปลูกปาล์ม ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นที่ดอนใช้เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน มีการตั้งรกรากบริเวณพื้นที่ตำบลเกาะสะท้อนราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยกลุ่มชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธอพยพมาจากปัตตานีมาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านปยู (แปลว่าปลาหมอบ เกิดจากเรื่องเล่าในหมู่บ้านที่ว่ามีการจับปลาหมอบตัวใหญ่ได้ จนสามารถเลี้ยงคนได้ทั้งหมู่บ้าน) ในเวลาใกล้เคียงกันนั้นมีชาวพุทธและชาวมุสลิมอีกกลุ่มหนึ่งจากปัตตานีและมาเลเซียอพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ ประมาณ ๘๕ ปีที่แล้วได้เกิดเหตุอุทกภัยครั้งใหญ่ซึ่งทำให้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่บริเวณหมู่บ้านปยู ผลจากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านอพยพไปตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ดอน เมื่อน้ำลดลงชาวบ้านส่วนหนึ่งกลับมามาตั้งถิ่นฐานที่เดิม แต่อีกส่วนหนึ่งไม่ได้กลับมา

เมื่อหมู่บ้านปยูขยายใหญ่ขึ้นประกอบกับมีน้ำท่วมบ่อยครั้ง ทำให้ชาวพุทธส่วนหนึ่งย้ายไปตั้งหมู่บ้านจุมบก แต่เมื่อเกิดน้ำท่วมหมู่บ้านจุมบกและเริ่มมีชาวมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงย้ายออกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านเกาะสะท้อนในปัจจุบัน สำหรับที่มาของชื่อ "เกาะสะท้อน" นั้นสืบเนื่องมาจากการที่ชาวบ้านเห็นว่าบริเวณพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่มีต้นสะท้อน (ต้นกระท้อน) เป็นจำนวนมาก อีกทั้งพื้นที่ตั้งหมู่บ้านมีภูมิประเทศเป็นเกาะที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำทั้งสามสายนั่นเอง ในช่วงเวลาถัดมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำให้มีชาวไทยพุทธและมุสลิมจากประเทศมาเลเซีย (รัฐกลันตัน) อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณหมู่บ้านเกาะสะท้อน

ประวัติการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของประชากรผสมผสานกันระหว่างชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม หากพิจารณาโดยภาพรวมของทั้งตำบลเกาะสะท้อนพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ (ร้อยละ ๙๔ นับถือ) นับถือศาสนาอิสลาม มีเพียงส่วนน้อย (ร้อยละ ๒) เท่านั้นที่นับถือศาสนาพุทธ แต่หากจำแนกเป็นรายหมู่บ้านที่ทำการศึกษาคะพบว่าในหมู่ ๑ หรือหมู่บ้านเกาะสะท้อน

ร้อยละ ๙๐ ของประชากรนับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ ๑๐ นับถือศาสนาพุทธ แต่ในหมู่ ๒ หรือหรือบ้านปยู ทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาอิสลาม

ลักษณะทางสังคมของประชากรทั้งสองหมู่บ้านพบว่าทั้งชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันเป็นเครือญาติจากการสมรสระหว่างคนในชุมชนกับชุมชนใกล้เคียงหรือชุมชนอื่นๆ โดยในหมู่บ้านปยูมีตระกูลใหญ่ๆ เพียงสองตระกูล ได้แก่ เล็งอะ และ นิการัง เช่นเดียวกับในหมู่บ้านเกาะสะท้อนที่ตระกูลใหญ่ๆ ในหมู่บ้านคือ ทองนพคุณ และไชยศรี แต่เดิมระบบครอบครัวในหมู่บ้านเป็นแบบครอบครัวขยาย แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวที่ฝ่ายชายจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงหลังแต่งงาน (แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติศุกก่อนแต่งงานว่าจะไปอยู่บ้านฝ่ายใด)

๒.๒ โครงสร้างทางการเมือง

ในอดีตก่อนที่จะมีระบบการปกครองภายใต้ระบบกำนันและผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านชาวไทยอิสลามจะยึดถือผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางธรรมชาติ อาทิ โต๊ะครู ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ เจ้าของโรงเรียนปอเนาะ โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน หรือคนที่เรียนจบจากประเทศมุสลิม และจากโรงเรียนปอเนาะ โดยหากในหมู่บ้านเกิดปัญหาหรือจะมีการตัดสินใจใดๆ ชาวบ้านมักจะไปหาโต๊ะครู และโต๊ะอิหม่ามให้เป็นผู้ให้คำแนะนำหรือไกล่เกลี่ย

ภายใต้โครงสร้างการปกครองแบบกำนันผู้ใหญ่บ้าน พบว่าโครงสร้างการปกครองแบบไม่เป็นทางการหรือแบบดั้งเดิมยังคงมีอิทธิพลอยู่ไม่มากนัก โดยผู้นำทางธรรมชาติจะมีบทบาทเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ ผู้นำทางศาสนา (เช่น อิหม่าม มัลลิด บิหลัน คอเต็บ) ฯลฯ หลังจากที่มีการนำเอาระบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาพบว่า โครงสร้างทางการเมืองและการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์มากขึ้น คนในชุมชนแบ่งเป็นกลุ่มอุปถัมภ์ต่างๆ ซึ่งในสถานการณ์ปกติการแบ่งขั้วดังกล่าวอาจไม่ดำเนินไปสู่การสร้างความแตกแยกของคนในชุมชน แต่ในสถานการณ์ความรุนแรง หรือหากทางการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และละเลย

กลุ่มที่เหลื้ออาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในท้องถิ่นได้

๒.๓ โครงสร้างทางการศึกษาและวัฒนธรรม

ชาวมุสลิมสมัยก่อนนิยมส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนปอเนาะ ผู้ใหญ่ไม่ค่อยให้การสนับสนุนในการเรียนสายสามัญ เพราะกลัวจะเป็นคนไม่ใส่ใจทางศาสนา ไม่เหมาะสมตามหลักศาสนา การเรียนที่ปอเนาะนั้นเด็กจะต้องซื้อ "กิตาบ" (คัมภีร์อัลกุรอาน) และอุปกรณ์การอยู่การกินไปเอง ทางปอเนาะจะไม่มีให้ บางคนก็จะสร้างปอเนาะให้ลูกด้วย ส่วนชาวพุทธจะส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนสามัญในละแวกใกล้เคียง และเมื่อถึงระดับการศึกษาที่สูงขึ้นไปเด็กก็จะไปเรียนนอกพื้นที่รวมถึงในกรุงเทพฯ เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต เป็นต้น ปัจจุบันตำบลเกาะสะท้อนมีโรงเรียนประถมศึกษา ๒ แห่ง โรงเรียนขยายโอกาส ๑ แห่ง โรงเรียนตาดีกา ๕ แห่ง ศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียน ๒ แห่ง และปอเนาะ ๒ แห่ง

ในปัจจุบันเป็นที่น่าสังเกตว่าโรงเรียนซึ่งเคยเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญที่บ่มเพาะความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนต่างศาสนาในหมู่บ้านตั้งแต่วัยเด็ก เริ่มลดบทบาทลงอย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านไทยพุทธนิยมส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนพุทธนอกตำบล ทำให้ในปัจจุบันมีเด็กไทยพุทธที่เหลื้ออยู่ในโรงเรียนไม่ถึงสิบคนเท่านั้น

นอกจากโรงเรียนแล้ว ยังมีพื้นที่สาธารณะที่สำคัญอื่นๆ ของหมู่บ้าน อาทิ สถาบันทางศาสนา คือมัสยิดและวัดเกาะสะท้อน นอกจากนี้ยังมีตลาดนัด รถเขว่น (รถขายของที่มีสินค้าหลากหลายชนิด) ซึ่งผู้หญิงมักใช้เป็นสถานที่พบปะพูดคุยกัน และร้านกาแฟ ซึ่งผู้ชายมักจะใช้เป็นสถานที่พบปะกันในตอนเช้าและหลังละหมาดตอนหนึ่งทุ่ม พื้นที่สาธารณะเหล่านี้ประกอบกับงานประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล งานศพทำให้ชุมชนต่างศาสนิกมีโอกาสนี้จะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนชาวพุทธและมุสลิมในพื้นที่เกาะสะท้อนมีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี หรืออย่างน้อยที่สุดไม่มีความขัดแย้งในระดับรุนแรง และหากมีความขัดแย้งระหว่างกันก็ยังมีกลไกของผู้อาวุโสหรือผู้นำทางธรรมชาติที่ได้รับความเคารพจากทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหรือตัดสิน

๒.๔ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านในสมัยก่อนจะทำนาทำไร่เพื่อใช้พอยังชีพในครอบครัว ส่วนช่วงที่ว่างจากทำนาชาวบ้านบางคนก็จะปลูกผักไว้กิน บ้างก็หาปลาตามแม่น้ำลำคลอง เพื่อนำมาประกอบอาหาร ซึ่งแทบจะไม่ต้องใช้เงินในการจับจ่ายซื้อหาอาหารเลย การทำนาในอดีตใช้วัวในการไถนา ไม่ต้องใส่ปุ๋ยเพราะว่าจะปล่อยวัวไปเลี้ยงในทุ่ง ก็จะทำให้ปุ๋ยเป็นไปตามธรรมชาติ ใช้เวลาในการไถนาน ๑ วัน ช่วงเวลาทำนาจะทำปีละ ๑ ครั้ง ช่วงเดือนมิถุนายน (ไถนา) ตากดินไว้ประมาณ ๒ อาทิตย์ ขึ้นต่อมาก็จะหว่าน เพาะต้นกล้าประมาณ ๔๐ วัน แล้วจะนำต้นกล้าไปปักดำ ประมาณเดือนมกราคม จึงจะได้เกี่ยวข้าว ผลผลิตที่ได้ชาวบ้านจะเก็บไว้กินในครัวเรือน หากมีพื้นที่เหลือ จึงใช้สำหรับแลกเปลี่ยนสิ่งของ ขั้นตอนการทำนาทั้งหมดชาวบ้านในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะศาสนาใดก็ตามจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ระยะหลังตั้งแต่มีการสร้างเขื่อน ชาวบ้านทำนาปีละ ๒ ครั้ง หลังจากมีการทำนาปีละ ๒ ครั้ง ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ไม่ต้องออกไปรับจ้าง ข้างนอก ช่วงหลังผลผลิตไม่ดี เนื่องจากแมลง หนู และศัตรูพืชมีมากขึ้น ประกอบกับชลประทานปล่อยน้ำไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน ทำให้ในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านเปลี่ยนมาทำนาปีละ ๑ ครั้ง พันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านปลูกในปัจจุบันนั้น ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากทางการ ได้แก่ พันธุ์ชัยนาท พันธุ์สุพรรณบุรี พันธุ์ชัยภูมิต่อ ข้าวบ้านเฉียง พัทลุง และข้าวสังข์หยด เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในปัจจุบันคือ ระบบการทำนาเช่า โดยเจ้าของที่จะเป็นคนไถให้ ส่วนคนเช่าจะเป็นคนปักดำ เกี่ยว ผลผลิตที่ได้มาจะถูกแบ่งครึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างเจ้าของที่และผู้เช่า นอกจากนี้แทนที่จะระดมคนในชุมชนช่วยกันทำนา ไม่ว่าจะปักดำหรือเกี่ยวข้าว ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งในด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้านคือลักษณะการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ในปัจจุบันพบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านที่เป็นวัยรุ่น

และวัยกลางคนนิยมที่จะประกอบอาชีพรับจ้าง โดยเฉพาะการเดินทางไปรับจ้างในฝั่งมาเลเซีย ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างหรือรับจ้างตามร้านอาหาร เนื่องด้วยการเดินทางค่อนข้างสะดวกเพราะมีพรมแดนที่ติดกันและค่าแรงที่ได้มากกว่าการทำงานในฝั่งไทย มีเพียงส่วนน้อยที่ทำงานตามเมืองใหญ่ในจังหวัดใกล้เคียง และบางส่วนที่ออกไปศึกษาตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งภายในจังหวัด และต่างจังหวัด เมื่อจบการศึกษาแล้วเลือกที่จะทำงานในตัวเมืองมากกว่าที่จะกลับมาทำงานในชุมชนที่มีโอกาสการทำงานค่อนข้างจำกัด

๓. นโยบายและผลของการพัฒนาในชุมชน

เมื่อกล่าวถึงโครงการพัฒนาในพื้นที่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าภาครัฐเข้าไปมีบทบาทหลักในโครงการเกือบทั้งหมด ถึงแม้บางกรณีอาจจะให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการโครงการ แต่โดยหลักการแล้วภาครัฐเป็นผู้วางแผนและจัดการโดยส่วนใหญ่ จากลักษณะดังกล่าวทำให้โครงการพัฒนาที่ผ่านมาต้องประสบกับความล้มเหลวและล้มเหลวปะปนกัน ทั้งนี้เราสามารถสรุปปัจจัยที่ทำให้โครงการประสบความล้มเหลว พร้อมทั้งตัวอย่างของโครงการเหล่านี้ได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก โครงการต้องเป็นความต้องการโดยรวมของคนในชุมชน และชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเองโดยส่วนใหญ่ ตัวอย่างของโครงการเหล่านี้ อาทิ โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน (SML) โดยในกรณีของหมู่บ้านปูยู หลังจากได้เงินงบประมาณจำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท ชุมชนได้ตกลงที่จะใช้เงินดังกล่าวในการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ซ่อมแซมต่อเติมโรงเรียนตาดีกา สร้างรั้วรอบกุโบ (สุสานมุสลิม) ในโครงการเดียวกันนี้ที่หมู่บ้านเกาะสะท้อนได้นำเงินไปสร้างอาคารเอนกประสงค์และซ่อมแซมบาหลีซาเซ (สถานที่สำหรับละหมาดและสอนศาสนาอิสลาม) หรือในกรณีโครงการอยู่ดีมีสุขระดับจังหวัดที่หมู่บ้านปูยูได้เงินงบประมาณจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งชาวบ้านตกลงที่จะใช้จัดซื้อที่ดิน อุปกรณ์การหุงต้ม และเครื่องครัว สำหรับใช้ในการจัดกิจกรรมส่วนรวมเช่น งานเลี้ยง งานแต่งงาน ในภาพรวม

โครงการเหล่านี้ประสบความสำเร็จและชาวบ้านพึงพอใจเนื่องจากเป็นการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ประการที่สอง โครงการที่มีลักษณะการออมทรัพย์ที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม เนื่องจากการออมทรัพย์ในแบบปกตินั้นขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เพราะมีการเก็บดอกเบี้ยเงินกู้ การจัดสหกรณ์ออมทรัพย์ในหมู่บ้านปยูจึงใช้ระบบหุ้นมาใช้ โดยเมื่อสมาชิกซื้อหุ้นเงินฝากครบหกเดือน (หุ้นละ ๑๐๐ บาท) สามารถกู้เงินได้เป็นจำนวนสามเท่าของหุ้นที่มีอยู่ แต่ไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท และในการกู้เงินแต่ละครั้งจะมีการหักเงิน ณ ที่จ่ายจำนวนเล็กน้อย เพื่อเป็นค่าบริหารจัดการแทนการเก็บดอกเบี้ย และต้องจ่ายเงินคืนให้ครบตามจำนวนที่กู้ภายใน ๑๐ เดือน ปัจจุบันสหกรณ์ออมทรัพย์ในหมู่บ้านปยูถือได้ว่าค่อนข้างประสบความสำเร็จจากเดิมที่มีสมาชิก ๑๕ คน เพิ่มขึ้น ๙๖ คน ทั้งนี้สหกรณ์ดังกล่าวมีบทบาทสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนลดการพึ่งพาทุนจากภายนอก

สำหรับโครงการที่ประสบความสำเร็จล้นหลามนั้นมักจะเป็นโครงการที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ ประการแรก โครงการที่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะโครงการที่มีการปล่อยเงินกู้และเรียกเก็บดอกเบี้ย ประการที่สอง โครงการที่ก่อให้เกิดรายได้ไม่คุ้มกับการลงแรง เช่น โครงการส่งเสริมการทำขนมสำหรับกลุ่มแม่บ้าน โดย กอ.สสส. จขต. เพื่อขายที่ตลาดนัด แต่เมื่อผลิตแล้วส่วนมากจะขายไม่หมด ทำให้ชาวบ้านเลิกล้มโครงการดังกล่าว ประการที่สาม โครงการที่สนับสนุนงบประมาณในระยะสั้น และต้องใช้เทคนิคเฉพาะบางอย่างในการบริหารจัดการ เช่น เทคนิคการจัดทำงบประมาณและการทำบัญชี ซึ่งหากทางการไม่เข้ามาให้คำปรึกษา ทำการฝึกอบรมหรือประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โอกาสที่โครงการจะล้มเหลวมีสูง ดังเช่น โครงการสนับสนุนกลุ่มผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว ของ กอ.สสส.จขต. การศึกษานอกโรงเรียน และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์ ที่ล้มเหลวเนื่องจากขาดความรู้เรื่องการตลาด ขาดความชำนาญด้านการบริหารจัดการทำให้ไม่รู้จักรวักควักจำนวนรายรับ-รายจ่าย ต้นทุน-กำไร และไม่ได้รับการฝึกอบรมจากทางการ

ในภาพรวมจะเห็นได้ว่าเงินงบประมาณด้านการพัฒนาค่อนข้างจะได้รับผลดีในกรณีที่เป็นการก่อสร้างถาวรวัตถุที่คนในชุมชนต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถาวรวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรม ซึ่งชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้เลยทันที แต่ถ้าเป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอื่นใดในลักษณะของอาชีพเสริม หรือการส่งเสริมอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพที่คนในชุมชนมีความชำนาญอยู่แล้ว และทางการขาดการเสริมสร้างทักษะที่จำเป็น พร้อมทั้งการสนับสนุนงบประมาณที่ต่อเนื่องเพียงพอ โอกาสที่โครงการเหล่านี้จะล้มเหลวก็มีอยู่สูง

นอกจากบทเรียนที่สะท้อนความสำเร็จและความล้มเหลวข้างต้นแล้ว ชาวบ้านยังได้สะท้อนความรู้สึกเพิ่มเติมถึงการแนวทางการพัฒนาในอดีตในหลายข้อ อาทิ ประการแรก โครงการพัฒนาของรัฐมักเน้นงบประมาณหรือวัตถุเป็นหลักแต่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ให้พร้อมที่จะรับการพัฒนานั้นๆ ในอดีตแม้จะมีการนำชาวบ้านไปอบรมหรือจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้ แต่ก็เพียงการอบรมสั้นๆ ไม่ได้ก่อให้เกิดทักษะรอบด้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเห็นว่าในแต่ละโครงการควรมีการอบรมให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ พร้อมทั้งจะปฏิบัติจริงเสียก่อนจากนั้นโครงการพัฒนาจึงค่อยลงมา ประการที่สอง ในระดับของตัวบุคคล ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมพบว่าชุมชนของตนได้รับการเยี่ยมเยียนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายงานพัฒนาน้อยมาก ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถปะติดปะต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชนให้ประสานสอดคล้องกับนโยบายหรือโครงการพัฒนาของรัฐได้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือชาวบ้านได้รับโครงการบางโครงการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการหรือวิถีชีวิตของชุมชน เช่น โครงการโอบ้เก็บน้ำเป็นโครงการที่มีรูปแบบเหมือนกันทั่วประเทศ แต่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่แถบนี้ เป็นต้น ทั้งนี้ชาวบ้านได้ยกตัวอย่างอดีตนายอำเภอคนหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าเป็นคนพุทธแต่ก็เป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้านทั้งไทยพุทธและมุสลิม เนื่องจากลงพื้นที่บ่อยครั้ง ไม่ถือตัว บางครั้งร่วมกินข้าวกับชาวบ้าน และแม้ว่าไม่มีเงินหรือโครงการลงมา แต่ได้มาสอนให้ชาวบ้านเกิดทักษะต่างๆ เช่น ทักษะการบริหาร การรวมกลุ่ม หรือกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

๔. ชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง

การที่ชุมชนเกาะสะท้อน ซึ่งเคยอยู่กันอย่างสงบสุขได้กลายมาเป็นหนึ่งในพื้นที่ความขัดแย้งที่สำคัญได้ส่งผลอย่างมากต่อทั้งความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐ ในส่วนความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองพบว่า หลังจากที่เหตุการณ์ความไม่สงบก่อตัวขึ้น ความไว้วางใจของคนในชุมชนลดลง คนในชุมชนมีความหวาดระแวงกันเองมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าจะห่างเหินกันอยู่แล้วยิ่งห่างเหินกันมากขึ้น พื้นที่สาธารณะสำหรับการมีปฏิสัมพันธ์เริ่มจำกัด ความถี่ที่ชาวพุทธจะไปตลาดนัดลดลงอย่างมากเนื่องจากหวาดกลัวการก่อเหตุในพื้นที่สาธารณะซึ่งมักเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งร้านน้ำชาและตลาดนัด แม้ว่าจะยังมียุทธศาสตร์ติดต่อพบปะกันบ้างประปรายในบางโอกาส และความบังเอิญหรือเวลาได้รับเชิญไปงานต่างๆ ก็ตาม นอกจากนี้เหตุการณ์ความไม่สงบรายวันยังได้ส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจต่อคนในชุมชนด้วยเช่นกัน โดยชาวพุทธจะรู้สึกว่าไม่ปลอดภัยเวลาออกไปทำนา จึงลดปริมาณการทำนาลงไม่ทำมากเหมือนเมื่อก่อน ในขณะที่ชาวบ้านปยูก็จะเริ่มให้คนนอกหมู่บ้าน เช่น บ้านยูโย ต.บางขุนทอง มารับจ้างทำนา ส่วนคนบ้านปยูก็ทำอาชีพอื่น เช่น รับจ้างเย็บปัก เป็นอาชีพเสริม

ในส่วนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ผลของสถานการณ์ความรุนแรง และนโยบายการตอบโต้ของรัฐได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐเป็นไปอย่างตึงเครียดและเต็มไปด้วยความไม่ไว้วางใจมากขึ้น การดำเนินการหลายอย่างของรัฐได้สร้างความสงสัยและไม่พอใจของชาวบ้านอย่างมาก ในเบื้องต้นที่สุดสิ่งที่ชาวบ้านไม่เข้าใจคือเหตุใดทั้งตำบลจึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีแดง ทั้งๆ ที่เหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นเพียงบางจุดเท่านั้น นอกจากนี้ยังไม่มีการทำงานเข้าใจกับชาวบ้านว่าเหตุใดเมื่อถูกกำหนดเป็นพื้นที่สีแดงแล้ว จึงส่งผลกระทบให้โครงการพัฒนาหยุดชะงัก เพราะชาวบ้านบางส่วนมีแนวความคิดว่าโครงการพัฒนาจะเป็นตัวที่ช่วยลดทอนความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง ทั้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน

และระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ทั้งนี้เป็นเพราะโครงการพัฒนาเป็นการเปิดพื้นที่การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การตัดโครงการพัฒนานั้นก็เท่ากับเป็นการตัดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านไปในทางอ้อม นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความรู้สึกกว่ารัฐไม่เปิดโอกาสหรือคำแนะนำให้กับชาวบ้านว่าแนวทางปฏิบัติที่พึงประสงค์ควรเป็นเช่นไร และทำอะไรจึงจะเปลี่ยนสีพื้นที่ของชุมชนตนเองได้ ชาวบ้านคิดว่าการตัดงบประมาณของพื้นที่จะเป็นสิ่งที่ง่ายเกินไป ที่จริงแล้วนั้นควรจะมีการศึกษาดูว่าควรเพิ่มหรือคงงบประมาณในส่วนใดไว้หรือตัดงบประมาณส่วนใด ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ได้ติดร่างแหไปด้วย

นอกจากชาวบ้านจะไม่เข้าใจ และไม่พอใจนโยบายการจัดประเภทหมู่บ้านออกเป็นสีต่างๆ แล้ว สิ่งที่สร้างความไม่พอใจมากที่สุดก็คือวิธีการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นการเรียกประชุมชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน แต่ในความเป็นจริงหลังจากประชุมมักถือโอกาสปิดล้อมตรวจค้นหมู่บ้าน วิธีการในลักษณะนี้ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกกว่าเจ้าหน้าที่ขาดความจริงใจเปิดเผย หรือวิธีการปิดล้อมค้นหมู่บ้าน ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เพียงปีเดียวมีการตรวจค้นถึง ๗ ครั้ง และเจ้าหน้าที่มักจะมาก่อนเวลาละหมาดช่วงตีห้า ซึ่งการกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ารัฐไม่เคารพต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพวกเขา นอกจากนี้เวลาปิดล้อมตรวจค้น เจ้าหน้าที่มักนำกำลังมากเกินไปตามความคิดของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องรู้สึกเสียขวัญและกำลังใจ รวมทั้งตกอยู่ในสภาพหวาดกลัวอย่างมาก และแม้ว่าเจ้าหน้าที่จะเคยให้ข้อตกลงกับผู้นำในหมู่บ้านว่าจะแจ้งให้ผู้นำชุมชนทราบล่วงหน้าหากมีการตรวจค้น แต่ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ไม่ทำตามที่ตกลงกันไว้ ในแ่งนี้ทำให้ผู้นำชุมชนรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความไว้วางใจจากฝ่ายรัฐ จึงตอบสนองกลับในแง่ที่ไม่ให้ความไว้วางใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าที่ผ่านมาชาวบ้านจะไม่ไว้วางใจหรือมีอคติต่อเจ้าหน้าที่ทหารหรือฝ่ายความมั่นคงเสมอไป หากเจ้าหน้าที่มีปฏิบัติการด้วยความเข้าใจและเคารพต่อวิถีของคนในชุมชน ชาวบ้านมักจะให้ความไว้วางใจและให้ความ

ร่วมมือเป็นอย่างดี ดังกรณีทหารหน่วยเพชรารูซึ่งมาประจำการในพื้นที่ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๔๙ ทหารหน่วยนี้เคารพในความเป็นผู้นำที่แท้จริงของผู้นำท้องถิ่น และหากจะเข้าปิดล้อมหรือตรวจค้นในหมู่บ้านก็จะมีการแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำทราบก่อนเสมอและไม่ทำอย่างพร่ำเพรื่อ แต่จะทำเมื่อมีความจำเป็นและได้รับข้อมูลพร้อมจริงๆ เท่านั้น ที่สำคัญที่สุด คือทหารหน่วยนี้ได้แสดงตัวว่าการปฏิบัติหน้าที่นั้นเป็นไปเพื่อความสันติสุขของชุมชน ชาวบ้านไม่ได้บังเกิดความรู้สึกว่าการทหารเป็นศัตรูของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านมุสลิม ปฏิบัติการของหน่วยทหารในพื้นที่ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงแต่ละครั้งมีความสำคัญมาก ในแง่ที่จะทำให้สถานการณ์ต่อจากนั้นเป็นที่ควบคุมได้หรือจะเลวร้ายลง

กรณีตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของหน่วยเพชรารูคือครั้งหนึ่งเคยมีเหตุระเบิดเกิดขึ้นในชุมชน โดยปกติแล้วทหารหน่วยอื่นจะทำการปิดล้อมหรือตรวจค้นพื้นที่อย่างเข้มงวด รวมถึงมีการกดดันผู้นำชุมชนให้สืบหาตัวผู้ร้ายให้ได้ภายในเวลาอันสั้น แต่สิ่งที่หน่วยเพชรารูทำในทันทีคือการเรียกประชุมชาวบ้านในบริเวณที่เกิดระเบิด และทำการละหมาดฮายัตเพื่อขอให้สันติสุขจงเกิดแก่ทุกคน การกระทำดังกล่าวแม้จะดูเล็กน้อยแต่สำหรับชาวบ้านในชุมชนแล้วก่อให้เกิดผลกระทบทางจิตใจอย่างสูง ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าการทหารเป็นผู้ร่วมทุกข์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง และทำให้พวกเขาไว้วางใจว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพวกเขามีใช้เพื่อกลั่นแกล้งหรือเพราะความเกลียดชัง ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงในเวลานั้นจึงอยู่ในระดับที่สูง

อย่างไรก็ดี ประเด็นต่างๆ ข้างต้นนั้นส่วนใหญ่เป็นทัศนคติที่ได้จากคนในชุมชนบ้านปูยู ซึ่งเป็นชาวมุสลิมทั้งหมด มุมมองของชุมชนชาวพุทธต่อปัจจัยภายนอกนั้นมีความแตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่ชุมชนมุสลิมมองการเข้ามาตั้งฐานของทหารเป็นการคุกคามความมั่นคงในชุมชนของพวกเขา ชุมชนพุทธกลับมองว่าเป็นการปกป้องคุ้มครองความมั่นคงให้แก่พวกเขา ที่ตั้งของค่ายทหารก็ถือว่ามิใช่

สำคัญ โดยจะต้องอยู่ในบริเวณชุมชนไทยพุทธ และการปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนแบบใกล้ชิดของหน่วยทหารส่วนใหญ่ที่สลับเปลี่ยนกันมาในพื้นที่ ก็จะทำเฉพาะกับชุมชนไทยพุทธเท่านั้น เช่น การไปกินข้าวที่บ้าน เป็นต้น

๕. ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน

จากการจัดการประชุมกลุ่ม และการประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าชาวบ้านในพื้นที่เกาะสะท้อนได้เสนอแนะความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านเป็น ๓ ระยะดังต่อไปนี้

ระยะเร่งด่วน

โครงการพัฒนาที่จำเป็นในระยะเวลาเร่งด่วนคือโครงการที่สามารถเปิดพื้นที่ในการสื่อสารทางสังคมได้มากที่สุดโดยโครงการควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เป็นโครงการที่ก่อให้เกิดรายได้
๒. ต้องมีโครงการที่เสริมสร้างองค์ความรู้และศักยภาพในการจัดการโดยเทคนิคเฉพาะเพื่อให้ดำเนินโครงการเป็นไปอย่างราบรื่น
๓. เป็นโครงการที่ส่งเสริมอาชีพเดิมที่คนในชุมชนทำได้ติดอยู่แล้ว เช่น อาชีพเกษตรกรรม หรือการเย็บผ้าคลุมผม เนื่องจากเป็นองค์ความรู้เดิมที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดได้ทันที
๔. กิจกรรมอาชีพดังกล่าวควรส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มสหกรณ์ที่มีลักษณะเป็นการออมทรัพย์ควบคู่ไปด้วย
๕. กิจกรรมอาชีพดังกล่าวควรจะขยายขอบเขตให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบลเกาะสะท้อนเพื่อสร้างพลวัตเชิงบวกในด้านความสัมพันธ์
๖. ในกรณีที่มีการจ้างงานในโครงการที่มีลักษณะเป็นถาวรวัตถุควรจะเป็นการจ้างงานจากคนในชุมชนเป็นหลัก

ระยะกลาง

โครงการพัฒนาในระยะกลางซึ่งมีความต่อเนื่องจากระยะเร่งด่วนก็คือโครงการที่เสริมสร้างการเรียนรู้เทคนิคและวิธีการใหม่ๆ รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้โครงการต่างๆ ก็ควรมีลักษณะที่เปิดพื้นที่สาธารณะทางสังคมใหม่ๆ และพัฒนาพื้นที่สาธารณะทางสังคมที่มีอยู่แล้วให้เป็นเวทีสาธารณะของคนในชุมชนโดยควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. ส่งเสริมกิจกรรมที่สอดคล้องกับการจัดตั้งสภาองค์กรส่วนท้องถิ่น
๒. กิจกรรมที่สร้างเครือข่ายของผู้นำชุมชน เยาวชน และชาวบ้านในตำบลและในพื้นที่อื่นๆ
๓. ควรมีการส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้และวิจัยของชาวบ้านเพื่อรื้อฟื้นสายใยความสัมพันธ์ในอดีตและสร้างฐานข้อมูลของชุมชนขึ้นมาเอง
๔. รื้อฟื้นพื้นที่สาธารณะทางสังคมที่เสื่อมสภาพขึ้นมาใหม่ เช่น การสนับสนุนให้บุตรหลานได้เข้าเรียนในโรงเรียนในพื้นที่ เพื่อคนรุ่นใหม่จะได้มีพื้นที่ในการปฏิสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์ทั้งในแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นมาใหม่

ระยะยาว

โครงการพัฒนาในระยะยาวนั้นควรมีวัตถุประสงค์ในการลดอุปสรรคทางโครงสร้างของสังคมลง โดยอุปสรรคทางโครงสร้างนั้นโดยส่วนใหญ่อาจจะมีต้นเหตุมาจากนโยบายในระดับชาติซึ่งถ้าชาวบ้านในตำบลเกาะสะท้อนสามารถพัฒนาเวทีสาธารณะของชุมชน รวมถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านสภาองค์กรส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายชุมชนแล้วก็จะมีความสามารถในการเสนอแนะแนวทางและนโยบายในระดับต่างๆ ได้ อย่างไรก็ดี การสร้างและรักษาพื้นที่ในการสื่อสารทางสังคมก็ยังคงเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ

ส่วนที่ ๓

**วิเคราะห์บทเรียนสถานการณ์ความรุนแรง
โครงสร้างทางสังคม
และสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ศึกษา**

สถานการณ์ความรุนแรง โครงสร้างทางสังคม และสถานการณ์การพัฒนา: บทเรียนจากพื้นที่ศึกษา

อลิสสา ทะสาเมาะ

๑. ความนำ

แนวคิดหลักในการวิเคราะห์มาจากรายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ที่ได้วินิจฉัยความขัดแย้งในภาคใต้ว่า "แม้ว่าความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีปมเหตุคล้ายในระดับโครงสร้างคล้ายปัญหาชนบทไทยในที่อื่นๆ คือ ประสบปัญหาความยากจน ความโหดร้ายในการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากอำนาจเศรษฐกิจภายนอก ความอ่อนด้อยของคุณภาพการศึกษา ความไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ ความบกพร่องของกระบวนการยุติธรรม **แต่ความขัดแย้งนี้ถูกทำให้เข้มข้นอันตรายขึ้น** เพราะความแตกต่างทางศาสนา ชาติพันธุ์ ภาษา และความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ อันถูกใช้มาตรการทางการเมืองเป็นหลัก โดยมุ่งจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน คนส่วนใหญ่และคนส่วนน้อยทั้งในพื้นที่และในประเทศ" และ กอส.ได้วิเคราะห์ความรุนแรงในภาคใต้ว่าเกิดจากเงื่อนไข ๓ ประการ

๑) **เงื่อนไขเชิงบุคคล** ได้แก่ การใช้อำนาจทางการเมืองปกครองในทางที่ผิดเหมือนไม่มีขอบเขต การใช้ความรุนแรงโดยฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ และการตอบโต้ของฝ่ายรัฐด้วยความรุนแรง

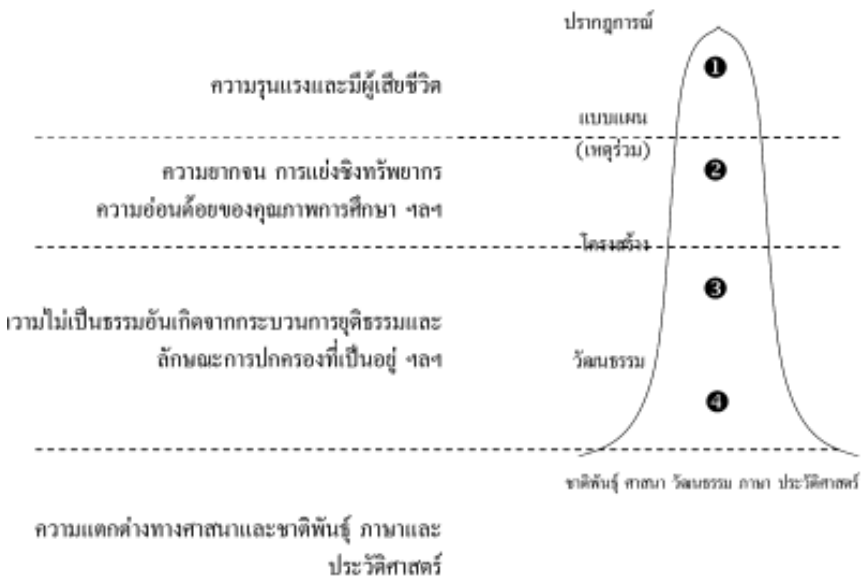
๒) **เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง** ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมอันเกิดจากกระบวนการยุติธรรมและลักษณะการปกครองที่เป็นอยู่ เศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่เข้มแข็ง มีคนจนจำนวนมากขณะที่ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติกำลังผลักดันชาวบ้านเข้าสู่ความยากจนและไม่มีทางเลือก การศึกษาที่ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ประชาชนส่วนใหญ่มีพลังเอาชนะความท้าทายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายมลายู ขณะที่ประชากรส่วนน้อยที่เป็นชาวไทยพุทธลดลงอย่างต่อเนื่อง ปัญหาเกิดขึ้นในบริบทภูมิรัฐศาสตร์ชายแดนใต้ของไทยและมาเลเซีย ทำให้เกิดการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของผู้คนระหว่างสองประเทศอย่างแจ่มชัด

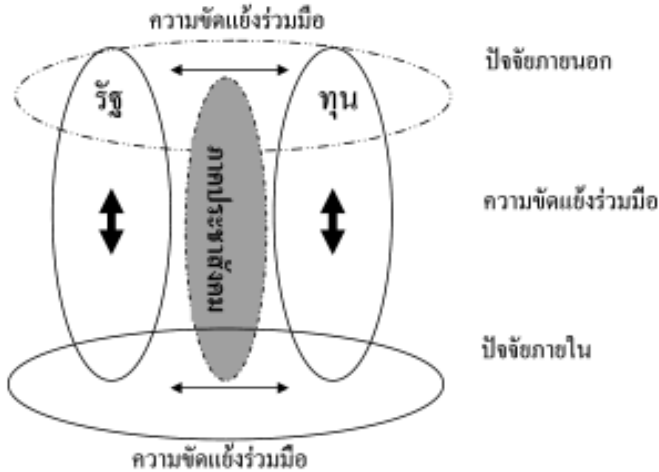
๓) **เงื่อนไขทางวัฒนธรรม** ได้แก่ ลักษณะเฉพาะทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่คือ ศาสนาอิสลาม ภาษามลายู และประวัติศาสตร์ปัตตานี สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขในสังคมซึ่งทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรง หรือทำให้ผู้คนไม่น้อยยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรง ทำให้ผู้ก่อความไม่สงบใช้เป็นเงื่อนไขในการใช้ความรุนแรงต่อสู้เพื่อเป้าหมายในนามของอัตลักษณ์มลายูมุสลิม

ดังนั้นการวิเคราะห์ภาพรวมจึงจะมาจากแนวคิดของ กอส. เป็นหลักรวมทั้งพยายามตอบกรอบการทำงาน วัตถุประสงค์ของการวิจัย และสมมติฐานของโครงการวิจัยในครั้งนี้

แผนภาพ ๑๐.๑ เงื่อนไขของความรุนแรง

แผนภาพ ๑๐.๒ กรอบการพัฒนามนุษย์ในสถานการณ์ความขัดแย้ง

ที่มา: โคทม อารียา, ๒๕๕๑

๒. ภาพรวมสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ศึกษา

จากข้อมูลของศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศวชต.) ที่รวบรวมตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๗ จนถึงวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ประกอบกับข้อมูลในพื้นที่ พบว่า ในพื้นที่วิจัยมีสถานการณ์ความไม่สงบปรากฏอยู่ดังตารางที่ ๑๐.๑ ซึ่งหากจำแนกประเภทของพื้นที่ศึกษาตามสถานการณ์ได้ ๔ ประเภทดังนี้

๑. พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบโดยตรง พบว่ามีในพื้นที่ศึกษา ๓ พื้นที่ใน ๘ พื้นที่วิจัย มีผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบจนถึงขั้นมีผู้เสียชีวิตโดยตรง คือ ๑) หมู่ ๓ ตำบลพอมัง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี เสียชีวิต ๘ ราย และบาดเจ็บ ๔ ราย ทั้งหมดเกิดจากเหตุการณ์ความรุนแรงรายวัน และ ๒) หมู่ ๓ บ้านส้ม ตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี คนในหมู่บ้านเสียชีวิตในเหตุการณ์ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ จำนวน ๑๐ ราย และ ๓) หมู่ ๑ และหมู่ ๒ ตำบลเกาะสะท้อน อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส พบว่า มีผู้เสียชีวิตประมาณ ๑-๒

ราย จากเหตุการณ์ความไม่สงบรายวัน

๒. พื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบจนถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต แต่ผู้เสียชีวิตไม่ได้เป็นคนในชุมชน พบว่า มี ๒ พื้นที่ที่ศึกษาวิจัย ที่เกิดสถานการณ์ความไม่สงบจากวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๓ ในพื้นที่ศึกษา คือ ๑) พื้นที่ตำบลห้วยกระทิง อำเภอกรงปินัง จังหวัดยะลา ซึ่งมีผู้เสียชีวิตจำนวน ๑๐ ราย และ ๒) หมู่ ๑ บ้านกือเม็ง ตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ซึ่งมีผู้เสียชีวิต ๒ ราย

๓. พื้นที่ที่ได้รับผลจากเหตุการณ์ความไม่สงบทางอ้อม หรือพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยที่พบว่าบริเวณรอบนอกของพื้นที่ศึกษาปรากฏสถานการณ์ความไม่สงบจนถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต มีผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ และได้รับผลกระทบในเรื่องความปลอดภัยและทรัพย์สินมีทั้งหมด ๓ พื้นที่ได้แก่ ๑) บ้านปาตาบาระ หมู่ ๑ ตำบลปะเสยะวอ อำเภอสายบุรี ๒) ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส และ ๓) ตำบลกุนุงจนอง อำเภอเบตง จังหวัดยะลา

๔. พื้นที่ที่ไม่ปรากฏสถานการณ์ความไม่สงบ มี ๒ พื้นที่ คือ ๑) ตำบลกุนุงจนอง อำเภอเบตง จังหวัดยะลา และ ๒) ชุมชนกาแลตาแป ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

ตารางที่ ๑๐.๑ ภาพรวมสถานการณ์ความไม่สงบใน ๔ พื้นที่ศึกษา

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	จำนวน เหตุการณ์	จำนวน เหตุการณ์ผู้ ประสบเหตุ	จำนวนผู้ประสบเหตุ					หมายเหตุ
					บาดเจ็บ	เสียชีวิต	พิการ	พลัดภัย/ ทรัพย์สิน	รวม	
ปัตตานี	สายบุรี	ปะเสยะวอ	๒๔	๑๒	๖	๖	-	๑	๑๓	ในพื้นที่งานวิจัยไม่มีผู้เสียชีวิต
		ปะนะระ	๑๕	๑๓	๘	๘	-	๑	๑๗	
		โคกโพธิ์	๑๔	๑๐	๓	๖	-	๒	๑๑	
นราธิวาส	เมือง นราธิวาส	โคกเคียน	๑๔	๑๑	๓๙	๑	-	-	๔๖	ในพื้นที่งานวิจัยไม่มีผู้เสียชีวิต
		ตากใบ	๔๕	๒๕	๑๙	๑๒	-	๔	๓๕	
		รามัน	๓๐	๑๖	๙	๑๓	-	๓	๒๕	
ยะลา	กรงปินัง	ห้วยกะทิง	๑๔	๑๑	๒	๙	-	๑	๑๒	
		เบตง	-	-	-	-	-	-	-	ในพื้นที่งานวิจัยไม่มีผู้เสียชีวิต

ที่มา: ศวชต.

จากภาพรวมสถานการณ์ความรุนแรงใน ๘ พื้นที่ดังกล่าว เราสามารถ
จำแนกประเด็นการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดของ กอส. ได้ดังตารางที่ ๑๐.๒

ตาราง ๑๐.๒ ประเด็นการวิเคราะห์ในพื้นที่ศึกษาตามกรอบแนวคิดของ กอส.

ประเด็น พื้นที่	ยะลา			ปัตตานี			นราธิวาส	
	ตริอปา ต.ห้วย กระตัง	กูดงนอง ต.เบตง	กือเม็ง ต.อาซ่อง	ฟ้อมัง ต.ฟ้อมัง	ลัม ต.ควนโนรี	ปาตาบะระ ต.ปะเส ยะวอ	เกาะสะท้อน และปูย ต.เกาะ สะท้อน	โคกเคียน ต.โคกเคียน
ความยากจน	×			×	✓	✓		✓
การแย่งชิงทรัพยากร	×		✓	×		✓		✓
คุณภาพการศึกษา	×			✓	✓	✓		✓
ความเป็นธรรมของ เจ้าหน้าที่			✓	✓		×	✓	
ความบกพร่องของ กระบวนการยุติธรรม			✓	✓		✓	✓	✓
การบังคับใช้กฎหมาย			✓	✓		✓	✓	✓
เศรษฐกิจท้องถิ่น			✓	×	✓	✓	✓	✓
การศึกษา				✓		✓	✓	✓
ทรัพยากร	×		✓	×	✓	✓	✓	
ประชากร				✓		×	✓	
ภูมิรัฐศาสตร์ชายแดน				✓		×	✓	
การใช้ความรุนแรงโดย ฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ และการตอบโต้ของ ฝ่ายรัฐด้วยความรุนแรง	✓	×	✓	✓	✓	×	✓	×
ภาษา-ศาสนา	อิสลาม ๑๐๐%	อิสลาม ๑๐๐%	อิสลาม ๑๐๐%	อิสลาม ๑๐๐%	พุทธ ๒๐% อิสลาม ๘๐%	พุทธ ๓ ครอบครั ว	ม.๑ อิสลาม ๙๐% พุทธ ๑๐%, ม.๒ อิสลาม ๑๐๐%	พุทธ ๗๐% อิสลาม ๓๐%
	✓		✓	✓				
ประวัติศาสตร์		อดีต จคม.	✓	✓				
ความขัดแย้งภายในท้องถิ่น	✓		✓	✓	✓	✓		
โครงการพัฒนา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตาราง ๑๐.๒ (ต่อ)

ประเด็น พื้นที่	ยะลา			ปัตตานี			นราธิวาส	
	ตรือปา ต.ห้วย กระตัง	กุนงจอนง ต.เบตง	กือเม็ง ต.อาซ่อง	พ้อมัง ต.พ้อมัง	ลัม ต.ควนโนรี	ปาตาบาระ ต.ปะเส ยะวอ	เกาะสะท้อน และปูยู ต.เกาะ สะท้อน	โคกเคียน ต.โคกเคียน
การเยียวยาผู้ที่ได้รับ ผลกระทบ				✓	✓			
ยาเสพติด		✓		✓	✓	✓		✓
สาธารณสุข	✓			×	✓			
กระแสโลกาภิวัตน์		✓	✓	✓				

✓ = มีประเด็นนี้ในชุมชน × = ไม่มีประเด็นนี้ในชุมชน □ = ข้อมูลไม่เพียงพอ

๓. สรุปผลการศึกษาภาพรวมทั้ง ๔ พื้นที่ศึกษา

ในการวิเคราะห์สถานการณ์ความรุนแรงใน ๔ พื้นที่ศึกษา จะจำแนกออกเป็นสามส่วน ได้แก่ ส่วนแรกจะเป็นการวิเคราะห์เงื่อนไขของความรุนแรงตามกรอบของ กอส. ซึ่งจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น ๓ ด้าน นั่นคือเงื่อนไขเชิงบุคคล เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง และเงื่อนไขทางวัฒนธรรม จากนั้นในส่วนที่สองจะเป็นการวิเคราะห์เชื่อมโยงมิติของการพัฒนาเข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้ง และในส่วนสุดท้ายจะหยิบยกประเด็นสำคัญในแต่ละพื้นที่มาถกเถียงเป็นการเฉพาะ

๓.๑ วิเคราะห์เงื่อนไขความรุนแรงตามกรอบของ กอส.

๑. ปัจจัยชั้นบุคคล

จากผลการศึกษาทั้ง ๔ พื้นที่ พบว่า นักวิจัยไม่สามารถเข้าถึงตัวบุคคลที่เป็นผู้ที่ใช้ความรุนแรงเพื่อต่อสู้โดยเฉพาะเพื่อแบ่งแยกดินแดน ถึงแม้จะมีระบุอยู่บ้างว่าในพื้นที่ของตนมีเหตุการณ์ความรุนแรง แต่ก็ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลแบบเจาะลึกได้ ด้วยสาเหตุ ๔ ประการ คือ ประการแรก ตัวบุคคลดังกล่าวเสียชีวิตในที่เกิดเหตุทันทีจากการถูกวิสามัญฆาตกรรม ดังจะเห็นได้จากกรณีบ้านตรือปา เหตุเกิดเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ มีผู้เสียชีวิตในพื้นที่จำนวน ๑๐ คน กรณีบ้านกือเม็ง ที่ปรากฏว่ามีสถานการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ.

๒๕๕๐ ถึง ๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๑ มีผู้เสียชีวิตจากสถานการณ์ความไม่สงบจำนวน ทั้งหมด ๗ ราย กรณีบ้านพอมิ่ง ที่พบผู้เสียชีวิต ๘ รายและบาดเจ็บ ๔ ราย และกรณี บ้านส้ม ที่มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ ๒๙ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ จำนวน ถึง ๑๐ ราย

ประการที่สอง การนิยาม "ผู้ก่อความไม่สงบ" ของรัฐและของประชาชน ในพื้นที่ต่างกันโดยรัฐมองว่าเป็นผู้แบ่งแยกดินแดน ในขณะที่คนใกล้ชิดมองว่าเป็น คนดีและเป็นตัวอย่างของนักพัฒนาที่ดี กรณีนี้พบได้ในบ้านกือเม็ง ซึ่งมีเรื่องเล่า เกี่ยวกับประวัติการต่อสู้ของครูเปาะสุ วาแมตซา ซึ่งตัวครูเปาะสุถูกมองจากรัฐว่า คือ "กลุ่มผู้ก่อความไม่สงบ" ในขณะที่มุมมองของชาวบ้านในท้องถิ่นเห็นว่าครูเปาะสุ คือ ตัวอย่างของนักพัฒนาที่ดีและเป็นนักต่อสู้ของชุมชน และบ้านส้มที่ในมุมมอง ของครอบครัวต่างยืนยันว่า ผู้เสียชีวิตทั้ง ๑๐ รายจากเหตุการณ์ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ มีพฤติกรรมเป็นคนดี มีความรับผิดชอบ และเป็นผู้นำรายได้หลักเพื่อดูแล ครอบครัว

ประการที่สาม ตัวบุคคลดังกล่าวถูกจับกุมและยากที่จะเข้าถึงเพื่อ สอบถามข้อมูลและสัมภาษณ์ ประการที่สี่ สมาชิกในครอบครัวไม่ทราบสาเหตุการ ตายของผู้ที่เสียชีวิตในสถานการณ์ความไม่สงบในฐานะผู้ก่อความไม่สงบ ดังกรณี ผู้เสียชีวิตจากบ้านส้ม และประการที่ห้า กระบวนการแก้ปัญหาของรัฐด้านหนึ่งชว ยขยายแนวร่วมให้ขยายออกไปมากขึ้น โดยเฉพาะกระบวนการยุติธรรมที่มักจะใช้วิธี เชิญชาวบ้านในชุมชนที่ต้องสงสัย ไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ที่สถานีตำรวจ ก่อนการออก หมายเรียก หรือมีการกักขังก่อนการสืบสวน โดยไม่มีการตั้งข้อกล่าวหาว่าชาวบ้าน ที่ถูกเชิญมากระทำความผิดด้วยสาเหตุอะไรและกฎหมายข้อไหน ในมุมมองของชาวบ้าน การกระทำเช่นนี้เหมือนถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำความผิดโดยมิได้ผ่านกระบวนการ ยุติธรรม และก่อให้เกิดความหวาดระแวงสงสัยกับคนในชุมชนด้วยกัน นอกจากนี้ ญาติพี่น้องของชาวบ้านที่ถูกจับกุมยังต้องประสบกับความยากลำบากในการหาเงินมา ประกันตัวอีกด้วย ทั้งนี้กฎหมายเองก็จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข เนื่องจากเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวสร้างความรู้สึกในด้านลบต่อภาครัฐเป็นอย่างมาก นอกจาก

นี้หากเจ้าหน้าที่ไม่พบว่าผู้ต้องหามีการกระทำความผิดจริง เมื่อเสร็จสิ้นคดีแล้วควรจะต้องมีการติดตามและเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่องเพื่อลดความรู้สึกไม่สบายใจและความหวาดระแวงในชุมชนต่อไป

ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับที่ กอส. (๒๕๔๘: ๑๕-๑๖) ได้วิเคราะห์ว่า ...แกนนำและสมาชิกของขบวนการแบ่งแยกดินแดนมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับสัดส่วนกับประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้...(แต่) ปัจจัยชี้ขาดชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ของกลุ่มผู้ก่อการคือความไม่เป็นธรรมและการสนับสนุนของประชาชน ดังนั้นการวิเคราะห์ขั้นต่อไปในชั้นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและชั้นทางวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญโดยเฉพาะในบางพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ของการละเมิดสิทธิในรูปแบบต่างๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมไปถึงความรู้สึกเชื่อมั่น ความไว้วางใจรัฐ และการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ...เหตุปัจจัยชั้นโครงสร้าง เช่น การบังคับใช้กฎหมาย ความอ่อนแอของกระบวนการยุติธรรม เศรษฐกิจท้องถิ่น ปัญหาทรัพยากรในพื้นที่ การศึกษา ประชากร และเงื่อนไขทางวัฒนธรรมทั้งในและนอกพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรง

๒. ปัจจัยชั้นโครงสร้าง : การบังคับใช้กฎหมาย เศรษฐกิจท้องถิ่น การศึกษา ประชากร และภูมิศาสตร์ชายแดน

๒.๑ การบังคับใช้กฎหมาย

ในพื้นที่วิจัย ๓ แห่ง คือ บ้านตรือปา บ้านกือเม็ง และบ้านลัม มีผู้เสียชีวิตจากสถานการณ์ความไม่สงบโดยถูกวิสามัญฆาตกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะบ้านลัม ทั้งนี้การเสียชีวิตในลักษณะดังกล่าวสร้างความสูญเสียให้กับครอบครัวอย่างมาก เนื่องจากการเสียชีวิตที่เกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ครอบครัวจะไม่เข้าเกณฑ์การให้ความช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นเมื่อไม่ใช่เหยื่อจากสถานการณ์ความไม่สงบความช่วยเหลือจึงได้เพียงบางส่วนจากเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน รวมทั้งเงินบริจาคส่วนตัวจากบุคคลที่ทราบข่าว

เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของครอบครัวผู้สูญเสีย ที่คิดว่าเจ้าหน้าที่รัฐที่กระทำเกินกว่าเหตุ เช่น หยิงหม้ายคนหนึ่งบอกว่า "มีตั้งหลายวิธีที่จะเลือกใช้ (ควบคุมและปราบปราม) แต่กลับไปใช้ความรุนแรง แทนที่จะเป็นวิธีการแบบสันติวิธี เหตุการณ์นี้ไม่น่าจะเกิดขึ้นในประเทศไทย และเกิดกับ**คนมุสลิมที่ไม่มีทางสู้**" ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ กอส. (๒๕๔๙: ๑๗) ในประเด็นที่ว่า "ปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้จะแตกต่างจากพื้นที่อื่นของประเทศและจะมีผลกระทบรุนแรงเป็นพิเศษ เนื่องจากชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูในพื้นที่ที่มีความผูกพันยึดโยงกันด้วยข้อผูกมัดทางศาสนาและวิถีวัฒนธรรมมาหลายชั่วอายุคน มีลักษณะการรวมตัวเป็นเครือข่าย ชุมชนมีอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันและพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมในลักษณะรวมหมู่ตอบโต้" นักวิจัยสังเกตว่าผู้เฒ่าเลือกใช้คำ "คนมุสลิมที่ไม่มีทางสู้" แทนที่จะเป็นผู้เสียชีวิต เช่น "นาย ก ที่ไม่มีทางสู้"

ส่วนอีก ๑ แห่ง คือ บ้านปาตาบาระ พบว่า ชุมชนได้รับผลกระทบจากการนำพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ.๒๕๔๘ มาใช้อย่างไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะการให้อำนาจเจ้าหน้าที่สามารถนำตัวผู้ต้องสงสัยมาควบคุมและสอบถามข้อมูล นั่นคือกรณีทหารและตำรวจสนธิกำลังกันล้อมจับนายมะนุเซ็ง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ เกิดสภาวะความหวาดกลัวและหวาดระแวงต่อเจ้าหน้าที่รัฐ จนเกือบทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นสีแดงเพราะชาวบ้านกำลังจะกดดันให้มีการปล่อยตัวแต่**เหตุการณ์คลี่คลาย** เมื่อเจ้าหน้าที่มีการประชุมชาวบ้านเพื่อขอโทษ ดังนั้นถึงแม้ว่าในพื้นที่ไม่เคยมีสถานการณ์ความไม่สงบ แต่การที่มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากหมู่บ้านและในบริเวณพื้นที่อื่นๆ ทำให้ชาวบ้านยังต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการดำรงอยู่ เช่น หยุดเดินทางไปเรียนศาสนาที่ยะรัง มีการตั้งชุดหมู่บ้านรักษาความปลอดภัยรอบๆ บริเวณหมู่บ้าน และวิถีชีวิตวัยรุ่นเปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้ยังพบว่ากลไกทางกฎหมายของรัฐในบางพื้นที่ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือของการใช้อำนาจและอิทธิพลเถื่อนในท้องถิ่นอีกด้วย

๒.๒ เศรษฐกิจท้องถิ่น

ข้อค้นพบจากพื้นที่ศึกษาชี้ว่า ถึงแม้ในพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจไม่ดี แต่ถ้ามีทรัพยากรที่สมบูรณ์และมีวิถีชีวิตที่มั่นคง และไม่ถูกคุกคามจากนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐ ชุมชนก็สามารถที่จะดำเนินกลไกของชุมชนได้ และหากภาครัฐพบว่าชาวบ้านมีแนวทางการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ของชุมชนและเข้าใจเป็นอย่างดีว่าชุมชนมีความรู้และความต้องการด้านใด รัฐเองก็สามารถเข้ามาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนได้ อย่างไรก็ตาม พบว่ามี ๔ พื้นที่ที่มีประเด็นเศรษฐกิจที่ไม่เข้มแข็ง คือ ๑) บ้านกือเม็ง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาชีพกรีดยางได้เงินวันละ ๑๕๐-๓๐๐ บาทต่อวัน แต่ก็ไม่ได้ทุกวัน เพราะถ้าวันไหนฝนตกก็ไม่สามารถกรีดยางได้ ดังนั้นรายได้ต่อเดือนจึงอยู่ที่ประมาณ ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือน ๒) บ้านพอมิ่งซึ่งพบกลุ่ม *คนยากจน* มีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า ๒๓,๐๐๐ ต่อคนต่อปี จำนวน ๑๐ คน และในหมู่บ้านพบปัญหาการว่างงาน ๓) บ้านลัม ซึ่งพบว่าชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว ๓๐,๐๐๐-๑๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี หรือเดือนละไม่เกิน ๓,๐๐๐ บาท และบางครั้งครัวมีผู้หารายได้หลักเข้าบ้านเพียงคนเดียว ๔) บ้านปาตาบาระ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ประสบปัญหาการว่างงาน

ในสองพื้นที่ที่พบว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างประเด็นความยากจน และเป็นพื้นที่ที่มีผู้เสียชีวิตจากสถานการณ์ คือ บ้านพอมิ่ง และบ้านลัม อย่างไรก็ตามพบว่าในพื้นที่บ้านปาตาบาระ แม้ว่าจะมีประเด็นความยากจนเช่นเดียวกันแต่ไม่มีความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาดังกล่าวกับสถานการณ์ความไม่สงบ

๒.๓ การศึกษา

ในภาพรวมพบว่าในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในเกณฑ์ดี จะนำมาสู่การมีรายได้ที่ดีและประชากรในพื้นที่จะให้ความสำคัญต่อการศึกษาทั้งสายสามัญและศาสนา ซึ่งสิ่งนี้น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ในชุมชนไม่มีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานการณ์ความไม่สงบ โดยชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ๑) บ้านตรือปา โดยชุมชนแห่งนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับและระดับอุดมศึกษา

ทั้ง ๒ ระบบ คือ ศาสนาและสามัญ และหลังจากจบการศึกษาแล้วทุกคนจะกลับมาใช้ชีวิตในชุมชน เป็นไปได้ว่าสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะเนื่องมาจากการที่หมู่บ้านมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นป่าและลุ่มน้ำและชุมชนตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขา จากสภาพดังกล่าวทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่ในระดับปานกลาง มีรายได้เฉลี่ย ๘๐,๐๐๐-๑๕๐,๐๐๐ บาทต่อครัวเรือน ๒) บ้านกุนจงนอง เนื่องจากอยู่ในเขตเมืองและมีพื้นที่ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ทำให้ระดับรายได้ของชุมชนค่อนข้างสูง และชุมชนให้ความสำคัญกับการศึกษาค่อนข้างมาก

สำหรับพื้นที่ที่มีประเด็นปัญหาเรื่องการศึกษาที่ไม่เข้มแข็ง อาจจะเกี่ยวข้องกับแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าวมีอยู่ ๒ ชุมชนด้วยกัน ได้แก่ ๑) ชุมชนบ้านปาดาบาระ ที่ถึงแม้ว่าคนในชุมชนจะมีการศึกษาน้อยและรายได้ต่ำ แต่ประชาคมมีความตื่นตัวทางด้านการศึกษาสูงพยายามส่งบุตรหลานให้เรียนในระดับอุดมศึกษาในสถาบันต่างๆ ทั่วประเทศ และถึงแม้ว่าบ้านปาดาบาระจะมีเหตุร่วมคล้ายกับภาคอื่นๆ ทั่วประเทศ นั่นคือ ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และประสบปัญหาการว่างงาน มีการเดินทางไปประกอบอาชีพที่มาเลเซีย มีปัญหายาเสพติด ปัญหามิติดคนชุมชนอยู่กันอย่างแออัดหนาแน่นไม่มีการจัดการด้านสาธารณสุขใดๆ แต่ไม่ได้เป็นเงื่อนไขนำไปสู่ความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบ ๒) หมู่บ้านโคกเคียน ที่ถึงแม้ว่าจะพบว่ามีประเด็นเรื่องคุณภาพด้านการศึกษาและระบบการศึกษาที่แยกศาสนาออกจากกัน มุสลิมนิยมส่งบุตรหลานเรียนโรงเรียนศาสนาเพียงด้านเดียวเนื่องจากภาวะความยากจนไม่มีทุนการศึกษา และมีจำนวนน้อยที่ศึกษาด้านศาสนาและสามัญควบคู่กัน แต่ปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้เป็นเงื่อนไขให้ชุมชนโคกเคียนเกิดความรุนแรงแต่อย่างใด

๒.๔ ประชากร

จากข้อมูลของพื้นที่ศึกษา พบว่าประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และมีถึง ๕ พื้นที่ที่ประชากรนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด ได้แก่ บ้านกือเม็ง บ้าน

พ้อมิ่ง บ้านปยุ บ้านตรือปา และบ้านกุนงจนอง อีก ๓ พื้นที่ มีทั้งพุทธและอิสลาม ในสัดส่วนที่อิสลามมากกว่า ได้แก่ บ้านลัม ที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๘๐ ศาสนาพุทธร้อยละ ๒๐ บ้านปาตาบาระ ที่มีประชากรพุทธ เพียง ๓ ครอบครัว และบ้านเกาะสะท้อนที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๑๐ ส่วนที่เหลือนับถือศาสนาอิสลาม ในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีพื้นที่เดียวที่มีผู้นับถือศาสนาพุทธมากกว่าอิสลามนั่นคือหมู่บ้านโคกเคียน ที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๗๐ และอิสลาม ๓๐ ทั้งนี้เป็นที่น่าสนใจว่าในชุมชนกุนงจนอง แม้ว่าจะทั้งหมู่บ้านจะนับถือศาสนาอิสลามแต่ชุมชนดังกล่าวอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมของเบตง ที่ประกอบไปด้วยประชากรที่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๔๗ ศาสนาอิสลามร้อยละ ๕๑ และยังมีศาสนาคริสต์ และฮินดู นอกจากนี้ยังมีทั้งชาติพันธุ์ไทย จีน และมลายู

ข้อมูลดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับรายงานของ กอส. (๒๕๔๙: ๑๖)

ที่พบว่า "ลักษณะพิเศษของ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้คือ วัฒนธรรมของประชากรในพื้นที่ที่แตกต่างไปจากส่วนอื่นของประเทศไทย ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ ๗๙.๓ หรือ ๑.๔ ล้านคน นับถือศาสนาอิสลามและนิยมพูดภาษามลายู โดยมีประชากรชาวไทยพุทธอยู่เพียงร้อยละ ๒๐.๑ กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเขตเมืองและชนบท"

๒.๕ ภูมิศาสตร์ชายแดนใต้

เนื่องจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีอาณาเขตติดต่อกับตอนเหนือของประเทศมาเลเซียเป็นระยะทางยาวถึง ๕๗๓ กิโลเมตร ทำให้ประชากรทั้ง ๒ ประเทศในเขตนี้ใกล้ชิดกันมาก (กอส., ๒๕๔๙: ๒๗) จากการศึกษาทั้ง ๘ พื้นที่ พบว่ามี ๔ พื้นที่ที่ประชากรมีความสัมพันธ์กันในทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ๑) บ้านพ้อมิ่ง ที่มีคนเดินทางไปรับจ้างปลูกข้าวดำนาในประเทศมาเลเซียทุกปีเพื่อหารายได้พิเศษมาจุนเจือครอบครัว ๒) บ้านปาตาบาระ ซึ่งผู้คนที่ตั้งรกรากในหมู่บ้านมาจากประเทศมาเลเซียและมีการเดินทางไปประกอบอาชีพเป็นลูกเรือประมงและลูกจ้างร้านอาหารที่ประเทศมาเลเซีย ๓) บ้านกุนงจนอง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซียทางด้านรัฐเปรัก และรัฐเคดาห์ ต่อถึงรัฐปีนัง และ ๔) บ้านกือเม็ง ที่มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งรับจ้างกรีดยางและขายข้าวในประเทศมาเลเซีย

๓. ปัจจัยชั้นวัฒนธรรม : ภาษา-ศาสนา และประวัติศาสตร์

๓.๑ ภาษา-ศาสนา

ภาษาเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งนอกจากใช้กำหนดเขตแดนแล้วภาษายังมีความหมายที่ลึกซึ้งที่เชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมากับอดีตและปรากฏความเป็นตัวตนของหมู่บ้านได้อย่างน่าสนใจ แต่พบว่ามี ๑ พื้นที่ การตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นภาษาไทยของฝ่ายปกครองไม่ได้ตั้งชื่อตรงกับชื่อที่แท้จริงของหมู่บ้าน คือ บ้านกาเม็ง ซึ่งเดิมทีหมู่บ้านไม่ได้ชื่อ "กาเม็ง" ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านที่มีแพะมาก มาตั้งแต่ต้น แต่ในความเป็นจริงของชาวบ้านชื่อหมู่บ้านที่ถูกตั้งคือ "กือเม็ง" ซึ่งมาจากชื่อ "โตะกือเม็ง" หมายถึง ผู้หญิงที่มีบารมี มีสติปัญญาเฉียบแหลม สวย ผอมยาวหยักศก พุดจาอ่อนโยน มีความรู้เชี่ยวชาญด้านศาตราวุธ และไสยศาสตร์ทุกแขนงและเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนสมัยก่อน การเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านดังกล่าวส่งผลกระทบในทางลบอย่างมากต่อความรู้สึกชาวบ้าน เพราะในความหมายของชาวบ้าน "กือเม็ง" มีความหมายที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อนและเชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนมาตั้งแต่ในอดีต

อย่างไรก็ดี ภาษายังเป็นสื่อเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่คนรุ่นเก่า สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างต่างศาสนิกอีกด้วย เพราะพบว่ามี ๑ พื้นที่ คือ บ้านโคกเคียน ที่มีชาวไทยพุทธสามารถฟังและพูดภาษามลายูได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในวัยเด็กได้รับการอุปการะจากครอบครัวที่เป็นมุสลิม อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าในพื้นที่บ้านลัม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประชากรทั้งพุทธและมุสลิมอยู่ร่วมกัน ประเพณีของทั้งสองศาสนากลายเป็นกลไกในการแบ่งคนออกอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงเสนอว่าควรที่จะได้มีการเปิดพื้นที่ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ความแตกต่างในวิถีปฏิบัติ ทั้งนี้รายงานของ กอส. เองก็ได้ระบุเงื่อนไขสำคัญทางวัฒนธรรมอาจจะนำมาสู่ความรุนแรงหรือทำให้ผู้คนไม่น้อยยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรงเพื่อใช้ในการต่อสู้ในนามของอัตลักษณ์มุสลิม ได้แก่ ลักษณะเฉพาะทางศาสนา

และชาติพันธุ์ นั่นคือ ศาสนาอิสลาม และภาษามลายู

๓.๒ ประวัติศาสตร์

ผลจากการศึกษาใน ๘ พื้นที่ พบว่าประวัติศาสตร์การเริ่มตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีความแตกต่างกัน สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้ ประเภทแรก ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และยังไม่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับรัฐไทย มี ๑ พื้นที่ ได้แก่ บ้านตรือปา ซึ่งสามารถสืบค้นประวัติศาสตร์การตั้งรกรากของชุมชนไปได้เพียง ๗๐ ปี ประเภทที่สอง ชุมชนที่เกิดขึ้นนานแล้วและไม่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับรัฐไทย แต่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับรัฐข้างเคียง มี ๑ พื้นที่ นั่นคือบ้านปาตาบาระ ซึ่งแม้ประวัติของหมู่บ้านจะสามารถเทียบเคียงกับการเกิดของ "วัดบางตะโละ" หรือ "วัดถัมภาวาส" ที่มีอายุราว ๒๐๐ปี แต่การตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนมีความเชื่อมโยงกับพ่อค้าและนักเดินทางจากประเทศมาเลเซีย ประเภทที่สาม ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเชื่อมโยงกับรัฐเพื่อนบ้านและรัฐไทยมี ๒ พื้นที่ ได้แก่ บ้านกุนจงนอง ซึ่งยุคแรกผู้ก่อตั้งหมู่บ้านเดินทางมาจากมาเลเซีย ต่อมาจีนเดินทางมาตั้งรกรากในพื้นที่ นอกจากนี้พื้นที่แห่งนี้ยังเคยเป็นฐานปฏิบัติของโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายาก่อนจะมอบตัวเพื่อเข้าเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในปี พ.ศ.๒๕๓๐ และบ้านกือเม็ง ซึ่งมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชื่อมโยงสมัยยุคการค้าในอดีต รวมทั้งยังมีประวัติศาสตร์การต่อสู้ของวีรบุรุษในชุมชนกับรัฐไทย คือ ครูเปาะสุ วาแมติซา และประวัติความร่วมมือและการพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมกับรัฐอีกด้วย

๓.๒ การพัฒนาและสถานการณ์ความขัดแย้ง

นับตั้งแต่ช่วงของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในไทยมีทิศทางการพัฒนาแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ผลของการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ของชุมชนในด้านต่างๆ จากผลการศึกษาทั้ง ๘ พื้นที่ พบรูปแบบการพัฒนาที่มีทั้งปัจจัยเกื้อหนุนชุมชนและที่เป็นอุปสรรคสำคัญหลายประการ ทั้งนี้การพิจารณาประเด็นดังกล่าวจะควบคู่ไปกับการวิเคราะห์และทำความเข้าใจระบบสังคม

และวัฒนธรรมของชุมชนและทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่

ปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ ได้แก่

๑) การพัฒนาที่มีกระบวนการให้ชุมชนเล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาตั้งแต่ช่วงเริ่มต้น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมจากแกนนำและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนอย่างเป็นกระบวนการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับภายในชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น ด้านการบริหารการจัดการ การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและแท้จริง

๒) บทบาทขององค์กรที่ให้การพัฒนานั้นให้ความสำคัญกับทุกวัฒนธรรม ประเพณีและศาสนาอย่างเสมอภาคกัน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมของไทย จีน และมลายู ในด้านต่างๆ เช่น การสนับสนุนทางด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ

๓) การสร้างโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ (สำเร็จในบางพื้นที่และไม่สำเร็จในบางพื้นที่และสำเร็จเฉพาะบางอย่าง) เช่น บ้านป่าตาบาระ ระบุว่าด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ประสบความสำเร็จ คือ ถนน ไฟฟ้า ประปา ระบบจัดการขยะ สนามกีฬา ฟุตบอล เชื้อนกันตลิ่งพัง และอาคารอเนกประสงค์

อุปสรรคสำคัญที่ทำให้การพัฒนาล้มเหลว ได้แก่

๑) การรวมศูนย์การพัฒนาเข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาของการไม่สามารถคิดและพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ และกลายเป็นปัญหาทางการเมืองในระดับชาติ ก่อให้เกิดความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาของชาติและการพัฒนาของท้องถิ่นอย่างเรื่องปัญหา "การแบ่งแยกดินแดน" หรือถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้แบ่งแยกดินแดน แต่ในขณะเดียวกันรัฐเองก็ไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะเข้าถึงการพัฒนาในชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา ที่แตกต่างกันได้ โดยเฉพาะทางด้านภาษาและวัฒนธรรม ทำให้นักพัฒนาที่มาจากภาครัฐในยุคของการพัฒนาช่วงแรกซึ่งเป็นบุคคลที่ถูกส่งมาจากส่วนกลาง เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งที่แตกต่างเช่นนี้จึงเลือกที่จะพัฒนาในพื้นที่ที่มีภาษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงกับตน ดังที่พบในบ้านกือเม็ง เป็นต้น

๒) การเข้ามาของรูปแบบการเมืองการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อลักษณะการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบสังคมของท้องถิ่น จากกลไกดั้งเดิมอาทิ การจัดตั้งสภาคณะกรรมการชุมชนและออกกฎระเบียบชุมชนที่สอดคล้องกับท้องถิ่น (*Hukum Pakat*) และผ่านกระบวนการประชุมหารือ (*Meshurat*) ระบบเครือญาติ การนับถือญาติผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสทางสายเลือด ซึ่งมักทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือความขัดแย้ง และระบบนับถือผู้อาวุโส (ออบแกตูวอ) เป็นต้น

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ของรัฐที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบสังคมในท้องถิ่น ทำให้ปัจจุบันกระบวนการจัดระเบียบสังคมไทยด้านการเมืองการปกครองแบบร่วมสมัยจึงมีความแตกต่างจากในอดีต จากกระบวนการประชุมหารือของชาวบ้าน ทั้งชุมชนถูกเปลี่ยนเป็นการประชุมหารือของตัวแทนหรือกลุ่มตัวแทนของชุมชนกับตัวแทนของหน่วยงานรัฐ วิธีการเช่นนี้ส่งผลให้ชาวบ้านที่ไม่ใช่ตัวแทนขาดความเข้าใจแนวคิดของโครงการ และเมื่อมีโครงการพัฒนาเข้ามาในชุมชนชาวบ้านเองก็ขาดทักษะด้านกระบวนการ การบริหารจัดการ และการปฏิบัติการ อีกทั้งตัวโครงการยังขาดความต่อเนื่อง การติดตามและการประเมินผล ประกอบรัฐสมัยใหม่ยังเอื้อให้เกิดกลุ่มอำนาจและการก่อตัวของชนชั้นในท้องถิ่นที่ใช้กลไกทางการเมืองสมัยใหม่ของรัฐเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์เข้ากลุ่มและพวกพ้องของตน

๓) โครงการการพัฒนาของรัฐที่เน้นการพัฒนาแบบบนลงล่าง กล่าวคือ การเน้นการตัดสินใจโดยคนเดียวหรือกลุ่มคนเพียงจำนวนหนึ่ง มักจะขาดกระบวนการและการให้ความรู้ต่อชุมชนในด้านต่างๆ เช่น กระบวนการบริหารจัดการโครงการ ทักษะในการปฏิบัติการด้านการเงิน ขาดความต่อเนื่อง และขาดการติดตามประเมินผล หรือการประเมินก็มีตัวชี้วัดความสำเร็จของรัฐที่แตกต่างจากชุมชน ทำให้โครงการพัฒนาหลายโครงการไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ผลดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดจากการขาดการปรึกษาหารือและกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ไม่ได้ปฏิเสธโครงการพัฒนาแต่ขอให้เน้นกระบวนการดำเนินการอย่างครอบคลุม

และบูรณาการ รวมทั้งให้ความรู้ด้านทักษะการปฏิบัติและการบริหารจัดการกับชุมชน

๔) กระบวนการกลายเป็นต้นสมัยของประเทศและกระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากจะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา เช่น ยาเสพติด แรงงานอพยพย้ายถิ่นแล้วยังมีความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจท้องถิ่นกับรัฐไทย โดยเฉพาะหมู่บ้านซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง คือ การที่รัฐผนวกเอาเขตชนบทเข้าสู่ระบบกรรมสิทธิ์ โดยเฉพาะการถูกจัดให้อยู่ในเขตปฏิรูปของ สปก.ตามประกาศที่ออก ณ วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยครอบคลุมพื้นที่ว่างหลายพื้นที่ในประเทศ สำหรับภาคใต้ พบในบ้านปาตาบาระ ซึ่งมีเพียงครอบครัวเดียวเท่านั้นที่มีเอกสารสิทธิ์ และกระบวนการเพื่อให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์จะมีความพยายามดำเนินการโดยผู้ที่สามารถประสานงานกับหน่วยงานของรัฐเท่านั้น ทำให้ประชาชนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือผู้ที่เคยมีเอกสารสิทธิ์ครอบครองแต่ไม่ได้เก็บรักษาหลักฐานเพื่อแสดงให้แก่เจ้าพนักงาน ในท้ายที่สุดทำให้ไม่สามารถดำเนินการเพื่อยื่นขอเอกสารสิทธิ์ได้ เพราะเดิมทีวัฒนธรรมการถือครองที่ดินจะถูกจับจองโดยตระกูลใหญ่ๆ ในชุมชนเมื่อร้อยกว่าปีและอีกส่วนหนึ่งคือการซื้อขายจากผู้ที่มีสิทธิ์มาจากเจ้าของที่ดินก่อนหน้านี้ และการซื้อขายสิทธิ์ในที่ดินเกือบทั้งหมดจะซื้อเฉพาะที่ดินที่มีบ้านเรือนของตนเองตั้งอยู่เท่านั้น โดยเฉพาะการเอากรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินจากการได้รับมรดกตกทอดที่เป็นที่รับรู้กันในชุมชน ซึ่งจะพบปัญหาเช่นเดียวกันนี้คล้ายคลึงกับหลายภูมิภาคของไทย คือ ประชาชนยังไม่มีเอกสารสิทธิ์

สถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากจะทำให้มีผู้เสียชีวิตแล้ว ยังมีผลกระทบในเชิงลบต่อชุมชนในด้านการพัฒนาอีกด้วย ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. งบประมาณโครงการพัฒนา "พนม" และ "โครงการหมู่บ้านสันติสุข" ไม่เข้าในชุมชน ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบโดยตรงและทางอ้อมจนถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต โดยพื้นที่ดังกล่าวจะถูกกำหนดจากทางหน่วยงานทหาร

เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาการปฏิบัติทางยุทธวิธี การจำแนกพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทำให้หน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาไม่สามารถส่งบุคลากรลงไปปฏิบัติงานได้ ด้วยเหตุผลว่า ไม่สามารถรับรองความปลอดภัยให้กับบุคลากรในการปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ ซึ่งพบใน ๓ พื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ บ้านพ้อมิ่ง บ้านส้ม บ้านเกาะสะท้อนและบ้านปุย

๒. เกิดความหวาดระแวงในชุมชน ทั้งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบทางตรงและผลกระทบในทางอ้อม ผลกระทบในทางตรงพบใน ๒ พื้นที่ คือ บ้านพ้อมิ่ง ซึ่งพบว่าพื้นที่สาธารณะได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่บริเวณตลาดนัดรอบหมู่บ้านที่เคยมีพ่อค้าแม่ค้าไทยพุทธ แต่หลังจากมีสถานการณ์ความไม่สงบพ่อค้าแม่ค้าเหล่านั้นก็ไม่มาขายสินค้าอีกต่อไป รวมทั้งพฤติกรรมของคนในชุมชนเปลี่ยน เช่น การเข้านอนและดับไฟเร็วขึ้น เดิมทีอาจจะเข้านอนในเวลาเที่ยงคืน แต่เมื่อมีสถานการณ์ก็เปลี่ยนเวลานอนให้เร็วขึ้น ในกรณีบ้านส้ม เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทำให้คนในหมู่บ้านถูกมองจากสังคมและชุมชนว่าเป็นหมู่บ้านของคนไม่ดี

นอกจากผลกระทบทางตรงแล้ว ยังพบผลกระทบในทางอ้อมในพื้นที่เกาะสะท้อน กล่าวคือ สถานการณ์ความไม่สงบส่งผลให้ชุมชนมีความหวาดระแวงกัน นอกจากนี้การที่พื้นที่ถูกกำหนดเป็นพื้นที่ที่ใช้กฎหมายพิเศษนำไปสู่การปฏิบัติโดยใช้กำลังทหารเข้าจับกุมชาวบ้าน ซึ่งในหลายกรณีเกือบทำให้สถานการณ์บานปลายดังเช่นบ้านปาตาบาระ ในกรณีของบ้านโคกเคียน แม้ในชุมชนจะไม่มีสถานการณ์ความไม่สงบ แต่พบว่าสถานการณ์กลับส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ทำให้เกิดความหวาดระแวงระหว่างพุทธและมุสลิมในพื้นที่ ไม่เดินทางไปมาหาสู่กันและทำกิจกรรมดังเช่นในอดีต เช่น วัยรุ่นทั้งศาสนาพุทธและอิสลามถูกห้ามปรามจากผู้ปกครองไม่ให้ไปมาหาสู่กัน เช่นเดียวกับพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ที่เต็มไปด้วยความหวาดระแวงและไม่อาจมีปฏิสัมพันธ์กันดังเดิม สำหรับบ้านกือเม็ง ได้เกิดบรรยากาศของความหวาดระแวงในชุมชน ซึ่งปรากฏในบทสนทนาระหว่างเพื่อนบ้านที่เน้นบนสนทนาที่แสดงถึงความเป็นกลางและไม่เข้าข้างฝ่ายใด

๓. บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนไปจากการสูญเสียผู้ชายในครอบครัว พบใน ๒ พื้นที่ศึกษาคือ บ้านพอมิ่ง และบ้านลัม ซึ่งผลจากการเสียชีวิตของผู้หาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ผู้หญิงต้องเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และเนื่องจากการเสียชีวิตจากการวิสามัญฆาตกรรมของเจ้าหน้าที่ทำให้ไม่มีสิทธิได้รับการเยียวยาจากราชการ ด้วยเหตุนี้ในครอบครัวที่มีลูกมากหรือมีลูกอ่อนจะประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างมาก

อย่างไรก็ดี ผลกระทบจากสถานการณ์ในเชิงบวก สำหรับความเห็นจากนักวิจัยในพื้นที่คือเม็ง คือ พบว่าชาวบ้านทั้งพุทธและมุสลิม ต่างพยายามหันหน้าเข้าหาศาสนามากขึ้น หากเป็นพุทธก็จะเข้าวัดมากขึ้น หากเป็นมุสลิมก็จะเข้ามัสยิดกันมากขึ้น ประกอบกับการที่ถนนหลายสายต้องเจียบลง เพราะกิจกรรมยามค่ำคืนเป็นสิ่งที่ล่อแหลมและเสี่ยงอันตราย ทำให้ครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมากขึ้น ในการพูดคุยและเกิดความอบอุ่นมากยิ่งขึ้น

โดยสรุป อุปสรรคของการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหลายโครงการ โดยเฉพาะการพัฒนาของรัฐที่ขาดการปรึกษาหารือและกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน และไม่ได้มีการติดตามประเมินผลจะถูกนำไปใช้เป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของผู้ก่อเหตุเป็นเครื่องมือในการปลุกระดมขยายแนวร่วมและสร้างความชิงชังต่อรัฐ

๓.๓ ประเด็นสำคัญของพื้นที่ศึกษา ๔ พื้นที่

๑) บ้านตรือปา ตำบลห้วยกระทิง อำเภอกงปิ่น จังหวัดยะลา

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) และเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ไม่เป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ความขัดแย้งจากงานวิจัยพบว่า **ด้านการศึกษา** ชุมชนแห่งนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่สูงกว่าภาคบังคับและระดับอุดมศึกษา ทั้ง ๒ ระบบ คือ ศาสนาและสามัญ และหลังจากจบการศึกษาแล้วทุกคนจะกลับมาใช้ชีวิตในชุมชน **ผู้นำ** มีศักยภาพและเป็นคนในท้องถิ่น มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง **มีกลไกในการแก้ไขความขัดแย้ง** ของ

ชุมชน เมื่อมีความขัดแย้งที่เกิดจากการเมืองภายในท้องถิ่นสามารถใช้กลไกทางวัฒนธรรมของชุมชนโดยการจัดตั้งสภาคณะกรรมการชุมชนและออกกฎระเบียบชุมชนที่สอดคล้องกับท้องถิ่น และผ่านกระบวนการประชุมหารือ **มีทุนทางสังคม** ประชาชนส่วนใหญ่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในจังหวัดปัตตานีและนับถือศาสนาอิสลาม มีระบบเครือญาติ การนับถือญาติผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสทางสายเลือด ส่วนทางด้าน **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** แต่เดิมหมู่บ้านแวดล้อมด้วยป่าเขา และลำน้ำ แต่ภายหลังพื้นที่ป่าเกือบทั้งหมดถูกแปรสภาพเป็นสวนยาง ในด้านอาชีพคนในชุมชนมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพจากสวนยาง และไม่พบว่ามี การประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ ซึ่งชาวบ้านนิยมขายข้าวยางดิบมากกว่ายางแผ่นเพราะประหยัดเวลาและแรงงาน มีสวนผลไม้ และไม่มีพื้นที่นา ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลางมีรายได้เฉลี่ย ๘๐,๐๐๐-๑๕๐,๐๐๐ บาทต่อครัวเรือน **ศาสนาและวัฒนธรรม** ผูกพันกับระบบปอเนาะ มีงานประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้าน **สาธารณสุข** ในอดีตสันนิษฐานว่ามีโรคมาลาเรียและปัจจุบันมีการขับเคลื่อนเรื่องโรคเอดส์โดยสมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทยและกองทุนโลก

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบ

เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ มีผู้เสียชีวิตในพื้นที่จำนวน ๑๐ คน ชาวบ้านมีความเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกลุ่มดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากภายนอกชุมชนและจับลั่นไปพร้อมกับผู้ที่เสียชีวิต นอกจากนั้นยังมีความ **ขัดแย้งที่ไม่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์** คือ การเมืองระดับท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการเมืองในระดับชาติ

การพัฒนา ปัจจุบันกระบวนการพัฒนาแตกต่างจากในอดีต จากกระบวนการประชุมหารือของชาวบ้านทั้งชุมชนถูกเปลี่ยนเป็นการประชุมหารือของตัวแทน หรือกลุ่มตัวแทนของชุมชน กับตัวแทนของหน่วยงานรัฐ ปรากฏว่าชาวบ้านขาดความเข้าใจแนวคิดของโครงการ ขาดทักษะด้านกระบวนการ การบริหารจัดการ และการปฏิบัติการ ขาดความต่อเนื่อง การติดตามและการประเมินผล มีโครงการพัฒนา ๓ โครงการที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการพัฒนา มี ๕ โครงการที่

รอกการต่อยอด เช่น การส่งเสริมการตลาด การสร้างทักษะด้านการบริหาร

ชุมชนสะท้อนว่าการทำงานของรัฐไม่เข้าใจเข้าถึงชุมชนอย่างแท้จริง ที่สำคัญไม่มีการติดตามประเมินผล และขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงาน และมีตัวชี้วัดความสำเร็จของรัฐที่แตกต่างจากชุมชน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านไม่ได้ปฏิเสธโครงการพัฒนาแต่เน้นให้ดำเนินการอย่างครอบคลุมและบูรณาการ รวมทั้งให้ความรู้ด้านทักษะการปฏิบัติและการบริหารการจัดการกับชุมชน

๒) บ้านกุงจนอง ต.เบตง อ.เบตง จ.ยะลา

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) และเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ผลงานวิจัยไม่พบว่า มีเหตุและเงื่อนไขทางสังคมที่จะนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงใน ต.เบตง ถึงแม้เป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ใจกลางพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีของเบตง ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๔๗ และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๕๑ ร้อยละ ๒ นับถือศาสนาคริสต์และฮินดู มีทั้งชาวไทยเชื้อสายจีนและภาคใต้ตอนบน เช่น สงขลา ตรัง พัทลุง นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี แต่ความแตกต่างเหล่านี้**ไม่ได้เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรง** ความหลากหลายของประชากร

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ พื้นที่อำเภอเบตงในอดีตเคยเป็นฐานปฏิบัติการของโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา (จคม.) เมื่อครั้งที่สหพันธรัฐมลายูยังอยู่ภายใต้อาณานิคมของสหราชอาณาจักร หลังจากนั้นได้มอบตัวเขาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๐ เกิดเป็นหมู่บ้านชาวจีนบ้านปิยะมิตร ในเขตตำบลตาเนาะแมเราะ ที่อยู่รอบเมืองเบตง **แต่อย่างไรก็ตาม**ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ ๑ จากการประกวดชุมชนในเขตเทศบาลเมืองเบตง มีจุดเด่นเรื่อง ความสามัคคี ความร่วมมือ และการจัดตั้งกลุ่มในชุมชนต่างๆ

สภาพการพัฒนา ด้านศาสนา เทศบาลให้การสนับสนุนด้านศาสนาทุกศาสนา **ด้านวัฒนธรรม** มีการสนับสนุนและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของ ไทย จีนและมลายู **การศึกษา** สนับสนุนโรงเรียนทุกประเภท ทั้งของมุสลิม จีน และด้านวิชาชีพ

พื้นที่การปฏิสัมพันธ์ของคนต่างวัฒนธรรม เช่น โรงเรียน ตลาด ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ศาลาประชาคม **พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน** ในชุมชนมีการกินเลี้ยง และการทำบุญบอย โดยเฉพาะในช่วงงานเมาลิดที่แต่ละบ้านแทบไม่ต้องหุงข้าว รวมทั้งงานประเพณีประจำปี และมีสัปดาห์เป็นศูนย์รวมของชุมชน

ชุมชนสะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงสำคัญคือผลจากการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา **ประชากร**ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจนมีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินค่อนข้างจำกัด **กระแสโลกาภิวัตน์** ที่วัฒนธรรมภายนอกหลั่งไหลมาพร้อมกับสื่อต่างๆ เช่น โทรศัพท์ มี**ปัญหาสังคม** เช่น ยาเสพติด แรงงานอพยพย้ายถิ่นที่จากที่อื่นๆ เข้ามาในชุมชน ผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในภาคใต้ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธมุสลิมเริ่มมีความหวาดระแวงต่อกัน

ความมั่นคงของชุมชน มี "โครงการตาลปัตร" เป็น**ความมั่นคงปลอดภัย ความมั่นคงด้านอาหาร** มีความสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจค่อนข้างดี มี**เสรีภาพทางศาสนา ภาษา ประเพณี และวัฒนธรรม**

๓) บ้านกือเม็ง อ.รามัน จ.ยะลา

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) ในอดีตชาวบ้านทั้งพุทธและมุสลิม อยู่กันอย่างยากลำบาก ในมิติชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติแต่ก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้วัฒนธรรมของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ต่างกัน **ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม** การลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำในพรุและแม่น้ำสายบุรี

เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง การบังคับใช้กฎหมายสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เช่น ทำถนน ห้ามปลูกหมากพลู วัชกรรมการตั้งชื่อหมู่บ้านโดยฝ่ายปกครองเป็น "กาเม็ง" หมายถึงหมู่บ้านที่มีแพะมาก และชาวบ้านไม่ชอบ ในขณะที่วัชกรรมของชาวบ้าน "กือเม็ง" มาจากชื่อโต๊ะกือเม็ง หมายถึง ผู้หญิงที่มีบารมี มีสติปัญญาเฉียบแหลม สวย ผมยาวหยักศก พูดจาอ่อนโยน มีความรู้เชี่ยวชาญด้านศาตราวุธและไสยศาสตร์ทุกแขนงและเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนสมัยก่อน

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ อดีต มีประวัติการต่อสู้ของครูเปาะสุวาแมตติชา ซึ่งในมุมมองของรัฐมองว่าเป็นกลุ่มแบ่งแยกดินแดน ในขณะที่มุมมองของชาวบ้านในท้องถิ่นมองว่าเป็นนักพัฒนาและนักต่อสู้ของชุมชน **ปัจจุบัน** มีเหตุการณ์เกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๐ ถึง ๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๑ มีผู้เสียชีวิตจากสถานการณ์ความไม่สงบจำนวนทั้งหมด ๗ ราย มี ๑ รายเสียชีวิตนอกพื้นที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๒ อีก ๕ รายเสียชีวิตจากการถูกประทุษร้าย และมี ๑ ราย ถูกระบุว่า เป็นผู้ก่อการร้ายและถูกวิสามัญฆาตกรรม นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ต่างๆ ที่ถูกบันทึกไว้เกิดขึ้นตั้งแต่ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๘-๒๕๕๑ ทั้งสิ้น ๒๙ เหตุการณ์

การพัฒนา มีโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหลายโครงการ ซึ่งเป็นโครงการของรัฐที่ขาดการปรึกษาหารือและกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน และไม่ได้มีการติดตามประเมินผล **ถูกนำไปใช้เป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรม** ของผู้ก่อเหตุเป็นเครื่องมือในการปลุกระดมขยายแนวร่วมและสร้างความชิงชังต่อรัฐ ประกอบกับชุมชนต้องต่อสู้กับสภาวะอิทธิพลในท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าขัดแย้งกับฝ่ายรัฐ

ทุนทางสังคม มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพิพธิภณท์หมู่บ้าน เก็บรักษาวัตถุโบราณตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ เช่น ขวดเหล้าจากอัมสเตอร์ดัมที่มได้จากแม่น้ำสายบุรี ในพื้นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น สวนดู่ขง พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และพื้นที่วังปลา ชุมชนในอดีตมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าเมืองโกตาบารูและยังสามารถหาผู้สืบเชื้อสายของเจ้าเมืองและร่องรอยทางประวัติศาสตร์กายภาพได้หลายจุด สามารถสืบค้นบุคคลสำคัญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอย่างน้อย ๙ ท่าน ที่เชี่ยวชาญในการทำว่าว กรงนกคุ้ม หัวกริช จักสาน กรงนกกรงหัวจุก และงานแกะสลักไม้ และมีกลุ่มอย่างไม่เป็นธรรมชาติสำรวจพบอย่างน้อย ๑๙ กลุ่ม เช่น กลุ่มอนุรักษ์วังปลา กลุ่มอนุรักษ์พรุลานควาย กลุ่มเผ่าสุสาน กลุ่มทำดอกไม้และกลุ่มเย็บผ้า เป็นต้น **อาชีพหลัก** คือเกษตรกรรม

๔) บ้านพ้อมิ่ง อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) และเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง พบว่ามีกลุ่มคนยากจนมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า ๒๓,๐๐๐ บาท /คน/ปี จำนวน ๑๐ คน มีคนพิการ ๑๔ คน และ**ทุพพลภาพ** ๕ คน ปัญหายาเสพติด ปัญหาการศึกษา การว่างงาน

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ข้อมูลจากในพื้นที่พบว่าเหตุการณ์ความรุนแรงตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ - กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ มีผู้เสียชีวิต ๙ ราย และบาดเจ็บ ๖ ราย เหตุเกิดใน**หมู่ที่ ๓** มีผู้เสียชีวิต ๘ รายและบาดเจ็บ ๔ ราย (คนนอกหมู่บ้าน หมู่ ๒ ต.แป้น ได้รับบาดเจ็บถูกกราดยิงในหมู่ ๓ บ้านพ้อมิ่ง) และคาดว่าจะมีบุตรกำพร้า ๑๖ คน และมีผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงไม่น้อยกว่า ๕๐ ราย มีเหตุเกิดใน**หมู่ที่ ๔** เสียชีวิต ๑ ราย และเหตุเกิดใน**หมู่ที่ ๒** บาดเจ็บ ๒ ราย เนื่องจากส่วนใหญ่ผู้เสียชีวิตเป็นผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงต้องเปลี่ยนบทบาทของตัวเอง ต้องทำงานในสิ่งที่ไม่เคยทำ เช่น เลี้ยงวัว และกรีดยาง รวมทั้งบทบาทของการเป็นแม่ที่ทำให้เลี้ยงลูกยากขึ้น เพราะลูกมักจะดื้อและไม่เชื่อฟังแม่มากขึ้น คนในชุมชนเกิดความหวาดกลัว และในขณะเดียวกันก็อยากเห็นคนในชุมชนมีความสุข มีงานทำ และมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างต่างศาสนา **ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์** โครงการพัฒนาที่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วม ขาดทักษะบริหารจัดการให้กับชุมชน การนำโครงการไปใช้ผิดวัตถุประสงค์

การพัฒนา การศึกษา มีการศึกษาที่ดีขึ้นตั้งแต่ระดับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนตาติกา โรงเรียนบ้านพ้อมิ่ง โรงเรียนวัฒนธรรมอิสลาม ปวช. ปวส. จนถึงระดับปริญญาตรี **ด้านอาชีพ** โครงการพัฒนาศักยภาพของชุมชน SML ทำโรงสีข้าว โครงการจักสาน ขนมหันบ้าน เลี้ยงปลาตก ปักผ้าคลุมผม เนื่องจากพื้นที่ถูกระบุว่าเป็นพื้นที่สีแดงจึงถูก**ตัดโครงการพัฒนา**

ทุนทางสังคม ผู้หญิงในหมู่บ้านทำนาเก่ง ปลูกข้าวได้แถวตรงเป็นที่เลื่องลือ ในแต่ละปีจะเดินทางไปรับจ้างทำนาในประเทศมาเลเซีย มีศักยภาพในการพัฒนาโครงการ และมีศักยภาพในการพัฒนาด้านอาชีพต่างๆ ซึ่งเป็นความต้องการ

ของชุมชน และโรงเรียนวัฒนธรรมอิสลามพอมิ่งได้มีบทบาทพิเศษในโครงการด้าน เยียวยาและคาดว่าจะขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะชุมชนที่ต่างศาสนิก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์

๕) บ้านส้ม ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) ชาวบ้านได้สะท้อนปัญหาจากเวทีรับฟังความคิดเห็น พบว่ามีหลายประเด็นและบางประเด็นก็ได้รับการแก้ไขหรือสำรวจเพิ่มเติม **ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม** มีประเด็นนาข้าวแล้งในบางช่วงก็ได้รับการสนับสนุนในการแก้ไขโดยกองทุนแคนาดาและศูนย์ประสานงานอาสาสมัครภาคประชาชน เพื่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเด็นการอยู่ใกล้แหล่งทิ้งขยะของเทศบาลนาประดู่ **ด้านคุณภาพชีวิตและสวัสดิการสังคม** ประเด็นการขาดสารอาหารของเด็กในชุมชน และมีการสำรวจชาวบ้านที่เจ็บป่วยและแจ้งหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ ประเด็นขาดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งมีการสำรวจจำนวนผู้สูงอายุ และแจ้งให้สมาชิก อบต.ทราบ ประเด็นการขาดศูนย์ดูแลเด็กเล็กก่อนวัยเรียนและผู้ดูแลเด็ก **ด้านโครงสร้างพื้นฐาน** และระบบสาธารณูปโภคที่ยังไม่ทั่วถึง เช่น น้ำประปาและไฟฟ้าที่ไม่ทั่วถึง **ด้านเศรษฐกิจ** พบว่ารายได้ไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต มีรายได้เฉลี่ยต่อหัว ๓๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท หรือเดือนละไม่เกิน ๓,๐๐๐ บาท หรือวันละไม่เกิน ๓๐ บาท และบางครอบครัวมีผู้หารายได้หลักเข้าบ้านเพียงคนเดียว มีเยาวชนว่างงานและติดยาเสพติด ส่วนใหญ่เป็นใบกระท่อม มีการแก้ไขโดยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การเลี้ยงเบ็ด ไก่ ปลาในบ่อดิน ส่วนประเด็นความยากจนและขาดการสนับสนุนในการประกอบอาชีพ มีการแก้ไขโดยให้งบประมาณเพื่อเปิดร้านตัดผมภายในหมู่บ้าน **ด้านวัฒนธรรม** มีประเด็นการขาดการรวมกลุ่มจัดกิจกรรมภายในชุมชน เสนอให้มีการแก้ไขโดยจัดกิจกรรมที่สามารถทำร่วมกันได้ เช่น จัดกีฬาเยาวชน กีฬาสัมพันธ์ สร้างศาลาอเนกประสงค์ของชุมชน และสร้างสนามกีฬาในร่มและอาคารอเนกประสงค์ ขาดการดูแลสถานที่สำคัญทางศาสนา มีการแก้ไขโดยการเพิ่มพัฒนา

เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ พบว่าการที่พื้นที่ถูกระบุว่าเป็นสีแดงทำให้ชาวบ้านไม่สบายใจ ส่วนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างด้านการพัฒนา ได้แก่ การไม่ได้รับจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอ การพัฒนาที่ไม่ทั่วถึง และภาวะยากจน

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ที่มาจากสถานการณ์ความไม่สงบ มีผู้เสียชีวิตจาก ต.ควนโนรี อ.โคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เสียชีวิตจากเหตุการณ์ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๗ จำนวน ๑๐ ราย มี ๙ รายเป็นชาวบ้านจาก หมู่ ๓ บ้านลัม (๕ รายเสียชีวิตที่กรือชะ ๒ รายเสียชีวิตที่แม่ลาน ๑ รายเสียชีวิตที่สะบ้าย้อย ส่วนอีก ๑ รายกำลังอยู่ในระหว่างรอข้อมูล) และอีก ๑ รายเป็นชาวบ้านจากหมู่ ๒ ต.บ่อทอง เสียชีวิตที่แม่ลาน และมีผู้สูญเสียชีวิตจากเหตุการณ์รายวัน ๓ ราย ซึ่งมาจาก หมู่ ๓ บ้านลัม และทำให้มีเด็กกำพร้าทั้งสิ้น ๒๐ คน และส่วนใหญ่ผู้ที่เสียชีวิตเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว

การพัฒนา มีโครงการพัฒนาน้อย ๖ โครงการที่เคยทำในพื้นที่แต่ไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุเพราะโครงการพัฒนาขาดการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการโครงการ การวางแผนและติดตามประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น โครงการเลี้ยงแพะฮาลาล โครงการตัดเย็บเสื้อผ้า โครงการเลี้ยงเปิดเทศ เป็นต้น โดยเฉพาะขาดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นที่ และการส่งเสริมการทำนาในช่วงแห้งแล้ง มี**โครงการเยียวยา** จากกลุ่ม ๒๔ เมษาเป็นเงินช่วยเหลือจากที่ต่างๆ เช่น นายอำเภอ รัฐบาล แม่ทัพภาค ๔ และมูลนิธิคุณโสภณ สุภาพงศ์ ส่วนกลุ่มรายวันได้รับเงินช่วยเหลือจาก กยศ. กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ให้ทุนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนพหุศาสตร์

กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบ อยากอยู่อย่างสงบ ให้คนในสังคมยอมรับอยู่กับเพื่อนบ้านอย่างมีความสุข มีเงินพอใช้ ส่งลูกเรียนหนังสือ

ทุนทางสังคม งานวิจัยพบว่า ชาวบ้านยังต้องการให้ความสัมพันธ์กลับมาดีดังเดิม และต้องการให้มีสิ่งดีๆ เกิดขึ้นในชุมชน และพยายามสร้างกระบวนการ

การมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ และแหล่งแร่ ทรัพยากรเกษตรและสัตว์น้ำ ทรัพยากรบุคคล ในด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ด้านอาชีพ ด้านกีฬา ด้านสุขภาพและสวัสดิการ ด้านเยาวชน มีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย

๖) บ้านปาตาบาระ ต.ปะเสยะวอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) และเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง บ้านปาตาบาระมีเหตุร่วมคล้ายกับภาคอื่นๆ ทั่วประเทศ นั่นคือ ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และประสบปัญหาการว่างงาน มีการเดินทางไปประกอบอาชีพที่มาเลเซีย มีปัญหาเสพติด ปัญหาภูมิทัศน์ชุมชนอยู่กันอย่างแออัดหนาแน่นไม่มีการจัดการด้านสาธารณูปโภคที่เพียงพอ การศึกษาน้อยแต่ประชาคมมีความตื่นตัวทางด้านการศึกษาสูง พยายามส่งบุตรหลานให้เรียนในระดับอุดมศึกษาพบว่า มีปัญหาด้านเอกสารสิทธิในที่ดิน และพบว่าเคยมี**ความบกพร่องของกระบวนการยุติธรรม** กรณีทหารและตำรวจสนธิกำลังกันล้อมจับนายมะนุเช็ง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ เกิดสภาวะหวาดกลัว หวาดระแวงต่อเจ้าหน้าที่รัฐ จนเกือบทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นสีแดงเพราะชาวบ้านกำลังจะกดดันให้มีการปล่อยตัว **เหตุการณ์คลี่คลาย** เมื่อเจ้าหน้าที่มีการประชุมชาวบ้านเพื่อขอโทษ **ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ-มุสลิม** แม้มีพุทธอยู่เพียง ๓ ครอบครัว แต่ก็อยู่ร่วมกันดี สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ ชนเงื่อนไซเชิงบุคคล ถึงแม้ว่าในพื้นที่ไม่เคยมีสถานการณ์ความไม่สงบ แต่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากหมู่บ้านรายล้อม โดยเฉพาะการจับกุมผิดตัว จนทำให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการดำรงอยู่ เช่น หยุดเดินทางไปเรียนศาสนาที่ยะรัง มีการตั้งชุดหมู่บ้านรักษาความปลอดภัย และวิถีชีวิตวัยรุ่นเปลี่ยนแปลงไป พบว่ามีความขัดแย้งภายในชุมชน ที่มาจากโครงสร้างการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การเลือกตั้งท้องถิ่น กระบวนการพัฒนา และวิถีคิดทางศาสนาอิสลามที่แตกต่างกัน แต่ก็พบว่าชุมชนมีกลไกในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ระบบผู้อาวุโสเข้าไกล่เกลี่ย

ทุนทางสังคม มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีการแต่งงานเป็นเครือข่ายระหว่างกัน มีโครงการพัฒนาที่สามารถเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นๆ ชุมชนมีความภูมิใจในระดับชุมชนสูง เช่น การเป็นหมู่บ้านที่เคยได้รับรางวัลถ้วยพระราชทานจากการแข่งขันเรือพายหน้าพระที่นั่ง การมีกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสประจำชุมชน ที่มีความตั้งใจจะพัฒนาชุมชน การรวมกลุ่มของผู้ที่มีการศึกษาภายในชุมชน การมีทัศนคติต่อการศึกษามีการสร้างอาชีพใหม่ในชุมชน ประชาคมสามารถดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตัวเอง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ภายนอกประกอบ

สภาพการพัฒนา หลังสถานการณ์ความไม่สงบ พื้นที่ถูกเลือกให้เป็นชุมชนต้นแบบของแผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และเกิดคนรุ่นใหม่ที่จะแก้ไขปัญหามุขมนตรี โครงการพัฒนาส่วนใหญ่ที่ประสบความสำเร็จคือ โครงสร้างขั้นพื้นฐาน โครงการทางด้านศาสนา และโครงการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมและลงทุน

๗) ต.เกาะสะท้อน อ.ตากใบ จ.นราธิวาส

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) ในอดีตไม่พบความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน ถึงแม้ว่าจะมีความไม่เข้าใจอยู่บ้างแต่ไม่ได้แสดงออกอย่างเปิดเผย **ลักษณะเด่นของพื้นที่** คือเป็นชุมชนชนบทที่มีอาณาเขตติดกับประเทศมาเลเซีย ดังนั้นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจอาจจะมีความแตกต่างจากพื้นที่ชนบทอื่นๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กิจกรรมทางสังคมดำเนินไปได้ด้วยดี มีเงื่อนไขหลายประการ คือ มีพื้นที่สื่อสารทางสังคมมากพอ เช่น ตลาด โรงเรียน ร้านน้ำชา ความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติเกี่ยวดองกันทั้งในชาติพันธุ์และศาสนาเดียวกันรวมทั้งต่างชาติพันธุ์และศาสนา ลักษณะอาชีพการเกษตรมีการช่วยเหลือกัน ในสถานการณ์ไม่มีความรุนแรงมีความยืดหยุ่นและความอดทนอดกลั้นในระดับสูง พบว่ามี**เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง** คือ การถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีแดง ทำให้ไม่มีโครงการพัฒนาเข้ามาในชุมชน กระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันของชุมชน และทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติในแง่ลบต่อภาครัฐ นำไปสู่การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐอยู่ในเกณฑ์ระดับต่ำ มีบางครอบครัวอพยพออก

จากชุมชน

ทุนทางสังคม เดิมมีระบบกลไกผู้อาวุโสและตัวบุคคลเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหรือตัดสิน แต่สถานการณ์เป็นเงื่อนไขหนึ่งทำให้อำนาจทางธรรมชาติลดบทบาทเพราะเกรงจะถูกเพ่งเล็งและกลไกของรัฐไม่สามารถที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ มีเหตุการณ์เกิดขึ้นทั้งในและรอบชุมชน และมี **เงื่อนไขเชิงบุคคล** จากเหตุการณ์ตากใบเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๗ ผลคือความสัมพันธ์ทางสังคมเริ่มลดลง เริ่มปรากฏมีความไม่ไว้วางใจและความอดทนน้อยลง ประกอบกับสภาพโครงสร้างทางสังคมเริ่มเปลี่ยนการพัฒนาทางเทคโนโลยีการเกษตรทำให้การพึ่งพาลดลง

สภาพการพัฒนา ภาครัฐมีบทบาทหลักเป็นผู้วางแผนและดำเนินการ และการถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่พิเศษทำให้โครงการพัฒนาไม่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ในขณะที่ชุมชนมองว่าโครงการพัฒนาจะช่วยเปิดพื้นที่การสื่อสารให้กับชุมชน และสามารถลดทอนความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง **โครงการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ** ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความต้องการและความศรัทธาของคนในชุมชน และลักษณะของทุนที่ไม่ขัดต่อหลักการทางด้านศาสนาและถาวรวัตถุ ส่วน **โครงการพัฒนาที่ไม่ประสบความสำเร็จเกิดจาก** ลักษณะของทุนขัดต่อหลักการทางด้านศาสนา เป็นโครงการที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ถูกจัดทำระยะเวลาสั้น ชุมชนขาดทักษะเชิงเทคนิคบางประการในการบริหารโครงการ เช่น การทำบัญชี และเป็นโครงการที่ส่งเสริมอาชีพที่คนในชุมชนไม่ถนัด เช่น งานหัตถกรรม

อื่นๆ พบว่า ลักษณะโครงสร้างทางการเมืองและการปกครองส่วนท้องถิ่นและการเลือกตั้งอาจจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน **คนในพื้นที่เสนอว่า** โครงการพัฒนาต้องพยายามรักษาสถานภาพของการเป็นผู้สนับสนุน โดยบุคคลและองค์กรพัฒนาจากภายนอกไม่เปลี่ยนสถานะของตนเองไปเป็นผู้อุปถัมภ์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง นอกจากพื้นที่ที่มีความขัดแย้งภายในแล้วในสถานการณ์ความไม่สงบในปัจจุบันฝ่ายความมั่นคงและฝ่ายปกครองอาจเป็นผู้ก่อให้เกิด

เกิดความบาดหมางในชุมชนโดยไม่เจตนา เนื่องจากการใกล้ชิดและการปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและนำไปสู่การถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝ่ายตรงข้าม

๘) หมู่ ๑ ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส

เป็นพื้นที่ที่ไม่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นในพื้นที่แต่พบว่ามีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นรายล้อมชุมชน นำไปสู่การปรับตัวโดยการสร้างชุดรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้านขึ้น มีประชากรนับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๗๐ และมุสลิมร้อยละ ๓๐ ประชากร ๑,๒๔๕ คน ๒๙๕ ครัวเรือน และมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ในเกณฑ์ดี มีการพึ่งพาและการยอมรับซึ่งกันและกัน

เหตุร่วม (ทั่วประเทศ) ในประเด็นด้านการศึกษา พบว่ามีประเด็นเรื่องคุณภาพด้านการศึกษาและระบบการศึกษาที่เริ่มแยกศาสนาออกจากกัน ชาวมุสลิมบางส่วนนิยมส่งบุตรหลานเรียนโรงเรียนศาสนาเพียงด้านเดียว ขณะที่บางส่วนส่งบุตรหลานศึกษาทั้งด้านศาสนาและสายสามัญควบคู่กัน มีระบบเศรษฐกิจที่เรียบง่ายและพึ่งพาธรรมชาติ เช่น การทำประมงชายฝั่ง การเลี้ยงปลาในกระชัง การทำสวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ มีความสามารถในการงานหัตถกรรม และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากทะเล

ทุนทางสังคม ในอดีตทั้งพุทธและมุสลิมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นับถือกันเป็นเครือญาติ มีพื้นที่ทางสังคมร่วมกัน เช่น การรักษาด้วยหมอพื้นบ้าน และกิจกรรมทางสังคมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน การกินน้ำชา การแลกเปลี่ยนสิ่งของโดยคนพุทธนำข้าวสาร ผัก ผลไม้ แลกเปลี่ยนกับปลาของคนมุสลิม และคนมุสลิมไปทำนาในที่คนพุทธและนำผลผลิตที่ได้มาแบ่งปันกัน

สภาพความขัดแย้งในพื้นที่ ถึงแม้ในชุมชนจะไม่มีสถานการณ์ความไม่สงบ แต่พบว่ามีสถานการณ์กลับส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ทำให้เกิดความหวาดระแวงระหว่างพุทธและมุสลิมในพื้นที่ ไม่เดินทางไปมาหาสู่กันและทำกิจกรรมดังเช่นในอดีต เช่น การค้าขาย กิจกรรมด้านกีฬา และร้านน้ำชา ที่เคยเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างต่างศาสนิกกัน **ปัจจัยเชิงโครงสร้าง** ที่เป็นเงื่อนไขให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างต่างศาสนิกเริ่มห่างกันออกไป คือ เยาวชนต่างศาสนิกไม่มีโอกาสเรียนด้วยกัน เพราะ

เยาวชนมุสลิมเน้นโรงเรียนปอเนาะรวมทั้งมีโอกาสทางการศึกษาน้อยเพราะยากจน และเยาวชนพุทธเน้นเรียนโรงเรียนสามัญ แต่ก็พยายามสร้างพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ด้านอื่น เช่น การแข่งกีฬา การแข่งเรือ

สภาพการพัฒนา มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและส่วนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โครงการที่ไม่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน และไม่ได้สร้างให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และการปฏิบัติ ไม่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม รวมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับชุมชน

บรรณานุกรม

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.). ๒๕๕๙. *เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์*. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

โคทม อารียา. ๒๕๕๑. การวิเคราะห์ความขัดแย้ง. การบรรยายในการประชุมติดตามความก้าวหน้าผลการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้งครั้งที่ ๒. ห้องประชุม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

บทสรุปการวิเคราะห์การพัฒนาชุมชน

ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงและข้อเสนอแนะ

เอกพันธ์ ปิณฑวนิช

๑. ความนำ

ข้อค้นพบจากการวิจัยในพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ พื้นที่ ทำให้เห็นถึงโครงสร้างสังคมที่เป็นเหตุทำให้เกิดความรุนแรงและความขัดแย้งที่มีแนวโน้มที่จะยืดเยื้อต่อไปเป็นเวลานาน นอกจากนั้นผลของความรุนแรงและความขัดแย้งที่ดำเนินต่อเนื่องมาเป็นเวลานานก็ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลกระทบเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมถึงมีผลกระทบต่อกิจกรรมของคนในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งและความรุนแรงด้วย บทวิเคราะห์นี้จะพยายามเชื่อมโยงความรุนแรงประเภทต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวรวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยของความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่ศึกษา

ถึงแม้ว่าบางบริบททางสังคมที่เป็นผลจากการศึกษาในพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ พื้นที่ อาจจะมีมีความเกี่ยวเนื่องกับบริบททางสังคมของพื้นที่อื่นๆ แต่คณะผู้วิจัยไม่ปรารถนาจะใช้ข้อมูลและผลจากการวิจัยนี้เป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์เหตุการณ์และโครงสร้างทางสังคมที่มีผลต่อความรุนแรงและความขัดแย้งในพื้นที่อื่นๆ

๒. ผลกระทบจากแนวนโยบายของรัฐต่อการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ศึกษา

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะแนวนโยบายที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้งใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวคือ นโยบายการกระจายงบประมาณเพื่อการพัฒนาโดยยึดตามระดับความรุนแรงของเหตุการณ์ในพื้นที่พบว่าการจัดสรรงบประมาณตามกรอบดังกล่าว ทำให้เกิดความเห็นที่ไม่ลงรอย

ขึ้นในพื้นที่ ในขณะที่ภาครัฐให้ความสำคัญกับปัญหาความมั่นคงในพื้นที่สีแดง โดยทำการเข้มงวดกวดขันเป็นพิเศษและลดความสำคัญของโครงการพัฒนาลง ชาวบ้านกลับเห็นว่าโครงการพัฒนาต่างหากที่เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากเป็นช่องทางหนึ่งในการเปิดพื้นที่สื่อสารทางสังคมให้กับคนในชุมชน กล่าวคือ โครงการพัฒนาจะช่วยลดทอนความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง ทั้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านและระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ทั้งนี้เป็นเพราะโครงการพัฒนาเป็นการเปิดพื้นที่การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น จะมีการพบปะ แลกเปลี่ยน ปรัชญาหรือกันมากขึ้นในช่วงที่ต้องทำงานด้วยกัน ในขณะที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนิกก็จะเป็นไปโดยธรรมชาติ การมีปฏิสัมพันธ์ผ่านโครงการพัฒนานี้ถือเป็นช่องทางอย่างไม่มีเป็นทางการที่ชาวบ้านจะสามารถประชุมกัน เพื่อไขข้อสงสัยกันได้ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งขึ้น ก่อนที่เหตุการณ์จะบานปลาย ด้วยเหตุนี้การตัดโครงการพัฒนานั้นก็เท่ากับเป็นการตัดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านไปด้วยในทางอ้อม

โครงการพัฒนาอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและในบางครั้งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้น มักจะเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการชลประทานและการบริหารจัดการทรัพยากร แม้ว่าโครงการลักษณะนี้หลายๆ โครงการจะสามารถเอื้อประโยชน์ให้กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ก็ส่งผลกระทบทางลบกับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน ดังนั้นผลกระทบที่ตามมาก็คือความแตกแยกในชุมชนอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรและการสูญเสียสมดุลในการประกอบอาชีพ

๓. บทวิเคราะห์ความรุนแรงและความขัดแย้งในชุมชน

การวิเคราะห์สถานการณ์โดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้ง ๘ พื้นที่ มีจุดประสงค์เพื่อทำให้เห็นภาพรวม และเพื่อจำแนกลักษณะของสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อแสวงหาความร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายต่างๆ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาในชุมชนที่อยู่ในสถานการณ์ความ

ขัดแย้งและความรุนแรง ทั้งนี้ จักได้แบ่งหัวข้อการวิเคราะห์ออกเป็นการวิเคราะห์สภาพสังคมในสถานการณ์ความรุนแรงและความขัดแย้ง การวิเคราะห์ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ปัจจัยในการเสริมสร้างหรือทำลายสัมพันธ์ภาพและศักยภาพในการสร้างสรรค์ของชุมชน รวมถึงการสร้างค่านิยมและทัศนคติในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

ผลของการศึกษาวิจัยในพื้นที่ศึกษา ๘ พื้นที่ พบว่า ความรุนแรงทางตรงที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ อาจไม่ใช่สาเหตุโดยตรงที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในระดับหน่วยย่อยของชุมชนหรือกล่าวคือระดับบุคคล หากแต่มีผลกระทบต่อระดับของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งมีแนวโน้มลดต่ำลงเรื่อยๆ อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายในบริบททางสังคมทำให้เราจำเป็นต้องจำแนกลักษณะทางสังคมของพื้นที่ศึกษาตามระดับของความรุนแรงทางตรงที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ รวมไปถึงลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันด้วย

โครงสร้างสังคมในพื้นที่เชิงขัดแย้ง

ลักษณะทางอัตลักษณ์ เป็นหนึ่งในบริบทร่วมของพื้นที่ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันมีลักษณะที่ต่างกันสำคัญสองประการคือชาติพันธุ์และศาสนา โดยคนไทยส่วนใหญ่ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีชาติพันธุ์มลายูซึ่งมีภาษา วัฒนธรรม ประเพณีและรูปแบบการดำรงชีวิตที่แตกต่างจากชาวไทยเชื้อสายไท ที่ส่วนใหญ่แล้วจะนับถือศาสนาพุทธ ชาวไทยกลุ่มหลังนี้ถึงแม้จะเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศไทย แต่กลับเป็นชนกลุ่มน้อยใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเห็นว่าชาวบ้านในพื้นที่ที่เป็นชาวไทย เชื้อสายไทจะเรียกชาวไทยเชื้อสายมลายูว่า "แขก" ในทางกลับกันคนไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่จะเรียกชาวไทยเชื้อสาย "ไท" ว่า "ซีแยะ" หรือ Siamese

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ อันเป็นพื้นที่ชายแดนที่ติดกับประเทศมาเลเซีย โดยที่ลักษณะขององค์ประกอบทางประชากรของประเทศมาเลเซียนั้นมีความคล้ายคลึงกับชาวไทยใน ๓ จังหวัดมากกว่าชาวไทยในพื้นที่อื่นๆ ดังนั้นความรู้สึกร่วมในวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงกับทางฝั่งมาเลเซียมากกว่า ก็เป็นปัจจัย

หนึ่งในการสร้างความรู้สึกแปลกแยกในใจของชาวมลายูที่อยู่ในพื้นที่ ๓ จังหวัด

ลักษณะทางการเมืองเชิงอำนาจนิยม ซึ่งคนจากส่วนกลางมีลักษณะเป็น ผู้ปกครองและชาวบ้านเป็นผู้ถูกปกครอง ทำให้พัฒนาการของการมีส่วนร่วมในชุมชน นั้นไม่มีความก้าวหน้าที่ชัดเจน ระบบประชาสังคมในชุมชนไม่เติบโตอย่างเข้มแข็ง รวมไปถึงองค์ความรู้ที่เป็นความรู้ทางเทคนิคยังอยู่ในระดับต่ำ ทำให้การบริหาร โครงการโดยคนในชุมชนยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ควรจะเป็น

การกระจายตัวของทรัพยากรและงบประมาณไม่มีความสมดุล ทั้งนี้ใน อดีตการแบ่งปันทรัพยากรนั้นไม่มีลักษณะของการกระจุกตัวมากนัก เนื่องด้วยจำนวน ประชากรต่อปริมาณทรัพยากรยังเอื้ออำนวยต่อการแบ่งปันกัน แต่เมื่อทรัพยากร เริ่มลดลงในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจึงเริ่มจะมีความขัดแย้งจากการแย่งชิง ทรัพยากรมากขึ้นตามลำดับ การกระจายงบประมาณลงไปในพื้นที่นั้น องค์กรพัฒนา ของรัฐใช้รูปแบบการพัฒนาเชิงเดียว ซึ่งอยู่ภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่ไม่สอดคล้อง กับความต้องการของคนในพื้นที่

การศึกษาในสายสามัญและการศึกษาทางศาสนาแยกออกจากกัน แม้ว่า คนต่างศาสนาจะมีโอกาสในการรับการศึกษาสายสามัญในระบบโรงเรียนร่วมกันได้ แต่จะเป็นปัญหาสำหรับคนมลายูมุสลิมในการศึกษาขั้นที่สูงขึ้น เนื่องจากหากจบการ ศึกษาจากโรงเรียนสอนศาสนาในท้องถิ่นเพียงอย่างเดียวจะมีโอกาสเข้าถึงการศึกษา ในรูปแบบอื่นๆ ได้ยาก ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่เลือกเรียนสายสามัญเมื่อกลับมาสู่ ถิ่นฐานก็ไม่สามารถจะทำประโยชน์โดยการสอนในโรงเรียนสอนศาสนาได้ ประกอบ กับตลาดแรงงานในพื้นที่ก็ไม่พอรองรับผู้ที่จบจากสายสามัญ ดังนั้น การปรับเปลี่ยน หลักสูตรของโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่ให้มีการเรียนการสอนศาสนา ควบคู่ไปกับวิชาสามัญจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โอกาสทางการศึกษาและการประกอบ อาชีพของคนในพื้นที่มีมากขึ้น

ปัจจัยเสริมในด้านอาชีพของผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับการศึกษาภาค บัณฑิต ชาวบ้านในพื้นที่ประสบปัญหาการว่างงานเป็นจำนวนมาก การว่างงานมีอยู่

ในทุกระดับการศึกษา สิ่งที่เป็นปัญหาอย่างยิ่งคือชาวบ้านที่มีการศึกษาสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับพบกับความยากลำบากในการทำงานที่ตรงกับวุฒิการศึกษา ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่โครงสร้างทางการศึกษาและตลาดแรงงานต้องสามารถพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นได้ว่า โอกาสทางการศึกษานั้นนำไปสู่โอกาสในการใช้ชีวิตที่ดีขึ้น

ประเด็นข้างต้น แม้ไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งโดยตรง หากแต่แฝงไว้ด้วยนัยสำคัญอันเป็นปัญหาทางโครงสร้างของพื้นที่ส่วนใหญ่ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาทางโครงสร้างของสังคมเหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือข้ออ้างรองรับในการใช้ความรุนแรงของกลุ่มก่อการในฐานะเป็นทางเลือกเดียวที่มีอยู่ที่จะสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

เหตุและปัจจัยที่จะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของความรุนแรง

๑. การใช้กำลังติดอาวุธในการเข้าล้อมจับ โดยในหลายๆ กรณีขาดการอ้างอิงจากหลักฐานที่น่าเชื่อถือ ความพยายามที่จะทำให้ผู้ที่ถูกจับกุม (เชยตัวมาสอบสวน) ให้การเพื่อขัดทอผู้อื่น สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างของความเกลียดชังต่อเจ้าหน้าที่รัฐ

๒. การขาดการสื่อสารที่ดีระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงและชาวบ้าน หลายกรณีที่ชาวบ้านถูกเชยตัวไปให้การที่สถานีตำรวจหรือค่ายทหารโดยไม่ได้รับการอธิบายถึงขั้นตอนและระเบียบต่างๆ ของการจับกุมตัว ทำให้เป็นโอกาสที่ผู้ไม่ประสงค์ดีที่ปะปนอยู่ในกลุ่มคนจะยุแหย่ให้ญาติมิตรของผู้ที่ถูกจับกุมก่อความวุ่นวายได้ การอธิบายกระบวนการและสาเหตุของการจับกุมให้ญาติๆ ของผู้ที่ถูกจับกุมทราบโดยละเอียดจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยลดอุณหภูมิของความขัดแย้งและความไม่พึงพอใจลงได้

๓. การเพิ่มขึ้นของอาวุธในพื้นที่ก็อาจเป็นปัจจัยที่ทำให้ความรุนแรงเพิ่มขึ้นเช่นกัน เป็นที่สังเกตได้ว่า แม้ในพื้นที่ที่มีระดับความรุนแรงต่ำ การเพิ่มขึ้นของอาวุธปืนกลับมีปริมาณมาก ไม่ต่างไปจากพื้นที่ที่มีความรุนแรงสูง สาเหตุของการเพิ่มขึ้นของอาวุธนั้นเกิดจากการที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการมีอาวุธไว้ในครอบครองเป็น

หนึ่งในหลักประกันความปลอดภัยของตนเอง ประกอบกับการซื้ออาวุธในพื้นที่ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายตาย

๔. ในปัจจุบันยังไม่มีเหตุปัจจัยใดที่จะยกระดับความรุนแรงขึ้นไปสู่การลุกฮือของประชาชน ซึ่งในจุดนี้นับว่าเป็นปัจจัยด้านบวกที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงได้เรียนรู้จากเหตุการณ์ที่อำเภอตากใบ และมีลิดกรือเซะ ทำให้การปฏิบัติการในห้วงเวลาหลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ใช้ความอดทนมากขึ้น

๕. ปัจจัยที่จะช่วยเสริมให้เจ้าหน้าที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านได้มากขึ้น ก็คือการเคารพในสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เพราะทราบดีที่เจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงให้ความสำคัญกับปัจจัยนี้ ก็จะเป็นการลดความชอบธรรมของผู้ที่อ้างตัวเป็นผู้ก่อการได้ เพราะหนึ่งในสาเหตุหลักของการอ้างเหตุผลในการกระทำก็คือความไม่เป็นธรรม การละเมิดสิทธิมนุษยชน และการปฏิบัติต่อกันโดยไม่ให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

๖. การเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อที่จะเป็นช่องทางหนึ่งให้คนในพื้นที่ได้เริ่มมีโอกาสที่จะถักทอสายสัมพันธ์ขึ้นใหม่นั้น เป็นขั้นตอนแรกที่เราต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่สายสัมพันธ์นี้เสื่อมโทรมลง หรือแม้แต่สำหรับพื้นที่ซึ่งสายสัมพันธ์ทางสังคมยังอยู่ในระดับดีหรือปานกลาง ก็ควรจะต้องเร่งเสริมความแข็งแกร่งในการสร้างความไว้วางใจกันมากขึ้นเช่นกัน

๗. แนวทางประชาสังคมทั้งในแง่การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง รวมทั้งการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการโครงการพัฒนาต่างๆ จะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงผลดีและประโยชน์ที่จะได้รับการร่วมมือกันทำงานเพื่อชุมชน สิ่งนี้จะเป็นช่องทางในการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และการทำประโยชน์ต่อสาธารณะร่วมกัน นอกเหนือไปจากนั้น กระบวนการเรียนรู้และต่อสู้กับอุปสรรคร่วมกันจะสร้างวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ โดยการไม่ใช้ความรุนแรงโดยคนในชุมชนเองได้

๘. เงินงบประมาณเพื่อการจัดการความขัดแย้งและพัฒนาชุมชนอาจเป็นปัจจัยทั้งด้านลบและด้านบวกต่อความขัดแย้งในชุมชนได้ กล่าวคือ ในขณะที่เงินงบประมาณเหล่านี้สามารถนำไปเป็นทุนในการเริ่มต้นหรือสานต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นประโยชน์ แต่ขณะเดียวกันในบางกรณีเงินงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรให้กับพื้นที่ต่างๆ อาจจะเป็นเงื่อนไขให้เกิดการแย่งชิงงบประมาณระหว่างคนในชุมชน ในหลายๆ กรณี การแย่งชิงงบประมาณนั้นกลายเป็นตัวดึงดูดผู้คนให้จับขั้วและแสวงหา กลุ่มผู้ที่มีอิทธิพลในชุมชน ถ้าเป็นเช่นนั้นเงินงบประมาณก็จะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการแตกแยกจนเป็นความขัดแย้งได้ ซึ่งความขัดแย้งเหล่านั้นอาจจะยกระดับเป็นการใช้ความรุนแรงได้ง่ายขึ้นถ้ากลุ่มคู่ขัดแย้งใช้ความรุนแรงจากเหตุการณ์ไม่สงบเป็นข้ออ้างในการใช้ความรุนแรงกับคู่ขัดแย้งของตน

ผู้ที่มีส่วนร่วมในการสร้างและแปรเปลี่ยนความขัดแย้ง

ในการวิเคราะห์หาผู้ที่มีส่วนร่วมนี้ คณะวิจัยไม่ได้เน้นที่ผู้ที่ก่อความไม่สงบ เนื่องจากข้อจำกัดที่ว่าผู้ก่อความไม่สงบยังไม่มีเปิดเผยสถานะของตนเอง ดังนั้นการวิเคราะห์ในส่วนนี้จะเน้นที่การแสวงหาผู้ที่มีโอกาสในการสร้างหรือแปรเปลี่ยนความขัดแย้งในชุมชนเป็นหลัก

๑. นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีศักยภาพทั้งในการสร้างและแก้ไขความขัดแย้งในชุมชน ระบบการเลือกตั้งผู้นำในท้องถิ่นอาจเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดความขัดแย้งระยะยาวได้ ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการตรวจสอบและคานอำนาจระหว่างผู้บริหารองค์กรส่วนท้องถิ่นกับชาวบ้านไม่สามารถใช้การได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความขัดแย้งทางการเมืองในระดับท้องถิ่นเกิดขึ้นทั่วไปในประเทศไทย แต่ข้อแตกต่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่ก็คือ ลักษณะความขัดแย้งทางการเมืองบางครั้งถูกใช้ไปในการป้ายสีฝ่ายตรงข้ามโดยใช้เรื่องของความมั่นคงเป็นเครื่องมือ ด้วยเหตุนี้ การดำรงอยู่ของกองกำลังด้านความมั่นคงจึงมีสถานะที่สับสนเสี่ยงในการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองโดยไม่รู้ตัว ในกรณีที่นักการเมืองท้องถิ่นได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน นักการเมืองท้องถิ่นเหล่านี้สามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและข้อขัดแย้งได้ ซึ่งในกรณี

ที่เห็นได้ชัดก็คือการเข้ามาแก้ไขปัญหारेื่องการจัดการทรัพยากร

๒. เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง ฝ่ายปกครอง และฝ่ายตำรวจเป็นตัวแปรที่สำคัญในสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านนั้นเป็นตัวชี้วัดระดับของความขัดแย้ง ด้วยข้อจำกัดด้านภาษา เจ้าหน้าที่ที่มาจากพื้นที่อื่นๆ อาจมีปัญหาในการมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านที่พูดภาษาไทยได้ไม่คล่อง การสื่อสารที่ถูกจำกัดนี้ทำให้การสานความสัมพันธ์เป็นไปได้อย่างขึ้น นอกไปจากนั้นทัศนคติด้านลบที่เกิดจากการรับรู้ข่าวสารกระแสหลักก็มีส่วนทำให้เกิดพฤติกรรมด้านลบด้วยเช่นกัน

๓. ผู้นำทางธรรมชาติในชุมชน กลุ่มผู้นำนี้ ในบางพื้นที่อยู่ในสถานะที่ไม่มีลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายใด อันนับเป็นปัจจัยด้านบวก แต่กระนั้นก็ตีในสถานการณ์ที่มีความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นในชุมชนหรือชุมชนภายนอกโดยรอบก็ตาม ความรุนแรงเหล่านั้นก็ส่งผลกระทบต่อสถานะของผู้นำทางธรรมชาติด้วยเช่นกัน บทบาทของผู้นำทางธรรมชาติเหล่านี้อาจจะลดความเด่นชัดลงเพื่อประโยชน์ในด้านความปลอดภัย

๔. ผู้นำศาสนา ในกลุ่มผู้นำศาสนาก็คงเป็นที่พึ่งในการจัดการกับความขัดแย้งโดยทั่วไปของชุมชน เพียงแต่ว่าผู้นำกลุ่มนี้ก็ลดบทบาทลงเช่นเดียวกับผู้นำทางธรรมชาติกลุ่มอื่นๆ นอกเหนือไปจากนั้น ในขณะที่พระสงฆ์เป็นเป้าหมายของผู้ก่อความไม่สงบ โตะอิหม่าม และครูสอนศาสนาอิสลามก็ถูกจับตามองเป็นพิเศษจากเจ้าหน้าที่รัฐ

๕. ผู้นำกลุ่มสตรี เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการบริหารจัดการปัญหาของชุมชน โครงการพัฒนาหลายโครงการได้รับผลสำเร็จ การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีแม่บ้านเพื่อการออมทรัพย์ และการอาชีพนั้นเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

พลวัตของสถานการณ์โดยทั่วไป

ในปัจจุบันพลวัตในระดับของความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านต่างศาสนาและชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่มีแนวโน้มที่จะเลวร้ายลง ความเข้าใจระหว่างคนกลุ่มต่างๆ

เริ่มมีแนวโน้มลดลง ในพื้นที่ที่ระดับความไว้วางใจต่ำ การร่วมมือกันเพื่อพัฒนาชุมชน มีแนวโน้มลดน้อยลงด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่เหล่านี้ยังมีช่องทางที่จะใช้ พื้นฐานของความสัมพันธ์เดิมที่มีมาแต่ในอดีต ในการรื้อฟื้นพื้นที่สาธารณะให้มีเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ โดยการใช้กระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน การเพิ่มพื้นที่สาธารณะที่วันนี้ต้องเป็นพื้นที่สื่อสารตามธรรมชาติ เช่นการทำโครงการต่างๆ ร่วมกัน

ข้อมูลที่น่าเสนอข้างต้น เป็นข้อมูลการวิเคราะห์สถานการณ์โดยทั่วไปทั้งในมุมมองของความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่รวมทั้งสภาพของชุมชนที่มีลักษณะต่างๆ กัน ตั้งแต่ชุมชนที่ไม่มีความรุนแรงเลย จนถึงชุมชนที่มีความรุนแรงในระดับที่สูง ซึ่งระดับของความรุนแรงและความขัดแย้งสามารถบ่งชี้ถึงผลกระทบที่มีต่อพฤติกรรมของคนในชุมชนได้ ผลกระทบจากระดับความรุนแรงและความขัดแย้ง อาจแสดงออกในรูปของระดับความสัมพันธ์ที่คงที่ตื้นหรือเลวร้ายลง

ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งและความรุนแรงต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลานานเป็นทั้งผลลัพธ์และเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจกันมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันความไม่ไว้วางใจที่เพิ่มขึ้นก็ส่งผลกระทบโดยตรงกับการลดต่ำลงของความสัมพันธ์ที่ดี จากผลการศึกษาพบว่ามีสาเหตุหลักหลายประการที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว

ประการแรก ภาพของผู้ก่อการร้ายนั้นถูกยึดตรึงกับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นชาวไทยเชื้อสายไทที่นับถือศาสนาพุทธจึงมีทัศนคติต่อคนมุสลิมในแง่ลบหรือมองว่าเป็นกลุ่มที่ไม่น่าไว้วางใจ ในทางกลับกันการที่เจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงให้ความสำคัญกับการดูแลกลุ่มคนพุทธ โดยนับว่าเป็นเสมือนผู้ก่อการกระทำ ทำให้ชาวบ้านที่เป็นชาวมุสลิมบังเกิดความรู้สึกถึงการเลือกปฏิบัติ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ชาวไทยเชื้อสายมลายูลดระดับของความไว้วางใจต่อกลุ่มชาวพุทธลงไปด้วยปริยาย โดยทุกครั้งที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นชาวมุสลิมจะถูกมองเสมือนเป็นผู้มีส่วนร่วมรู้เห็นและปกปิดการกระทำของกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์คล้ายคลึงกันหรือเรียก

ได้ว่าเป็นพวกเดียวกัน

ประการที่สอง บรรยากาศของความไม่ไว้วางใจใจกันนี้ เป็นต้นตอแห่งการบ่มเพาะความกลัวและเกลียดชังระหว่างคนต่างชาติพันธุ์และศาสนา ความกลัวและเกลียดชังเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้พื้นที่สาธารณะเริ่มลดน้อยลง ปฏิสัมพันธ์ของคนที่มีความแตกต่างกันจึงลดน้อยลงไปด้วย ความพยายามในการจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวโดยชาวบ้านเองก็คือความพยายามที่จะหลบเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์ที่ไม่จำเป็น วิธีนี้อาจจะดูเหมือนใช้ได้ผล แต่ในทางตรงกันข้ามทำให้ความพยายามในการร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนก็ลดต่ำลงด้วยเช่นกัน กลุ่มอาชีพและกลุ่มพัฒนาที่เคยมีอยู่เดิมจึงลดระดับของศักยภาพในการยึดเหนี่ยวคนในชุมชนไว้ด้วยกัน

ประการที่สาม ระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการสนับสนุนให้จับข้อทางการเมืองเพื่อหวังผลในการชนะการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความร้าวฉานให้เกิดขึ้นในชุมชนที่ระดับของสัมพันธภาพในชุมชนมีลักษณะเปราะบางอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร้าวฉานที่เกิดจากการแย่งชิงความได้เปรียบทางการเมืองระดับท้องถิ่นนี้อาจเป็นสาเหตุในการดึงกลุ่มอิทธิพลใหม่ให้เข้ามามีบทบาทผู้ที่นับได้ว่าเป็นอิทธิพลใหม่ในชุมชนก็คือเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงที่เข้ามาประจำอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นข้อมูลข่าวสารอันเนื่องมาจากการสืบเสาะหาข้อมูลข่าวสารทางความมั่นคง อาจจะมีข้อมูลเท็จที่เป็นการรายงานข่าวจากกลุ่มการเมืองท้องถิ่นที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกัน การได้มาซึ่งข้อมูลประเภทดังกล่าวอาจนำไปสู่การปราบปรามกลุ่มคนที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่แท้จริง ผลของการปฏิบัติการบนฐานข้อมูลเช่นนี้จะทำให้ความไว้วางใจใจลดต่ำยิ่งขึ้น ทั้งระหว่างคนในชุมชนเองและระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ

ประการที่สี่ ระบบการจัดการความขัดแย้งในชุมชนถูกลดทอนศักยภาพจากการที่มีความรุนแรงทางตรงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนในชุมชนอาจจะรู้สึกไม่สบายใจกับสถานะผู้นำทางธรรมชาติ เพราะผู้นำทางธรรมชาติ

นั้นอาจตกเป็นเป้าหมายของผู้ก่อการ รวมถึงอาจตกเป็นผู้ต้องสงสัยในสายตาของเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคง ดังนั้นการลดบทบาทในการทำหน้าที่ผู้นำชุมชนอันเข้มแข็งจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ผู้นำชุมชนทางธรรมชาติที่เคยมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งและจัดการกับกรณีพิพาทต่างๆ ในชุมชนใช้ในการรักษาความปลอดภัยของตนเองและครอบครัว ด้วยสาเหตุนี้กลไกในการจัดการกับข้อพิพาทและความขัดแย้งต่างๆ จึงหยุดชะงักลง สิ่งนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้คนในชุมชนใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาในอนาคต

อย่างไรก็ดี ในพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นชุมชนเชิงเดี่ยว กล่าวคือ มีประชากรที่ประกอบไปด้วยคนชาติพันธุ์เดียวกันทั้งหมด ระดับความไว้วางใจในแนวราบ (ระหว่างชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน) จะไม่เป็นไปตามรูปแบบข้างต้น แต่อาจจะมีปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ทางแนวดิ่ง (กับเจ้าหน้าที่รัฐหรือบุคคลภายนอก) ซึ่งจากผลการศึกษาพบความแตกต่างที่น่าสนใจคือในชุมชนเชิงเดี่ยวที่อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมของเมืองที่มีลักษณะเป็นพหุสังคม ชาวบ้านในชุมชนแทบจะไม่มีปัญหาในด้านความสัมพันธ์เลย หากจะมีก็แต่ความขัดแย้งในระดับปกติทั่วไป ซึ่งอาจจะพออนุมานได้ว่าลักษณะการเจริญเติบโตของชุมชนเชิงเดี่ยวที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลาย ทำให้คนในชุมชนต่างๆ สามารถปรับตัวและเรียนรู้ความแตกต่างเหล่านั้นได้ดีขึ้น กระบวนการเรียนรู้เช่นนี้เป็นตัวเพิ่มระดับของความอดทนและความทนกันได้ อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ

๔. ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้จัดทำข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้บทเรียนจากโครงการพัฒนาในอดีตสามารถแบ่งได้ตามหมวดหมู่ดังนี้

โครงการพัฒนาต่างๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนสามารถจะทำได้เองโดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากองค์กรใดๆ

โครงการเช่นนี้มีลักษณะการระดมทุนโดยคนในชุมชนเอง อาจจะมีลักษณะเป็นการระดมทุนเพื่อเป็นทุนเริ่มต้นของโครงการ จากการศึกษาพบว่าโครงการในลักษณะนี้ในอดีตที่ผ่านมาจะเป็นโครงการที่เป็นการสร้างศาสนสถานภายในชุมชนในส่วนอื่นๆ มักจะเป็นในรูปแบบของการหารายได้เสริม ซึ่งในกรณีหลังนี้อาจพบปัญหาในการขยายขอบเขตของโครงการพัฒนา อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่าโครงการใดๆ ที่ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมทั้งในด้านเงินทุนและแรงงานจะมีความสำเร็จและยั่งยืนกว่าโครงการระยะสั้นที่จัดสรรโดยองค์กรภายนอก ดังนั้น ในการพัฒนาโครงการเช่นนี้จะคำนึงถึงปัจจัยดังต่อไปนี้

๑. เป็นโครงการที่ไม่ต้องใช้เวลาลงทุนมาก
๒. มีวัตถุดิบในพื้นที่ (ในกรณีของการผลิต)
๓. ชาวบ้านมีองค์ความรู้อยู่แล้ว
๔. ไม่มีข้อจำกัดในลักษณะของการรวมกลุ่ม
๕. คณะกรรมการดำเนินงานต้องมีความรู้พอในกระบวนการทั้งหมด
๖. ในกรณีที่ในรูปแบบการออมทรัพย์ต้องมีการเสริมองค์ความรู้ในการบริหารจัดการ
๗. มีการจัดการเสริมองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับโครงการนั้นๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้แน่ใจว่าการจัดการและการดำเนินโครงการมีความต่อเนื่องและยั่งยืน

โครงการพัฒนาที่เกิดจากความคิดริเริ่มขององค์กรในท้องถิ่น

โครงการในรูปแบบนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากเงินงบประมาณที่จ่ายผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. อบจ. เทศบาล หรือฝ่ายปกครองในท้องถิ่น เช่น กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน งบประมาณประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นงบประมาณรายปีมีระยะเวลาสั้นสุดโครงการที่แน่นอน โดยส่วนใหญ่จะถูกนำไปใช้ในการสร้างสาธารณูปโภคใน

ชุมชน งบประมาณที่เป็นส่วนของการเสริมสร้างอาชีพมักอยู่ในรูปของเมล็ดพันธุ์พืช ปลูก ผลิตภัณฑ์ชุมชน จากการศึกษาพบว่าโครงการในลักษณะนี้มีช่วงเวลานั้นและไม่ต่อเนื่องซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโครงการในระยะยาว ชาวบ้านมีโอกาสน้อยที่จะมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐตั้งแต่ต้น ซึ่งในหลายกรณีโครงการที่ไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ซึ่งการดำเนินงานจะคำนึงถึงปัจจัยดังต่อไปนี้

๑. เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านโดยการจัดเวทีประชาคมก่อนการจัดเตรียมงบประมาณ

๒. โครงการที่มีลักษณะจ้างงานให้คำนึงถึงการจ้างงานของคนในชุมชน ก่อนโดยเปลี่ยนจากการจัดจ้างผู้รับเหมาทั้งโครงการเป็นการจัดจ้างแรงงานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้ให้คำนึงถึงความสามารถของคนในชุมชนด้วย

๓. โครงการที่มีลักษณะส่งเสริมอาชีพหลักควรเน้นในเรื่องของการสร้างเครือข่ายของชาวบ้าน กล่าวคือ ต้องสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ใช้ทรัพยากรร่วมกัน

โครงการพัฒนาที่เกิดจากนโยบายระดับประเทศ

โครงการลักษณะนี้ส่วนมากมักอยู่ในกรอบที่รัฐบาลตั้งไว้แล้วเมื่อมีการอนุมัติโครงการชุมชนก็ต้องทำตามกรอบที่รัฐบาลตั้งมาให้ ตัวอย่างเช่น โครงการ SML หรือโครงการกองทุนหมู่บ้าน การสร้างเขื่อน สร้างนิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ โครงการขนาดใหญ่ที่เกิดจากภาครัฐควรคำนึงถึงปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งในด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการโครงการในระยะยาวและโครงการที่มีลักษณะเป็นโครงการต่อเนื่อง การแย่งชิงทรัพยากร และการตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน

โครงการที่มีลักษณะพิเศษที่ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนอื่นๆ จากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือองค์กรนานาชาติ

เมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ ในประเทศไทย โครงการในลักษณะนี้มีไม่มากนัก ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ความช่วยเหลือส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในอดีตก็จะอยู่ในรูปสาธารณูปโภค ป้ายพื้นฐาน และการสร้างอาชีพระยะสั้น ซึ่งโครงการในลักษณะที่ผ่านมา มีความเป็นไปได้สูงที่จะไม่มีความยั่งยืน

ดังนั้น จากกรอบการพัฒนาที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งเป็นกรอบที่นิยมใช้กันทั่วไป อาจจะเพียงพอสำหรับการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีโครงสร้างทางสังคมที่มีความซับซ้อน และมีปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรง ดังนั้นการพัฒนาตามกรอบข้างต้นต้องคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนแนวทางตามบริบทและพลวัตของแต่ละชุมชน จากการศึกษาเราสามารถแยกกลุ่มของพลวัตทางสังคมเป็นกลุ่มหลักๆ ได้ ๓ กลุ่มตามตารางดังนี้

ระดับความ สัมพันธ์	ลักษณะโครงการ	ระยะเริ่มต้น	ระยะยาว
ไม่ดี	- ชุมชนริเริ่ม - องค์กรท้องถิ่นริเริ่ม	- ถักทอความสัมพันธ์ - พื้นที่สาธารณะ - สร้างความไว้วางใจ - สร้างศักยภาพ - เรียนรู้ร่วมกัน - ส่งเสริมอาชีพ - ก่อให้เกิดรายได้ - ความรู้ท้องถิ่น - วัฒนธรรม กีฬา	- เพิ่มพื้นที่สาธารณะ - สร้างเครือข่าย - วิจัยชาวบ้าน - จัดการทรัพยากร - เก็บข้อมูลท้องถิ่นและแลกเปลี่ยนข้อมูล - คลังความรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืน
	- รัฐบาลริเริ่ม	- สร้างความไว้วางใจ - ร่วมสนับสนุนองค์กรท้องถิ่น - สาธารณูปโภค	- แผนการพัฒนาการศึกษาแบบผสมผสาน - สนับสนุนสภาองค์กรท้องถิ่น

ระดับความสัมพันธ์	ลักษณะโครงการ	ระยะเริ่มต้น	ระยะยาว
		- ไม่ผูกการพัฒนากับ มาตรการความมั่นคง	- โครงการพัฒนาในระยะยาว
	- องค์กรอื่นๆ	- สร้างสัมพันธ์ - สร้างศักยภาพ - ประสานชุมชนและรัฐ	- สร้างเครือข่าย - สนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น
ปานกลาง	- ชุมชนริเริ่ม - องค์กรท้องถิ่นริเริ่ม	- ต่อยอดโครงการเดิม - รักษาพื้นที่สาธารณะ - สร้างเครือข่าย - ทรพยาการและสิ่งแวดล้อม	- พัฒนาประชาสังคม - วางแผนสิ่งแวดล้อม และทรัพยากร - เก็บข้อมูลท้องถิ่นและ แลกเปลี่ยนข้อมูล - คลังความรู้เพื่อการพัฒนา ชุมชนยั่งยืน
	- รัฐบาลริเริ่ม	- ประสานองค์กรภาครัฐ ในการสร้างความไว้วางใจ - ร่วมสนับสนุนองค์กรท้องถิ่น - สาธารณูปโภค	- แผนการพัฒนาการศึกษา แบบผสมผสาน - สนับสนุนสภาองค์กรท้องถิ่น - โครงการพัฒนาในระยะยาว
	- องค์กรอื่นๆ	- โครงการพัฒนาศักยภาพ	- โครงการขยายเครือข่าย
ดี	- ชุมชนริเริ่ม - องค์กรท้องถิ่นริเริ่ม	- ต่อยอดโครงการเดิม - รักษาพื้นที่สาธารณะ - ประสานเชื่อมโยงภาครัฐ - ประสานองค์กรเอกชน - สร้างเครือข่าย - เผยแพร่แลกเปลี่ยน องค์ความรู้ - พัฒนาประชาสังคม	- สร้างฐานข้อมูล - ค้นคว้าวิจัยองค์ความรู้ - แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ - แม่ข่ายงานพัฒนาชุมชน และสร้างศักยภาพ
	- รัฐบาลริเริ่ม	- โครงการสาธารณูปโภค - แผนการพัฒนาการศึกษา แบบผสมผสาน	- โครงการพัฒนาในระยะยาว

ระดับความ สัมพันธ์	ลักษณะโครงการ	ระยะเริ่มต้น	ระยะยาว
		- สนับสนุนสภาองค์กรท้องถิ่น - พัฒนาเครือข่ายรัฐ-ประชาชน - สนับสนุนเวทีประชาคม	
	- องค์กรอื่นๆ	- โครงการขยายเครือข่าย	- ศูนย์ข้อมูลและศึกษา

ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินการขั้นตอนต่อไปโดยแหล่งทุนธนาคารโลก

เนื่องจากธนาคารโลกอาจจะพิจารณาให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนสำหรับโครงการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ในอนาคต ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป โดยแผนการดำเนินงานนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาครัฐที่ดูแลเรื่องการพัฒนาชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรปกครองในระดับภูมิภาค ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้จัดทำแผนเกี่ยวกับการจัดการเงินทุนไว้ดังนี้

๑) จะมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยมีระยะเวลาของกองทุนไม่ต่ำกว่า ๒-๓ ปี

๒) คณะกรรมการบริหารกองทุน ประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ตัวแทนจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่ตัวแทนจากหน่วยราชการต่างๆ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนจาก คอ.บต. และตัวแทนจากหน่วยงานอื่นๆ

๓) จัดตั้งคณะกรรมการนโยบายเพื่อวางกฎเกณฑ์ และตรวจสอบการดำเนินงาน

๔) มีการอบการใช้งบประมาณตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๔.๑ โครงการที่สนับสนุนศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชน

๔.๒ โครงการที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคม

๔.๓ โครงการด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

๔.๔ โครงการที่เน้นในการสร้างเครือข่าย

๔.๕ โครงการพิเศษ/ฉุกเฉิน ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจน
เร่งด่วน

โครงการต่างๆ เหล่านี้สนับสนุนให้ทุกกลุ่มในชุมชนสามารถจะทำโครงการตามกรอบที่วางไว้ ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มพ่อค้า ฯลฯ แต่ละกลุ่มสามารถจัดทำโครงการของตนเองเสนอต่อกองทุนได้ตามวัตถุประสงค์ของกองทุน

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่ากองทุนที่จะจัดตั้งขึ้นนี้เป็นเพียงแหล่งเงินทุนระยะสั้น คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าในการดำเนินงานของกองทุนนี้จะช่วยสร้างศักยภาพของชุมชน และสร้างผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายทั้งในระดับชุมชนต่อชุมชนและเครือข่าย ชาวบ้าน องค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น ภาครัฐ องค์กรเอกชน ฯลฯ โดยหวังผลในระยะยาวว่าเครือข่ายการทำงานในระดับชุมชน และท้องถิ่นสามารถประสานงานกับองค์กรที่กำหนดนโยบายและงบประมาณได้ในอนาคต รวมทั้งผลสำเร็จจากโครงการต่างๆ จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ให้ความสำคัญกับงบประมาณความช่วยเหลือจากองค์กรภาครัฐและเอกชนอื่นใดในระยะยาว